

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANARŞİZM KONGRESİ AMBARGO AÇIK KAPI POLİTİKASI
 asimilasyon KAPİTÜLASYONLAR adaletname
 ABOLİSYONİST KOLLEKTİVİZM
 Vekâleten YEMİN konsensus İKTA
 Oy Verme SANAYİ soykırım demokrasi
 TOPLUMU PARLAMENTER liberalizm
 DETANT SİSTEM hurriyet
 SUSURLUK SKANDALI TALEBE-İ
 ULUM Sinisizm
 entegrasyon FEZLEKE
 FEMİNİZM polimetri TRHİK
 GÜVERNÖR sosyalist
 bütçe FETİŞİZM
 FERAGAT yüce
 divan
 ihtilal
 BESİNCİ KOL
 BALYOZ DARBE PLANI
 BLOKSUZLUK
 BÜYÜK KONGRE
 ekalliyet
 GÜVEN OYLAMASI İKTA
 federalizm
 Sinisizm liberalizm
 ütopya ULUM

ZEKERİYA YILDIZ

poli tika

SÖZLÜĞÜ

hürriyet
 polimetri
 PROTOKOL
 GÜVEN
 MEKTUBU
 TALEBE-İ
 ULUM
 BES YILLIK
 KALKINMA
 PLANLARI
 YEREL YEREL
 YEREL
 2.
 BASKI
 YEREL

**politika
sözlüğü**

ZEKERİYA YILDIZ

politika sözlüğü

ZEKERİYA YILDIZ

Yayın Yönetmeni: Ali Erdoğan
Yayın Danışmanı: Metin Karabaşoğlu
Editör: Esra Cesar
İç Tasarım: Said Demirtaş
Kapak Tasarımı: Gökhan Koç
ISBN: 978-605-131-389-4

Yayıncı Sertifika No: 12403

Matbaa Sertifika No: 11957

Baskı Tarihi: Mart 2013

Baskı Cilt: Acar Basım

Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad. No:26

Haramidere – Beylikdüzü/İstanbul

Tel: (212) 422 18 34

Sanayi Cad., Bilge Sk., No: 2 Yenibosna
34196 Bahçelievler / İstanbul

Tel: (0212) 551 32 25

Faks: (0212) 551 26 59

www.etkilesimyayinlari.com

bilgi@etkilesimyayinlari.com

© Bu kitabın Türkiye'de yayın hakları **Nesil Basım Yayın Gıda Tic. ve San. A.Ş.** adına **Etkileşim Yayınları**'na aittir.
İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayımlanamaz.

**politika
sözlüğü** ZEKERİYA YILDIZ

“Ey mülkün sahibi Allah’ım! Dilediğine mülkü verirsın, dilediğinden de mülkü alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın.”

—ÂL-İ İMRAN: 26

Önsöz

NAPOLYON'UN müdebbir veziri Talleyrand, sevgili imparatorunun; elinin ağırlığının oturduğu yerin ağırlığından fazla olduğunu zannettiği ve bunu etrafındakilere ifade ettiği demlerde; "Efendim, süngü ile her şeyi yapabilirsiniz ama üzerine oturamazsınız" demiş...

Bu söz, idareciler için, elinde bulundurduğu gücün değil, işgal ettiği makamın ağırlığına ve idare edilen nezdinde değerine işaret ediyor. Halk ile güç arasında kurulan ve adına da siyaset denilen sihirli denge bu olsa gerek.

Çok iyi biliyoruz ki, yaşamak ve bir nizamata tabi olmak isteyen her insan kalabalığının bir emirler ve itaatler anlaşması vardır. İdare etmek, dünyanın neresinde, tarihin hangi döneminde ve hangi idare tarzında olursa olsun hiçbir zaman sadece siyasal güç ve kuvvetle açıklanamaz.

Balasagun'lu Yusuf Has Hacib, siyasetname geleneğinin en başarılı örnek-

lerinden biri olan Kutadgu Bilig'inde töreye dayanan devlet anlayışını, İslami değer, ölçü ve kavramlarla yenilemekte; başarılı idarecilerin vasıfları için liyakat, çalışma ve dürüstlük kavramlarına vurgu yapmaktadır. Onun ifadesiyle iyi idareci, "gönlünü çıkartıp avucuna koyarak, başkaları önünde mahcup olmadan dolaşabilendir."

Gönüllerini temiz tutarak karanlığa bir ışık yakanlara selam olsun.

ZEKERİYA YILDIZ

-A-

ABLUKA:

Bir ülkenin, başka ülkelerle siyasi ve ticari faaliyetler kurup sürdürmesini önlemek için alınan tedbirlerin tümü. Abluka, düşman bir ülkeye karşı savaş halindeki bir veya birden fazla ülke tarafından uygulandığı gibi, savaş karakterinde olmadan bir baskı vasıtası olarak da kullanılabilir.

ABOLİSYONİST:

Bir kanunun kaldırılmasını isteyen kişi. Uluslararası diplomasi dilinde “köleliğin kaldırılmasını isteyen kişi” anlamına da gelir.

AÇIK BÜTÇE:

Bkz: Bütçe

AÇIK DİPLOMASİ:

Diplomatik görüşmelerde ilgili tarafların karşılıklı olarak yüklenecekleri hak ve sorumlulukları kamuoyunun bilgi ve denetimine sunmaları gerek-

tiğini kabul eden diplomatik anlayış. Gizli diplomasiye tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tür bir diplomasi anlayışının en önemli amacı, iki veya daha fazla devletin aralarında gizlice anlaşarak, bir başka devletin temel hak ve yetkilerine yönelik bir eyleme hazırlanmalarını engellemeye çalışmaktır.

AÇIK KAPI POLİTİKASI:

1- Bir ülkenin hiçbir fark gözetmeksizin bütün devletlere kendi pazarlarında serbestçe ticaret yapma hakkı vermesi.

2- Zayıf bir devletin, dış ilişkilerinde birden çok ülkeye bağımlı hale getirilmesi. Kapılarını bütün emperyalist devletlere açarak eşit bir şekilde sömürülmesine imkân tanıyan bir dış politika izlemesi.

Bu kavram, 19. Yüzyılda geri kalmış ülkelerde uygulanmak istenen libe-

ralizm ve emperyalizm karışımı bir doktrin olarak ortaya çıktı. Bu yüz-yılın başlarında Güney Asya'daki yeni siyasal yapılanmada ABD ve diğer Batı ülkeleri, özellikle Çin pazarının paylaşımı konusunda yeni bir strateji geliştirdiler. Buna göre Çin eskiden olduğu gibi sadece bir ülkenin sömürgesi olmayacak, bütün emperyalist ülkeler rekabet etmeden eşit bir şekilde bu pazardan yararlanabileceklerdi. Açık kapı politikası, işte bu uygulamadan sonra dünya siyaset literatürüne girdi. Açık kapı politikasına dayanarak zayıf hükümetlere yapılan baskılar ve oralarda sağlanan imtiyazlar, sadece Çin örneğiyle sınırlı değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında kapitülasyonların Fransa dışında diğer Batılı ülkelere de tanınması, kavramın siyaset tarihimiz içinde görülen en canlı örneğidir.

AÇIK OYLAMA:

Bkz: Oylama.

AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ:

Merkez Bankası tarafından para politikasının bir aracı olarak piyasadaki Hazine Kağıtları veya diğer kağıtların alınıp satılması işlemi. Merkez Bankası bu yolla para arzını daraltıp genişleterek para politikasını uygulur.

AÇIK TOPLUM:

Tüm toplumsal ve siyasal alanlarda tam bir serbestliğin olduğu ve devletin denetim gücü ve baskısının en aza indirildiği, vatandaşların, idare-

cileri serbestçe tenkit edebildiği, ülke sınırları içinde fikir akışı ve sosyal hareketliliğin yasalarla engellenmediği toplum biçimi.

ADALET:

1- Haklı ile haksızın ayırt edilmesi, haklıya hakkının verilmesi, kişilerin hak ettikleri şeye sahip olabilmelerini öngören ahlaki ilke.

2- Hükümran devletin, kendi uyrukları arasındaki uyumsuzlukları veya anlaşmazlıkları bir hükme bağlama işiyle ve toplum aleyhine tutumları olan yurttaşları kanunlar temelinde engelleyici tedbirler alma işiyle uğraşan belli bir güvenilir organa bırakma fonksiyonu. Terim, bu anlamıyla "yargı gücü"nü ifade eden diğer kelimelerle karıştırılır. Çünkü modern toplumlarda adalet hem bir faaliyet (adalet dağıtma faaliyeti) olarak, hem de bir teşkilat (bir ülkedeki mahkemeler ve yargı görevlileri) olarak algılanır. Aynı zamanda siyasi adaletten de bahsedilmektedir. Bir anlamda bütün adalet siyasıdır. Çünkü adalet ister istemez toplumun örgütlenme biçimini de yansıtır. Siyasi adalet, siyasi kişiliklere karşı olduğu kadar siyasi rejime ve onun unsurlarına karşı işlenen suçlara da yönelmiştir.

ADALET BAKANLIĞI:

Devlet örgütü içinde adalet işlerinin bağlı olduğu en üst yönetim birimi. Bakanlık ilk defa 1920 yılında Adliye ve Mezahip Vekaleti adıyla kuruldu. En son olarak 1982 Anayasasının

113. maddesine dayanılarak çıkarılan 2992 sayılı yasayla yeniden düzenlendi. Bakanlığın en üst amiri adalet bakanıdır.

ADALET PARTİSİ (AP):

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra 29 Eylül'de kapatılan Demokrat Parti'nin geniş oy tabanından yararlanarak iktidara gelmek amacıyla 11 Şubat 1961'de kurulan siyasi parti. Parti, 27 Mayıs İhtilali'ni yapan kadro tarafından ihtilalden bir hafta sonra genelkurmay başkanlığına getirilen ve kısa bir zaman sonra da tasfiye edilen Ragıp Gümüşpala başkanlığında kuruldu. Kuruluş dönemindeki amblemi, arkasında doğan güneş bulunan açık bir kitaptı. Daha sonra (20 Temmuz 1965) halk arasında DP ile özdeşleştirilen "demirkırat"ı simgeleyen beyaz at amblem olarak seçildi. AP, ilk defa girdiği 1961 seçimlerinden 158 milletvekiliyle ikinci olarak çıktı. Çoğunluk esasına göre oluşturulan Cumhuriyet Senatosu'nda ise birinci parti oldu. 20 Kasım 1961'de CHP ile birlikte koalisyon hükümeti kurdu. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün başbakanlığındaki hükümet, koalisyonu oluşturan partilerin uyumsuzluğu nedeniyle sık sık bunalımlarla karşılaştı. DP'nin mirasçısı olduğunu savunan AP ile, DP iktidarıyla 10 yıl mücadele eden CHP'nin bu garip ortaklığı 6 ay sürdü. Bu hükümet zamanında Adnan Menderes ve arkadaşlarının idamıyla sonuçlanan 27 Mayıs İhtilali resmi bayram olarak ilan edildi.

Kurucu Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, 5 Haziran 1964'te öldü. Yerine yardımcısı Sadettin Bilgiç bir süre vekalet etti. 27 Kasım 1964'te toplanan AP 2. Büyük Kongresi Süleyman Demirel'i genel başkan seçti. 1965 seçimlerinden önce, AP'nin öncülük ettiği bir girişimle İsmet İnönü'nün bağımsızlarla kurduğu hükümet düşürüldü. Bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü'nün kurduğu MP, CKMP, YTP ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümetinde AP de yer aldı. Bu hükümette Süleyman Demirel başbakan yardımcısı oldu. 10 Ekim 1965 seçimlerinde AP %52,87 oy alarak tek başına iktidar oldu. 12 Ekim 1969'da yapılan genel seçimlerde oyların %46,63'ünü alan AP 256 milletvekili çıkardı. Yeniden tek başına hükümet kurdu. Ancak 71 AP'li milletvekili ve senatörden oluşan parti içi muhalefet, muhalefet partileriyle birlikte 1970 bütçesini reddedince AP hükümetten çekilmek zorunda kaldı.

Demirel, eski hükümet üyeleriyle yeni kabinesini kurarken AP'den çıkarılan ve istifa eden milletvekili ve senatörler de Demokratik Parti'yi kurdular. AP içindeki bazı eski DP'li-ler de 18 Aralık 1970'de Demokratik Parti'ye geçtiler. 3. AP Hükümeti, 12 Mart 1971 askerî muhtırasıyla iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldı. Ancak AP, 12 Mart sonrasında kurulan partiler üstü hükümetlere bakan ve güvenoyu verdi. AP, 12 Mart ara rejimini noktalayan 1973

seçimlerinde 148 milletvekili çıkarak CHP'nin arkasından ikinci parti durumuna düştü. Kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti 1975'te Bülent Ecevit'in istifasıyla sona erince AP'nin öncülüğünde Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu. MSP, MHP ve CGP'nin katıldığı bu hükümet, 1977 seçimlerine kadar görevde kaldı. 5 Haziran 1977'de yapılan seçimlerde AP 189 milletvekili çıkarak gene CHP'nin arkasından ikinci parti oldu. 21 Haziran 1977'de kurulan CHP azınlık hükümeti güvenoyu alamadı. 21 Temmuz 1977'de AP'nin öncülüğünde MSP ve MHP'nin de katılımıyla İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu. Bu dönemde, AP Meclis Grubunda hükümet ve genel başkan sert eleştirilere hedef oldu. AP'den ayrılıp bağımsız kalan 12 milletvekilinin desteğini sağlayan CHP, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Demokratik Parti'yle işbirliği yaparak 31 Aralık 1977'de hükümeti düşürdü. AP, Meclis içinde ve dışında kendisinden ayrılan bağımsızlarla kurulan CHP ağırlıklı hükümete karşı yoğun bir muhalefet sürdürdü. Tırmanan terör ve anarşik olayları konu alan gensoru önergeleriyle, iktidar yıpratıldı. 14 Ekim 1979'da yapılan ara seçimleri AP büyük bir farkla kazandı. Bu sonuç karşısında CHP'nin hükümetten çekilmesi üzerine AP; 12 Kasım 1979'da MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğiyle bir azınlık hükümeti kurdu. Görev süresi dolan Fahri Korutürk'ün yerine yeni Cumhur-

başkanının seçimi bir sorun haline geldi. Siyasi cinayetler, anarşi ve ekonomide yaşanan sıkıntılar siyaseti kördüğüm haline getirdi.

12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler bir askerî müdahale ile yönetime el koydu. Tüm siyasi partilerin faaliyetleri durduruldu. 18 Ekim 1981'de diğer partilerle birlikte AP de kapatıldı. Siyasi partilerle ilgili bu yasa 19 Haziran 1992'de kaldırıldıysa da; DYP içinde siyasete devam eden AP kadroları tekrar bu partiye dönmediler. 19 Aralık 1992'de yapılan 10. Büyük Kongrede partinin açılışı yapıldı ve AP, DYP'ye katılma kararı aldı.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ):

Çoğunluğunu, "Milli Görüş" çizgisinden gelen ve kamuoyunda "Yenilikçi Kanat" olarak tanımlanan siyasetçiler tarafından 14 Ağustos 2002'de kurulan siyasi parti. 15 Ağustos 2002'de yapılan ilk Kurucular Kurulu toplantısında Recep Tayyip Erdoğan, mevcut üyelerin tamamının oyunu alarak genel başkan seçildi. Ak Parti, ülke genelinde çok hızlı bir şekilde örgütlendi. Fazilet Partisi'nin kapatılmasıyla birlikte bağımsız hale gelmiş bulunan çok sayıda belediye başkanı ve milletvekili bu partiye katıldı. Genel başkan R. Tayyip Erdoğan, 3 Kasım 2002'de yapılan milletvekili seçimlerine "milletvekili seçilme yasağı" nedeniyle katılamadı. Ak Parti, bu seçimlerde % 34,4 oy alarak birinci parti oldu ve Meclis'e 364 milletvekili soktu. Genel Başkan Yar-

dımcısı Abdullah Gül tarafından 58. Cumhuriyet Hükümeti kuruldu.

Siirt ilinde seçimler 9 Mart 2003'te yenilendi. Siyaset yasağı kaldırılan Genel Başkan R. Tayyip Erdoğan bu ilden milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 58. Hükümet istifasını bildirdi. Ak Parti, Genel Başkan R. Tayyip Erdoğan başkanlığında 59. Cumhuriyet Hükümetini kurdu (14 Mart 2003). Bağımsız Milletvekillerinin katılımıyla 376 sandalye sayısına ulaştı ve anayasayı değiştirebilecek bir çoğunluğu elde etti. Ak Parti hükümetlerinin ilk icraatları ekonomik dengelerin yerine oturtulması ve Avrupa Birliği uyum yasalarının çıkarılması oldu.

Girdiği ilk yerel seçimlerden de başarıyla çıktı. 2004 yerel seçimlerinde %41,67 oy aldı.

Cumhurbaşkanlığı tartışmaları gölgesinde girilen 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde %46,58 oranında oy alarak 341 milletvekili çıkardı. 19 partinin seçimlere girdiği 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde 38,6 oranında oy alarak yeniden açık ara birinci parti konumunu sürdürdü.

20 Ağustos 2007 tarihinde partinin önemli isimlerinden Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçilerek köşke çıktı. 2010 Nisan ayında Seçim Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapıldı. Düzenlemeyle, oy sandıkları değiştirildi, propaganda süreleri 20 günden 30 güne çıkarıldı ve milletvekili seçilme yaşı 25'e düşürüldü. 2 Mart 2011'de Türkiye İstatistik Kurumu'

nun 2010 Nüfus Sayımı sonuçları baz alınarak seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayıları yayınlandı. Buna göre 28 ilin çıkaracağı milletvekili sayıları azaldı.

Bu değişikliklerin ardından 34 yıl aradan sonra Türkiye'nin erken yapılmayan ilk genel seçimi olan ve 12 Haziran 2011'de yapılan genel seçimlerde, AK PARTİ %49,89 oranında oy alarak 327 milletvekili çıkardı. Kurulduktan sonra girdiği her seçimden oyunu artırarak çıkan parti, yönetimde sağladığı istikrar ve arkasına aldığı büyük halk desteği ile Cumhuriyet tarihinin en başarılı hükümetlerini çıkardı. Sağlıktan ekonomiye hemen her alanda önemli hizmetler ve reformlar yaptı.

ADALETNAME:

Osmanlı Devletinde, merkezden uzaktaki yöneticilerin görevlerini kötüye kullanmalarını, yasaları çiğnemelerini ve yolsuzluk yapmalarını engelleyerek halkı korumak üzere, özellikle karışıklık dönemlerinde çıkarılan padişah fermanı.

ADAM KAYIRMACILIK:

Eğitim durumları ve nitelikleri göz önüne alınmaksızın yöneticilerin kamu kadrolarına kendilerine yakın olanları almalarının yaygın olduğu ve bu uygulamanın meşru görüldüğü yönetim anlayışı. Nepotizm.

ADANA BULUŞMASI:

Türkiye'nin 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında 30 Ocak-1 Şubat 1943

tarihleri arasında Adana'da yapılan ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılıp katılmamasının görüşüldüğü buluşma.

ADEM-İ MERKEZİYET:

Yerinden yönetim. Yerel yönetim birimlerine daha çok yetki ve imkân aktarılmasını öngören, merkezileşmenin önlenmesine yönelik olarak düşünülen yönetim biçimi.

Türkiye'ye ilk defa Prens Sabahattin'in ileri sürdüğü fikirlerle birlikte girdi. Prens Sabahattin'e göre bütüncü, kamucu, her şeyi devletten bekleyen, kaderine razı Osmanlı toplumunun gelişebilmesi için bireyci bir yapıya geçilmesi gerekiyordu. Adem-i merkeziyetçilik, ferdiyetçi yapıya geçilirken devlet düzeninin yenilenmesinde temel ilke olacaktı. Yeni yetişecek burjuva sınıfının girişimciliğini engellemeyecek bir yönetim biçimi, ancak İngiliz-Amerikan örneğine uygun bir yerinden yönetim modeli olabilirdi.

Adem-i merkeziyetçi görüş, kimi Jön Türklerce tepkiyle karşılandı. Bu sistemin çok unsurlu Osmanlı toplumuna faydadan çok zarar getireceği söylendi. Sabahattin Bey'in teşebbüs-ü şahsi (özel girişimcilik) ilkesini benimseyen İttihat ve Terakki Partisi yönetimi, adem-i merkeziyet ilkesine şiddetle karşı çıktı. 1913'ten sonra İttihat ve Terakki iktidarı döneminde muhalif partilerden Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, adem-i merkeziyetçi görüşü programlarına aldılar. (Bkz: Yerinden Yönetim)

ADEM-İ MÜDAHALECİLER:

Jön Türk hareketinin 1902'de yapılan kongresinde; Osmanlı devlet yönetiminde yapılacak olan yeniliklerin ancak yabancı ülkelerin müdahale ve yardımlarıyla gerçekleşebileceğini savunan Ermeni delegelere ve onları destekleyen Prens Sabahattin'e karşı aksi görüşü savunanların oluşturduğu grup. 1902 kongresinde azınlıkta kalan adem-i müdahaleciler, daha sonra Terakki ve İttihat Cemiyetini kurdular, Mısır'da Şuray'ı Ümmet gazetesini çıkardılar. (Bkz: Jön Türkler, İttihat ve Terakki Fırkası, Terakki ve İttihat Cemiyeti)

ADEM-İ TECAVÜZ ANLAŞMASI:

Saldırmazlık paktı. İki veya daha çok devletin birbirlerine karşı saldırıda bulunmamayı taahhüt ettikleri anlaşmaların genel adı.

AD HOC:

Özel ve genellikle de geçici bir iş için kurulmuş, siyasi ya da yönetimle ilgili bir organ. Özellikle uluslararası politika literatüründe sıkça kullanılan Latince bir kavramdır.

AF:

Siyasi ya da adi bir suçtan dolayı mahkum olmuş tutukluların hükümet tarafından bağışlanması. Bu af, genel olabileceği gibi kısmî de olabilir. Genel afın bütün hükümlüler, kısmî afın ise sadece belirlenen hükümlüler faydalanır. Türkiye'de özel ve genel af çıkarma yetkisi anayasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı

nı, gene anayasa ile verilmiş yetkisine dayanarak özel af çıkarabilir.

Türk Ceza Kanunu'nun 65. Maddesine göre genel af halinde kamu davası düşer, hükmolunan cezalar bütün neticeleri ile birlikte ortadan kalkar. Özel af ile hapis cezasının infaz kurumunda çektirilmesine son verilebilir veya infaz kurumunda çektirilecek süresi kısaltılabilir ya da adli para cezasına çevrilebilir. Cezaya bağlı olan veya hükümde belirtilen hak yoksunlukları, özel affa rağmen etkisini devam ettirir. Genel af halinde soruşturma yürütülen ve henüz dava açılmayan soruşturmalara ilgili dava açılmaz. Haklarında hüküm verilip henüz kesinleşmeyenler ve davası açılıp mahkemesi devam edenler hakkında davanın düşmesine karar verilir. Haklarındaki hüküm kesinleşip henüz infazına başlanmayanlar ile ilgili cezalar infaz edilmez. İnfaz edilmekte olanlar derhal serbest bırakılırlar.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde çıkarılan af yasalarından bazıları:

— 26 Temmuz 1933 tarih ve 2330 sayılı Af Kanunu.

— 29 Haziran 1938 tarih ve 3527 sayılı İstiklal Mahkemelerinde Hüküm Giyenlerle, Yüz Elliliklerin Affına Dair Kanun.

— 14 Temmuz 1950 tarih ve 5677 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun.

— 28 Haziran 1960 tarih ve 4 sayılı Hürriyet Mücadelesi Uğrunda İşlenen Bazı Suçların Affına Dair Kanun.

— 15 Mayıs 1974 tarih ve 1803 sayılı Cumhuriyetin Ellinci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun.

— 22 Aralık 2000 tarih ve 4616 sayılı, 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenen suçlardan dolayı şartla salıvermeye, dava ve cezaların ertelenmesine dair kanun.

AF HAKKI:

Anayasa ile devlet başkanına verilen, bir hükümlünün cezasını tamamen kaldırma veya daha hafif bir cezaya çevirme hakkı. 1982 Anayasasının, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini belirten 104. maddesi, Cumhurbaşkanına, "sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletme veya kaldırma" yetkisi vermiştir.

AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı):

Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği sistemi kurmak üzere, Avrupa devletleriyle Kanada ve ABD arasında 1973'den beri devam eden görüşmeler dizisi. AGİK'in 1975 doruk toplantısında kabul edilen Helsinki Nihai Senedi, imzacı devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkele-ri (özellikle sınırların zorla değiştirilememesi ve insan haklarına saygı gösterilmesi) belirler. 1990'da Paris'te yapılan İkinci Doruk Toplantısında "Yeni Bir Avrupa İçin Antlaşma" imza edildi. 1991'de Arnavutluk ve üç Baltık ülkesi, 1992'de de (SSCB'nin dağılmasından sonra) BDT'ye üye

cumhuriyetler AGİK'e katıldılar. Türkiye, başlangıcından beri AGİK üyesidir.

AGREMAN:

Kendi toprakları üzerinde yabancı bir sefirin tayinine, devlet tarafından verilen muvafakat. Bulunduğu ülkeden "agreman" alan diplomat "persona grata" (makbul kişi) ilan edilir.

AĞA:

Osmanlı devletinin son yıllarından itibaren ortaya çıkan ve birçok imtiyaz yanında toprak mülkiyetini elde ederek bu yolla sağladığı güçle gizli ya da açık bir şekilde ülkenin politik hayatını etkileyen kişilerin genel adı.

AĞIR SANAYİ:

Ulusal ekonominin ihtiyaç duyduğu temel ve ara girdilerin üretildiği sanayi dalı.

AHALİ CUMHURİYET FIRKASI:

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına izin verilmesinden sonra üçüncü bir parti olarak 1930 yılında Abdülkadir K. Ögütçü tarafından kurulan siyasi parti. Ülke çapında örgütlenemeyen parti, Adana ve Maraş gibi illerde katıldığı belediye başkanlığı seçimlerinde başarılı olamadı. Kurulduktan üç ay sonra Bakanlar Kurulu kararıyla kapatıldı.

AHALİ FIRKASI:

Gümüllü mebusu İsmail Hakkı Bey liderliğinde İttihat ve Terakki Fırkasından ayrılan bir grup mebus tarafından 21 Şubat 1910'da kurulan ve Meşrutiyet döneminde Mec-

lis içinde oluşturulan ikinci muhalefet hareketi olan siyasi parti. Mecliste bulunduğu süre zarfında Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ile birlikte etkili bir muhalefet stratejisi izledi. Meclise çoğulcu, çok partili bir nitelik kazandırdı. Kurucuları arasında ilmiye sınıfından gelenler çoğunlukta idi. Meclis dışında örgütlenemeyen fırkanın mebus sayısı 20'yi aşamadı. Aralık 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldı.

AHALİ İKTİSAT FIRKASI:

1918 yılında kurulan ve programında toplumsal ve iktisadi sorunlara ilk defa yer veren siyasi parti. 1919 seçimlerine katılmak için Milli Kongre ile işbirliği yaptı. İstanbul'da Milli Ahrar Fırkası ile ortak bir liste hazırlayarak seçimlere katıldıysa da başarılı olamadı. Meclis-i Mebusan'ın İngiliz kuvvetlerince basılmasını izleyen günlerde siyasal hayattan çekildi.

AHİLİK:

Anadolu'da daha çok XI. ve XIV. yüzyıllar arasında etkili olan, özellikle ticaret ve sanayi merkezlerinde esnaf ve sanatkârları bünyesinde toplayan toplumsal kurum. "Ahi" adının "kardeşim" anlamına gelen Arapça "ahi" ya da "cömert" anlamına gelen Türkçe "akı" kelimesinden geldiği ileri sürülür. Anadolu'da fütüvvet, gerçek kimliğini esnaf ve zanaatkarlar arasında yaygınlaştıktan sonra kazandı. Anadolu'nun kendine özgü biçimi olan "ahilik", daha çok şehirlerde

fütüvvet ilkeleri çerçevesinde örgütlenmiş esnaf ve zanaatkârlar topluluğu biçiminde gelişti. Ancak üyeleri esnaf ve zanaatkârlarla sınırlı kalmadı. 14. yüzyılın ilk yarısı ahiliğin yükseliş dönemi oldu. Moğol baskısı altında merkezi yönetimin ve ordunun zayıflamasıyla ahiler, şehirlerde siyasi bir güç olarak önem kazandılar. Ahilik, Osmanlı devletinin kuruluşunda cihad ruhuyla dolu “abdalan-ı rum”, “gazayan-ı rum” ve “bacıyan-ı rum” örgütleriyle etkin bir rol oynadı. Adeta devletin manevi mayası oldu. Devleti kuran Osman Gazi’nin kayınpederi Şeyh Edebali, etkili bir ahi şeyhiydi. Osmanlılar tarafından Anadolu birliği sağlandıktan sonra ahiliğin etkisi azaldı. Ahilik, zamanla lonca örgütlenmesine dönüştü. (Bkz: Lonca)

AİLE PLANLAMASI:

Nüfus artış hızını kontrol altına almak (genellikle de azaltmak) amacıyla girişilen teşebbüslerin tümü. Nüfus artışının azaltılması ve aile planlaması (doğum kontrolü) fikri, özellikle 2. Dünya Savaşından sonra gelişen Üçüncü Dünya Ülkelerine bir kampanya halinde telkin edilmektedir. Bu telkin, dünya hâkimiyetine sahip gelişmiş ülkeler tarafından askerî, siyasi, ideolojik ve en hafif olarak da iktisadî sebeplerle yapılmaktadır. Nüfus artışı aleyhindeki kampanyalar genellikle ilk üç temel sebebi perdeleyen iktisadî yönleriyle takdim edilmektedir.

AJAN:

Bir siyasi parti, hükümet ya da topluluk adına gizli görevle çalışan kişi.

AJİTASYON:

Kitlelerde mevcut rejime karşı hoşnutsuzluk meydana getirerek sosyal ve siyasal yapıyı değiştirmek amacıyla başvurulan söz ve eylemler.

AKTİVİZM:

Bir parti, ya da siyasi karakterdeki bir hareket içinde ilımlıların sadece bir programa kaydetmekle yetindikleri birtakım prensipleri başarıya ulaştırmak için direkt ve kesin aksiyon taraftarı olanların tutumu.

ALEYHTARLIK:

Bir düşünceye, kişiye veya yönetime karşı olma durumu.

ALİ İKTİSAT MECLİSİ:

Hükümetlerin izleyeceği ekonomik politikaların tespit edilmesine ve uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla 1927-1935 yılları arasında faaliyet gösteren ekonomik danışma kurulu. 24 üyeden oluşan bu mini meclisin 2 fahri başkanı ve 1 genel sekreteri vardı. Üyelerin 12’si ticaret, sanayi ve meslek odaları tarafından seçiliyor; 12’si de (1’i Silahlı Kuvvetlerden olmak üzere) Bakanlar Kurulu’nca atanıyordu. Herhangi bir yaptırım gücü olmayan bu meclisin görevleri hükümetin ekonomik konularda hazırladığı kanun, tasarı ve tüzükler hakkında görüş bildirmek, araştırma yapmak ve tekliflerde bulunmaktı. Türkiye’nin ilk kapsamlı ödemeler bilançosu bu meclis tarafından hazırlandı.

ALİ ŞÜKRÜ BEY CİNAYETİ:

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve I. TBMM’nde Trabzon milletvekili olarak yer alan “İkinci Grup”un önde gelen temsilcilerinden biri olarak Mustafa Kemal Paşa’ya muhalefeti ile dikkat çeken, Ali Şükrü Beyin 27 Mart 1923’de Özel Muhafız Olayı Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesi olayı.

Ölümünün ardından, katillerinin meclis kapısı önünde asılarak teşhiri için yasa teklifi verilmiş ve kabul edilmiştir. Çatışmada ölü olarak ele geçirilen Topal Osman, başı kesilerek defnedilmiş, cesedi sonradan mezarından çıkarılmış ve ayağından darağacına asılmıştır. Ali Şükrü Bey’in öldürülmesi Cumhuriyet döneminin ilk siyasi cinayeti olarak bilinmektedir.

ALTIOK:

Cumhuriyet Halk Partisi’nin altı ilkesini temsilen belirlenen simgesi. CHP’nin ve 12 Eylül 1980’den sonraki süreçte merkez solu temsilen kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Partinin (SHP) ambleminde yer alan bu oklar; cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, devletçilik, laiklik ve inkılapçılığı temsil eder. 1937 yılında TBMM’de alınan bir kararla, bu ilkelere salt CHP’nin değil; Türkiye Cumhuriyeti devletinin de temel ilkeleri haline getirildi ve 1961’e kadar Anayasa’nın ikinci maddesinde yer aldı.

ALTYAPI:

Marksist öğretiyeye göre; üstyapının karşıtı olan ve toplumsal oluşuma te-

mel olan üretim araçları ve üretim ilişkilerinin tümü.

AMASYA TAMİMİ:

22 Haziran 1919’da Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından yayınlanan ve Amasya toplantısından sonra alınan kararları tüm askerî ve mülkî makamlara duyuran genelge. Türk Kurtuluş Savaşının başladığının ilk resmî açıklaması niteliğinde olan genelge, Erzurum ve Sivas kongreleri için çağrıda bulunuyordu.

AMBARGO:

1- Bir devletin kendi ülkesindeki vatandaşlarının kimi şirketlerine yönelik olarak askerî, siyasi ve iktisadî nedenlerle uyguladığı; bir malın serbestçe naklini, alımını ve satımını önleyici tedbirler bütünü.

2- Bir geminin, bulunduğu limandan çıkmasını geçici bir süre yasaklayan devlet buyruğu.

3- Bir ülkeyi ekonomik veya siyasal açıdan zor duruma düşürmek, istenmeyen bazı karar ya da uygulamalarından vazgeçirebilmek veya söz konusu ülkeyi belirli kararlara uymaya zorlamak gibi nedenlerle; bu ülkeye yönelik mal ve hizmet alım-satımlarını engellemek üzere alınan önlemler.

Bu şekildeki anlamıyla ambargo, hükümetlerin anormal durumlar da ekonomiyi korumak, dost olmayan bir devleti zor şartlara düşürmek yahut “iktisadi mukabele-i bil misil” yapmak maksadıyla başvurdukları bir baskı şeklidir. Bu çerçe-

vede, ekonomik önlemleri öne çıkaran ambargoya “ekonomik ambargo”, diplomatik-siyasi yaptırımlar üzerinde yoğunlaşan ambargoya da “siyasi ambargo” denir. Ambargonun etkisinin gösterilebilmesi, ambargoyu uygulayan ülkenin politik ve ekonomik gücüyle doğrudan ilişkilidir. Öte yandan ülkedeki politik bütünlüğün uygulanan ambargolarda söz sahibi olduğu da inkar edilemez.

AMELE FIRKASI:

11 Ağustos 1920’de işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesi ve işçi çocuklarının öğreniminin sağlanması için hükümete baskı yapmak amacıyla Amiralzâde Cemal Hüsnü (Taray) ve arkadaşları tarafından kurulan siyasi parti. Gereği gibi örgütlenemeyen fırka kurulduğu yıl içinde kapandı.

AMERİKAN YARDIMI:

Bkz: Marshall Planı

ANA MUHALEFET PARTİSİ:

Bkz: Muhalefet

ANADOLU KULÜBÜ:

TBMM’de görev alan eski ve yeni üyelerin bir araya gelip fikir alış-verişinde bulunmaları amacıyla 1926 yılında Ankara’da faaliyete geçen kulüp. İlk olarak Ulus’ta Osmanlı Bankası’nın üst katında açılan Anadolu Kulübü, 1952’den bu yana Yenişehir-İzmir Caddesi üzerinde eski başbakanlardan Hasan Saka’nın evinin bulunduğu yerde hizmet vermektedir. Önemli siyasi oluşum ve hareketlerin ilk kez tartışıldığı yer olarak Türk siyasi hayatında kendine özgü bir yere sahiptir.

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ:

İstiklal Savaşı esnasında yabancı işgalinin sona erdirilmesi için ülke çapındaki tüm direniş örgütlerini tek çatı altında toplamak amacıyla kurulan ve TBMM’nin de ilk yapısını oluşturan örgüt.

Anadolu’nun işgal edilmeye başlanmasıyla birlikte ülkenin çeşitli yerlerinde Müdafai Hukuk, Reddi İlhak gibi adlarla direniş örgütleri kurulmuştu. Sivas Kongresinin 7 Eylül 1919 günü toplantısında Anadolu ve Rumeli’de kurulmuş olan bütün milli direniş örgütlerinin Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmesi kararlaştırıldı. Kongre üyeleri de cemiyetin kurucu üyeleri sayıldı ve yurdun tamamını temsil eden bir heyet seçildi. Heyet-i Temsiliye, 23 Nisan 1920’de TBMM açılıncaya kadar, cemiyet adına milli kurtuluş hareketinin yönetici ve yönlendiricisi oldu. 7 Kasım 1919’da son Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimleri çoğunlukla cemiyet adayları kazandı. Meclis-i Mebusan, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti’nin aldığı kararlar doğrultusunda Misak-ı Milli’yi kabul etti. TBMM’nin açılmasından sonra, Meclis üyeleri arasında beliren görüş ayrılıkları üzerine, 10 Mayıs 1921’de Mustafa Kemal Paşa başkanlığında ki 151 milletvekili, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti’nin Meclis’te bir grubunu (Müdafai Hukuk Grubu) kurdu. Mustafa Kemal

Paşa, 8 Mayıs 1923'teki milletvekili seçimleri öncesinde, Cemiyetin programını "dokuz umde" adıyla yayınladı. Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti, 11 Eylül 1923'te alınan bir kararla Halk Fırkası'na dönüştürüldü. (Bkz: Cumhuriyet Halk Partisi)

ANADOLUCULUK:

Çeşitli dönemlerde Anadolu merkezli olarak ortaya atılan farklı siyasi, toplumsal ve kültürel düşünce akımlarının genel adı. Osmanlı devletinin son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı aydınlar, Türk milliyetçiliğinin kaynaklarının Turan'da değil Anadolu'da aranması gerektiği görüşünü ileri sürdüler. Bunlar, Anadolu dışında ve özellikle de Rumeli'de doğmuş olan Türklerin ülke yönetimindeki ağırlıklarından tedirgin olduklarını dile getirip yerel bir milliyetçiliği savundular. Bunlara, her konuda Anadolu'yu esas alan, yabancı ideolojilerin Anadolu Türk'üne uymadığını savunan görüşler eklendi. Bu düşünceyi savunanlar, 1 Nisan 1924'te Mehmet Halit'in yayınlamaya başladığı "Anadolu" mecmuasında bir araya geldiler. Bu dergide, Malazgirt Savaşından sonra Türk tarihinde yeni bir çağır açıldığı savunuldu. Turancılığa karşı çıkılarak Anadolu ırkçılığı tezinin sözcülüğü yapıldı. Bu anlamda "Anadoluculuk" görüşü, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaettin Fahirri Fındıkoğlu gibi yazarlar tarafından sistematize edildi.

Daha sonra Yahya Kemal Beyatlı, Ne-

cip Fazıl Kısakürek, Ahmet Kudsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınır gibi isimler de bu akımın içinde yer aldılar. 1933'te Hıfzı Oğuz Bekata ile Remzi Oğuz Arık'ın çıkardıkları "Çığır" dergisi bu akımın sözcülüğünü üstlendi. Aynı dönemde kurulan Milli Türk Talebe Birliği, Türk Kültür Ocağı gibi dernekler de "Anadoluculuk"u destekledi. 1939'lu yıllarda Nurettin Topçu, "Hareket" dergisinde konuyu İslami bir söylemle birleştirerek işledi. 1940'lı yıllarda Cevat Dursunoğlu, Ahmet Kudsi Tecer gibi eğitimcilerin başını çektiği halk edebiyatı ve folklor ağırlıklı bir "Anadoluculuk" görüşü ve uygulaması ortaya çıktı. CHP yönetimi ve halkevleri bu çalışmaları destekledi. Aşık Veysel benzeri halk şairlerinin, CHP'nin yarı resmi şairleri gibi kamuoyuna tanıtılması, halk türkülerinin derlenmesi, radyoya "yurttan sesler" saatinin konulması gibi etkinlikler bu dönemde başladı. Bu amaçla yayınlanan çeşitli dergilerde "Anadoluculuk" hareketi, kimi zaman duygusal, kimi zaman da bilimsel bir yaklaşımla savunuldu. Anadolucular, görüşlerini bilim ve sanat dünyasında yaymaya çalışmakla birlikte; bu akım içindeki bazı isimler siyasal partilerin üst kademelerinde görev aldılar. Hatta Remzi Oğuz Arık, tüzüğünde Anadoluculuk ilkelerine geniş ölçüde yer verilen Türkiye Köylü Partisi'ni kurdu (1952). 1950'li yıllardan sonra Halkın Balıkçısı, Sebahattin Eyüboğlu gibi isimler tarafından değişik bir

“Anadoluculuk” görüşü ortaya atıldı. Bu görüşe göre Türk kültürünün kökenlerini Orta Asya’da aramak yanlış. Gerçek Türk kültürü, tarih boyunca Anadolu’da yaşamış halkların ve kültürlerin ortak bir senteziydi. Batı uygarlığının temeli sayılan Yunan uygarlığı da aslında Anadolu’da doğup gelişmişti. Bu yönüyle “Anadoluculuk” evrensel boyutlar içeriyordu.

ANAERKİLLİK:

Kadının üstün bir siyasal rol oynadığı toplumsal örgütlenme biçimi.

ANARŞİZM:

Kargaşalık, kural tanımazlık. Her türlü otorite ve düzen fikrini inkar eden, devlet teşkilatını ortadan kaldırarak, kişiyi kayıtsız ve şartsız hürriyete kavuşturmayı gaye edinen siyasal doktrin.

Anarşi kelimesi ilk defa Eflatun’un “Cumhuriyet” isimli eserinde kullanılmış, gerçek ve dolaysız demokrasi olarak tanımlanmıştır. Rusya’da Bakunin ve Kropotkin, Fransa’da Elisee Reclus ve Jean Grave, insanları din, devlet ve mülkiyet boyunduruğundan kurtaracak ve yeni bir toplum oluşturacak “pozitif” anarşi doktrini üzerinde durmuşlardır. Ferde emir veren her türlü devlet teşkilatının nasıl ortadan kaldırılacağı konusunda ise anarşizm teorisyenleri arasında görüş ayrılığı belirmiş; Blangui, siyasal otoritenin şiddet yoluyla ele geçirilmesini tavsiye ederken, P. J. Proudhon bunun karşısına

çıkarak şiddetin aleyhinde bulunmuştur. Sonunda “şiddet” taraftarları ağırlıklarını daha fazla hissettirmiş; Bakunin, şiddeti sol hareketler için bir yöntem olarak geliştirerek “modern anarşizmin babası” sıfatını kazanmıştır. Bakunin’in kazandırdığı bu özellikle anarşizm terörle eş mânâ kazanmış, ferdi ve toplu terör, “eylemli propaganda” şekli olarak benimsenmiştir. Onun içindir ki terör, anarşistlerin geleneksel eylem metodu olmuş, anarşizm taraftarı bazı ihtilalciler, davranışlarını siyasal kişilerin ve devlet başkanlarının öldürülmesine dayamakta sakınca görmemişlerdir. Proudhon ve Bakunin anarşizmleri arasındaki bir diğer önemli fark da, Proudhon anarşizminin ferdiyetçi olmasına karşılık, Bakunin anarşizminin toplumcu olma iddiasını taşımasıdır.

Türkiye’de Proudhon anarşizmi Baha Tevfik’te taraftarını bulmuş, daha sonra ise Bakunin anarşizminin uygulayıcıları 1960 sonrasında sol kesimden çıkmış, geniş çapta bir terör eylemi sürdürülerek devlet ve her türlü siyasal otorite çökertilmek istenmiştir.

ANAVATAN PARTİSİ (ANAP):

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra mevcut bütün partilerin kapatılmasıyla oluşan yeni siyasal yapılanma sürecinde Turgut Özal’ın kurucu genel başkanlığında 7 Haziran 1983’te kurulan siyasal parti. Kuruluşuyla birlikte liberal, milliyetçi, muhafazakar ve sosyal adaletçi “dört si-

yasal eğilimi" bünyesinde topladığını ilan eden ANAP, kısa zamanda ülke çapında en geniş örgütü kuran parti oldu. İlk olarak Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ile birlikte katıldığı 6 Kasım 1983 seçimlerinde oyların %45,1'ini alarak 400 milletvekilliğinden 211'ini kazanarak tek başına iktidar oldu. 25 Mart 1984'te katıldığı yerel seçimlerde İstanbul, Ankara ve İzmir'in de aralarında bulunduğu 55 il merkezinde belediye başkanlığını kazanan ANAP, oyların %45'ini aldı.

İlk ANAP hükümeti döneminde uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla Türkiye önemli bir transformasyon yaşadı. Din ve vicdan hürriyetinin sınırları genişletildi. Türkiye'nin statükocu dış politikası terkedilerek uluslararası ilişkilerde aktif bir rol üstlenildi. 29 Kasım 1987'de yapılan erken genel seçimde oy kaybeden ANAP, yine de aldığı %36,31 oyla Meclis'teki çoğunluğunu korudu. Oy oranı düşmesine rağmen %10 baraj uygulamasının getirildiği seçim sistemiyle 292 milletvekili çıkardı. İkinci ANAP hükümeti dönemindeki en önemli siyasal olay, 25 Eylül 1988'de yapılan referandumdu. Yerel seçimlerin bir yıl öne alınmasıyla ilgili anayasa değişikliğinin halkoyuna sunulmasını amaçlayan referandum, ANAP iktidarı için bir güven oylamasına dönüştü ve %34,99 "evet" oyuna karşılık %65,01 "hayır" oyu çıktı. Bu sonucu muhalefet "ANAP iktidarına hayır" şeklinde

yorumladıysa da Özal'ın "kritik sınıır" dediği %32'ye düşülmediği için ANAP hükümeti devam etti. ANAP, 26 Mart 1989'da yapılan erken yerel seçimlerde oyların ancak %21,8'ini alarak üçüncü parti oldu ve önemli merkezlerdeki belediye başkanlıklarını kaybetti.

Genel Başkan Turgut Özal, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin dolması üzerine 31 Mart 1989'da Cumhurbaşkanı seçilince, yerine Meclis Başkanı Yıldırım Akbulut'u atadı. 17 Kasım 1989'daki olağanüstü kongrede Akbulut genel başkanlığa seçildi. Yıldırım Akbulut'un ANAP genel başkanlığı 15 Haziran 1991'e kadar devam etti. Bu tarihte yapılan 3. Olağan Kongrede genel başkanlığa Mesut Yılmaz seçildi. Akbulut Hükümetinin istifası üzerine 17 Haziran 1991'de başbakanlığa atanan Mesut Yılmaz, göreve gelişinin ikinci ayında erken seçim kararı aldı. 20 Ekim 1991'de yapılan bu seçimde ANAP, %24,01 oranında oy alarak; kurulduğundan beri ilk defa parlamentoda ikinci parti konumuna düştü ve iktidarı DYP-SHP koalisyon hükümetine devretti.

Refah Partisi'nin büyük çıkışı yaptığı 27 Mart 1994 yerel seçimlerinden üçüncü parti olarak çıkan ANAP, 24 Aralık 1995 seçimlerinde %19,65 oy alarak 132 milletvekili çıkardı ve sandalye sayısı bakımından gene üçüncü parti oldu. ANAP, bu seçimler sonrasında DSP'nin dışarıdan desteğiyle DYP'li bir koalisyon hükümeti

kurdu. Mesut Yılmaz'ın başbakanlığındaki 53. Hükümet ancak 5 ay iktidarda kalabildi. Bu hükümetin ardından kurulan RP-DYP koalisyon hükümeti döneminde Meclis'te ana muhalefet partisi olarak çalıştı. Temmuz 1997'de DSP ve DTP ile birlikte 55. Cumhuriyet Hükümetini kurdu. Ancak kamuoyunda bu hükümetin kurulmasında Meclis dışı unsurların rol oynadığı kanaati hâkim oldu. ANAP'ın kuruluş felsefesinin aksine yapılan icraatların da bu kanaatleri pekiştirdiği ileri sürüldü.

ANAP, mahalli ve merkezi genel seçimlerin birlikte yapıldığı 18 Nisan 1999 seçimlerinde %13,2 oy alarak DSP, MHP ve FP'nin ardından dördüncü parti oldu ve Meclis'te 86 sandalye kazandı. Bülent Ecevit'in başbakanlığında kurulan 57. Hükümette DSP ve MHP ile birlikte yer aldı. 3 Kasım 2002'de yapılan erken genel seçimlerde % 5,1 oy aldı ve tarihinde ilk kez Meclis dışında kaldı. Genel Başkan Mesut Yılmaz istifa etti. O tarihten sonra siyasi bir varlık gösteremedi. Sırasıyla Ali Talip Özdemir, Nesrin Nas, Erkan Mumcu, Salih Uzun genel başkan oldu. 31 Ekim 2009 tarihinde kendini fesh etti ve Demokrat Parti ile birleşme kararı aldı.

ANAYASA:

Bir devletin şeklini, niteliğini, devlet organlarının kuruluş ve işleyişini belirleyen, temel hak ve özgürlükler bağlamında yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen

temel yasa. İki yüz yıldan beri bütün ülkelerin siyasal hayatına giren anayasa gerçeği, kaynağını yeni devletlerin kurulmasından ya da belli bir ülke-devlet zemini içerisindeki köklü rejim değişikliklerinden alır. Bir devletin anayasası, o devletin kendisine göre yönetildiği kural ve ilkelerin bir araya toplanmasından meydana gelir ve en önemli üç unsuru içerir:

1- Anayasalar, o devletin temel kurumlarını ve kurumlar arasındaki ilişkileri resmileştirir.

2- Anayasalar, hükümet gücünün ülke üzerinde dağılımını sağlar.

3- Anayasalar, vatandaşların, hükümet kurumlarına katılma hakkı da dahil olmak üzere temel hak ve ödevlerinin bir özetini sunar.

Anayasacılık hareketleri açısından anayasalar, farklı ölçülere göre sınıflandırılır. İlk kıstas, sözlü anayasa (teamüli anayasa) ve yazılı anayasa ayrımıdır. Yazılı anayasalar da tarihi ve siyasi kökleri bakımından ferman anayasalar ve misak anayasalar olarak ikiye ayrılır. Ferman anayasalar, hükümdarın tek yanlı iradesinden doğan anayasalardır. Misak anayasalar ise hükümdar ile halkın temsilcileri arasındaki iki yanlı ve karşılıklı ilişkiden doğar. Bunların dışında yönetimin niteliği gereği tamamen milletin temsilcileri eliyle yapılan anayasalar ise demokratik anayasa olarak adlandırılır. Buradaki "demokratik" ibaresi biçimsel bir kavramdır. Bu şekilde yapılan bir anayasanın, muhtevası bakımından da mutlaka demok-

ratik olduğu sonucu çıkmaz. Halkın kendisi veya temsilcileri tarafından kabul edilen anayasalar da kendi içlerinde önemli ölçüde antidemokratik kurallar barındırabilir. Anayasaların bir de “bükülgen-bükülmez”, “yumuşak-sert” ya da, Fransızcadan alınma terimlerle “fleksibl-rijid” diye birbirinden ayrıldığı görülür. Hemen hemen hep aynı anlama gelen bu terimler, anayasaların değiştiriliş biçimlerinden doğar. Bazı ülkelerde devletin temel yapısını ya da özgürlük düzenini gösteren kuralları (anayasa) değiştirmek, başka herhangi bir yasayı değiştirmekten farklı bir yöntemle bağlanmış değildir. Bu durumda olan, yani değiştirilmeleri sıkı kurallara bağlanmamış olan anayasalara yumuşak anayasalar denir. Bunun aksine diğer yasalardan farklı usul ve biçimlere uyularak değiştirilen anayasalara ise sert anayasalar denir. Sert anayasaları değiştirmek zordur ve sistem tarafından da fazla istenmez.

Türkiye’de Anayasacılık Hareketleri: 1808 tarihli Sened-i İttifak ile Tanzimat döneminde çıkarılan bazı fermanlar (1839 Gülhane Hattı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı), devlet yönetimine ilişkin uyulması gereken bazı ilkeleri göstermiş; ayrıca Sened-i İttifak’la ayanın, 1839 Fermanı ile halkın ve 1856 Fermanı ile Müslüman olmayanların hak ve güvencelerinin neler olduğunu belirlemiştir. Ancak bu belgeler, devlet yapısının kuruluşu ve işleyişiyle ilgili

kurallara yer vermemeleri nedeniyle anayasa niteliğinde değildi. Ancak bu siyasal belgelerin, ilk yazılı anayasa metni olan 1876 Kanun-u Esasisi’ne malzeme sağlamaları bakımından önemi vardır.

1876 Kanun-u Esasisi: Üyeleri Padişah tarafından seçilip atanan 28 kişilik bir kurul tarafından 1831 tarihli Belçika anayasasından esinlenilerek hazırlandı. Devletin monarşik ve dini niteliğini pekiştirip koruma altına aldı. Yargı bağımsızlığı bakımından hâkimlerin azledilememesi gibi hükümler getirdi. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra önemli bazı değişiklikler yapıldı. Padişah, yetkileri azaltılarak meşruti-parlamber bir rejimin devlet başkanı durumuna getirildi.

1921 Anayasası: Kurtuluş Savaşının anayasası olan bu metin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak bilinir. Ege-menliğin kayıtsız-şartsız milletin olduğu belirtilerek bütün yasama yetkisi Meclis’e verildi. Aslında bununla oluşturulan, “kuvvetler birliği”ni esas alan “meclis hükümeti” rejimidir. Bu anayasa, milli birliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadı. Savaşın olağanüstü şartlarında hazırlandığı için sadece 23 maddeden oluşuyordu ve devletin örgütlenmesi konusunda yetersiz kalıyordu. 1921 Anayasası, 1923’te önemli bir değişiklik geçirdi. 29 Ekim 1923 tarihli anayasa değişikliği ile cumhuriyet ilan edildi. Getirilen sisteme göre Cumhurbaşkanı, Meclis tarafından ve kendi

üyeleri arasından 4 yıl için seçilmekteydi. Cumhurbaşkanı, başbakanı atamakta ve başbakan ile onun seçtiği bakanları Meclis'in onayına sunmaktaydı.

1924 Anayasası: Kurtuluş Savaşı ve 1921 Anayasasıyla benimsenen temel ilke ve kuruluşu sürdürmektedir. Milli egemenlik yine temel ilkedir. Kuvvetler birliği sistemi, esas olarak devam etmekte, ancak yürütme organı daha net bir kişilik kazanmaya başlamaktadır. Yasama ve yürütme yetkileri TBMM'de toplanmıştır. Meclis yasama yetkisini kendisi, yürütme yetkisini de Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu eliyle kullanmaktadır. 1924 Anayasası bazı değişiklikler geçirdi. 1928'de yapılan bir değişiklikle "Türkiye devletinin dini, din-i İslamdır" hükmü metinden çıkartıldı. 1937'de "Türkiye devleti, Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır" hükmü eklendi.

1961 Anayasası: 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra hazırlanıp 9 Temmuz 1961'de yürürlüğe girdi. 1961 Anayasasında Türkiye Cumhuriyeti, "insan haklarına dayalı, milli, demokratik ve laik bir sosyal hukuk devleti" olarak tanımlandı. Egemenliğin millete ait olduğu ve ancak yetkili organlarca kullanılabileceği ilkesi benimsendi. Bu anayasa, parlamentoya Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan ikili bir yapı getirdi. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yüksek Hâkimler Ku-

rule gibi kurumların oluşturulması 1961 Anayasasının getirdiği diğer yeniliklerdir.

1982 Anayasası: 12 Eylül 1980'deki askerî müdahaleden sonra Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi tarafından hazırlanıp 7 Kasım 1982'de yapılan halkoylamasıyla kabul edilerek yürürlüğe girdi. Cumhuriyet Senatosu'nu kaldırarak parlamento yapıyı tekrar tek yapılı hale getirdi. Bazı hak ve özgürlüklere önemli sınırlamalar getirdi. Ayrıca Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'ın denetim yetkilerini nispeten azalttı.

ANAYASA MAHKEMESİ:

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin ve TBMM içtüzüğü'nün anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetleyen ve Yüce Divan sıfatıyla kendisine verilen yargı yetkisini kullanan yüksek mahkeme.

Anayasa Mahkemesi, on yedi üyeden kurulur. Üyelerin üçü Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, on dördü Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. TBMM; iki üyeyi, Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatları arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Cumhurbaşkanı, üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay bir üyeyi Askeri Yargıtay, bir üyeyi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasın-

dan her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer.

Anayasa Mahkemesine üye seçilebilmek için, kırk beş yaşın doldurulmuş olması kaydıyla; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin profesör veya doçent unvanını kazanmış, avukatların en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış, üst kademe yöneticilerinin yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış, birinci sınıf hâkim ve savcılarının adaylık dâhil en az yirmi yıl çalışmış olması şarttır. Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve iki başkan vekili seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler. Anayasa Mahkemesi üyeleri asli görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar. Anayasa Mahkemesi üyeleri on iki yıl için seçilirler. Bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez. Üyeler altmış beş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar. Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı ge-

rektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

ANDIÇ:

1- Hatırlatma ve ikaz niyetiyle bir hükümetin başka bir hükümete verdiği diplomatik bildiri.

2- Verilen bir emir üzerine ilgili kargâh subaylarının bir konuyu inceleyip Genelkurmay Başkanlığı komuta katına sunduğu bilgi, doküman.

Kavram siyasi literatürümüze 1998’de girmiş, bu tarihte PKK yöneticisi Şemdin Sakık’ın soruşturma zaptına yalan ifadeler eklenerek basına sızdırılmıştır. Bu ifadelerde bazı gazetecilerin ve sivil toplum kuruluşlarının para karşılığı PKK’ya destek verdikleri iddia edilmiş, daha sonra bu ifadelerin ve ismi geçen kişilerin soruşturma zaptına sonradan eklendiği anlaşılmıştır.

ANDİÇME:

Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin göreve başlarken anayasada belirtilen ilkelere bağlı kalacaklarına dair ettikleri yemin. Cumhurbaşkanı yemin metni 1982 Anayasasının 103. maddesinde, milletvekilleri yemin metni 81. maddesinde belirtilmiştir.

ANGARYA:

Bir kişiye, bir topluluğa zorla ve ücretsiz olarak gördürülen iş. Anaya-

samızın 18. maddesine göre “Hiç kimse zorla çalıştırılmaz, angarya yasaktır.”

ANKARA ANLAŞMASI:

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ortaklık sağlanan, bu ortaklığın amaçlarını, temel şartlarını, kurumlarını belirleyen anlaşma. 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanan anlaşma, 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girdi.

ANKARA HÜKÜMETİ:

Kurtuluş Savaşı süresince TBMM hükümetlerine verilen ad. (İcra Vekilleri Heyeti de denir.)

ANKARA İTİLAFNAMESİ:

TBMM hükümeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan ve iki ülke arasında savaş şartlarını sona erdiren, Suriye ile Türkiye arasındaki sınırın da çizildiği antlaşma. Antlaşmayı Türkiye adına Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), Fransa adına Franklin Bouillon imzaladı. Antlaşma ile İskenderun ve Antakya Türk olma özelliğinin korunması şartıyla Fransa'nın denetimine bırakıldı.

ANKARA PAKTİ:

Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 19 Ekim 1939'da imzalanan savunma antlaşması. Antlaşma ile İngiltere ve Fransa bu antlaşma dışındaki bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, Türkiye bu iki devlete danışarak, hiç değilse tarafsız kalacaktı.

ANLAŞMA:

Kişiler ya da devletler arasında belli

bir konuda, belli bir alanda var olan düşünce, iş, eylem birliği, uzlaşma; bu uzlaşmayı gösteren belge.

ANLAŞMAZLIK:

İki veya daha çok taraf arasındaki düşünce, görüş, çıkar ve amaç ayrılığı. Uyuşmazlık, ihtilaf.

ANTANT:

Devletler arasında imzaları bir veya birkaç anlaşma ile oluşturulan ittifaklara verilen ad.

ANTLAŞMA:

İki ya da daha çok uluslararası hukuk kişisi arasında, uluslararası hukuk kurallarına göre düzenlenen yazılı belge.

APARTHEİD:

Güney Afrika Cumhuriyetinde iktidarı elinde bulunduran beyaz azınlık tarafından renkli derililere karşı uygulanan ırkçı siyasetin genel adı.

ARAP BİRLİĞİ:

Arap ligi de denir. Resmi adı “Arap Devletleri Birliği” olan ve 22 Mart 1945 tarihinde Mısır'ın başkenti Kahire'de imzalanan bir anlaşma ile kurulan örgüt.

Örgüt esas itibarıyla etnik, dinsel, kültürel ve siyasal bir örgütlenmedir. Üye devletler birbirlerine karşı kuvvet kullanmamayı, aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözmeyi kabul etmektedirler. Üye bir devlete saldırı veya benzer bir tehdit oluşturulduğunda alınacak önlemler birlikte görüşülecektir.

22 üyeli Birliğin merkezi Kahire'de

olup, Türkiye daimi gözlemci statüsündedir.

ARA SEÇİM:

İstifa, ölüm ya da başka başka sebeplerle milletvekilliğinin düşmesi sonucu parlamentoda boşalan sandalyeler veya boş bulunan belediye başkanlıkları için normal seçim süresinden önce yapılan milletvekilliği veya belediye başkanlığı seçimi. 1982 Anayasasının 78. maddesine göre; ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden 30 ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak boşalan üyeliklerin sayısı, üye tamsayısının %5'ini bulduğu hallerde, ara seçimlerin üç ay içinde yapılmasına karar verilir. Genel seçimlere bir yıl kala ara seçim yapılamaz. Ara seçim sonuçları, iktidardaki siyasi parti ya da partilere karşı bir referandum niteliği de taşıdığı için önemli siyasi sonuçlara yol açabilmektedir.

ARABULUCU:

Aralarında anlaşmazlık bulunan iki tarafı uzlaştırmak için seçilen kimse.

ARENA:

Siyasi çekişmelerin, tartışmaların geçtiği yer.

ARITMA VE KORUMA PARTİSİ:

26 Haziran 1946'da kurulup herhangi bir varlık gösteremeden 1947'de münfesihi addedilen siyasi parti.

ARİSTOKRASİ:

Soylular yönetimi. Devlet yönetiminin, soyluluk ve sosyal statü baki-

mından toplumda sivrilmiş seçkinler grubunun tekelinde bulunduğu siyasal sistem.

ASAFNAME:

Lütfi Paşa'nın siyaset ve devlet yönetimiyle ilgili en önemli eseri. Kesiin tarihi bilinmemekle beraber 16. yüzyıl ortalarında yazıldığı sanılıyor. Dört bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde sadrazamın yetki ve sorumlulukları anlatılmakta, devlet yönetiminde rüşvet ve suiistimalin önlenmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. İkinci bölüm, savaş ve ordunun yönetimiyle ilgilidir. Üçüncü bölümde ise hazine ve devlet bütçesi üzerinde durulur. Son bölümde ise halk ile ilgili düşünceler yer alır. Ayrıca 30 yılda bir mutlaka nüfus sayımı yapılması gerektiğinin önemi vurgulanır.

ASGARİ ÜCRET:

Bir işçinin çalıştırılabileceği en düşük ücreti gösteren ve hükümet kararı ya da toplu sözleşmeyle tesbit edilen ücret düzeyi. Asgari ücret, işçinin zorunlu gereksinimlerini günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılanabileceği bir miktar olarak kabul edilir.

ASİ:

Mevcut siyasal düzene karşı direnen ve başkaldıran kimse, isyancı.

ASİMİLASYON:

Zayıf kültür ve toplumların, güçlü toplum ve kültürler içinde eritilerek aslı özelliklerinden uzaklaştırılması.

ASKERİ REJİM:

Asker zümresine, orduya dayanan yönetim şekli. Normal demokratik sürecin askıya alındığı bir yönetim şekli olan bu sistem, bazen ordunun kurduğu bir dikta rejimi olabileceği gibi; bazen de sivil yönetimin ordu gücünden büyük ölçüde faydalanması şeklinde olur.

ASKERİ YARGITAY:

Bkz: Yargıtay.

AŞIRI SAĞ:

Siyasi partilerde en aşırı şekli totaliterlik ve faşizm olan partilerin aldığı ad. İçinde bulunulan devre ve toplumun siyasi durumuna göre "aşırı sağ" anlamı da değişip; cumhuri bir yönetimde kralcılık, laik bir yönetimde teokrasi, meşrutî-liberal bir yönetimde faşizm aşırı sağ yapılanmalar olarak görülür.

AŞIRI SOL:

Parlamentar rejimi meşru görmeyerek onu devirmek isteyen ihtilalci sosyalist partilerin aldığı ad. "Aşırı sol" kavramı, içinde bulunulan siyasi rejime göre farklılık gösterir. Demokratik düzene henüz uymamış, sınıf yapılanması ve dengesi kurulmamış bir toplumdaki "aşırı sol" ile bu şartlara sahip bir toplumdaki "aşırı sol" kavramları farklıdır.

ATABEY:

Eski Türk devletlerinde, özellikle Selçuklularda, önceleri yalnızca şehzadeleri eğitmekle görevli olan, ancak zamanla yarı bağımlı ve bağımsız bir eyalet yöneticisi konumu-

na yükselen vezirlere verilen ünvan.

ATAERKİLLİK:

Siyasi ve ekonomik alanlarda iktidarın erkeğin elinde bulunduğu örgütlenme biçimi.

ATATÜRKÇÜLÜK:

Bkz: Kemalizm.

ATAŞE:

Bulunduğu ülkelerde siyasal, askerî, ekonomik ve kültürel alanlarda raporlar hazırlayıp temsilcilik yapan diplomatik misyona bağlı teknik uzman.

ATEŞKES:

Silahlı bir çatışmanın belirli bir süre için veya tamamen durdurulması konusunda taraflarca varılan anlaşma. Ateşkes ile çatışan taraflar arasındaki savaş hali sona ermez. Uluslararası hukuka göre savaşın sona ermesi için mutlaka bir barış anlaşmasının yapılması gerekir. Ateşkesin en önemli fonksiyonu, çatışan taraflara aralarındaki sorunu görüşmeler yolu ile çözme konusunda yeni bir fırsat yaratmasıdır.

ATTANTİZM:

Etkili bir şekilde davranabilmek için olayların gelişmesini bekleme politikası.

AVRASYA PARTİSİ (AP):

9 Mayıs 2002'de Hüsnü Doğan'ın genel başkanlığında kurulan siyasi parti. Bugüne kadar hiçbir seçime katılmamıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB):

Avrupa Birliği Anlaşması olarak da

bilinen Maastricht Antlaşmasının 1992'de yürürlüğe girmesi sonucu, daha önceden kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğuna yeni görev ve sorumluluk alanlarının yüklenmesiyle kurulan, topraklarının büyük bir bölümü Avrupa kıtasında bulunan devletlerarası ve çok uluslu oluşum, siyasi ve ekonomik örgütlenme.

Avrupa Birliğinin temelleri 1951 yılında, altı ülkenin katılımıyla oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna ve 1957 Roma Antlaşmasına dayanmaktadır.

2013 yılı itibarıyla 27 bağımsız ülkeden oluşmaktadır. Bunlar üye devletler olarak bilinen; Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Kıbrıs, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan'dır. Bu ülkeler, yaklaşık 500 milyonluk nüfusuyla dünya ülkelerinin gayri safi milli hasıllarının toplamının %30'luk bölümünü oluştururlar.

Birliğe katılmayı bekleyen beş ülke vardır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu ülkelerden diğerleri Hırvatistan, İzlanda, Makedonya Cumhuriyeti, Karadağ'dır. Ayrıca Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan olası resmi adaylar olarak tanımlanmıştır. Avrupa Birliği, tüm üye ülkeleri bağlayan düzenlemeleri

ile insan, eşya, hizmet ve sermaye dolaşım özgürlüklerini kapsayan ortak bir pazar geliştirmiştir. Üye ülkelerin 15'i Avro adıyla anılan ortak para birimi kullanmaktadır. Schengen Antlaşması uyarınca birlik üyesi ülkeler arasında pasaport kontrolü kaldırılması gibi pek çok adli ve içişleri düzenlemeleri yapılmıştır.

Birliğin yönetim merkezi Brüksel, sloganı "çeşitlilikte birlik", marşı "neşeye övgü"dür.

AVRUPA EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (OEBC):

16 Nisan 1948 antlaşması ile 28 Temmuz 1948 tarihinde Marshall Planı'nın uygulanışını düzenlemek amacıyla kurulan uluslararası örgüt. Türkiye'nin 8 Temmuz 1948 tarih ve 5252 sayılı yasa gereğince katıldığı örgüt, faaliyet alanını genişletmek amacıyla 1961'de Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'na (OECD) dönüştü. (Bkz: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ:

İnsan Hakları Evrensel Bildirisindeki temel hak ve özgürlükleri bazı yaptırımlara bağlamak amacına yönelik olarak Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve 3 Kasım 1953'te yürürlüğe giren sözleşme.

İmzacı devletlere hukuki yükümlülükler getiren uluslararası bir sözleşmedir. Sözleşme, demokratik rejimlerin devam ettirilmesi açısından gerekli olan asgari hak ve özgürlükleri teminat altına alarak işe başlamış,

zamanla insan hakları listesini genişletmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan çok sivil ve politik hakların korunmasına öncelik vermiştir. 187 devlet tarafından onaylanan sözleşmeyi Türkiye 18 Mayıs 1954'te onaylamış, 28 Ocak 1987'de bireysel başvuru hakkını tanımıştır.

AYAKLANMA (ASİ SIFATININ TANINMASI):

Uluslararası hukuka göre "haydut" sıfatı ile "savaşçı" sıfatı arasında yer alan bir statü. Eğer bir ülkedeki meşru hükümete karşı baş gösteren bir ayaklanma, henüz bir iç savaş halini almamış ve belirli bir örgütlülük çerçevesinde siyasi amaçlara yönelik olarak sürdürülüyorsa, üçüncü devletler bu isyancılara "asi" sıfatını tanıyabilirler. Bu durum, o gruba son derece sınırlı bir uluslararası kimlik kazandırabilir.

AYDINLIK TÜRKİYE PARTİSİ (ATP):

27 Kasım 1998'de Alpaslan Türkeş'in oğlu Tuğrul Türkeş tarafından kurulan siyasi parti. 11 Nisan 2010'da feshedilerek MHP ile birleşmiştir.

AYRILIKÇILIK:

Bir devletin sınırları içerisinde bulunan coğrafi bir bölgenin, bu devletten kopararak bağımsız hale getirilmesini savunan siyasal görüş.

AZGELİŞMİŞLİK:

Bir toplumun sosyo-ekonomik açı-

dan gelişmiş toplumların sahip olduğu standartlara göre geri konumda bulunması.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER:

Gelişmiş ülkelerin dışında kalan, ekonomisi tarıma dayalı, altyapısının yetersiz, okuma-yazma oranının az, kişi başına düşen milli gelir seviyesinin düşük, büyüme oranının yavaş olduğu ülkeler. (Bkz: Gelişmekte Olan Ülkeler, Geri Kalmış Ülkeler, Üçüncü Dünya Ülkeleri)

AZINLIK:

Etnik özellikleri, dini, dili veya gelenek ve görenekleri bakımından egemen çoğunluktan ayrılan topluluk. Ekalliyet.

AZINLIK GRUBU:

Bir mecliste, bir partide veya bir kurulda, genel eğilimden farklı düşünenlerin oluşturduğu topluluk.

AZINLIK HÜKÜMETİ:

Meclis'te güvenoyu alabilmek için gerekli salt çoğunluğa sahip olmadan, bir veya birden fazla parti tarafından kurulmuş olan hükümet. Azınlık hükümetleri, genellikle hükümet dışında kalan bazı partilerin desteğiyle işbaşında kalabilirler.

AZİL:

Tek yanlı irade beyanıyla bir vekile verilmiş olan temsil yetkisinin geri alınması veya ortadan kaldırılması; görevden uzaklaştırma.

-B-

BABIALİ:

1- Osmanlı devletinde sadrazamlık makamına verilen ad.

2- Osmanlı devlet dairelerinin bulunduğu bina.

3- Osmanlı hükümeti.

18. yüzyıl sonlarına kadar "Paşa Sarayı, Bab-ı Asafl, Vezir Kapısı, Paşa Kapısı" diye anılan Sadrazamlık daireesine Sultan I. Abdülhamit Han döneminde Babıâli denmeye başlandı. Zamanla ötekileri unutturan bu terim, yabancılar tarafından "Sublime Porte" biçiminde çevrilerek "Osmanlı Hükümeti" anlamında kullanıldı.

BABIALİ BASKINI:

Balkan Savaşını sona erdirmek için toplanan Londra Konferansında Edirne'nin Bulgaristan'a bırakılması söz konusu olunca; İttihat ve Terakicilerin 23 Ocak 1913'te gerçekleştirdikleri hükümet darbesi. Darbeyle

Kamil Paşa istifaya zorlanarak sadrazamlık makamına İttihat ve Terakki yanlısı Mahmut Şevket Paşa getirildi. (Bkz: İttihat ve Terakki Fırkası)

BAĞDAT PAKTI:

Türkiye, İran, İngiltere, Irak ve Pakistan arasında kurulan ortak savunma ve bölgesel işbirliği örgütü. Örgütün temeli Türkiye ile Pakistan arasında 2 Nisan 1954'te yapılan bir anlaşmayla atıldı. Örgüte, 24 Şubat 1955'te Irak, 4 Nisan 1955'te İngiltere, 3 Kasım 1955'te de İran katıldı. Daimi Konsey, 21 Kasım 1955'te Bağdat'ta toplanarak çalışmalara başladı. Süveyş bunalımı, Irak'ta krallığın devrilmesi örgütte sarsılmalara neden oldu. 24 Mart 1959'da Irak pakttan çekildiğini açıkladı. Paktın adı Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirildi ve merkezi Ankara'ya taşındı. 1979'da önce İran'ın ardından

da Pakistan'ın çekilmesiyle CENTO'nun varlığı sona erdi.

BAĞIMLILIK TEORİSİ:

1960'lı yıllardan itibaren Batılı ülkelerin Üçüncü Dünya Ülkeleri ile olan ilişkilerini köktenci bir tarzda değiştiren; dünya ekonomisini tek tek ülkelerin üstünde bir global sistem olarak ele alan, az gelişmiş ülkeleri, söz konusu kapitalist dünya sisteminin gelişmesi sürecinde aldıkları roller çerçevesinde inceleyen ve bu ülkelerin sistemle ilişkilerini bağımlılık ilişkisi içinde açıklayan teori.

BAĞIMSIZ ADAY:

Herhangi bir siyasi partiye kayıtlı olmadan seçimlere giren siyasetçinin durumu. Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 16. maddesi, herhangi bir siyasi partiye kayıtlı olmayan kimse-lerin bir siyasi parti tarafından aday gösterilmelerinin ancak kendilerinin yazılı muvafakati ile olabileceğini hükme bağlamaktadır.

BAĞIMSIZ POLİTİKACI:

Milletvekili ya da belediye başkanını olduğu halde, hiçbir siyasi partiye mensup olmayan politikacının durumu.

BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ (BTP):

Meltem TV ve Yeni Mesaj Gazetesi çevresinde toplanmış bir grup tarafından 25 Eylül 2001'de kurulan siyasi parti. IMF ve Avrupa Birliği karşıtı bir politika izleyen BTP'ye Prof. Dr. Ata Selçuk ve Ali Gedik'ten sonra Prof. Dr. Haydar Baş genel başkan seçildi.

BAĞIMSIZLIK:

1- Bir siyasi grubun, bir iktidarın başkasına bağlı olmama, her tür bağımlılık ilişkisi dışında, serbest kalma niteliği.

2- Bir topluluğun üzerinde yaşadığı topraklarda, başka bir topluluğun yönetim organlarından bağımsız organlara sahip olması.

Siyasal bağımsızlık, hukukî bakımdan, devletin iç ve uluslararası egemenliği biçiminde belirir. Ancak, devletler siyasi, ekonomik ve askerî yönden bütünleşmeyi amaçlayan bir örgüte katıldıklarında bağımsızlıklarının bir bölümünden vazgeçebilirler.

BAĞLANTISIZLAR:

1- Siyasi ve askerî açıdan hiçbir bloka bağlı olmayan ülkelerin oluşturdukları topluluk.

2- SSCB dağılmadan önce; Batı Bloğunun NATO, Doğu Bloğunun Varşova Paktı adı altında bir araya geldiği dönemde, her iki paktında dışında kalan ülkelere verilen isim. Hareketin öncülüğü Mısır, Yugoslavya ve Hindistan'ın başını çektiği ülkeler tarafından yapıldı. Bağlantısızlar'ın ilk konferansı 1961'de Belgrad'ta yapıldı. 25 ülkenin katıldığı Bağlantısızlar Konferansı'nda ilke olarak NATO ve Varşova Paktı arasındaki çatışmaların dışında kalınması benimsendi. Bağlantısızlar Konferansı son olarak 4 Eylül 1989'da Belgrad'ta yapıldı. Sonuç bildirgesinde insan hakları ve çevrecilik konularına değinildi.

BAĞLANTISIZLIK:

Bir devletin askerî ve siyasal bakımdan uluslararası politika alanındaki mevcut bloklardan herhangi birine girmeyi reddeden dış politika stratejisi. Bloksuzluk.

BAĞNAZLIK:

Siyasi taassup. Başka siyasi düşünceleri yadsıyarak tek bir siyasi düşünceye körü körüne bağlanma.

BAHAR BAYRAMI:

27 Mayıs 1935'te çıkarılan "Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun"la kabul edilen ve Türk dünyasında, Ergenekon'dan çıkış günü olarak da kutlanan 1 Mayıs Bayramı.

Bahar bayramı, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de daha çok işçi bayramı olarak bilinir. Türkiye'de ilk kez Başbakan Adnan Menderes, 1 Mayıs 1960'da yaptığı radyo konuşmasında bu günü işçilerin bayramı sayarak kutladı.

1976'da Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), dünya işçilerinin bayramı sayılan bu günü işçi bayramı ilan ederek Taksim Meydanında sol grupların gövde gösterisine dönen bir tören düzenledi. Aynı meydanda 1977'de tekrarlanan tören sırasında çevredeki binalardan halkın üzerine ateş açıldı. Çıkan karışıklıklarda 34 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Failleri bulunamayan bu olaydan sonra Taksim'de son kez 1978 yılında miting yapıldı. 1979 yılında Taksim'de tören yapılması ya-

saklandıysa da, çeşitli il merkezlerinde mitingler düzenlendi. 12 Eylül 1980 harekâtından sonra Milli Güvenlik Konseyi, 27 Mayıs gibi 1 Mayıs'ı da 17 Mart 1981'de tatil yapılan resmi bayramlar kapsamından çıkardı.

BAKAN:

Parlamentoya girmiş kimseler arasından kurulacak hükümette, herhangi bir bakanlığın başına gelen kişi. Bu kelimenin Türkiye'nin ilk yıllarındaki karşılığı "vekil" idi. Osmanlı hükümetlerinde "nazır" terimi kullanılmış, buna "vezir" dendiği zamanlar olmuştur. Vezir, padişahı temsil ederdi ve "başvezir"e yani "sadrazam"a bağlı olurdu.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanı'nınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nınca görevlerine son verilir. İki tür bakan vardır. Bunlardan bir kısmını bakanlıkları olan bakanlar yani "icracı bakan"lar, bir kısmını da devlet bakanları oluşturur. Devlet bakanlarının bakanlıkları yoktur ve görevleri esas itibarıyla siyasadır. Hükümet işlerinde başbakana yardımcı olurlar. Bakanlar Kurulu'nun üyesi olan bakanlar, hükümet programında belirtilen siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludurlar. Ayrıca, her bakan kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındaki bütün kişilerin eylem ve işlemlerinden so-

rumludur. Siyasal açıdan, bakanların sorumluluğu TBMM'ye karşıdır. Bakanların cezai sorumlulukları da vardır. Bir bakan, TBMM üyelerinden oluşan komisyon raporu üzerine TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğuyla alınacak bir kararla Yüce Divan'da yargılanabilir. Yüce Divan'a gönderilen bakan, bakanlıktan düşer.

BAKANLAR KURULU:

Başbakan ve bakanlardan oluşan, yürütme gücünü kullanan hükümetin genel siyasetini takip eden organ. Bu organın başkanı başbakandır. Cumhurbaşkanı da gerekli gördüğü durumlarda Bakanlar Kurulu'na başkanlık edebilir. Bakanlar Kurulu üyeleri başbakan tarafından seçilir ve cumhurbaşkanı tarafından atanır. 1982 Anayasasının 110. maddesine göre Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından TBMM'de okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

BAKANLAR KURULU KARARNAMESİ:

Bkz: Kararname

BAKANLIK:

Bir bakana bağlı devlet örgütü. Bu hizmet bölümlerinin bulunduğu bina.

BALIKESİR KONGRESİ:

Yunanlıların Balıkesir'i işgal etmelerinden sonra 26-30 Temmuz 1919

tarihleri arasında Balıkesir'de toplanan milli kongre. Kongreye Balıkesir, Bandırma, Edremit, Burhaniye, Gönen, Balya, Sındırğa, Akhisar, Kırkağaç, Kepsut, Giresun, Şamlı, İvrindi, Bigadiç ve Konaklıpınarı'ndan 48 delege katıldı. Alınan 29 maddelik kararlar içerisinde en önemlileri şunlardı: Kongrenin amacı yurdun kurtuluşudur ve hiçbir siyasal partiyle ilgisi yoktur. Hareket-i Reddi İlhak Heyeti adı benimsenmiştir. Ulusal seferberlik ilan edilmiştir. Çetecilikle değil, kurulacak düzenli bir örgütle düşman yurttan atılacaktır.

Daha sonra Balıkesir Kongresi üç kez daha toplandı. 10-13 Mart 1920 tarihleri arasındaki son toplantı, İzmir Şimal Mıntıkası Kuvayı Milliyesi Heyet-i Umumiyesi adı altında yapıldı. Sivas Kongresinde kararlaştırılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk ilkeleri benimsendi.

BALKAN ANTANTI:

Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya devletleri arasında 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan güvenlik ve işbirliği antlaşması. Birliğin temel yapısı 20 Ekim-2 Kasım 1934 tarihleri arasında Ankarada yapılan görüşmeler esnasında tespit edildi. Bu dört devletin Dışişleri Bakanlarından bir yönetim kurulu oluşturuldu ve her yıl dönüşümlü olarak bir devletin Dışişleri Bakanının yönetim kurulu başkanlığını üstlenmesi kararlaştırıldı. Ayrıca ekonomi, maliye ve ticaret işlerine bakmak için her devletin beş üye ile tespit edilece-

ği bir danışma kurulu da oluşturuldu. Balkan Antantı'na katılan devletlerin temsilcileri 1936'da Belgrad'ta, 1937'de Atina'da, 1939'da Ankara'da ve son defa da 1940'da Bükreş'te bir araya geldiler. Almanya'nın Romanya'yı işgalinden sonra anlam ve etkinliğini yitiren birlik, 1940 sonlarında dağıldı.

BALKAN PAKTI:

28 Şubat 1953'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında kurulan savunma ve işbirliği örgütü. Bu örgüt sürekli bir "konsey" oluşturarak çalışmalarına başladı. Ancak esas olarak Sovyetler Birliği ve müttefiklerine karşı kurulmuş olan pakt, Yugoslavya'nın tarafsız ülkeler blokuna katılıp liderliğini üstlenmesiyle birlikte fonksiyonunu yitirdi ve 1960'ta resmen sona erdi.

BALKANLAŞTIRMA:

Emperyalist devletlerin zayıf topluluk ve ülkeleri parçalayarak egemenliklerine alma siyaseti. Bu siyaset, özellikle 2. Dünya Savaşının öncesine kadar fiilen Balkanlarda uygulandığı için bu adı almıştır. Balkanlaştırma siyasetine verilebilecek en dikkate değer örnek Arap dünyasıdır. Arap dünyası, birlikte olmalarından doğacak gücün önlenmesi için Balkanlaştırılmışlardır.

BALYOZ DARBE PLANI:

Dönemin görevde bulunan hükümetini devirmek amacıyla 2003 Mart'ında Birinci Ordu Komutanlığında yapıldığı iddia edilen askeri darbe planı.

Plan hakkında 2010 Haziran'ında soruşturma açılmış ve Ağır Ceza Mahkemesinde yargılamalar yapılmış, 365 sanıktan 325'ini "Türkiye Cumhuriyeti icra vekilleri heyetini, cebren ıskat veya vazife görmekten cebren men etmek" suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapse mahkum etmiş ancak "eksik teşebbüs" nedeniyle çeşitli cezai indirimlere gidilmiştir.

BALYOZ HÜKÜMETİ:

12 Mart 1971 muhtırasından sonra siyasette büyük reformlar yapacağı iddiasıyla Nihat Erim'in başbakanlığında kurulan ara rejim hükümeti. Kısa zamanda kabine içinde büyük kopmaların yaşandığı hükümet, söylediklerinin hiçbirini yapamadı. (Bkz: Mart Muhtırası-12)

BANDUNG KONFERANSI:

Nisan 1955'te ekonomik ve siyasi açıdan açık ya da yarı sömürge olan ülkelerin bir araya gelmeleriyle Endonezya'nın Bandung şehrinde yapılan Asya-Afrika Konferansı. Endonezya, Hindistan, Seylan, Pakistan ve Birmanya öncülüğünde düzenlenen Bandung Konferansı fikri, ilk defa sömürgeci ülkelerin kınandığı "Kolumbo Konferansı"nda Endonezya Başbakanı Ali Sastroamidjojo tarafından ortaya atıldı.

Bandung Konferansı'nın amacı "Sömürgeciliği reddetmek, milletlerarası barışı istemek, insan haklarını savunmak, meseleleri tarafsızlık içinde çözümleme kararlarını duyurmak; eski sömürge ülkelerinin artık

bağımsız ülkeler olduklarını ve Batılı büyük devletlerin bu bölgelerde ve milletlerarası meselelerde tekellerini yitirdiklerini belirtmek; 'Üçüncü Dünya' adlı bir blok oluşturup, bundan böyle dünyadaki siyasal gelişmelere ağırlıklarını koymak; emperyalistlere bunların irili ufaklı bütün güçlerine karşı özgürlüğüne yeni kavuşan yahut kavuşmaya çalışan ülkelerin siyasal işbirliğini gerçekleştirmek; tekellere karşı mücadelede ekonomik işbirliğini ve dayanışmayı sağlamak"tı.

Türkiye'nin de katıldığı bu konferansa rejim ve ideoloji farkı gözetilmeksizin 29 Afrika ve Asya ülkesinden delege katıldı. Alınan kararlar, sanayileşmiş ülkelerin vesayetinden kurtulunması, Avrupalı olmayan ülkeler arasında bir ekonomik işbirliğine gidilmesi gereğine dayanıyordu. Konferans, şüphesiz Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında büyük yankılar uyandırdı ve ondan sonra bağımsızlığa kavuşan sömürgelerin yönlerini bulmalarında kesin surette etkili oldu.

BARAJ:

Bir siyasal partinin seçimlerde yasama meclisine temsilci sokabilmek için alması gereken oy miktarının belirlendiği alt sınır. Seçim barajları, güçlü bir yasama meclisi ile işlerin hızlı bir şekilde yürütülmesi, parlamentoda çok parçalı bir yapının oluşmaması, nispeten düşük oy oranlarına sahip marjinal grupların Meclis dışı bırakılması için hemen her demok-

ratik ülkede uygulanan bir sistemdir. Ancak seçim barajlarının oranları ülkelere göre değişiklik gösterir. Türkiye'de yürürlükte olan Siyasal Partiler Kanunu'nun 33. maddesinde seçim barajı ve hesaplanması ile ilgili düzenlemelere yer verilmektedir. Buna göre, "Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların %10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar. Bir siyasal parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyasal partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde %10'luk barajı aşması ile mümkündür."

BARIŞÇI ÇÖZÜM:

Devletlerarasındaki uyuşmazlıkların güç kullanmadan giderilmesi. Barışçı çözümde siyasal ve hukuki olmak üzere iki yöntem uygulanır. Siyasal çözüm diplomatik kanallardan ilerler; görüşmeler, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma komisyonları, uzlaştırma komisyonları, Birleşmiş Milletler aracılığına başvurulur. Uyuşmazlıkların hukuki yollardan çözümünde ise hakemlik ve uluslararası yargı devreye girer.

BARIŞ GÜCÜ:

Barışın bozulduğu durumlarda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince oluşturulan ve çatışan taraflar arasında tampon olarak kullanılan ve çatışmaya taraf olmayan ülkelerin askeri personelinden oluşan askeri güç.

Bariş gücü, tampon konumunda olmakla beraber, örgütün aldığı karar doğrultusunda fiili çatışma içerisinde olabilmektedir.

BARIŞ İÇİNDE BİRARADA YAŞAMA:

Sıcak savaş döneminin sona ermesinin ardından, 1960'lı yılların başında SSCB Komünist Partisi tarafından ortaya atılan, kapitalist sistemle, Sosyalist sistemin savaşmadan bir arada yaşayabileceğini ve ilişkilerini geliştirebileceğini savunan kuram.

BARIŞ PARTİSİ (BP):

10 Aralık 1996 tarihinde Mehmet Etin'in genel başkanlığında kurulan ve sosyalist düşüncüyü temsil eden siyasi parti.

BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ (BDP)

2 Mayıs 2008 tarihinde, Demokratik Toplum Hareketi kökenli siyasetçiler tarafından kurulan siyasi parti.

Partinin amblemi sarı zemin üzerine, yeşil meşe ağacıdır. BDP, kendisini parti tüzüğünde "demokratik, sol kitlesel bir oluşum" olarak tanımlamıştır.

BDP, 29 Mart 2009'da yapılan yerel seçimlerde %0,06 oy aldı.

Demokratik Toplum Partisinin kapatılmasından sonra bu partinin genel merkezine taşınan BDP, eski DTP'lileri kendi çatısı altında siyaset yapmaya çağırdı. Eski DTP'li 19 milletvekilinin ve İstanbul Bağimsız Milletvekili Ufuk Uras'ın bu partiye geçmesiyle 25 Aralık 2009'da Meclis'te grup kurdu. Seçim barajı nedeniyle 2011 seçimlerine bağım-

sız adaylarla giren parti 29 milletvekili ile Meclis'te grup kurdu.

BASKI GRUBU:

Siyasal partiler gibi bir siyasal güç olarak kabul edilmiş olmakla birlikte; kuruluş amacı iktidara gelmek olmayan, siyasal karar organlarını belirli amaçlar doğrultusunda etkileyip yönlendirmeye çalışan örgütlü topluluk. Baskı grupları, iktidar mücadelesinin dışında kalan örgütlerdir. İktidara adaylıklarını koymazlar. Koydukları takdirde de, baskı grubu niteliğini yitirip, siyasal parti haline dönüşürler. Belirli çıkarları korumak için kurulmuş olan baskı grupları, iktidarı etkilemek amacıyla iktidara baskı yapan ve iktidardan kendi yararına bir takım kararlar çıkartmak isteyen örgütlerdir. Örgütlenme Açısından baskı grupları dört bölüme ayrılır:

1- Herhangi bir toplumsal ve siyasal olay karşısında buna bir tepki olarak kendiliğinden ortaya çıkan, geçici, düzensiz gruplaşmalar. Bu tip bir "baskı grubu", örgütlü, düzenli, sürekli bir örgütle hiçbir benzerlik göstermemekte, fakat tarihsel örneklerde görüldüğü üzere, siyasal sistem üzerinde sarsıntı niteliğinde bir etki yapabilmektedir.

2- Ortak temelleri olmakla birlikte birleşmeye eğilimi olmayan gruplaşmalar (mesela dini azınlık toplulukları). Bu gruplar, çıkarlarını, zaman zaman seslerini duyurarak savunmakta, fakat örgütlü bir baskı grubu niteliği kazanamamaktadırlar.

3- Ordu, üniversite, devlet kuruluşları, hastaneler vb. gibi zaman zaman baskı grubu niteliğine bürünen ama esas amaçları siyaset yapmak olmayan kuruluşlar.

4- Bilinçli bir şekilde iktidara baskı yapmak, iktidardan kendi yararlarına kararlar çıkartmak amacıyla kurulan örgütler. Bu tip baskı gruplarının en yaygını, işveren ve işçi sendikalarıdır.

BAŞBAKAN:

Başvekil. Parlamenter rejimlerde hükümetin başkanı olan kişi. Türk hukuk sisteminde başbakan, Bakanlar Kurulu'nun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliği sağlamak ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetmekle yükümlüdür. Cumhurbaşkanınca, TBMM üyeleri arasından atanır. Cumhurbaşkanı'nın, Meclis'te çoğunluğa sahip olan partinin genel başkanını başbakan olarak ataması parlamenter rejimlerde gelenek haline gelmiştir. Başbakan, Bakanlar Kurulu üyelerini, TBMM üyeleri arasından ya da dışarıdan milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından seçer. Görevde kalmasını istemediği bir bakanın Bakanlar Kurulu'ndan alınmasını Cumhurbaşkanı'ndan isteyebilir. Siyasal açıdan başbakan, TBMM'ye karşı sorumludur. TBMM, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla alacağı karar üzerine başbakanı Yüce Divan'a gönderebilir. Başbakan'ın Yüce Divan'a gönderilmesiyle birlikte hükümet de istifa etmiş sayılır.

BAŞBAKANLIK:

Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetmek, bakanlıklar arasında işbirliğini ve devlet kurumlarının düzenli çalışmasını sağlamak, Anayasa ve yasalarda başbakana verilen görevleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş olan yönetim birimi. Türkiye Cumhuriyeti başbakanları:

İsmet İnönü,

Ali Fethi Okyar,

Mahmut Celal Bayar,

Refik Saydam,

Mehmet Şükrü Saraçoğlu,

Recep Peker, Hasan Saka,

Şemsettin Günaltay,

Adnan Menderes,

Cemal Gürsel,

Suat Hayri Ürgüplü,

Süleyman Demirel,

Nihat Erim, Ferit Melen,

Naim Talu, Bülent Ecevit,

Sadi Irmak, Bülent Ulusu,

Turgut Özal,

Yıldırım Akbulut,

Mesut Yılmaz,

Tansu Çiller,

Necmettin Erbakan,

Abdullah Gül,

Recep Tayyip Erdoğan. (Görev süreleri ve tarihleri için bkz: hükümet)

BAŞBUĞ:

1- Eski Türklerde orduları yöneten hükümdara "başkomutan" anlamında verilen unvan.

2- Türkiye'de Ülkücü Hareketin, kurucu ve liderleri olan Alpaslan Türkeş için kullandıkları unvan.

BAŞKALDIRI:

Siyasi otoriteye karşı gelme, isyan.

BAŞKANLIK SİSTEMİ:

Kuvvetler ayrılığı prensibinin katı bir şekilde uygulandığı siyasi rejim. Bu sistemin en belirgin özelliği yürütme ile yasama kuvvetini organik ve işlevsel olarak bağımsız olmalarıdır. Halk tarafından seçilen ve meclis kararlarına karşı veto yetkisi ile donatılmış güçlü bir başkanın başkanlığında çalışan bir yürütme erki, sistemin en önemli unsurudur. Devlet ve hükümet başkanının görev ve yetkilerini kendisinde toplayan başkan, iki dereceli bir seçimle 4 yıllığına seçilir. Başkanın kongreyi feshetme ve yasa teklifinde bulunma hakkı yoktur ama kongre tarafından kabul edilen bir yasayı veto etme yetkisi vardır. En belirgin bir şekilde ABD'de uygulanan başkanlık sisteminde; Kongre, başkanın yaptığı işleri denetler ve sınırlar. Ancak kongrenin başkanını düşürme yetkisi yoktur. Başkanın tek sorumluluğu, impeachment uygulaması çerçevesinde, cezai niteliktedir. Başkanlık sistemi tartışmaları, özellikle Turgut Özal'la birlikte siyasi hayatımıza girmiş, Recep Tayyip Erdoğan hükümetleri döneminde tartışılmaya başlanmıştır. (Bkz: Hükümet)

BAŞKENT:

Başşehir. Bir devletin hükümet ve yönetim kuvvetlerinin bulunduğu şehir. Başkent, her zaman bir ülkenin en büyük veya en eski şehri değildir.

Siyasi ve askerî sebeplerle ikinci derecede bir şehir de başkent seçilebilir. 1924 Anayasasından bu yana bütün Anayasalarda Türkiye Cumhuriyeti devletinin başkentinin Ankara olduğu yer almıştır. 1982 Anayasasının 3. maddesinin son fıkrasında Türkiye Cumhuriyeti devletinin başkenti Ankara'dır ifadesi yer almaktadır. 4. maddede de bu hükmün değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği belirtilmektedir.

BAŞVEKİL:

Bkz: Başbakan.

BATILILAŞMA:

Üçüncü dünya ülkelerinin siyasi, sosyal ve hukuksal alanlarda Avrupa toplumlarına benzeme çabaları. Bütün Asya, Afrika, Güney Amerika ülkelerinde türlü nispetlerde ve türlü başarı derecelerinde batılılaşma çabaları görülmektedir. Batılılaşma iki şekilde anlaşılmıştır:

- a) Teknikte batılılaşarak başka kurumlarda geleneğe bağlı kalmak.
- b) Teknikte olduğu gibi bütün kurumlar ve değerlerde Batı medeniyetini benimsemek.

Bu iki farklı görüş yüzünden Batı kültürü dışındaki toplumlarda Batılılaşma tempoları farklıdır ve bu toplumlarda türlü şekillerde Batı-Doğu çatışmaları, ikili toplum şekli, batılılaşma krizi, batılılaşmaya karşı direnmeler ve tepkiler doğmaktadır. Türkiye'de Batılılaşma Hareketi, Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi hukuksal düzenlemelerle somutlaşır-

sa da başlangıcı çok daha öncelere uzanır. Osmanlı ordularının Batılı askerî kuvvetler önünde yenilgilerle karşılaşması ve toprak kayıpları, Osmanlı devlet erkânını Batıya yönelmeye mecbur eder. İlk anda düşünülen şey yalnızca Batı teknolojinin transferi ile askerî reformların gerçekleştirilmesi ve bu sayede devletin eski gücüne tekrar erişmesidir. Batılılaşmanın ilk aşamalarında devlet erkânı, kendilerinin manevi üstünlüğü konusunda henüz bir şüpheye düşmemiştir. Fakat ikamet elçilikleri, ordunun ıslahı için getirilen yabancı teknisyenler, tahsil için Avrupa'ya gönderilen öğrenciler gibi aktarıcı ve taşıyıcı unsurlar çoğaldıkça hem şüpheler, hem de ıslah alanları çoğalma ve yaygınlaşma gösterir. Denilebilir ki, 19. yüzyılın başlarından 1924 yılına kadar Batılılaşma teşebbüsleri, birbirleriyle çatışan ve çekişen ikili yapılar oluşturur. Bu ikilik devletin organizasyonundan eğitime, adli teşkilata, günlük hayata kadar yansır. Devletin ve aydınların yerleştirmek ve yaygınlaştırmak istedikleri genel çerçeve de ikili ve uzlaşmacı bir karakter arz eder. Buna göre teknik, medeniyet ve maddi hayat dıştan alınacak, kültür ve manevi hayat ise içten katılacaktır. Böyle bir sentezin ülkeyi kurtaracağı ve kalkındıracağı inancı, Batılılaşmanın bugünlere kadar gelen miraslarının en belirginlerindenidir. 1924 Mart'ında başlayıp 1928'e kadar uzanan inkılaplarla Cumhuriyet idare-

si bu ikiliği gelenekler aleyhine ortadan kaldırmaya yönelmiştir.

BAYRAK PARTİSİ (BP):

Yaşar Yurtöven'in genel başkanlığında kurulan siyasi parti. BP, 25 Temmuz 1992'de İslahatçı Demokrasi Partisi ile birleşti. (Bkz.: İslahatçı Demokrasi Partisi).

BAYRAK:

Genellikle dikdörtgen biçiminde kumaştan yapılan, bir veya daha fazla renkte olan, üzerinde özel işaretler taşıyan ve ülkelerin bağımsızlıklarını temsil eden sembol. Türk bayrağının bugünkü şekli ilk kez 1793'de kabul edilmiştir. Ancak o zamanki yıldızı sekiz köşeli idi. 1860'ta yıldızı beş köşeli hale getirildi. 29 Mayıs 1936'da çıkarılan Bayrak Kanunu ile bugünkü ölçüleri belirlendi. Bayrağımızın bugünkü şekli anayasanın değiştiremez hükümleri arasındadır.

BELEDİYE:

İl ve ilçelerle, nüfusu 5000'den fazla olan yerleşim merkezlerinde oluşturulan, halkın ortak ihtiyaçlarını karşılayan ve kamu tüzel kişiliği olan yerel yönetim örgütü. 09.07.2004 tarih ve 5215 sayılı kanuna göre il ve ilçelerle, nüfusu 5000'den çok olan yerleşim birimlerinde belediye örgütü kurulabilir.

Belediyenin görevleri Belediye Kanunu'nda açıkça belirtilmiştir. En önemli görevleri, bölge halkının günlük ihtiyaçlarını karşılamak; ulaştırma, sağlık, elektrik, su, havagazı, kültür ve eğitim faaliyetleri alanın-

da hizmet vermektir. Belediye örgütünün üç temel organı bulunur:

Belediye Başkanı: Belediye sınırları içinde bulunan seçme yeterliliğine sahip insanlar tarafından 5 yıllık süre için seçilir. Belediye başkanı, belediye tüzel kişiliğinin başı ve bir yürütme organı olan belediyenin başkanıdır. Belediye emir ve yasaklarını, meclis ve encümen kararlarını yerine getirir ve belediye tüzel kişiliğini temsil eder. Genel yönetimle ilgili yasaların ve hükümet emirlerinin yapılmasını sağlama gibi bazı görevleri de yerine getirir.

Belediye Encümeni: Seçilmiş ve atanmış görevlilerden oluşan karma nitelikli bir organdır. Üyelerinin bir bölümü, belediye hizmet birimlerinin yöneticileri olan daire başkanlarından, bir bölümü de belediye meclisinin kendi içinden bir yıllık süre için seçtiği üyelere oluşur. Belediye başkanının başkanlığında toplanan sürekli bir organdır. Başlıca görevleri; bütçe ve hesapları incelemek, kamulaştırma ve ihale işlerine bakmak, kimi mal ve hizmetlerin fiyatlarını tespit etmek, belediye cezalarını belirlemektir.

Belediye Meclisi: Belediye tüzel kişiliğinin en yetkili karar organıdır. Üye sayısı, belediyenin bulunduğu yerin nüfusuna göre değişir. Kendisi tarafından belirlenecek bir aylık tatil hariç her ayın ilk haftası, meclis tarafından belirlenen günde, muttat toplantı yerinde toplanır. Ekim ayı toplantısı dönem başı toplantı-

sıdır. Bütçe görüşmesine rastlayan toplantı süresi en çok yirmi gün, diğer toplantıların süresi en çok beş gündür. Mutat toplantı yeri dışında toplanılmasının zorunlu olduğu durumda üyelere önceden bilgi vermek kaydıyla meclis başkanının belediye sınırları içerisinde belirlediği yerde toplantı yapılır. Meclis toplantıları açıktır.

Meclis kararları kesinleştiği tarihten itibaren en geç yedi gün içinde mahallin en büyük mülki idare amirine gönderilir. Mülki idare amirine gönderilmeyen kararlar yürürlüğe girmez.

BENCİLİK:

Kendi kişisel çıkarını siyasal hayatının mutlak ilkesi yapan anlayış.

BEŞ BÜYÜKLER:

19. Yüzyıl Avrupasında İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarına verilen ad. Aynı ifade İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, Fransa, ABD, SSCB ve Çin için kullanılmaktaydı. Bu ülkelerin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Veto Hakkına sahip olmaları bu imajın günümüze kadar uzanmasına sebep olmuştur.

BEŞİNCİ KOL:

Silahlı saldırı altında kalan bir yönetimi içeriden yıkmak amacıyla cephe gerisinde girilen çeşitli yıpratma ve sabotaj eylemleri ve bu eylemleri gerçekleştirenlere verilen ad.

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI:

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde

tabii, beşeri ve ekonomik imkanlara göre gelişme hedefleri tespit edilerek bu hedeflere varabilmek için genellikle 5 yıllık periyotlar halinde hazırlanan planlar. Ülkemizdeki uygulamalarda da beş yıllık dönemler için planlar yapılmıştır. Türkiye’de hazırlanan ilk beş yıllık plan, “sanayi planı”dır ve 1933-1937 yılları için hazırlanmıştır. Bugün uygulanan kalkınma planlarından önemli farklılıkları vardır. Ülkemizde ilk beş yıllık kalkınma planı ise Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963-1967 yılları için hazırlanıp uygulamaya konulmuştur. O tarihten bu yana, dokuz adet Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur.

Planların iktisadi felsefeleri ve yaklaşımları kapsamında; *1960 önce-si planlar* devletçi, kısmi, *1960-1980 arası planlar* karma ekonomi, bütüncül, *1980-2000 planları* liberal, stratejik olarak nitelendirilir. 1980 öncesinde sanayileşmede “ithalat ikamesi politikaları”, 1980 sonrası ise “açık ekonomiye geçiş” yönlendirici olmuştur.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır.

BEYANNAME:

Örgütlü bir topluluğun, bir siyasi

partinin herhangi bir konuda kamuoyuna yaptığı yazılı açıklama.

BEYAZ İHTİLAL:

Kansız, silahsız devrim. Bu kavram, Türk siyasi hayatında 30 yıllık tek parti diktasının ezici bir oy çoğunluğuyla yıkıldığı 14 Mayıs 1950 seçimleri için kullanılır.

BEYİN GÖÇÜ:

Gelir seviyesinin düşüklüğü, rahat ve verimli çalışma şartlarından mahrumiyet gibi nedenlerle az gelişmiş ülkelerdeki nitelikli işgücünün gelişmiş ülkelere göç etmesi.

BİAT:

Bir güç merkezine bağlılık. İslam toplumlarında hükümdarların halktan aldıkları söz, bağlılık andı veya yetkisidir. İslam tarihinde Emeviler’le birlikte hükümdarlık babadan oğula geçen bir özellik kazandığı için biat daha çok şekli bir gelenek haline geldi.

BİLATERALİZM:

Yapılan bir anlaşma uyarınca iki ülke arasındaki mal ve hizmet mübadelesi. Hükümetler bazı durumlarda normal rekabet şartlarıyla ihracatı yürütmekte ve ihtiyaç maddelerini ithal etmekte çektikleri zorluk dolayısıyla bilateralizm’e başvururlar.

BİLDİRİ:

Resmi ve sivil bir makam, kurum veya topluluk tarafından, herhangi bir durumu ilgililere bildirmek için kaleme alınan duyuru.

BİLİM, SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI:

Devletin bilim, sanayi ve ticaret politikasını günün şartlarına, kalkınma plan ve programlarında yer alan ilke ve hedeflere uygun bir biçimde uygulamak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş bakanlık. Daha önce Sanayi Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı olarak ayrı ayrı kurulmuş olan bakanlık, 13 Aralık 1983 tarihinde birleştirilmiş, 1989'da çıkarılan 384 tarihli kanun hükmünde kararname ile yeniden düzenlenmiştir. Bakanlığın adı 29 Haziran 2011 tarihinde Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

BİPARTİT:

İki partinin birleşmeleriyle kurulan hükümet.

BİRİNCİ GRUP:

İlk Meclis'te Mustafa Kemal Paşa etrafında birleşen, yeni kurulacak devletin gelecekteki yönetici kadrosunu oluşturan ve inkılapçı görüşleri temsil eden grup. 23 Nisan 1920'de toplanan birinci TBMM döneminde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin egemen olduğu Meclis, I. ve II. Meşrutiyette kurulmuş olan çeşitli fırka-cemiyet üyelerini içinde barındıran oldukça karmaşık bir yapıya sahipti. Daha önce, 11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi Beyannamesinin 9. maddesinde belirtilen, "her türlü fırkacılık cereyanlarından" arınmış olmak ilkesi, Meclis bünyesinde partileşme yolunu şekillen kapatıyordu. Fakat bütün bunla-

ra rağmen, bu Meclis içinde de çeşitli gruplaşmalar ve hizipler kısa sürede boy gösterdi. 20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü ve Şubat 1921'de Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümetinin de Londra Konferansına çağırılması sırasında, Mustafa Kemal'in, Sadrazam Tevfik Paşa'ya çektiği telgraflar, TBMM'de iki büyük grubun varlığını ortaya koymuştu. Bu gruplar siyaset tarihimizde Birinci ve İkinci Grup olarak adlandırılır. Birinci Grup, resmen 10 Mayıs 1921'de kuruldu. İlk toplantısını bu tarihte yapan ve yaklaşık 260 kişiden oluşan grubun başkanı Mustafa Kemal Paşa idi. Grubun amacı, nizamnamesine göre, Misak-ı Milli esasları içinde ülkenin bütünlüğünü ve ulusal bağımsızlığını sağlayacak hedeflere yönelmek ve yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre gereken devlet örgütünü hazırlamaktı. Birinci Grup, birinci TBMM'nin 1 Nisan 1923'te seçime karar vermesi üzerine siyasi partiye dönüşmek istedi. Seçim programı olarak yayınlanan "dokuz umde"lik beyannamede, seçmenlerin bunu onaylaması halinde "Halk Fırkası" adını alacağı belirtiliyordu. Seçimlerden sonra oluşan ikinci Meclis'e tümüyle egemen olan Birinci Grup mebusları, Eylül 1923'te yaptıkları toplantılarda, "Halk Fırkası" nizamnamesini kabul ettiler ve fırkanın kuruluş dilekçesi 9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal Paşa tarafından Dahiliye Vekâletine (İçişleri Bakanlığı) verildi. (Bkz: İkinci Grup)

BİRLEŞİM:

Yasama meclislerinin belli bir günde yaptıkları toplantının bütünü.

BİRLEŞİK OY PUSULASI:

Bkz: Pusula

BİRLEŞİK SOSYALİST PARTİ (BSP):

Sosyalist Birlik Partisi için Anayasa Mahkemesi tarafından kapatma davası açılması üzerine bu parti yöneticileri tarafından Sadun Eren'in genel başkanlığında kurulan siyasi parti. Parti, 22 Ocak 1996'ya kadar faaliyet gösterdi.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ (BM):

Dünya barışını ve güvenliğini korumak ve milletler arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel işbirliği oluşturmak amacıyla Birleşmiş Milletler Antlaşmasında öngörülen yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul eden devletler tarafından kurulan milletlerarası örgüt. Örgütün kurucu antlaşması 1945'te San Francisco'da toplanan konferans sonunda imzalandı ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girdi. Türkiye, antlaşmayı 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı yasa uyarınca 28 Eylül 1945 tarihinde onayladı. Örgütün amaçlarını, bağlı olduğu ilkeleri belirleyen, içyapısını ve işleyişini düzenleyen antlaşma metni 111 maddeden oluşmaktadır. "Beş büyükler" olarak adlandırılan ülkelerin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin), BM Güvenlik Konseyinde sürekli üyelik ve veto hakkı gibi ayrıcalıklı haklara sahip olmaları antidemokratik oldu-

ğundan, örgütü kuruluşundan bu yana tartışmalı bir pozisyona sürüklenmişti. Örgütün yapısı 6 temel organa ayrılmıştır:

Genel Kurul: Her biri tek oya sahip olan bütün BM üyelerinin oluşturduğu tartışma ve karar organı.

Güvenlik Konseyi: Örgütün yürütme organıdır ve dünya barışının sağlanmasından sorumludur. 15 üyeden oluşur. Bunlardan ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'in de içinde bulunduğu beş ülke, konseyin sürekli üyesidir. Geriye kalan on üye de Genel Kurul tarafından iki yıllık süre için seçilir.

Vesayet Konseyi: Genel Kurul'un otoritesi altında vesayet rejimini uygulamakla görevli organ.

Ekonomik ve Sosyal Konsey: Ekonomik, toplumsal, kültürel ve insanî konularda Genel Kurul'a yardımcı olur. Genel Kurul tarafından 3 yıllık süre için seçilen 54 üyeden oluşur.

Milletlerarası Adalet Divanı: Merkezi Hollanda'nın Lahey şehrinde yer alır. BM üyesi bütün devletler, Divan statüsüne dâhildir ve verdiği kararlar, devletler tarafından kendisine tevdi edilen bütün sorunlarla BM Yasasında öngörülen bütün durumları, ya da yürürlükteki bütün anlaşma ve konvansiyonları kapsar. Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi tarafından 9 yıllık süre için seçilen ve tekrar seçilmeleri mümkün olan 15 yargıçtan kuruludur. Bütün kararları, mevcut yargıçların çoğunluğu tarafından alınır. Çoğunluk için yeter sayı 9'dur. Her 3

yılda bir, üçte biri yeniden seçilir ve kısmî seçimlerin her birinden sonra başkan ve yardımcısı seçilir.

Genel Sekreter: Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından atanan idari organ. Başlangıçta sadece bir yüksek memur olarak tasarlanan Genel Sekreter, zamanla yarı resmî arabuluculuk ve görüşmecilik yetkileri elde etti. Örgütün ilk genel sekreterliğini 1946-1952 yılları arasında Norveç'li Trygve Lie yaptı. Birleşmiş Milletler, bugün ABD'nin birtakım karar ve çoğu zamanda antidemokratik olan uygulamalarını onaylayan bir örgüt olmaktan öteye bir işlev yerine getirememektedir. Üye sayısı 179'dur. Örgütün merkezi New-York'tadır.

BİRLİK PARTİSİ (BP):

17 Kasım 1966'da Ankara'da kurulan siyasi parti. Ambleminde; bir aslan, bu aslanın çevresinde Şiiliğin imamlarını temsilen 12 yıldız yer alıyordu. Parti tüzüğünde ibadet dilini ve dini öğretimi Türkçeleştirmek ilkesi vardı. Partinin ilk genel başkanlığını emekli generallerden Hasan Tahsin Berkman yaptı. Berkman, bir dergiye verdiği ABD yanlısı demeç nedeniyle yönetim kurulu tarafından bu görevinden alınınca yerine 1967 yılında Hüseyin Balan getirildi. 1969 seçimlerinde kullanılan oyların %2,8'ini alarak 8 milletvekili çıkardı. Aynı yıl Mustafa Timisi genel başkan oldu. 1970'de milletvekillerinden 5'i AP'ye geçince büyük güç kaybetti. 12 Eylül 1980 müdaha-

lesinden sonra diğer partilerle birlikte kapatıldı.

BİTİŞİK BÖLGE:

Bir ülkenin karasularının ötesinde, belirli bir genişliğe kadar uzanan ve üzerinde kıyı devletinin belirli ve sınırlı birtakım konularda yetkile-re sahip olduğu açık deniz parçası. Kıyı devletinin bu bölge üzerinde egemenlik hakkı değil, belirli çıkarları koruma hakkı bulunmaktadır.

BİZİM OCAK:

Bkz: Ülkü Ocakları.

BLACK OUT:

Bir hükümet tarafından bazı olaylar karşısında susma halini tercih etmesi ve siyasi bir işin hazırlanışında resmî bir yorum yapılmamasını anlatmak için kullanılan İngilizce deyim.

BLOK:

Bazı ülke, siyasi parti ve toplulukların ortak çıkarlar ve idealler çevresinde oluşturduğu birlik.

BLOKE LİSTE:

Liste esasına dayanan seçim tarzı.

BLOKSUZLUK:

Bkz: Bağlantısızlık

BOĞAZLAR SORUNU:

İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından yabancı gemilerin, özellikle savaş gemilerinin geçişiyle ilgili olarak 19. ve 20. yüzyılda Türkiye ile büyük devletlerarasında zaman zaman gündeme gelen siyasal sorun. (Bkz: Montreux Sözleşmesi)

BONAPARTİZM:

Geçici bir süre için iktidarda kalan partiler üstü diktatörlük yönetimi.

BOY:

Aynı dili konuşan ve ortak kültür vasıflarına sahip olan toplumsal birim.

BOYKOT:

1- Toplumda halkın veya bir zümrenin uygun bulmadığı herhangi bir karar veya davranışa karşı söz ve hareket halinde alınan menfi davranış, şiddetli protesto.

2- Ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı bir ülkenin başka ülkelerle ilişkilerini kesmesi; siyasi, kültürel ya da sportif bir organizasyonda yer almayı reddetmesi.

BÖLÜNME:

Siyasi bir partinin çeşitli sebeplerle bütünlüğünün bozularak birden fazla bölüme ayrılması.

BÖL VE YÖNET:

Bir ülkenin, rakibi olan ülke veya ülkeler grubunun iç çekişme ve çelişkilerini sıcak tutup besleyerek onu güçsüz kılması ve böylece kendi denetimi altında bulundurması.

Bu kavram, iç politika da rakip grup ve partilerin benzer davranışları için de kullanılır.

BUNALIM:

Ekonomik, sosyal ya da siyasal sistemde meydana gelen ciddi tıkanıklık ve buhran durumu. Bu terim, bazıları tarafından ünlü siyaset bilimci Duverger'in ifadesiyle "rejim çatış-

maları" ile sınırlandırılır. Örneğin Fransa'nın III. ve IV. Cumhuriyet dönemlerinde rastlanıldığı gibi kronikleşmiş bir "hükümet bunalımı", rejim bunalımına, yani rejim tartışmalarına veya anayasa değişikliğine yol açabilir. Öte yandan hükümetin istifasından sonra yeni bir hükümetin oluşturulamamasıyla doğan krize "kabine bunalımı" denir. Aynı şekilde devletin, toplumun gelişim sürecine ayak uyduramaması devlet bunalımını, toplumsal düzenin altyapısını oluşturan geleneksel değerlerin ideolojik nedenlerle suçlanması ise toplumsal bunalımı doğurur.

BURJUVAZİ:

Kapitalist toplumlarda üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde bulunduran, geçimlerini el emeği ile sağlamayan ve iktidarların karar mekanizmalarını etkileme gücüne sahip olan sermayedarları içine alan toplumsal sınıf.

Tarihi gelişim içinde farklı toplum kesimlerini tarif etmek için kullanılan "burjuva" kavramı, Ortaçağ Avrupa'sında köylü veya asilzâde olmayan hür şehirlileri temsil ederken; 17. ve 18. yüzyılda her türlü işveren ve ticaret erbabına denirdi. Marksist ideolojide feodaller ve proleterler arasında tarihi bir görev ifa eden bir geçiş sınıfı olarak görüldü. Marks'a göre burjuvazi, feodal sistemle karşılaştırıldığında oldukça devrimci bir kesimi temsil ediyordu. Nitekim burjuvazi feodal düzeni yıkmış ve önceki dönemlerin aksine büyük bir

ekonomik güç ve üretim kapasitesini gerçekleştirmişti. Ne var ki, burjuvazinin tarihi görevi de bu noktada tamamlanmaktadır.

Bundan sonra yeni, devrimci güç proletarya olacaktır. Günümüzde büyük ölçüde sol ideolojinin tekeline giren kavram, proleter olmayan herkes için kullanılan bir yafta haline gelmiştir. Ayrıca kapitalist toplumlar içinde "burjuva toplumu" deyimini kullanılmaktadır.

BÜROKRASİ:

1- Siyasal kararların uygulamaya geçirildiği, bütün işlerin hiyerarşiye uygun olarak yerine getirilmesinden dolayı formalitelerin önem kazandığı kamu kurumları ve bu kurumlarda çalışan memurlar (bürokratlar) topluluğu.

2- Yüz yüze ilişkilerin imkansız olduğu büyüklükteki birimler içinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan örgütlenme biçimi.

3- Bir işin tamamlanabilmesi için gerekli olan idarî işlemler bütünü.

Bürokrasi terimi ilk olarak 1745 yılında Vincent de Gournay tarafından, büroların kamu yönetiminde artan egemenliğini tanımlamak için kullanılmıştır. Nasıl demokrasi iktidarın halkta olduğu siyasi yapıyı anlatıyorsa, "bürokrasi" de bürolarda çalışanların (bürokratların) iktidara sahip olduğu veya en azından siyasal hayatta önemli rol oynadıkları bir yönetim biçimini anlatmaktadır. Bürokrasi olgusunun önem kazanması Avrupada yeni burjuvazi ve ulus dev-

letin ortaya çıkması ile yakından ilgilidir. Bu kavram halk arasında, "bir işin yapılması için uzun boylu ve dolaşık yollardan işlem yapılması yöntemi" ya da "kırtasiyecilik" olarak da anlaşılır.

BÜROKRAT:

Kamu kurumlarında çalışan ve siyasal kararları uygulamaya koyan kimse. Bu kavram, gündelik konuşma dilinde, işini yaparken yasa, tüzük ve yönetmelik gibi metinlere sıkıca bağlı kalarak titizlik gösteren kimseler için de kullanılır.

BÜTÇE:

1- Devletin ve diğer kamu kurum ve işletmelerinin bir yıllık tüm gelir kaynaklarıyla giderlerini gösteren hesapların tümü.

2- Kamu kesiminin malî yıl içinde yapacağı tüm harcamalar için yasa organı tarafından, yürütme organına verdiği kamu gelirlerini toplama yetkisini gösteren belge.

Geliri giderine eşit olan bütçeye denk bütçe, gideri gelirini aşan bütçeye açık bütçe, geliri giderini aşan bütçeye fazla bütçe denir.

BÜTÇE YILI:

Devlet bütçesinin bir yıllık uygulanma devresi. Her ülkeye göre değişen bir tarihte başlayan bütçe yılı, Türkiye'de Ocak ayında başlar. (Yakın zamana kadar Mart ayında başlamakta idi).

BÜTÜNLEŞME:

Bkz: Entegrasyon

BÜYÜK ANADOLU PARTİSİ (BAP):

31 Temmuz 1986'da Kemal Berkman'ın genel başkanlığında kurulan siyasi parti. Davulu delen jaguar amblemiyle Anavatan Partisi iktidarının politikalarına karşı eleştiri getiren BAP, bir tabela partisi olarak kuruldu ve 28 Eylül 1986 ara seçimleri sonrasında fonksiyonunu yitirdi. 24 Kasım 1992'de resmen kapandı.

BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ (BBP):

Milliyetçi Çalışma Partisi'nden ayrılan bir grup milletvekili tarafından 29 Ocak 1993 tarihinde kurulan siyasi parti. 12 Eylül 1980 öncesi dönemde MHP'nin gençlik örgütü olan Ülkü Ocakları Derneğinde genel başkanlık yapan ve 1991 seçimlerinde MÇP listesinden Sivas milletvekili olarak parlamentoya giren Muhsin Yazıcıoğlu, 7 Temmuz 1992'de MÇP'den istifa ettiğini açıkladı. Onunla birlikte Kahramanmaraş milletvekilleri Ökkeş Şendiller, Esat Bütün, Saffet Topakbaş, Aksaray milletvekili İsmet Gür ve Tokat milletvekili Ahmet Özdemir de MÇP'den istifa ettiler. Bu istifaları MÇP'nin 3000 kadar il, ilçe ve belde yöneticisi ile belediye başkanını izledi. İstifalarını "dünden bugüne çizgisinden taviz vermeyenlerin hareketi" olarak niteleyen Muhsin Yazıcıoğlu, kısa zamanda kurulup ülke çapında örgütlenen partinin genel başkanlığına getirildi.

İç ve dış olaylar karşısındaki tutarlı yaklaşımı ile Türk siyasetinde yer edinen BBP, muhafazakar ve Türk milliyetçisi bir siyasi çizgiye sahiptir.

Amblemi hilal içinde güldür. 24 Aralık 1995 seçimlerinde Anavatan Partisi ile ittifak yaparak parlamentoya 7 milletvekili ile girdi. Türk-İslam sentezi içinde İslami değerlere yaptığı vurguyla dikkat çekti. 18 Nisan 1999 seçimlerinde %1,4, 3 Kasım 2002 seçimlerinde de % 1,02 oy alarak Meclis dışında kaldı. 22 Temmuz 2007'de yapılan genel seçimlere katılmadı ve birçok ilde bağımsız aday gösterdi. Sivas'tan bağımsız olarak katılan Muhsin Yazıcıoğlu milletvekili seçildi sonrasında tekrar BBP Genel Başkanı oldu.

2009 mahalli seçim çalışmaları esnasında bindiği helikopterin düşmesi sonucu Muhsin Yazıcıoğlu vefat etti. Genel başkanlığa önce Yalçın Topçu, 3 Temmuz 2011'den sonra da Mustafa Destici getirildi.

BÜYÜK KONGRE:

Bkz: Kongre

BÜYÜK TÜRKİYE PARTİSİ (BTP):

12 Eylül 1980 müdahalesi sonrasında kapanan ve yönetici kadrosuna siyaset yasağı getirilen Adalet Partisi'nin devamı olarak 16 Mayıs 1983 tarihinde kurulan siyasi parti. Genel başkanlığını emekli orgeneral Ali Fethi Esener'in yaptığı BTP'nin siyasi varlığı ancak 10 gün sürdü ve Milli Güvenlik Konseyi tarafından kapatıldı.

BÜYÜKELÇİ:

Bir devletin, yabancı bir devlet nezdindeki en yüksek rütbeli diplomatik temsilcisi. Tayini, onu kabul edecek devletin "agremen"ını aldıktan sonra

yapılır ve ancak gittiği devletin başkanına itimatnamesini vermesinden sonra işe başlar. Ülkesinin resmî törenlerde temsil edilmesi, iki ülke ara-

sındaki müzakereler, bulunduğu ülke ile ilgili haberler, bu ülkedeki vatandaşlarının çıkarlarının korunması görevleri arasındadır.

-C-

CASUS:

Bir ülkede yabancı bir güç adına bilgi toplamakla görevli kimse, ajan.

CASUS BELLİ:

İki ülke arasında ilişkilerin kesilmesine ve savaş çıkmasına neden olabilecek her türlü eylem ve işlem. Bir devletin, kendisine yönelik herhangi bir eylem ya da işlemi “casus belli” ilan etmesi, aynı eylem ya da işlemin bir daha tekrarlanması durumunda savaş ilan edilebileceğini ifade eder.

CASUSLUK:

Kullanılması milli savunmaya zarar verebilecek bilgilerin yabancı bir devlet yararına elde edilmesi. Uluslararası hukuk, casusun cezalandırılmasına imkan tanımakta, bu eylemin cezasını belirleme hakkını, zarara uğrayan devletin iç hukukuna bırakmaktadır. Türk Ceza Kanunu’nun

133. maddesine göre; devletin güvenliği ya da ulusal ve uluslararası çıkarları açısından gizli kalması gereken bilgiyi siyasi ya da askerî casusluk amacıyla elde eden kişi, 15 yıldan az olmamak üzere ağır hapis cezasına çarptırılır. Eylem, Türkiye ile savaş halinde olan bir devletin çıkarları adına yapılmışsa ya da devletin savaş hazırlıklarını, savaş gücünü, yeteneğini, askerî hareketlerini tehlikeye sokmuşsa ölüm cezası verilir.

CEDİTÇİLİK:

19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya Müslümanları arasında Batı uygarlığının ve İslam dünyasında beliren uyanışın etkisiyle ortaya çıkan yenileşme hareketi.

CELALİ İSYANLARI:

Anadolu’da 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı yönetimine karşı beliren ayaklanmaların genel adı. Bazı adaletsiz

vergi uygulamaları ve iskan politikasına tepki olarak ortaya çıkan bu ayaklanmalar, Osmanlı toplum yapısını uzun süre etkiledi. Sultan 1. Ahmet döneminde Kuyucu Murat Paşa, Sultan 4. Mehmet döneminde Köprülü Mehmet Paşa tarafından bastırılan bu isyanların en önemli sonuçlarından biri şehirlere doğru yönelen göç hareketlerine neden olmasıdır.

CENEVRE KONFERANSLARI:

Kıbrıs meselesinin çözümü için 1974'te Türkiye Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları ile Kıbrıs Türk ve Rum toplum kesimi temsilcilerinin katılımıyla yapılan görüşmeler. 25-30 Temmuz tarihleri arasında yapılan Birinci Cenevre Konferansında taraflar adada barışın sağlanması ve Anayasal hükümetin yeniden kurulması konularını görüştüler. Görüşmeler sonunda bir bildiri yayınlanarak ateşkesin şartları ve ikinci konferansın tarihleri tespit edildi. 8-13 Ağustos tarihleri arasında yapılan İkinci Cenevre Konferansında Türk toplumu adına Rauf Denktaş, Rum kesimi adına Glafkos Klerides yer aldılar. İkinci konferans sonunda taraflar anlaşmadan dağıldı.

CENTİLMEN ANLAŞMASI:

Ülkeler ve onları temsilen devlet adamları arasında resmi, hukuki nitelikte bir anlaşma olmamasına rağmen karşılıklı güven esasına dayanan anlaşma şekli. Bu tür anlaşmalara daha çok uluslararası örgütler arasında rastlanır.

CENTO:

Bkz: Bağdat Paktı

CEPHE:

Ortak düşünce ve görüş çevresinde bir araya gelmiş dernek, parti ve toplulukların oluşturduğu siyasi birlik.

CEPHELEŞMEK:

Birbirine zıt görüşler etrafında toplanmak.

CİNSİYETÇİLİK:

Bir cinsiyetin diğerinden üstün olduğunu savunan görüş ve ideoloji. Bu ideoloji, tarih boyunca genel olarak erkeklerin kadınlara, heteroseksüellerin eşcinsellere karşı üstünlüğü şeklinde görülmüş olup günümüzde de etkinliğini büyük ölçüde korumaktadır. Toplumların kültürel ve etik normları, değer yargıları, kuralları, yasaları, örf ve adetleri cinsiyetçiliğin etkinliğini belirler.

CUMHURBAŞKANI:

Cumhuriyetle yönetilen ülkelerde devlet başkanının resmi unvanı.

1982 Anayasasının 101. 102. 103. 104. 105. ve 106. maddeleri Cumhurbaşkanı'nın nitelikleri, tarafsızlığı, seçimi, göreve başlaması, görev ve yetkileri, sorumluluk ve sorumsuzluk halleri ve cumhurbaşkanlığının vekaletine ayrılmıştır. "Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi beş yıldır. Bir

kimse en fazla iki defa cumhurbaşkanı seçilebilir.” Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilene, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer. (101. Md.)

Cumhurbaşkanı seçimi, cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci Pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunlu-

ğunu aldığı takdirde cumhurbaşkanı seçilmiş olur. (102. Md.) Göreve başlarken TBMM önünde Anayasanın 103. maddesine göre ant içen Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri daha öncekilere göre 1982 Anayasası ile artırılmıştır.

Cumhurbaşkanının siyasal görevlerinin yanında idari görevleri de vardır. Her şeyden önce Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk milletinin birliğini temsil eder; anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir. Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

- a) *Yasama ile ilgili olanlar:* Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü TBMM’de açılış konuşması yapmak. TBMM’yi gerektiğinde toplantıya çağırarak. Kanunları yayımlamak. Kanunları tekrar görüşmek üzere TBMM’ye geri göndermek. Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak. Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, TBMM içtüzüğünün, tümünün veya belirli hükümlerinin anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine iptal davası açmak. TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermek.
- b) *Yürütme ile ilgili olanlar:* Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek. Başbakanın teklifi üzerine bakanla-

rı atamak ve görevlerine son vermek. Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak. Yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyeti-ne gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek. Milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak. TBMM adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek. Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek. Genelkurmay Başkanını atamak. Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak ve başkanlık etmek. Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak. Kararnameleri imzalamak. Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak. Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve başkanını atamak. Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırmak. Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek. Üniversite rektörlerini seçmek. c) *Yargı ile İlgili Olanlar*: Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek. (104. Md.)

Parlamentar rejim gereği Cumhurbaşkanı kural olarak sorumsuzdur. Bu bakımdan bütün eylem ve işlemlerinin ilgili bakan ve başbakan tarafından imzalanması gerekir. Aslında klasik parlamenter rejimde bu kararları alan da Bakanlar Kurulu ya da bakanlardır. Cumhurbaşkanının imzası zorunludur ama sembolik bir anlam taşır. 1982 Anayasası da 105. maddesinde Cumhurbaşkanının sorumsuz olduğunu ve işlemlerinin ilgili bakan ve başbakanca imzalanması gerektiğini belirtmekle birlikte, buna ilk kez önemli istisnalar getirmiştir. Bu destek imza şartı, Cumhurbaşkanının "tek başına yapabileceği belirtilen işlemler" için geçerli değildir. Ancak anayasa, Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği ile ilgili işlemler hariç "tek başına kullanılabilecek" yetkilerin neler olduğunu belirtmemiştir. Öte yandan, Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar aleyhine, Anayasa Mahkemesi dâhil, yargı mercilerine başvurulamaz. Cumhurbaşkanının tek sorumluluğu cezaidir. Ancak vatana ihanetten dolayı, TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır. (105. Md.) Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, TBMM Başkanı,

Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. (106. Md.)

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları:

Mustafa Kemal Atatürk (1923-1938)

İsmet İnönü (1938-1950)

Celal Bayar (1950-1960)

Cemal Gürsel (1960-1966)

Cevdet Sunay (1966-1973)

Fahri Korutürk (1973-1980)

Kenan Evren (1982-1989)

Turgut Özal (1989-1993)

Süleyman Demirel (1993-2000)

Ahmet Necdet Sezer (2000-2007)

Abdullah Gül (2007-)

CUMHURBAŞKANLIĞI KONSEYİ:

1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanına belli bir süre için yardımcılık etmek üzere oluşturulan geçici kurul. 1982 Anayasasının geçici 2. maddesi ile Milli Güvenlik Konseyi, TBMM'nin toplanıp göreve başlamasından sonra, 6 yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne dönüşmüş, Milli Güvenlik Konseyi üyeleri de Cumhurbaşkanlığı Konseyi üeleri sıfatını almışlardır. 6 yıllık sürenin bitiminde bu konseyin hukuki varlığı sona ermiştir. Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri, bu sıfatlarını taşıdıkları süre içinde milletvekillerine tanınan özlük haklarına ve dokunulmazlığına sahiptirler.

CUMHURİYET:

İktidarın, yönetme yetkisini toplumun verdiği vekaletle dayanarak kullandığı, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirine karşı bağımsız ve birbirini dengeli bir biçimde de-

netleme esası üzerine kurulu siyasal örgütlenme biçimi. Cumhuriyet, sık sık demokrasi ile bir tutulmakla beraber şu noktaya özellikle dikkat çekilmektedir: "İçindeki biçimlerin açıkça demokrasinin işareti olduğu ve fakat uygulamaların su götürmez şekilde çok kişiyle değil, bir veya birkaç kişi tarafından yönetilme olgusunu ortaya çıkardığı cumhuriyetler vardır." Öte yandan, gene cumhuriyet, halka dönük yönetimin pek çok tecrübeleriyle karşılaşabilen demokratik Sezarizm yahut parlamenter monarşi gibi hükümet şekillerini içine almaktadır. Türkiye'de cumhuriyet, Lozan Antlaşmasını izleyen günlerde 29 Ekim 1923 tarihinde anayasada yapılan bir değişiklikle ilan edildi.

CUMHURİYET BAYRAMI:

Türkiye Cumhuriyetinin ilanının (29 Ekim 1923) yıldönümlerinde kutlanan milli bayram. Cumhuriyet Bayramı, 19 Nisan 1924'te çıkarılan 628 sayılı yasayla kabul edildi.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP):

9 Eylül 1923'te Halk Fırkası adıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan siyasi parti. Bu partinin altyapısını Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oluşturur. Bu cemiyet, Kurtuluş Savaşını yürüten siyasi bir örgüt olarak her türlü hizipçilik akımının dışında kalmış, milli birliği bozabileceği endişesiyle partilikten kaçınmıştı. Kurtuluş Savaşının kazanılmasıyla Anadolu ve Rumeli Mü-

dafaai Hukuk Cemiyeti'nin görevi tamamlanmış oldu. Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'te yayınladığı "Dokuz Umde Beyannamesi"nde, Meclis çoğunluğunu bir amaç çevresinde toplamak ve ülkeyi milli egemenliğe dayanan siyasi bir örgüte kavuşturmak için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi partiyeye dönüştürülebileceğini açıkladı. "Halk Fırkası" adını alan bu partinin ilkeleri bir seçim bildirgesi ile ortaya konuldu. Partinin kurulması için İçişleri Bakanlığına verilen dilekçede genel başkan olarak Mustafa Kemal Paşa'nın, genel sekreter olarak Recep Peker'in, genel yönetim kurulu üyeleri olarak da hepsi milletvekili olan Sabit Sağıroğlu, Refik Saydam, Celal Bayar, Münir Hüsrev Göle, Cemil Uybadaş, Saffet Arıkan, Zülfü Tıgrel ve Kazım Hüsnü Beylerin de imzaları bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra İsmet İnönü, Mustafa Kemal Paşa'nın bir mektubuyla 19 Kasım 1923'te genel başkan vekilliğine atandı. 10 Kasım 1924'te partinin adı Cumhuriyet Halk Fırkası oldu. 1935'te yapılan kongrede "fırka" kelimesi "parti" olarak değiştirildi. Siyasal Kongresi, CHP'nin ilk kurultayı sayıldı. Tüzüğe göre parti, bir inkılap partisiydi. Partiye ancak halkçı kişiler üye olabilecekti. Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da partiden ayrılmadı. Partinin 1931 kurultayında CHP'nin altı ilkesi parti programına alındı ve bu altı ilke partinin ambleminde "altıok"la

belirtildi. Aynı kurultayda Mustafa Kemal Paşa, değişmez genel başkan ilan edildi. 1935 kurultayında CHP ile devletin özdeşleşmesi sürecinde önemli bir adım atıldı; parti ve hükümet örgütlerinin birbirlerini bütünlendikleri kabul edildi. Buna göre İçişleri Bakanı parti genel sekreterliğine, valiler parti il başkanlıklarına getirildi. 1937 yılında CHP'nin altı ilkesi (Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, inkılapçılık) anayasaya girerek devletin temel ilkeleri oldu. Atatürk'ün ölümü üzerine 26 Kasım 1938'de Celal Bayar'ın çağrısıyla toplanan olağanüstü kurultay Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'yü değişmez genel başkan ilan etti. CHP, 27 yıl süren tek parti iktidarı sırasında 19 defa hükümet kurdu. Bu süre içinde üç defa muhalefetle karşılaştı. İlk muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan geldi. 1925'te Şeyh Sait isyanı üzerine çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile bu muhalefet ezildi. İkinci muhalefet 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan geldi. Fakat bu muhalefet hareketine de üç ay müsaade edildi ve SCF kendini feshetti (feshettirildi). Aynı yıl içinde Ahalî Cumhuriyet Fırkası kuruldu; fakat bu parti de kendini iki ayda feshetti. CHP, esas muhalefet hareketi olarak 1946'da karşısında Demokrat Parti'yi buldu. 21 Temmuz 1946 yılında yapılan çok partili dönemin ilk seçimlerinde CHP, gücünün halk nezdinde hiç de zannettiği gibi olmadığını gördü. "Açık oy, gizli tasnif" esasına

göre yapılan seçimlere hile karıştırılması CHP'nin 1946 başarısına (!) gölge düşürdü. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde CHP, DP'nin 408 milletvekiline karşılık ancak 69 milletvekili çıkarabildi. Ve bu tarihten sonra DP'nin on yıllık iktidarı boyunca hiçbir zaman Meclis çoğunluğuna ulaşamadı. 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrası DP, siyasetten uzaklaştırılınca CHP tekrar en güçlü parti konumuna geldi. Yeni anayasayı hazırlayacak olan Kurucu Meclis'te CHP'liler çoğunluğu oluşturdu. 1961 seçimlerinde %36'lık oyla 173 milletvekili çıkardı. Ancak karşı cephede yer alan Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin çıkardıkları toplam milletvekili sayısı 223'ü buluyordu. Bu tarihten sonra CHP iktidar olabilmek için koalisyon hükümetleri kurdu. Bu hükümetler CHP'yi iyice yıprattı. 1965 bütçe görüşmelerinde muhalefet partileri birleşerek CHP hükümetini düşürdü. Aynı yıl yapılan genel seçimlerde AP, %53 oy alarak tek başına iktidar oldu. CHP, İsmet İnönü'nün "ortanın solu" sloganını Ekim 1966'da yapılan kurultayda tekrar ele aldı. Parti genel sekreterliğine "ortanın solu"nu savunan grubun lideri Bülent Ecevit getirildi. Ecevit, 1972'de yapılan olağanüstü kurultayda CHP genel başkanı seçildi. CHP, 1973 seçimlerinde, çok partili dönemde ilk kez birinci parti oldu. Milli Selamet Partisi ile bir koalisyon hükümeti kurdu. Bu hükümet, 18 Eylül 1974'te Ecevit'in istifasıyla sona erdi.

1977 seçimlerinde CHP gene en çok oy alan parti oldu ama Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti Meclis'ten güvenoyu alamadı. Ecevit'in genel başkanlığındaki CHP, 2 Ocak 1978'de yeni bir hükümet daha kurdu. 1979 sonbaharında yapılan kısmî senato seçimlerinde büyük oy kaybına uğrayıp, Ecevit'in istifasıyla iktidardan çekildi. 12 Eylül 1980'de sivil yönetime bir kez daha el koyan Silahlı Kuvvetler, bütün siyasi parti çalışmalarını durdurdu. Ecevit, 30 Ekim 1980'de genel başkanlıktan istifa etti. Genel sekreter Mustafa Üstündağ, genel başkan vekilliğini üstlendi. 12 Eylül askerî yönetimi, 16 Ekim 1981'de diğer partilerle birlikte CHP'yi de kapattı. 19 Haziran 1992'de kabul edilen bir yasa ile askerler tarafından kapatılan siyasi partilerin yeniden faaliyete geçmesine imkan sağlandı. 9 Eylül 1992'de yapılan kurultayda CHP yeniden açıldı. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve SHP genel başkanı Erdal İnönü'nün aday olmadığı kurultayda CHP genel başkanlığına Deniz Baykal seçildi. CHP, 19 Şubat 1995'te SHP'yi de bünyesine kattı. 24 Aralık 1995 seçimlerine Deniz Baykal'ın genel başkanlığında giren CHP, %10'luk seçim barajını güçlüğüle aşarak Meclis'e ancak 49 milletvekili sokabildi. CHP'nin oylarındaki düşüş 18 Nisan 1999 seçimlerinde de devam etti. Bu seçimlerde CHP %8,7 oy alarak tarihinde ilk kez seçim barajına takılıp Meclis dışında kaldı. Bu sonuç üzerine Deniz Baykal genel

başkanlıktan istifa etti. Mayıs 1999'da yapılan olağanüstü büyük kongrede CHP genel başkanlığına Altan Öymen seçildi. Altan Öymen'in genel başkanlığı ancak 1,5 yıl sürdü. Eylül 2000'de yapılan olağanüstü kongrede Deniz Baykal, CHP Genel Başkanlığına yeniden seçildi. CHP, 3 Kasım 2002 seçimlerinde % 19,4 oy alarak 178 milletvekiliyle yeniden Meclis'e girdi. 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde %18 oy aldı. Büyük illerin büyük çoğunluğunda belediye başkanlıklarını AK Parti'ye kaptırdı. 29 Mart 2005'teki olağanüstü kurultay çok gergin geçti. Kurultayda Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül ile yarışan Deniz Baykal yeniden genel başkanlığa seçildi. Kurultaydan sonra Sarıgül, Yüksek Disiplin Kurulu kararıyla partiden ihraç edildi.

2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde TBMM'de yapılan ve Abdullah Gül'ün AK Parti'den aday olduğu oylamayı 367 toplantı sayısı bulunamadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine götürdü. Genelkurmay Başkanlığı tarafından 27 Nisan'da yayınlanan ve kamuoyunda e-muhtıra olarak tanımlanan açıklamayı destekledi. Anayasa Mahkemesi CHP'nin başvurusunu kabul ederek cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk tur oylamasını reddetti.

Cumhurbaşkanlığı ve e-muhtıra tartışmalarıyla girilen 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde DSP ile güç birliğine giren CHP ancak %20,8 oy alarak 112 milletvekili çıkardı. Bun-

lardan 13'ü DSP milletvekili olarak kendi partilerine geçtiler.

2008 yılında Ak Parti'nin gündeme getirdiği üniversitelerde başörtüsü teklifine MHP destek verirken konuyla ilgili düzenleme CHP tarafından Anayasa Mahkemesine götürülüp iptal ettirildi.

2009 yerel seçimlerinde CHP %23,12 oy aldı.

10 Mayıs 2010 tarihinde kendisi ile ilgili özel hayat görüntülerinin internet sitelerinde yayınlanması üzerine Deniz Baykal genel başkanlıktan istifa ettiğini açıkladı. 22 Mayıs 2010'da yapılan kurultayda Kemal Kılıçda-roğlu tek aday olarak seçimlere girdi ve genel başkan seçildi. Kapsamlı bir anayasa değişikliği öngören 12 Eylül 2010 halkoylamasında "Hayır" oyu propagandası yapan CHP, %42 oy çıkınca istediği sonuca ulaşamadı. 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde %25,98 oy alabildi.

CUMHURİYET NİŞANI:

Bkz: Nişan.

CUMHURİYET SENATOSU:

Türkiye'de 1961 Anayasasına göre oluşturulan yasama meclisinin ikinci kanadı. 1961 Anayasasının 63. maddesine göre yasama organı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşuyordu. Aynı anayasanın 70. maddesine göre; Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üyeden oluşuyordu. Ayrıca 27 Mayıs ihtilalini yapan Milli Birlik Komitesi

başkan ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları yaş kaydı gözetilmeksizin Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesiydiler. 1961 Anayasasının Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilme yeterliliğini düzenleyen 72. maddesi, 40 yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk vatandaşının Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebileceğini hükme bağlamaktaydı. Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresini düzenleyen 73. maddeye göre Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yılla sınırlandırılmıştı, süresi biten üyeler yeniden seçilebiliyordu. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri iki yılda bir yenileniyordu. Cumhuriyet Senatosu, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesiyle sona erdi. 1981 Anayasası ile tekrar tek yapılı yasama meclisi uygulamasına dönüldü. (Bkz: Meclis, Senato, Tabii Senatörlük)

CUMHURİYETÇİ:

Cumhuriyet yanlısı olan kişi, topluluk.

CUMHURİYETÇİ DEMOKRAT GENÇLİK PARTİSİ (CDGP):

9 Haziran 1989'da Gökhan Evliyaoğlu'nun genel başkanlığında kurulan siyasi parti. CDGP, 15 Ocak 1994'te kendini fesh etti.

CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ (CKMP):

Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Köylü Partisi'nin (KP) birleşmele-

ri sonucu 16 Ekim 1958 yılında kurulan siyasi parti. CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin de genel başkanlığını üstlendi. 1961 seçimlerinde, 27 Mayıs 1960 İhtilaliyle kapatılan DP'nin oy tabanını etkilemeye çalıştı ve %13,5 oy alarak 54 milletvekili, 16 senato üyesi çıkardı. Bir yıl sonra Osman Bölükbaşı ve onu destekleyen 29 milletvekili, CKMP'nin İsmet İnönü'nün kurduğu ikinci koalisyon hükümetine iştirakine karşı çıkarak partiden ayrıldılar ve Haziran 1962'de ikinci kez Millet Partisi'ni kurdular. Bunun üzerine CKMP Genel Başkanlığına önce Ahmet Tahtakılıç sonra Ahmet Oğuz getirildi. Partinin gücünü giderek yitirmesi karşısında yöneticiler, Milli Birlik Komitesi'nden uzaklaştırılan "14 ler"e çağrıda bulundular. Bu gruptan Alpaslan Türkeş, Ağustos 1965'te CKMP genel başkanlığına seçildi. Aynı yılın Ekim ayında yapılan seçimlerde, parti oyları genel oy oranı içinde %2,2'ye düştü. Partinin adı Şubat 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirildi. (Cumhuriyetçi Millet Partisi, Köylü Partisi, Millet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi)

CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ (CMP):

Millet Partisi'nin kapatılmasından sonra Osman Bölükbaşı ve arkadaşları tarafından 9 Şubat 1954'te kurulan siyasi parti. Millet Partisi tabanına dayanan ve onun devamı niteliğinde olan bir partidir. Mil-

let Partisi, “dini esaslara dayanan bir dernek gibi çalıştığı” gerekçesiyle kapatıldığı için; Millet Partisi programında bulunmayan “laiklik” ilkesi, Cumhuriyetçi Millet Partisi programına alındı. Parti, 1954 seçimlerinde %5, 1957 seçimlerinde %7 oy aldı ve bu iki seçimde de yalnızca genel başkan Osman Bölükbaşı’nın seçim bölgesi olan Kırşehir’den milletvekili çıkardı. Parti, 16 Ekim 1958’de Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı.

CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKAR PARTİ (CMP):

Bkz: Milliyetçi Çalışma Partisi.

CUMHURİYETÇİ PARTİ (CP):

İsmet İnönü’nün CHP genel başkanlığından ayrılmasından sonra yerine Bülent Ecevit’in seçilmesi üzerine

CHP’den ayrılan Kemal Satır ve arkadaşları tarafından 4 Eylül 1972’de kurulan siyasi parti. Cumhuriyetçi Parti, aynı yıl Milli Güven Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını aldı.

CUNTA:

Siyasal iktidarı, askerî güç kullanarak ve zorla ele geçirmeyi amaçlayan küçük grup. Bir hükümet darbesiyle yönetime el koyan, otoriter, genellikle askerî hükümet. Halen dünyada askerî cuntalar tarafından yönetilen birçok sayıda ülke vardır. Siyasi hayatımız içinde de cuntaların yönetime egemen olmak istediği ve yönetimi ele geçirdiği dönemler olmuştur.

CÜLUS:

Siyasi iktidarı temsil eden kimse açısından oturma, tahta çıkma.

-Ç-

ÇAĞDAŞLAŞMA:

Modernleşme. Azgelişmiş toplumların sosyal, siyasal, kültürel vb. alanlarda ileri ülkeler seviyesine ulaşmak için yaptıkları düzenlemeler. Bu tanım çerçevesinde demokrasinin temel kurum ve ilkelerinin siyasal alanda egemen kılınmasına “siyasal çağdaşlaşma” denir.

ÇAĞDIŞI:

Geçmiş bir döneme mahsus, eskimiş, yürürlükten kalkmış şey. Düşünceleri ve yaşama biçimiyle çağının gerisinde kalan kimseleri tanımlamak için de bu kavram kullanılır.

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI:

Çalışma hayatını, işçi-işveren ilişkilerini düzenlemek, denetlemek ve sosyal güvenlik imkanı sağlamak, yurt dışında çalışan işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla 22 Haziran 1945 tarihinde 4763 sa-

yılı kanunla kurulmuş olan bakanlık.

ÇANKAYA KÖŞKÜ:

Cumhurbaşkanlığı makamının bulunduğu köşk. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelişinde ilk çatışmaya başladığı yer olan bu köşk, o zamanlar Ziraat Mektebi binasıydı. Daha sonra “Ordu Köşkü” adı ile Milli Savunmanın hizmetine verildi. Cumhuriyet döneminde de M. Kemal Paşa orada kalmaya başladı. On dan sonra köşk, Cumhurbaşkanlığına ait resmî konut oldu. Zamanla buraya ek yeni binalar yapıldı ve eski köşk, müze haline getirildi.

ÇATIŞMA:

Farklı birey veya grupların aynı şeyi elde etmek için birbirlerini devre dışı bırakmak veya zayıflatmak amacıyla yaptıkları bilinçli mücadele.

ÇEKİMSER:

Bir seçimde ya da herhangi bir oyla-

mada oy kullanmayan, taraf tutmayan kimse; seçimlerde onay belirtmeyen oy.

ÇEKİRDEK ENFLASYON:

Fiyat endekslerinde ağırlığı olan ancak mevsimlik hareketlerden en az etkilenen alt endeks. Türkiye’de çekirdek enflasyon olarak TEFE kapsamında imalat sanayi alt kalemi içinde yer alan özel imalat sanayi alt endeksi esas alınmaktadır.

ÇERÇEVE ANLAŞMASI:

Hükümet ve sendikalar ya da sendikalar ile işveren arasında yapılan ve daha sonra yapılacak ayrıntılı anlaşmalara örnek olacak genel hükümler içeren anlaşma.

ÇETE:

1- Siyasal sistemi kısmen veya tamamen değiştirmek amacıyla düzenli ordu birlikleriyle veya ülkesini işgal eden yabancı askerlerle savaşan yerel düzensiz birlikler.

2- Yasadışı yollardan geçimlerini sağlamayı yaşam tarzı haline getirmiş olan grup.

ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI:

Çevre ve şehircilik işlerinden sorumlu olup; 3 Mayıs 1920 tarihinde kurulan Bayındırlık Bakanlığı ile 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan İmar ve İskan Bakanlığının birleştirilmesiyle 29 Haziran 2011 tarihinde kurulmuş olan bakanlık.

ÇIKAR GRUBU:

Siyasal bilim literatüründe örgütlenmemiş baskı gruplarına verilen ad.

Genel olarak, maddi ya da manevi çıkarlarını korumak ya da geliştirmek için birlikte hareket etmesi beklenen gruplara çıkar grubu denmektedir.

ÇIRAĞAN VAK’ASI:

20 Mayıs 1878’de Ali Suavi’nin liderliğindeki bir grup ihtilalcinin, Sultan 2. Abdülhamit’i tahttan indirmek amacıyla düzenledikleri başarısız darbe girişimi. Bu darbe girişimi esnasında Ali Suavi öldürülmüş, yakalananlar çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.

ÇİFT MECLİS:

Bkz: Meclis.

ÇİFTÇİ VE KÖYLÜ PARTİSİ:

24 Nisan 1946’da “şerefli seciyemizin tamamıyla yerine getirilmesi, an’anemizin korunması” amacıyla İslami ilkelere bağlı olduğunu ifade ederek kurulan siyasi parti. Bursa’da kuruldu. Siyasi Partiler Kanunu’na aykırı bulunarak 2 Haziran 1946’da mahkeme kararıyla kapatıldı.

ÇİFTE VATANDAŞLIK:

Bkz: Vatandaşlık

ÇOĞULCU TOPLUM:

1-Aralarındaki çeşitli farklılıklara rağmen barış içinde, aynı ulusal devlet çatısı altında yaşayan insanların oluşturduğu toplum.

2- Her türlü düşüncenin ifade ve örgütlenme hakkına sahip olduğu toplumsal yapı.

ÇOĞULCULUK:

1- Farklı ekonomik, siyasal ve kültürel çıkarları temsil eden örgütlenmelerin, mevcut sistemin katılım yol-

larını kullanarak siyasal kararları etkileyebildikleri siyasal sistem. Bu tanımdaki iktidar kavramı ile irtibatlı olarak “çoğulculuk”, kuvvetlerin çeşitli ellere dağıtılmış olması şeklinde görülür. Zayıf bir yürütmeyi temin için başvurulmuş bu çoğulcu tutum, ülke şartlarına göre uygun bir siyasal kombinezon olabileceği gibi, devlet otoritesini sarsan ve zayıflatan menfi bir düzenleme de olabilir.

3- Çeşitli toplum kesimlerinin inanç ve ifade özgürlüğünü savunan görüş.

4- Bir sürecin yönlendirilmesiyle ilgili kararların, söz konusu sürecin sonuçlarından etkilenen tarafların katılımı ile belirlenmesi.

ÇOĞUNLUK:

1- Seçimleri kazanmayı sağlayan oyların büyük bölümü.

2- Seçimlerde oy çokluğunu elde etmiş grup; Meclis'te çok sayıda sandalyesi olan parti yada koalisyon partileri.

ÇOĞUNLUK EGEMENLİĞİ:

Demokrasinin temel kurallarından biridir. Bir başka ifade ile bir ülkede iktidar, çoğunluk temsilcileri tarafından oluşturulmamış, dar bir elit gruba bırakılmışsa o ülkede demokrasi denilemez. Öte yandan demokrasi teorisinde çoğunluk egemenliği, azınlığın haklarını koruyabildiğinde bir anlam ifade eder.

ÇOĞUNLUK PARTİSİ:

Güvenoyu almak için tek başına Meclis'te yeterli çoğunluğa sahip olan parti.

ÇOĞUNLUK SİSTEMİ:

Seçimlerde en fazla oyu alan adayın ya da adayların seçilmiş sayıldığı seçim sistemi. Tek turlu çoğunluk sisteminde, kullanılan geçerli oyların nisbi (basit) çoğunluğunun elde edilmiş olması gerekli ve yeterlidir. İki turlu çoğunluk sisteminde, ilk turda salt çoğunluk gerekir. Hiçbir aday ya da parti bunu sağlayamazsa “balotaj” adı verilen ikinci bir seçim yapılır. Bunda, seçilmiş sayılmak için basit çoğunluğun elde edilmiş olması yeterlidir.

ÇOK MERKEZCİLİK:

Bir siyasal yapı içinde birçok yönetim ve karar merkezini öngören sistem. Çok merkezli yapının varlığı özellikle “kominform”un dağılmasından sonra komünist partilerde görülmüştür.

ÇOK PARTİLİ SİSTEM:

En az üç siyasal partinin eşit şartlarda yarıştığı, oyların sürekli olarak bir veya iki partide toplanmadığı siyasal sistem. Siyasette iki veya ikiden fazla siyasal partinin bulunmasına rağmen, oyların büyük çoğunluğunun sürekli olarak iki parti arasında paylaşıldığı, diğer küçük partilerin koalisyonla da olsa iktidara gelme şanslarının hiçbir zaman olmadığı sisteme iki partili sistem denir.

ÇOK SAYILI OY SİSTEMİ:

Bkz: Oy

ÇÖZÜLMÜ:

Toplumsal yapı içinde içindeki bağlayıcı unsurların ortadan kalkması.

-D-

DAĞILMA:

Aynı siyasi yapıyı oluşturan birimler arasındaki birlik ve dayanışmanın ortadan kalkması.

DÂHİLİYE VEKALETİ:

Bkz: İçişleri Bakanlığı.

DAİMİ TARAFSIZLIK:

Hem savaş hem de barış zamanlarına yönelik devletlerin uyguladıkları dış politika stratejisi. Tarafsızlık savaş, bağlantısızlık barış zamanlarına ait bir dış politika stratejisi iken “daimi tarafsızlık” her iki durumu da kapsar.

DAMPİNG:

Piyasalarda rakipleri bertaraf etmek amacıyla bir malı kârsız, hatta zararına satmak. Damping, daha çok milletlerarası piyasalarda hedef alınan ülkenin ekonomisini yıkmak için siyasi amaçlarla yapılır.

DANIŞMA MECLİSİ:

1- Meclislerin eşit yetkilere sahip olmadığı çift meclis sisteminde, yasa ma alanında kesin karar verme yetkisi olmayan, daha çok asıl meclise danışmanlık yapmak üzere oluşturulan meclis.

2- 1982 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclis’i oluşturan iki organdan biri (Diğeri, Milli Güvenlik Konseyi). Danışma Meclisi, 1981’de çıkarılan Kurucu Meclis hakkındaki kanunla oluşturulan 160 üyeden oluşuyordu. Üyelerin 120’si yasada belirtilen ilkelere göre her ilin göstereceği adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyi tarafından seçiliyordu. Diğer üyeler ise doğrudan Milli Güvenlik Konseyi’nce belirleniyordu. Danışma Meclisi’nin başlıca görevleri; anayasa, siyasi partiler ve seçim yasalarını hazırlamak ve TBMM çalışmaları-

na başlayınca kadar Milli Güvenlik Konseyi'nin yanında yasama çalışmalarında bulunmaktı. Danışma Meclisi'nin kesin karar alma yetkisi yoktu. Kararlarının mutlaka Milli Güvenlik Konseyi'nin onayından geçmesi gerekiyordu. 1982 Anayasasının geçici 3. maddesi gereğince Danışma Meclisi, 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimleri sonunda TBMM'nin toplanarak başkanlık divanını seçmesiyle varlığını yitirdi. (Bkz: Kurucu Meclis)

DANIŞTAY:

İdarî sorunlarla ilgili davaların çözümü bağlandığı en üst mahkeme, başbakan ve bakanların gönderdiği kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildiren en yüksek danışma ve inceleme organı.

İlk kez 1868'de Fransa'da kurulan Danıştay, aynı yıl Şura-yı Devlet adıyla Türkiye'de de oluşturuldu. Cumhuriyetin ilanından sonra da varlığını devam ettirdi ve 1924 Anayasasında yer aldı. Başlangıçta mahkeme olmaksızın çok hükümetin bir danışma organı iken zamanla bu özelliği ikinci planda kaldı. Devlet Şurası da denen Danıştay'ın görev ve sorumlulukları 1982 Anayasası'nın 155. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

"Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Danıştay, davaları görmek,

Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idari uyumsuzlukları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir. Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilir."

DARBE:

Meşru yönetimi devirmeye yönelik eylem.

DARBOĞAZ:

Siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatta ortaya çıkan güç ve sıkıntılı durum. Bu terim ekonomide; piyasalarda üretimin, kredilerin, döviz imkanlarının, sürümün, hammadde arzının ve malzeme stoklarının ihtiyaç seviyesi altına düştüğü sıkıntılı durumları ifade eder.

DARPHANE:

Para basılan yer. İstanbul'da ilk darphane Bizanslılar döneminde kurulmuştur. Fatih döneminde para basılan yer ile pul basılan yerler ayrı idi. Sultan 2. Abdülhamit dönemine kadar para basma işleminin yanı sıra nişanların, altın ve bilezik gibi değerli madenlerin de işlendiği bir yer olan darphanede Osmanlı hazinesi de saklanırdı. Darphanenin başlıca

görevleri; ilgili yasalar gereğince Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na dolaşıma çıkarılması kararlaştırılan madeni ufaklık ve cumhuriyet altınlarını basmak, resmî mühürleri imal etmek, her türlü harç ve damga pulları ile değerli kağıtların basım ve dağıtımını yapmaktır.

DARU'L-HARP:

İslam siyasi hakimiyetinin sınırları dışında kalan, idare ve hukuk nizamının İslam esaslarına dayanmadığı ülke.

DARU'L-İSLAM:

Müslümanların siyasi hakimiyeti altında bulunan ve İslam hukuk sisteminin uygulandığı ülke.

DAVA:

Savunulan görüş, ideal, ülkü.

DE FACTO:

"Fiilen" anlamında kullanılan Latince bir kelime. Uluslararası hukukta; bir devleti, hükümeti ya da herhangi bir yeni olayı, bunların meşruluğunu kabul yolunda açık bir irade belirtmeksizin tanımak için kullanılan diplomatik bir formüldür. De facto tanıma, geçici bir niteliğe sahiptir ve tanıyan devletin lehte tavrını gösterir. Sınırlı hukukî sonuçları vardır.

DEFLASYON:

Fiyatlar genel düzeyinde düşüş.

DEĞİŞİM:

Bir toplumun geçirdiği derin yapısal değişikliklerin tümü ve bunların kurallar, değerler ve kültürel ürünler üzerindeki etkileri.

DEHŞET DENGESİ:

Nükleer güçlerden her birinin, diğerini de yok edeceği bir karşılık vermesinden korkarak, nükleer silahlara dayalı bir ilk hareketten kaçınılması durumunun oluşturduğu denge hali. Bu denge mantığına karşı ortaya atılan yeni görüş, Yıldızlar Savaşı Projesi olarak bilinen Stratejik Savunma Girişimidir.

DELEGE:

Bir siyasi partinin ilçe ve il kongreleri ile genel kongresinde oy kullanmak üzere kayıtlı üyeler arasından seçilen temsilci. (Bkz: Kongre, Parti)

DEMAGOJİ:

Mugalata. Karşısındakini yanıltacak şekilde söz söyleme; bir topluluğun duygularını okşayarak yanlış bir görüşü kabul ettirme. Siyasette "Çoğunluğu pohpohlama politikası" olarak tarif edilen bu terime, Türkçe' de "halk avcılığı" da denir.

DEMEÇ:

Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yetkili bir kimsenin basın-yayın organlarına yaptığı sözlü ya da yazılı açıklama.

DEMİRPERDE:

İkinci Dünya Savaşından sonra komünist rejimle yönetilen ülkelerin dışı kapalı ve sert bir politika gütmeleri karşısında, bu ülkeleri ifade etmek için kullanılan terim. Bu terim, söz konusu ülkelere dışarıdan her türlü fikirlerin girmesinin ya da çıkmasının önlenişini anlatır. 1980'lerin sonlarına doğru Sovyetler Birliği ve

Varşova Paketi'nin dağılmasıyla birlikte; "demirperde" terimi de eski değerini kaybetmiş ve kullanılmaz olmuştur.

DEMOGRAFI:

Nüfusbilim. Nüfusun yapısını ve zaman içinde nüfusla ilgili olarak ortaya çıkan olayları özellikle sayısal yönden inceleyen disiplin.

DEMOKRASİ:

Çoğunluk yönetimi. Egemenlik haklarının halka ait olduğu siyasal sistem ve bu yönetim biçimine sahip devlet. Demokrasi düşüncesinin temelinde toplum hayatını yönetecek otoritenin, topluluğu oluşturan tüm bireylere dayanması ilkesi yatar. Böylece, yöneticilerle yönetilenler arasında bir özdeşleşmeyi, halkın halk tarafından ve halk için yönetilmesi gerektiği kıl. Tarihte kullanılışı bakımından demokrasinin anlamı çok geniştir ve zamana ve yere göre değişir. Bu farklar göz önünde tutularak yapılan bir değerlendirmede demokrasi uygulamasını üç kategoride toplamak mümkündür:

Doğrudan Demokrasi: Halkın, egemenlik hak ve yetkilerini bizzat kullanması demektir. Doğrudan demokrasi, egemenliği en gerçek uygulama şekli gibi görünse de bu şeklin bugünkü devletlerde uygulanmasına fiilen imkan yoktur. Sadece nüfusu çok az olan İsviçre'ye ait bazı kantonlarda kısmen uygulanmaktadır.

Yarı Doğrudan Demokrasi: Temsili demokrasinin bir takım sakıncaları-

nı önlemek ve halkla temsilciler arasında bir işbirliği meydana getirerek yurttaşların millet egemenliğinin uygulanmasına daha geniş bir ölçüde iştirakini sağlamak amacını güden bir hükümet şeklidir. Bu hükümet şeklinde halk, temsilcilerini yalnız seçmekle kalmaz; bazı şekil ve şartlar altında bu temsilcilerinin faaliyetlerine de katılır. Yarı doğrudan demokrasi, yani halkın yönetime bizzat katılması üç şekilde ortaya çıkar: Referandum, halkın vetosu, halkın kanun teklifi.

Temsili Demokrasi: Çağımızda doğrudan demokrasinin uygulanmasının imkansızlığı dolayısıyla ortaya çıkmış olan bir sistemdir. Egemenlik hak ve yetkilerinin millet adına bir veya birden fazla kurul veya kişiler tarafından kullanılmasıdır. Temsili demokrasinin uygulandığı ülkelerde egemenlik hak ve yetkilerini millet adına kullananlar, prensip itibarıyla (parlamento gibi) seçilmiş ve kurul halinde çalışan organlardır.

DEMOKRASİ PARTİSİ (DEP):

Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin, açılan kapatma davası üzerine 30 Nisan 1993'te kendisini feshetmesinden sonra bu partinin devamı olarak 7 Mayıs 1993'te aralarında Özgür Gündem Gazetesi sahibi Yaşar Kaya ve HEP'ten ayrılan 18 milletvekilinin de bulunduğu Kürt kökenli politikacılar tarafından kurulan siyasi parti. Partinin ilk genel başkanlığını yapan Yaşar Kaya, 16 Eylül 1993'te Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafın-

dan tutuklandı. Parti genel başkanlığına 12 Aralık'ta Hatip Dicle getirildi. Parti daha kurulduğu tarihten itibaren izlediği terör örgütü PKK yanlısı politika nedeniyle yakın takibe alındı. Terör örgütünü öven konuşmalar yaptıkları ve teröristleri koruyup gizledikleri gerekçeleriyle partili 5 milletvekilinin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Genel Başkan Hatip Dicle'nin de aralarında bulunduğu Leyla Zana, Selim Sadak, Orhan Doğan isimli milletvekilleri tutuklanarak Cezaevine gönderildiler. Parti de Anayasa Mahkemesi tarafından 21 Haziran 1994 tarihinde kapatıldı. Partinin yöneticileri hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından çeşitli davalar açıldı.

DEMOKRAT:

Demokrasiden yana olan, bu sistemin eksiksiz olarak uygulanmasını isteyen kimse.

DEMOKRAT İŞÇİ PARTİSİ (DİP):

1950'de "İşçi sınıfını siyasi bir kuvvet haline getirmek" amacıyla kurulan siyasi parti. Parti üyelerinden çoğu, 1960'tan sonra Türkiye İşçi Partisi'ne geçtiler.

DEMOKRAT MERKEZ PARTİSİ (DMP):

15 Mayıs 1990'da Bedrettin Dalan ve arkadaşları tarafından kurulan siyasi parti. Parti, Ekim 1991 seçimleri öncesi DYP'ye katılarak kendisini feshetti.

DEMOKRAT TÜRKİYE PARTİSİ (DTP):

Tansu Çiller yönetimine karşı sert eleştirilerde bulunarak DYP'den ayr-

rılan veya ihraç edilen bir grup milletvekili tarafından 7 Ocak 1996'da kurulan siyasi parti. Genel başkanlığına eski DYP genel başkanlarından Hüsamettin Cindoruk'un getirildiği DTP, bir müddet herhangi bir etkinlik gösteremedi. RP-DYP koalisyon hükümetinin yıkılmasından sonra DYP ve RP'den transfer edilen milletvekilleriyle Meclis'te grup oluşturdu. 5 Temmuz 1997'de ANAP-DSP ile birlikte kurulan 55. hükümette koalisyon ortağı oldu. Genel başkan Hüsamettin Cindoruk kabine dışında kalırken, DTP'li İsmet Sezgin Milli Savunma Bakanlığına getirildi. DTP ilk kez halkın önüne çıktığı 18 Nisan 1999 seçimlerinde bir varlık gösteremedi ve ancak %0,5 oy alabildi. Bu sonuç üzerine Hüsamettin Cindoruk genel başkanlıktan istifa etti. Onun yerine İsmet Sezgin genel başkanlığa getirildi. İsmet Sezgin de bu görevi 18 Mayıs 2002'de Mehmet Ali Bayar'a bıraktı. Ondan sonra dört genel başkan değişti. 2008'de Halkın Yükselişi Partisine katıldı.

DEMOKRAT PARTİ (DP):

1- 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan siyasi parti. İlk genel başkanlığına Celal Bayar'ın getirildiği DP, CHP'nin diktacı tek parti yönetimi altında bunalan halkın büyük ilgisini çekti. Ve bu yoğun ilgiyle kısa zamanda tüm yurttaki örgütlendi. Seçim meydanlarında mahşeri kalabalıklar toplandı. Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde ilk defa

birden çok partinin katıldığı seçimler tek dereceli, “açık oy, gizli tasnif” ve çoğunluk sistemine göre 21 Temmuz 1946’da yapıldı. CHP’nin seçimlere hile karıştırdığı iddialarının ileri sürüldüğü bu seçimlerde DP 62 milletvekili çıkardı. Seçimlerden sonra hileye karşı ülkenin değişik yerlerinde protesto mitingleri düzenlendi. Bu hava içinde 10 Ocak 1947’de toplanan DP birinci kongresinde partinin mücadele yöntemi saptandı. Ana Davalar Komisyonu raporu, “Hürriyet Misakı” adıyla kongre kararına dönüştürüldü. Bu kongre kararında; yasalardan anayasaya aykırı hükümlerin çıkarılması, demokratik ve güvenceli bir seçim yasası yapılması, parti başkanlığıyla devlet başkanlığının ayrılması ve yönetimin tarafsızlaştırılması gibi dört temel konu üzerinde duruldu. DP Genel Merkezi, bu şartların gerçekleştirilmemesi durumunda, “sine-i millete dönme” kararı aldı. DP’nin bu tavrı karşısında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayınlanmak zorunda kalan 12 Temmuz Beyannamesiyle; muhalefet partilerinin, iktidar partisiyle eşit şartlar altında çalışması ilkesi kabul edildi. Bu kez DP içinde CHP’ye karşı sert muhalefetten yana olanlar kendi partileri içindeki yumuşamaya karşı çıktılar. Yönetimi muvazaa (danişıklı davranma) ile suçladılar. DP yönetimi tarafından partiden çıkarılan bu grup 18 Temmuz 1948’de Millet Partisi’ni kurdu.

“Gizli oy, açık tasnif” kuralıyla 14

Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde DP, CHP’nin 27 yıllık tek parti iktidarını ezici bir çoğunlukla sandığa gömdü. 487 milletvekilliğinden 408’ini kazandı. Tüm devlet imkanlarına rağmen CHP’nin 69 milletvekili çıkarabildiği seçimlerde Millet Partisi 1, bağımsızlar da 9 milletvekili çıkardı. DP tek başına iktidar oldu. Parti başkanlığından ayrılan Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Refik Koral-tan TBMM başkanı seçildi. Hükümeti kurma görevi de Adnan Menderese verildi. Menderes’in ilk başbakanlığı döneminde DP ekonomik ve sosyal alanlarda önemli icraatlar yaptı. Din ve vicdan hürriyetinin sağlanması noktasında önemli adımlar atıldı. Kore’ye asker gönderilmesi (25 Haziran 1950), Türkiye’nin NATO’ya alınması, Balkan ve Bağdat Paktlarının oluşturulması dış politikadaki belirgin adımlar oldu.

2 Mayıs 1954’te yapılan seçimlerde oyların %56,6’sını alan DP, 541 milletvekilliğinden 503’ünü kazandı. CHP bu seçimlerde ancak 31 milletvekili çıkarabildi. Böylece halk, DP’nin icraatlarını onaylarken CHP’den de adeta intikam aldığı mesajını verdi. Bu dönemde DP’den çıkarılan 19 milletvekili, 19 Kasım 1955’de Hürriyet Partisi’ni kurdular. İktidar ve muhalefet partileri birbirlerine karşı sert bir politika yürüttüler.

1957 seçimlerinde DP, oyların %47,7’sini alarak 424 milletvekili çıkarıp Meclis’teki ağırlığını korudu. Adnan Menderes, 12 Mart 1958’de

muhalefete karşı “Vatan Cephesi” kurulduğunu açıkladı. Muhalefetin eylemlerini sınırlamak için TBMM’de yargı yetkisi de olan bir “Tahkikat Komisyonu” kuruldu. İstanbul ve Ankara’da başlayan ve muhalefetin de körüklediği öğrenci olayları üzerine (27-28 Nisan 1960), sıkıyönetim ilan edildi.

27 Mayıs 1960’ta Cumhuriyet döneminin ilk askerî darbesi yapıldı. Bu darbeye hükümet düşürüldü. DP yöneticileri ve milletvekilleri tutuklandı. Yassıada’da yapılan göstermelik yargılamalarla Menderes ve iki bakanı asıldı. DP, 29 Eylül 1960’ta kapatıldı. 32 yıl kapalı kaldı. Bu süre içinde başta Adalet Partisi olmak üzere birçok merkez sağ parti DP’nin siyasi rantına sahip çıkarak politika yaptılar.

2- 1992 yılında kurulan ve 2005 yılında Anavatan Partisine katılan siyasi parti.

3- 2007 yılında DYP’nin ismini ve logosunu değiştirerek kurduğu siyasi parti

DEMOKRATİK ELİTİZM:

Klasik demokrasi kuramcıları tarafından iddia edildiğinin aksine; demokrasinin bir yaşam biçimi değil, karar süreçlerine egemen elit yöneticilerin düzenli aralıklarla seçilmesini sağlayan bir yönetim biçimi olduğunu ileri süren görüş.

DEMOKRATİK HALK PARTİSİ

(DEHAP):

8 Ağustos 1998’de kurulan siyasi

parti. Partinin ilk genel başkanlığını Mehmet Abbasoğlu yaptı. 8 Haziran 2003’te genel başkanlığına Tuncer Bakırhan seçildi DEHAP, % 6,1 oranında oy aldığı 3 Kasım 2003 seçimlerine hile karıştırdığı gerekçeyle oyları iptal edildi ve yöneticileri hakkında dava açıldı.

DEMOKRATİK KAPİTALİZM:

Merkezi planlama ve karar alma sürecinin en aza indirildiği, üretim ve dağıtım araçlarının mülkiyeti ve denetiminin devletin değil, bireyin yahut cemiyetlerin kontrolünde olduğu toplum.

DEMOKRATİK MÜCADELE PARTİSİ (DMP):

ANAP’tan ayrılarak bağımsız kalan Veysel Atasoy, Akın Gönen, Nabi Sabuncu, İlyas Aktaş, Numan Tekinel ve Servet Hacıpaşaoğlu’ndan oluşan 6 milletvekilinin 14 Kasım 1990’da kurdukları hülle partisi. Parti, kurucularının 1991 yılında DYP’ye geçmeleriyle kapandı.

DEMOKRATİK PARTİ:

AP’den ayrılan ya da çıkarılan 69 milletvekili ve senato üyesi tarafından 18 Aralık 1970’te kurulan siyasi parti. Genel Başkanlığını dönemin TBMM başkanı Ferruh Bozbeyli’nin yaptığı Demokratik Parti’de Yüksel Menderes ve Sadettin Bilgiç de genel başkan yardımcılıklarına getirildiler. DP’nin 1946’daki siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel atılımını çıkış noktası aldığını ileri süren parti, eski DP’lilerin siyasi haklarına kavuş-

turulmasını savundu. 1973 seçimlerinde oyların %11,9'unu alarak 45 milletvekili çıkardı. Demirel başkanlığında bir sağ koalisyon hükümetine karşı çıktı. Ancak Sadettin Bilgiç ve 11 milletvekilinin AP'ye geri dönmeleri üzerine bunalıma girdi. 1977 seçimlerinde %1,8 oy alarak ancak 1 milletvekili çıkarabildi. CHP ağırlıklı koalisyona katılan partinin tek milletvekili olan Faruk Sükan, devlet bakanı ve başbakan yardımcılığına getirildi. Bozbeyli, partinin genel başkanlığını da Faruk Sükan'a bıraktı. Koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra 4 Mayıs 1980'de kendini feshetti.

DEMOKRATİK SOL PARTİ (DSP):

Eski CHP genel başkanı Bülent Ecevit'in 12 Eylül müdahalesi ile siyasi haklarını kaybetmesi üzerine kendi taraftarlarına kurdurduğu siyasi parti. 612 kişi tarafından 14 Kasım 1985'te kuruldu. 23 Kasım'da yapılan ilk kongrede Partinin genel başkanlığına Bülent Ecevit'in karısı Rahşan Ecevit getirildi. DSP'liler, Türkiye'de sosyal demokratların gerçek temsilcisinin kendileri olduğunu ileri sürdüler. Eski Halkçı Parti'den ayrılıp bağımsız kalmış ya da fikir ayrılıkları nedeniyle SHP'den ayrılmış olan milletvekillerinin 30 Aralık 1986'da katılımıyla TBMM'de grup oluşturdu. 6 Eylül 1987'de yapılan referandum sonucu eski liderler siyasi haklarına kavuşunca Bülent Ecevit 13 Eylül 1987'de partinin genel başkanlığını üstlendi.

DSP, 29 Kasım 1987 seçimlerinde %10'luk seçim barajını aşamadığı için milletvekili çıkaramadı. 20 Ekim 1991 seçimlerinde %10,75 oy alarak 7 milletvekili ile parlamentoya girdi. 24 Aralık 1995 seçimlerinde merkez solun diğer partisi CHP, seçim barajını güçlükle aşabilirken, DSP bu partiyi geçerek %14 oy alıp 76 milletvekili ile parlamentoya girdi. Bu dönemde parti içi muhalefet, Ecevit'e karşı isyan bayrağı açarak "Çile Çiçekleri" adıyla bir klik oluşturdu. Edirne milletvekili Erdal Kesebir'in başı çektiği "Çile Çiçekleri" partiden ihraç edildi. DSP, 5 Temmuz 1997'de ANAP ve DTP ile birlikte koalisyon oluşturarak 55. hükümetin içinde yer aldı. Ecevit, başbakan yardımcılığına getirildi. Bu hükümetin gensoru ile düşürülmesi üzerine Bülent Ecevit hükümeti kurmakla görevlendirildi. DSP'nin ANAP ve DYP'nin dışarıdan desteğiyle kurduğu 56. hükümet bir azınlık hükümetiydi. Ve seçimlere kadar görevde kaldı.

18 Nisan 1999 seçimlerinde toplam oyların %22,1'ini alan DSP, bu sonuçla seçimlerden birinci parti olarak çıktı. 57. Hükümet, Ecevit'in başkanlığında DSP-MHP-ANAP arasında koalisyon hükümeti olarak kuruldu. DSP, bu koalisyonun en büyük ortağı olarak 3 yıl süreyle ülkeyi yönetti. Bu dönemde yaşanan ağır ekonomik krizler DSP'yi eritti. 3 Kasım 2002'de yapılan milletvekili seçimlerinde DSP % 1,2 oy alarak Meclis dışında kaldı. 24 Temmuz 2004'te Zeki

Sezer genel başkanlığa seçildi. Bülent Ecevit'in 2006'da vefatından sonra parti hızla eridi 2009'da Masum Türker genel başkan oldu. Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit ve arkadaşları Demokratik Sol Halk Partisini kurdular.

DEMOKRATİK SOSYALİZM:

Marks'ın "İhtilalci sosyalizm" ile amaçladığı sosyalist toplum yapısına demokratik yollarla da varılabileceğini kabul eden ve ekonomik bakımdan sosyalist, siyasi bakımdan demokratik bir yapıyı aynı anda ege-men kılmak isteyen; devrimin bir araç olarak kullanılmasını reddeden; bankaların, demiryollarının, madenlerin v.b. devletleştirilmesi ve eğitimin devlet tarafından denetlenmesi gibi barışçıl yollarla toplumun sosyalleşebileceğini savunan görüş.

İngiliz İşçi Partisi, Amerika'da Norman Thomas Hareketi, Batı Avrupa ve Japonya gibi bazı ülkelerdeki sosyalist partilerin öncülüğünü yaptığı bu akım; sosyalist ekonomideki mülkiyet yapısının, merkezi planlama etkinliğinin demokratik bir siyasi yapı içinde daha verimli işleyeceğine inanır.

DEMOKRATİK TOPLUM PARTİSİ (DTP):

9 Kasım 2005 tarihinde kurulan siyasi parti. Demoktarik Toplum Hareketi'nin partileşmesi sonucu kurulan partinin kurucuları arasında Leyla Zana, Orhan Doğan ve Ahmet Türk bulunmaktadır.

Sosyalist Enternasyonal'da ve Avrupa Sosyalist Partisinde gözlemci statüsünde olan DTP, 11 Aralık 2009 tarihinde Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatıldı.

DENGE HALİ:

Karşılıklı güçlerin birbirine üstünlük sağlayamaması nedeniyle değişmeyen durağan durum.

DENK BÜTÇE:

Bkz: Bütçe

DEPOLİTİZASYON:

- 1- Siyasal süreçlerin dışında kalma, siyasallaşma fiilinden uzaklaşma, siyasetten soğuma. Siyasi gelişmelere karşı mesafeli bir yaklaşım benimseme.
- 2- Bireyin siyasi çıkar ve eylemlerini terketmesi ya da bir grup, kurum veya eylemin siyasi kimliğini yitirmesi.

DEREBEYLİK:

Devletten bağımsızlaşma ve onu denetleme amacı güden örgütlü iktisadi ve sosyal güç.

DERNEK:

Kazanç paylaşma dışında belirli bir ortak amaçla en az 7 kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli bir biçimde birleştirerek oluşturdukları kuruluş. Dernekler çoğunlukla bir toplumsal değişime önyak oldukları gibi, siyasi kararlar üzerinde etki de gösterebilirler. Böylece, toplum içinde iktidar dağılımının yeniden düzenlenmesi imkanını oluştururlar.

DERİN DEVLET:

Anayasal devlet yapısı dışında oluş-

turulan yapılanma. Devlet yetkisini kullanan kişi veya kurumların meşruluk sınırlarını aştıkları zaman şiddet kullanmaları halinde ortaya çıkan oluşum.

Bu kavram, yakın siyasi tarihimiz içinde sıkça tartışılmış olup özellikle 1996'da yaşanan Susurluk kazasıyla giderek yaygınlaşmış, kökeni ve ne anlama geldiği konusunda farklı iddialar ileri sürülmüştür. Bir iddiaya göre derin devletin başlangıç noktası Soğuk Savaş yıllarında, olası bir komünizm işgaline karşı NATO'ya üye ülkelerde oluşturulan ve Amerikan istihbaratı tarafından yönetilip finanse edilen istihbarat ve silahlı operasyon örgütlerine dayanır. Bu yapılanmanın Türkiye'deki adı kontrgerilladır. Bu iddiayı destekleyenler, dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in 26 Eylül 1974 yılında yaptığı konuşmadaki şu ifadeye dikkat çekerler:

"12 Mart sonrası dönemde adı sanı ortaya çıkan ve tedbirlerin ve hatta soruşturmaların hukukiliğine ve insaniliğine gölge düşüren kontrgerilla adlı örgütün, bu resmi görüntülü fakat gayri resmi örgütün niteliği ve amacı üzerindeki örtü kaldırılmıştır."

Bir diğer iddiaya göre Türkiye'de derin devletin kökleri, Osmanlı devletinin son yıllarında İttihat ve Terakki tarafından kurulan gizli istihbarat ve operasyon örgütü olan Teşkilat-ı Mahsusa'ya kadar uzanır. Karar merkezlerine nüfuz etmiş, devletin sahibi ve koruyucusu refleksiyle temel

politikalarda belirleyici olmak istemektedir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 26 Ocak 2007 tarihinde bu iddiayı destekleyen şu ifadeleri kullanmıştır:

"O her zaman olmuş. Türkiye Cumhuriyeti döneminde başlamış bir şey de değil. Ta Osmanlıdan. Bu gelecekte gelen bir şey zaten. Ama bunu minimize etmek, mümkünse yok etmek, bunu başarmak gerek."

DESPOT:

Katı, keyfi, denetimsiz bir iktidar sürdüren devlet başkanı.

DESPOTİZM:

Siyasal otoritenin etkinlik alanı üzerinde bir sınırlamanın olmadığı, iktidarın sınırsızca kullanıldığı, hukuk tanımayan, insanları cebri yollarla belirli eylemlere zorlayan baskıcı yönetim tarzı.

DESTEKLEME POLİTİKASI:

Tarım ürünlerinin fiyatlandırılmasında belli bir fiyat seviyesinin altına düşülmemesi için hükümet tarafından getirilen fiyat garantisi.

DETANT:

Bkz: Yumuşama.

DETERMİNİZM:

Her siyasal olgu veya olayın bir nedeni olduğunu; benzer şartlarda söz konusu olan benzer nedenlerin, her yerde ve her zaman aynı sonuçlar doğuracağını kabul eden felsefe anlayışı.

DEVALÜASYON:

Değer düşürme. Bir ülkenin resmi

para değerinin, yabancı ülkelerin paraları karşısında düşürülmesi.

DEVLET:

Belli bir coğrafya üzerinde bağımsız bir teşkilat kurmuş olan insan topluluğunun oluşturduğu; hukuken bu topluluğu kişileştiren, iç ve dış egemenliğe ve örgütlü zor kullanma tekeline sahip olan kamu tüzel kişiliği. Bu tanım, devletin nüfus, ülke, egemenlik ve hükümet olmak üzere dört unsurdan oluştuğunu gösterir. Ülke ve nüfus dışında devletler, hukuki unsurları olan egemenlikleri bakımından; egemenliğin kaynağı, egemenliğin sınırları ve egemenliğin yapısına göre sınıflandırmalara tabi tutulurlar ve bu sınıflandırmalara göre de farklı yapılanmalar gösterirler:

1- Egemenliğin Kaynağı Bakımından Devletler

a- Monarşik Devlet: Monarşik devletlerde, egemenliğin kaynağı, süjesi veya sahibi tek bir kişidir. Egemenlik aslı olarak sadece bir tek kişiye yani hükümdara aittir ve onun iradesi egemenliğin tek kaynağıdır. Bütün kuvvetler onun elinde toplanır ve onun yetkilerini sınırlayacak başka bir organ yoktur.

b- Anayasal (meşruti) Devlet: Anayasal devletlerde hükümdarın yetkileri sınırlandırılmıştır. Bu sistemde hükümdar, devletin tek hâkim organı değildir. Devletin, milletin temsilcisi olan parlamento gibi yetkili organları vardır. Bu sistemde kişisel ve kamu hukuku alanında hukukî sorumlulukları bulunur ve sorumlulukların müeyyidesi vicdanî ve sübjektif değil, hukukî ve objektiftir. Anayasal monarşi sisteminin günümüze kadar süregelmiş olan tipik klasik örneği İngiltere'dir.

c- Cumhuriî Devlet: Cumhuriyet devletlerinde egemenliğin sahibi ve kaynağı halktır. Cumhuriyetin en gelişmiş şekli de demokrasiye dayanan devlet sistemidir. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde kişiler, hükümet edenleri seçme faaliyetine eşit olarak katılırlar.

2- Egemenliğin Sınırları Bakımından Devletler

2- Egemenliğin Sınırları Bakımından Devletler

a- Bağımsız Devlet: Dış ve iç egemenliği tam olan devletlerdir.

b- Yarı Bağımsız Devlet: Çoğunlukla dış bakımdan egemenliklerini tamamen veya kısmen kaybeden veya elde edememiş devletlerdir. Bunlar derece derece başka devletlerin yönetim ve etkileri altında bulunurlar.

3- Egemenliğin Yapısı Bakımından Devletler

a- Basit Devlet: Egemenliğin tek bir elde toplandığı bir devlet şeklidir. Bu sistemde, ülkede tek bir yasama, tek bir yürütme ve tek bir yargı organı vardır. Yönetim bakımından ülkede yerinden yönetim sistemi uygulanabilir ve mesela Türkiye'de olduğu gibi ülkede il, belediye ve köy şeklinde yerinden yönetim teşkilatı kurulabilir. Fakat gerçekte egemenlik tektir ve devlet tüzel kişiliğinde toplanmıştır.

b- Toplumsal Devlet: Basit devletler-

de olduğu gibi egemenliğin tek bir elde toplanmadığı devlet şeklidir. Ya-sama, yürütme ve yargı organları bir-den fazladır. Hukuk ve siyasal bilgiler dilinde “siyasal bakımdan yerinden yönetim” denilen bu sistem, tarihi, siyasal, sosyal ve ekonomik birtakım özelliklerin ortaya çıkardığı bir gör-rünüm arzeder. Toplumsal devlet iki şekilde ortaya çıkar:

-Konfederasyon: Bağımsız devletlerin kişiliklerini saklı tutarak müşterek ve sınırlı bir amacı sağlama yolunda birleşmeleriyle oluşur. Bu devlet ya-pısı, Avrupa'nın ve Amerika'nın siya-sal gelişiminde büyük yer tutmuş ol-makla beraber, tarihi bir gelişme ile yerini federal devlete bırakmış ve bu-gün ortadan kalkmıştır.

-Federasyon: Birden fazla devletin müşterek ve sayısız çıkarlarını sağla-mak amacıyla meydana getirdikleri bir devletçikler topluluğudur. Fede-ral devlette, konfederasyonun aksine olarak federasyona dâhil devlet-lerarasındaki hukuki ilişkiler akdi değil kanunîdir, yani federal anaya-sada toplanmıştır. Federal devletin, üye devletlerden ayrı ve onların üs-tünde bir varlığı mevcuttur ve bu ne-denle kendisine özgü teşkilatı vardır. Bu, federasyona dâhil devletlerin ira-desinden müstakil bir iradeyi ger-çekleştiren ve belirten bir teşkilattır. Konfederasyonun aksine olarak fe-derasyonda onu teşkil eden devletle-re ayrılma hakkı tanınmamıştır. Fe-deral devletlerde, üye devletlerden her biri, federal anayasanın çizdiği

çerçeve içinde iç bağımsızlığa sahip-tir ve her devletin kendine özgü ana-yasası vardır. Federal devletin ana-yasası ise her federe devletin kabul ettiği ilkelere göre az çok farklı şekil-ler alır.

Bütün bunların yanında devletleri başka ölçütler kullanarak da sınıflan-dırmak mümkündür. İktisadi kalkın-mışlık düzeylerine göre “kalkınmış devletler, geri kalmış devletler”, uy-guladıkları iktisat politikalarına göre “Liberal devletler, müdahaleci dev-letler”, kişilere tanınan hak ve özgür-lüklerin sınırlarına göre “demokratik devletler, otoriter devletler”, ulusla-rarası ilişkilerdeki etkinliklerine gö-re “güçlü devletler, güçsüz devletler” ayrımları bunlardan diğerleridir.

DEVLET BAKANİ:

Bkz: Bakan

DEVLET DENETLEME KURULU:

İdarenin hukuka uygunluğunun, dü-zenli ve verimli şekilde yürütülme-sinin sağlanması amacıyla Cumhur-başkanına bağlı olarak çalışan yüksek kurul. Devlet Denetleme Kurulu ile ilgili hükümler 1982 Anayasasının 108. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; Kurul, Cumhurbaşkan-ının isteği üzerine tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü ku-ruluştaki, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her dü-zeydeki işçi ve işveren meslek ku-ruluşlarında, kamuya yararlı dernek ve

vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar. Yalnız Silahlı Kuvvetler ile yargı organları bu kurulun görev alanı dışında tutulmuştur. Kurulun tüm üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

DEVLET FETİŞİZMİ:

Devletin toplumdan bağımsız bir kimlik ve kişilikle kutsallaştırılarak uğruna herşeyin kurban edilebileceği bir amaç haline getirildiği anlayış.

DEVLET GÜVENLİK MAHKEMESİ (DGM):

Türk hukuk sistemine ilk kez 1961 Anayasasına 1973 yılında eklenen bir madde ile giren, 1982 Anayasasında yeniden getirilen; devlet bütünlüğüne, nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen suçlarla, doğrudan doğruya devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli olarak kurulan mahkeme.

2004 yılında TBMM’de kabul edilen bir anayasa değişikliği ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış, bu mahkemelerin görev alanına giren davalar, belirli ağır ceza mahkemelelerinin görev alanına alınmıştır.

DEVLET KAPISI:

Bürokrasi teşkilatının halk arasındaki sembolik ifadesi.

DEVLET KAPİTALİZMİ:

Kamu kesiminin, özel kesim üzerinde ekonomik ve siyasal denetim uyguladığı kapitalist sistem.

DEVLET NİŞANI:

Bkz: Nişan

DEVLETÇİLİK:

Devleti bütün toplum görevlerinin, ekonomik ve kültürel hayatın tek düzenleyicisi olarak kabul eden öğreti. Bu görüşe göre devlet, hukukun, kültürün ve geleneklerin kaynağıdır. 20. yüzyılın başlarından beri hakim olan devletçilik zihniyeti, devletçiliğin katı temsilcisi Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra itibardan düşmüştür.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI:

Türkiye’de planlı ekonomiye geçildikten sonra yıllık ve beş yıllık kalkınma planları hazırlayıp izlemekle görevli, başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş olan müsteşarlık.

DEVLET TAHVİLİ:

Hazinenin çıkardığı vadesi bir yıl ve daha uzun olan borçlanma senetleri.

DEVİRİM:

Bkz: İnkılap.

DIŞ EGEMENLİK:

Bkz: Egemenlik.

DIŞ POLİTİKA:

Bir devletin, diğer devletlere karşı, ulusal menfaatlerin korunması ve geliştirilmesi temeline dayalı olarak izlediği stratejiler, ilkeler ve politikalar bütünü.

DIŞ TİCARET DENGESİ:

Ödemeler dengesinin mal ve hizmet, ihracat ve ithalatını parasal değer cinsinden gösteren bölümü. İhracat ve ithalat birbirine eşitse dış ticaret dengliği, ihracat ithalattan büyükse dış ticaret fazlası, ihracat ithalattan

küçükse dış ticaret açığı söz konusu demektir.

DIŞ YARDIM:

Gelişmiş ülkelerin çeşitli amaçlarla zayıf ülkelere yaptığı parasal ya da teknolojik yardım. Dış yardımlar çeşitli şekillerde olabilmektedir. Geri ödemesiz dış yardımlara *hibe*, parasal olarak yapılan yardıma *finansal yardım*, çeşitli şartlara bağlı olarak yapılan yardımlara *şarta bağlı yardım* denir. Türkiye, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana devamlı açık veren ödemeler bilançosunu dış yardımlar ile kapatmaya çalışmıştır. Dış yardımların sağlandığı yer açısından ABD yardımları en büyük paya sahiptir. ABD'nin Türkiye'ye sağladığı ilk dış yardım *Marshall Planı* adını taşımaktadır. Daha sonra bu yardımlar değişik adlarla devam ettirilmiştir. Türkiye'nin sağladığı dış yardımlarda ikinci grubu ABD dışındaki ülkelere özellikle de İngiltere ve Almanyadan sağlanan yardımlar oluşturmaktadır. IMF, Dünya Bankası OECE, OECD gibi uluslararası kuruluşlardan alınan yardımlar da üçüncü grubu oluşturur. Türkiye'nin ekonomik kalkınma için dışarıdan sağladığı yardımların siyasal faturaları hep tartışılmıştır. Tabii olarak dış yardımların ağır bir siyasal faturası vardır. Diğer taraftan, bu yardımların ülkeyi dışarıya daha çok bağımlı kıldığı, verilen yüksek faizlerin ülkenin kalkınmasını olumsuz etkilediği de iddia edilmektedir.

DİKTA:

En güçlüünün en zayıfa kabul ettirdiği ve kaba kuvvetten başka dayanağı olmayan mutlak buyruk.

DİKTATÖRLÜK:

1- Dikta yönetiminin hâkim olduğu siyasal rejim. Bir diktatörün iktidarda bulunduğu dönem.

2- Parlamento seçimine dayanan demokratik bir rejimde, toplum sınıfları arasındaki dengenin kaybolarak sınıflardan birinin ötekiler üzerinde baskılı bir yönetim kurmasından doğan rejim. Bu tanıma göre sınıflar dengesi bozulduğu zaman hangi toplum sınıfı iktidarı ele geçirmiş ise ona göre ayrı bir diktatörlük doğar. Burjuva sınıfının mutlak gücüne dayanan dikta rejimine "zenginler egemenliği", orta sınıfların organlaşmasından doğmuş olan dikta rejimine "faşistlik", işçi sınıfının kurduğu dikta rejimine proleterya diktatörlüğü denir.

DİPLOMASİ:

Milletlerarası ilişkilerde anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü öngören dış politika üretme ve yürütme mesleği; bir ülkeyi yabancı bir ülkede ve milletlerarası görüşmelerde temsil etme eylemi ve biçimi.

DİPLOMAT:

Ülkesini yabancı bir devlette ve milletlerarası görüşmelerde temsil etmekle görevli kişi.

DİPLOMATİK ÇANTA:

Hükümetlerin, dış ülkelerde bulunan temsilcileriyle önceden mühürlenmiş her türlü idari belge, gizli mek-

tup, v.b. değişimine imkan sağlayan milletlerarası ayrıcalık; bu ayrıcalıklardan yararlanarak iletilen belge topluluğu. *Diplomatik Çanta*, diplomatik dokunulmazlıklardan yararlanır ve her türlü gümrük denetiminin dışındadır.

DİPLOMATİK MİSYON:

Ülkesini yabancı bir devlette temsil eden ve devletin ve vatandaşların menfaatlerini koruyan büyükelçi, elçi ve işgüderlerin; iki devlet arasındaki ilişkileri ilerletip geliştirme amacına yönelik olarak üstlendikleri misyon.

DİPLOMATİK PROTOKOL:

Diplomatik misyon üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar.

DİRİLİŞ PARTİSİ:

6 Haziran 1990 tarihinde ünlü şair ve fikir adamı Sezai Karakoç'un eserlerinde belirttiği fikirleri siyaset dünyasına taşımak amacıyla kurduğu siyasi parti. Faaliyette olduğu müddetçe hiçbir seçime katılmayan parti, bu durumundan dolayı Siyasi Partiler Kanunu'nun 105. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi tarafından 18 Şubat 1997 tarihinde kapatıldı.

DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu):

Türk-İş Konfederasyonu'na karşıt olarak Kemal Türkler, Rıza Kuaş gibi sendikacıların öncülüğünde 13 Şubat 1967'de kurulan işçi kuruluşu. DİSK'in yayınladığı ilk bildirgesinde, sendikacılık alanındaki çalışma-

larının işçi sınıfının devlet yönetimine ağırlığını koyması amacına yönelik olacağı belirtildi. Türk-İş'in partiler üstü politikasına karşılık 1969 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi'ni, 1975 ve 1979'da CHP'yi destekledi. Çok sayıda grev, gösteri, yürüyüş, işi bırakma ve işi yavaşlatma eylemiyle; 18 yaşındaki herkese oy verilmesini, Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinin kaldırılmasını, grev hakkı üzerindeki tüm sınırlandırmaların kaldırılmasını, kıyıların kamulaştırılmasını, kiralardan dondurulmasını, ikili antlaşmaların feshedilerek yabancı askerî üslerin kapatılmasını savundu.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra yöneticileri tutuklanarak kurumun tüm malvarlığına el konuldu. Yöneticiler, yaklaşık dört yıl tutuklu kaldıktan sonra salıverildi. Askeri Yargıtay, Temmuz 1991'de Terörle Mücadele Kanunu ile TCK'nın 141. maddesinin kaldırılmış olması gerekçesiyle DİSK hakkındaki kapatma kararının kaldırılmasına karar verdi. DİSK, eski gücünü kaybetmesine rağmen etkinliğini korumaktadır.

DİSKRİMİNASYON:

Ayrıma. Bir ülke içindeki aynı ırk ya da dinden olmayan vatandaşlar arasında sosyal ve siyasi tepkilere yolaçacak farklar oluşturma; bu farklılıkları belirgenleştirici politikalar izleme.

DİSTOPYA:

Yunanca bir terim olup; ütöpik bir toplum anlayışının anti tezini ifade eder. Distopik toplum, otoriter-tota-

liter bir devlet modeli ya da benzer başka bir baskıcı sistem altında karakterize edilir.

Kelime ilk defa John Stuart Mill tarafından ütopyanın tersi olarak değil “kötü bir yer” anlamında kullanılmıştır. Ünlü yazar George Orwell tarafından kaleme alınan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve *Hayvan Çiftliği* romanları distopik romanların en iyi örnekleridir.

DİVAN-I HÜMAYUN:

Bugünkü Bakanlar Kurulu’nun karşılığı olarak Osmanlı devletinde önemli kurumların temsilcilerinin oluşturduğu üst yönetim birimi

DOGMA:

Sorgulanıp, tartışılmadan bir hakikat olarak kabul edilen görüş, düşünce.

DOĞRU YOL PARTİSİ (DYP):

12 Eylül 1980 harakâtından sonra kapatılan Adalet Partisi’nin devamı olarak 23 Haziran 1983 tarihinde kurulan siyasi parti. Partinin ilk genel başkanlığına Ahmet Nusret Tuna getirildi. Onun Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmesi üzerine parti başkanlığına Yıldırım Avcı getirildi. 14 Mayıs 1985 tarihinde yapılan büyük kongrede genel başkanlık için Mehmet Yazar ile yarışan Hüsamettin Cindoruk delegelerin büyük çoğunluğu ile genel başkanlığı seçildi. 12 Eylül partilerinden Milliyetçi Demokrazi Partisi’nin 4 Mayıs 1986’da kapanmasıyla bu partili 21 milletvekilinin DYP’ye geçmesiyle TBMM’de grup oluşturdu.

6 Eylül 1987’de yapılan referandumla eski liderlere konulan siyaset yasağının kalkması üzerine genel başkanlıktan ayrılan Hüsamettin Cindoruk’un yerine 24 Eylül 1987 tarihindeki olağanüstü kongrede Süleyman Demirel tek aday olarak genel başkan seçildi. 29 Kasım 1987’de yapılan erken genel seçimlerde %19,15 oy alan DYP, üçüncü parti olarak Meclis’e 59 milletvekili sokabildi. Muhalefette bulunduğu süre içinde ANAP iktidarına karşı sert bir muhalefet politikası izledi.

20 Ekim 1991 seçimlerinde %27 oyla 157 milletvekili çıkararak birinci parti oldu. Hükümeti kurma görevini aldıktan sonra SHP ile koalisyonla giderek 49. Cumhuriyet hükümetini kurdu. Süleyman Demirel’in, Turgut Özal’ın görevi başında ölümüyle Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine DYP genel başkanlığına 13 Haziran 1993’te Profesör Dr. Tansu Çiller seçildi.

24 Aralık 1995 seçimlerinde %19,48 oy alarak 135 milletvekili çıkaran DYP, Anavatan Partisi ile birlikte DSP’nin dışarıdan desteklediği bir azınlık hükümeti kurdu. Kurulan bu 53. Cumhuriyet Hükümeti fazla yürümedi. Hükümet arayışları sonunda RP-DYP koalisyon hükümeti kuruldu. 11 ay süren 54. Hükümet, RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan’ın başbakanlığı DYP Genel Başkanı Tansu Çiller’e devretmek üzere istifa etmesiyle yıkıldı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, uzun yıllar genel

başkanlığını yaptığı DYP'ye hükümet kurma görevini vermedi. 55. Hükümeti ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, 56. Hükümeti DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit kurdu.

DYP, 18 Nisan 1999'da yapılan genel seçimlerden oy kaybına uğrayarak çıktı. %12 oranında oy aldığı bu seçimlerde 85 milletvekili kazandı. DYP'deki bu erime devam etti. 3 Kasım 2002 seçimlerinde % 9,5 oy aldı ve barajı aşamadığı için Meclis dışında kaldı. Tansu Çiller genel başkanlığı bırakarak siyasetten ayrıldı. 14 Aralık 2002'de yapılan Olağanüstü Kongrede Mehmet Ağar, DYP genel başkanlığına seçildi. 5 Mayıs 2007'de Anavatan Partisi ile bütünleşme konusunda protokol imzalandı. 27 Mayıs 2007 günkü kongrede partinin adı Demokrat Parti olarak değiştirilip DYP kapatıldı. Bir gün sonra eski partililer tarafından Çetin Özaçıkgöz'ün başkanlığında DYP yeniden kuruldu.

DOĞRUDAN DEMOKRASİ:

Bkz: Demokrasi.

DOKTRİN:

Siyasi, ekonomik, felsefi, vb. bir ekonomin görüş ve düşüncelerinin bütünü. Bkz: Öğreti.

DOKUNULMAZLIK:

Parlamento üyeleri ile diplomatlara tanınan bazı ayrıcalıklardan yararlanma hakkı. Bir diplomatın şahsı, malları, yanında çalışanlar ve ona ait konutların yararlandığı bu hak, diplomatın mahalli hukuk davaları-

na da konu olamayacağını gösterir. Bir parlamento üyesinin dokunulmazlığı ise sınırlıdır. Yalnız şahsına ait olup, mensubu bulunduğu meclis tarafından kaldırılabilir. Yasama dokunulmazlığı 1982 Anayasasının 83. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddenin son fıkrasında "Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz" denilmektedir. Bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılabilmesi için TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğunca karar verilmesi gerekir. (Bkz: Parlamento Dokunulmazlığı, Yasama Dokunulmazlığı)

DOKUZ IŞIK:

Ülkücü hareketin lideri Alpaslan Türkeş'in 1965'te yayınlanan ve aynı adı taşıyan kitabında ortaya koyduğu ve hareketin doktrini kabul edilen ilkeler. Bu ilkeler şunlardır: *Milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumsalcılık, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve temnikçilik.*

DOKUZ ŞUBAT OLAYI:

Demokrat Parti iktidarını devirmek için Silahlı Kuvvetler içinde cunta kuran 9 subayın yakalanmalarıyla ortaya çıkan olay. Olay, Eylül 1958'de Kurmay Binşabı Samet Kuşçu'nun askeri ihtilal hazırlığı içinde olduklarını ileri sürdüğü subayları ihbar etmesiyle ortaya çıktı. Emekli olduktan sonra CHP'ye katılan Kurmay Albay

Cemal Yıldırım'ın cuntacılar arasında bulunması, olayda CHP'nin de rolü olduğu iddialarını doğurdu. İhbar, mahkemede ispatlanamadı. İhbarcı Samet Kuşçu tutuklandı. Ancak Samet Kuşçu'nun ihbarının doğruluğu iki yıl sonra anlaşıldı. DP'liler idam sehпасına çıkarken CHP'liler ihtilal sonrası oluşturulan yönetimde görev aldılar.

DONUK DİPLOMASİ:

İstenilen yeterlilik ve etkinlikte yürütülemeyen diplomatik faaliyetler.

DOSTÇA GİRİŞİM:

Devletlerarasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünde kullanılan yöntemlerden biri.

DÖNEM:

Yasama meclisinde iki seçim arasında kalan süre.

DÖNER SERMAYELİ KURULUŞLAR:

Genel ya da katma bütçelerden tahsis edilen bir başlangıç ödeneğini sermaye olarak kullanmak suretiyle her yıl elde ettiği kârın bir bölümünü sermayesine ekleyerek iktisadî işletme mantığıyla çalışan kuruluşlar. Ülkemizdeki en yaygın örneği, üniversite hastanelerinin döner sermayeleridir.

DÖRTLÜ TAKRİR:

Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'den oluşan 4 CHP milletvekilinin, demokratik düzenlemeler yapmak üzere parti yönetimine verdikleri önerge. Bu önerge, siyaset tarihimizde DP hare-

ketinin başlangıcı sayılır. (Bkz: Demokrat Parti)

DÖVİZ KURU:

Bir ülkenin ulusal parasının fiyatının bir başka ülkenin ulusal parası cinsinden ifadesi.

Nominal döviz kuru ve reel döviz kuru olarak adlandırılan iki tür döviz kuru vardır.

DUAYEN:

Siyasette yaşça ve kıdemce önde gelen kimse. Diplomatik dilde, bir ülkede görevli diplomatik temsilcilerden, misyon şefi olarak o ülkede uzun süredir bulunan temsilciye de "duayen" denir.

DUR VE DEVAM ET POLİTİKASI:

İktidardaki parti ya da partilerin seçimlerin hemen öncesinde takip ettikleri ekonomik politika. (Bkz: Seçim Ekonomisi)

DÜNYA BANKASI:

Bretton Woods Konferansları esnasında İMF ile birlikte kurulmasına karar verilerek 1946'da faaliyete geçen, amacı üye ülkelerin imar ve kalkınmaları için sermaye yatırımlarını yönlendirmek ve özendirmek olan; üye ülkelerin oy hakkı ile sermayesine katkı oranlarının, dünya ticaretindeki paylarıyla belirlendiği uluslararası finans kurumu.

Resmi adı Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olan banka, kuruluşunu izleyen yıllarda daha çok Batı Avrupa'nın imar sorunlarıyla ilgilenmiş, 1948 yılından itibaren de az gelişmiş ülkeleri ilgi alanına dâhil etmiştir.

Dünya Bankası'na ancak IMF'ye üye olan ülkeler katılabilmektedir. Bu sebeple üye ülkeler, fon üyeliğine paralel bir şekilde artış göstermiştir. Merkezi Washington'da olan Banka'nın bugün 149 üyesi bulunmaktadır. Türkiye, Dünya Bankası'na 19 Şubat 1947 tarihinde 5016 sayılı kanunla katılmıştır. Son yıllarda daha çok yararlanmakla birlikte 1950'lerden beri Dünya Bankası'ndan kredi sağlamaktadır.

DÜNYA GÖRÜŞÜ:

Evrene, dünyaya, toplum ve insanlara, insanın toplum ve dünyayla ilişkilerine değin geliştirilen düşünce ve anlayışlar bütünü.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WTO):

1 Ocak 1995'te, kurulmuş olan uluslararası ticaretin en etkin kurumu. Örgüt, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT)'nın yerine kurulmuştur. (Bkz: GATT)

DÜŞÜKLER:

27 Mayıs 1960 ihtilalini yapan subaylar tarafından, ihtilal sonrası Demokrat Parti yöneticilerini küçük düşürmek için kullanılan terim. İhtilali yapan kadro, *Düşükler* adı altında bir de film yaptırmışlardır.

DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ:

Osmanlı devletinin, 19. yüzyıldan itibaren dış borçlarını ödeyemez duruma gelmesi üzerine, bu borçların ödenmesini sağlamak amacıyla 1881 yılında "Muharrem Kararnamesi" ile kurulan ve Osmanlı borçlarının ödenmesi için ayrılan devlet gelirlerinin tek yöneticisi durumunda olan idare. Osmanlı Devletinin Düyun-u Umumiye macerası, ilk dış borç aldığı yıl olan 1854'te başlayıp 1954 yılındaki son ödemeye değin sürdü.

DÜZEN:

Bir toplumu, toplumsal, siyasal, ekonomik, idari v.b. açılardan düzenleyen kurumlar ve yasalar bütünü.

-E-

EBEDİ ŞEF:

10 Kasım 1938'de ölümünden sonra M. Kemal Atatürk'e CHP'liler tarafından verilen unvan.

EGEMEN PARTİ:

Çok partili sistemde, oyların mutlak çoğunluğuna sahip olmasa bile, elde ettiği oy oranlarıyla uzun süre öteki partileri çok geride bırakarak iktidarı elinde tutan siyasal parti.

EGEMENLİK:

Hiçbir denetim ve sınır kabul etmeyen sınırsız yetki. Siyaset bilimi literatüründe, devlete tanınan en üstün iktidar anlamına gelir ve "hakimiyet" kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılır. Milli sınırlar içinde yalnız devletin yetki ve güç sahibi oluşuna iç egemenlik, milletlerarası düzende devletin yalnızca kendi taahhütleri çerçevesinde sınırlanabilen mutlak bağımsızlığına dış egemenlik denir.

J.J. Rousseau, egemenliği "toplum sözleşmesinden doğmuş milletin genel iradesi" diye anlatırken; Hauriou, onu "toplum içinde siyasi hayatı düzenleyen özel bir kurum" şeklinde tanımlar.

EĞİLİM:

Bir örgütlenmede, özellikle bir siyasi partide, çoğunluğun düşüncesinden ayrılan ve bu düşünceye alternatif olmaya çalışan akım ve bu akımı temsil eden grup.

EHLİYET:

Bir işi yapabilme bilgi ve becerisi.

EHLİYETSİZ:

Bir kimsenin hakları kullanma ve sorumlulukları yüklenme yeteneğinden yoksun olması.

EKALLİYET:

Bkz: Azınlık

EKONOMİ SİYASETİ:

Hükümetlerin ekonomik alanda erişmeye çalıştıkları hedefler, bu hedeflere erişebilmek için aldıkları tedbirler ve karşılaşılan sorunlara uyguladıkları çözüm yollarının genel ifadesi.

EKONOMİK BÜYÜME:

Milli gelirden, bir önceki döneme göre meydana gelen toplam artış oranı.

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE**KALKINMA TEŞKİLATI:**

Bkz: OECD

EKOPOLİTİK:

Ekolojik ve sosyal sistemlerin birbirleriyle olan ilişkilerini, ekolojik dengeye siyasal müdahalelerin imkan ve sınırlarını, bu müdahalelerin meşruluğunu irdeleyen disiplin.

ELÇİ:

- 1- Başka bir devlet nezdinde devleti temsil eden kişi, sefir.
- 2- Uzlaştırıcılık ve arabuluculuk yapan kimse.

ELİT:

Seçkin. Bir toplumda itibarlı ve etkin mevkiilerde bulunan, yönlendirici gücü elinde tutan ve üstün özellikler atfedilen kişi veya kişiler.

ELİTİZM:

Seçkincilik. Bir siyasal toplumda yöneten ve yönetilen ayrımının kesin hatlarla belirlendiğini, biçim ve hacmi ne olursa olsun iktidarın küçük bir yönetici azınlığın tekelinde bulunduğunu savunan görüş.

ELKOYMAK:

- 1- Bir kişi, bir grup veya örgüt tara-

findan, darbeyle ülke yönetiminin ele geçirilmesi.

- 2- Bir kişi, kurum, organ veya herhangi bir kuruluşu denetim ve tasarruf altına almak.

EMEĞİN PARTİSİ (EMEP):

25 Kasım 1996 tarihinde sosyalist düşünceye dayalı marjinal bir oluşum olarak Emek Partisi'nin kapatılma davası esnasında kurulan siyasi parti.

EMEĞİN PARTİSİ:

25 Mart 1995 tarihinde kurulan ve A. Levent Tüzel'in kurucu genel başkanlığını yaptığı sol söylemli siyasi parti. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının, kapatılması talebiyle açtığı dava Anayasa Mahkemesi tarafından uygun bulundu ve bu parti 2 Şubat 1997'de kapatıldı.

EMEĞİN SINIF:

Bkz: Proleterya.

EMİSYON:

Merkez Bankasının dolanımına çıkardığı kağıt para.

EMPERYALİZM:

Bir devletin zor, tehdit ve saldırgan metotlar kullanmak suretiyle sömürü temeline dayalı olarak diğer devletler aleyhine genişleyebilmek, onlara siyasi veya iktisadi gücünü kabul ettirebilmek amacıyla giriştiği teşebbüsler ve siyasal eylem tarzı. Bu kavram, ilk kez 1870'lerde İngiltere'de bugünkünden çok farklı bir anlamda kullanılmış, imparatorluk taraf-tarlığını ifade etmiştir. Disraeli em-

peryalist olmakla övünmüş, Joseph Chamberlain ve daha sonra Winston Churchill İngiliz emperyalizmi düşüncesini geliştirmişlerdir. Sömürge-lerin dağılmasını önlemek ve onları bir federasyon içinde toplamak için hazırlanmış olan programa “emperyal federasyon” ve bu programı gerçekleştirmek için politikaya da “emperyalist politika” denilmiştir.

20. yüzyılda, Marksizmin de etkisi ile emperyalizm, karşı olunan politikaları küçük düşürmek amacıyla tahkir edici bir kelime ve siyasal alanda bir karalama aracı olarak kullanılmıştır. Emperyalizm, genişlemede kullandığı temel alan itibarıyla birkaç türe ayrılmıştır. *Siyasal emperyalizm* yoluyla tarihte uzun ve kısa ömürlü imparatorluklar kurulmuştur. İktisadi nedenler, üstünlük hırsı, hanedan kavgaları ve dini sebepler siyasal emperyalizmde önemli rol oynamışlardır.

Siyasi emperyalizme göre nispeten yeni olan *iktisadi emperyalizmin* doğuşu kapitalizmin gelişmesiyle olmuştur. Kapitalist sanayinin gelişmesi bir yandan ham maddeye duyulan ihtiyacı artırmış, diğer yandan yeni pazarların bulunmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle kapitalist sanayi devletleri dünyayı paylaşma yarışına girmişler ve sömürgecilik politikasına önem vermişlerdir. İktisadi emperyalizm böyle bir sürecin sonucu oluşmuştur. Nüfus fazlasını yerleştirmek amacıyla *demografik emperyalizm*, bir dinin inancını yayma

gayesine yönelik genişleme, *dini emperyalizm* şeklinde ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayi inkılabından sonra yenedünyanın önemli bir kısmında yürütülen ve sonuçları itibarıyla etkileri günümüze kadar uzanan emperyalist politikalar, uygulanışı itibarıyla çok acımasız ve kanlı olmuştur.

ENCÜMEN:

Bir meclis vb. irade tarafından belli bir konuyu incelemek ve araştırmak üzere seçilen ya da atanan alt kurul, komisyon. Firdevsî'nin *Şehname-si*'nde toplantı, kurul, meclis mânâlarında sık sık kullanılan bu kelime, 19. yüzyılda bazı dini dernekler için de kullanılıyordu.

Türkiye'de 1851'de açılan ilk edebiyat ve bilim akademisi “Encümen-i Daniş” adını taşıyordu. 1911'de kurulan “Tarih-i Osmanî Encümeni” de bu adı taşıyan bilim kurullarının bir başka örneğiydi. Osmanlı Türkiye'sinde “encümen” kavramı, 1870'de kurulan “Encümen-i Ülfet” örneğinde olduğu gibi Batı formlarına göre kurulmuş bazı kulüp ve dernekleri adlandırmakta da kullanıldı. Osmanlı devletinin son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli idarî, adlî ve istişarî kurullar, sürekli yerel yönetim organları (Belediye encümeni gibi), parlamentoda oluşturulan geçici ya da sürekli uzmanlık komisyonları da “encümen” diye adlandırıldı. Kavram, günümüzde de yürürlükte olan bazı kurullar için hâlâ kullanılmaktadır.

ENCÜMEN-İ DANIŞ:

1851-1862 yılları arasında faaliyet göstermiş olan bilim ve danışma kurulu.

Kurul, Mustafa Reşit Paşa tarafından Fransız İlimler Akademisi örnek alınarak kurulmuştur. Türkçe'ye sade dille yazılmış ve tercüme edilmiş bilimsel eserler kazandırma, ülkenin genel kültür seviyesini yükseltme, kuruluş aşamasında olan Darülfünun için altyapı oluşturma gibi amaçlar gütmüştür.

Ayda bir kez toplanan kurul, her biri kendi dalında uzman 40 dahili üye ile sayısı sınırlandırılmamış harici üyelerden oluşurdu. Dahili üyeler ulema, şair, yazar, tercüman, üst düzey askeri ve sivil bürokrat arasından seçilmiş kişilerdi. Bu üyelerin toplanmalarına katılmaları zorunlu idi. Harici üyeler, Türkiye ile ilgili bilimsel çalışma yapan kimselerdi. Türkçe bilimleri şart değildi; dilerlerse toplanmalarına katılabilirlerdi. Harici üyeler arasında en ünlüleri Avusturyalı Doğu bilimci Joseph Von Hammer, İngiliz sözlük yazarı James Redhouse ve Fransız Doğu bilimci Thomas Bianchi'dir.

Kurulun yaptığı en önemli çalışmalarından biri Ahmet Cevdet Paşa'ya "Tarih-i Cevdet"i yazdırmak olmuştur.

ENDERUN:

Osmanlı devleti döneminde, devletin değişik kademelerinde görevlendirilecek kimselerin yetiştirildiği okul.

ENDÜSTRİYEL DEMOKRASİ:

Sanayi bölgeleri ve işyerlerinde, demokrasinin temel ilkelerine uygun olarak idarî ve ekonomik kararların, çalışanların da katılımıyla belirlenmesi; demokratik yöntemlerin global siyasal kararların yanı sıra yerel, idarî kararların alınmasında da kullanılmasını öngören demokrasi anlayışı.

ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI:

Enerji ve ülkede mevcut olan tabii kaynakların faydalı bir şekilde kullanılmasını ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla, 1963'te kurulmuş olan bakanlık. Bakanlık, 19 Şubat 1985 tarih ve 3154 sayılı yasayla bugünkü biçimini aldı.

ENFLASYON:

Fiyatlar genel seviyesinin devamlı artması; bu nedenle de paranın satın alma gücünün düşmesi. Toplumun bütün kesimlerini etkileyen enflasyon, çok ağır ekonomik ve sosyal problemleri de beraberinde getirmektedir.

ENTEGRASYON:

En genel anlamda, daha büyük siyasi ve-veya ekonomik birimlerin ortaya çıktığı gelişim süreci.

Bu olgu ekonomik alanda olabileceği gibi, belirli bir bölgede yaşayan ve nisbi olarak birbirlerinden farklı sosyal özellikleri bulunan topluluklar ile de ilgili olabilir. Uluslararası platformda devletlerin siyasi ve-veya ekonomik alanda daha büyük birimler oluşturması anlamında ifade edilir.

ERGENEKON KÖYLÜ VE İŞÇİ PARTİSİ:

21 Haziran 1946'da kurulan siyasi parti. Balıkesir ve İzmir'de de birer şubesi açılan parti İçişleri Bakanlığı tarafından münfesihih addedildi.

ERK:

Bkz: İktidar

ERZURUM KONGRESİ:

Birinci Dünya Savaşından sonra Anadolu'ya yönelen işgale karşı mil- li direnişi örgütleyen iki büyük kong- reden birincisi (ikincisi Sivas Kong- resi). 23 Temmuz-17 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapıldı. 14 gün sü- ren kongrede şu kararlar alındı:

- 1- Milli sınırlar içinde vatan bir bü- tündür bölünemez.
- 2- Her türlü yabancı işgal ve müda- halesine karşı ve Osmanlı hükümeti- nin çökmesi durumunda millet bir-leşerek müdafaa ve mukavemet edecektir.
- 3- Vatanın ve bağımsızlığın korunma ve teminini merkezi hükümet (İstan- bul Hükümeti) sağlayamazsa geçici bir hükümet kurulacaktır.
- 4- Kuvayı Milliyeyi istemek ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.
- 5- Gayri müslimlere, siyasi hâkimiyeti ve sosyal düzeni bozacak ayrıcalıklar verilemez.
- 6- Manda ve himaye kabul edilemez.
- 7- Milli Meclis'in derhal toplanması ve hükümetin işlerinin Meclis dene- timi altına girmesi için çalışılacaktır.

ESKİ TÜFEK:

Politikada eski ve tecrübeli olan kişi.

EŞİTLİKÇİLİK:

Bir devletin bütün yurttaşlarına tam anlamıyla eşit hak ve imtiyazların ve- rilmesi gerektiğini ortaya koyan öğreti ve insanlar arasında eşitsizliklerin or- tadan kaldırılabileceğine olan inanç.

EŞRAF:

Bir yerde saygınlığı olan, sözü geçen kimseler; bir yerin ileri gelenleri.

ETNİK:

Fertilere mahsus özelliklerin tersine, bir topluluğun oluşturduğu, kültürel gruba özgü her türlü özellik ya da be- lirti.

EV SAHİBİ DESTEK ÜLKE

ANLAŞMASI:

Türkiye ile ABD arasında imzala- nan savunma anlaşmalarından bi- ri. Anlaşma, bir savaşın çıkması du- rumunda Anadolu'ya gelecek ABD birliklerine Türkiye tarafından sağla- nacak kolaylıkları düzenlemektedir. Bu birliklerin ihtiyaç duyacağı altya- pı imkanları önceden oluşturulacak, konaklayacakları lojmanlar inşa edi- lecek, silah depoları hazırlanacaktır. Anlaşma, Savunma ve Ekonomik İş- birliği Anlaşması (SEİA) ile birlikte 1987'de imzalandı.

EVKAF NEZARETİ:

Osmanlı devletinde, vakıf ve tesisle- rin yönetimi ile görevli olarak kurul- muş olan bakanlık. Evkaf Nezareti, 1924 Anayasasına göre başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük haline ge- tirildi.

EVLADI FATİHAN:

Rumeli'de oturan Rumeli fatihleri-

nin torunlarına, bölge fethedildikçe Anadolu'dan getirilerek buraya yerleştirilenlere ve Birinci Dünya Savaşı esnasında bunlardan oluşturulan askerî örgüte verilen ad.

EYALET:

Bir ülkede merkezi yönetime bağlı, çoğunlukla bir vali tarafından yönetilen ve birtür iç bağımsızlığı olan büyük idari birim.

EYLÜL HAREKATI (12) :

Sivil yönetim altında iktisadi, toplumsal ve siyasi sorunların rejimi tehlikeye düşürecek noktaya geldiği iddiasıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin, İç Hizmet Kanunu'nun "Cumhuriyeti Korumak ve Kollamak" hükmü gereğinde 12 Eylül 1980'de emir-komuta zinciri içerisinde yönetime el koyması; müdahaleyle birlikte başlayan yeni siyasal süreç.

Ordunun yönetime el koyması sabahın erken saatlerinde radyodan yayınlanan Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren imzalı bir bildiriyle duyuruldu. Bildiride harekâtın amacının "ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak" olduğu açıklandı. Parlamento ve hükümet fesheildi. Parlamento ve hükümet üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edildi. Yurtdışına çıkışlar durduruldu. Siya-

si partilerin tüm faaliyetleri yasaklandı. DİSK, MİSK ve bunlara bağlı tüm sendikaların; Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışında bütün derneklerin faaliyetleri durduruldu. Tüm memur ve ücretlilerin istifa ve işten çıkarılmaları durduruldu. Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığına bağlandı. Tüm yurttaki sokağa çıkma yasağı kondu.

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in başkanlığında Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahintaya ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşan; yasa ve yürütme yetkilerini kullanacak olan Milli Güvenlik Konseyi oluşturuldu. Konsey genel sekreterliğine de Orgeneral Haydar Saltık atandı. Bu şartlarda başlayan 12 Eylül askerî müdahale dönemi, demokratik siyasi hayatı bir süre ara verilmesi, yeni bir anayasa yapılması, sonradan izne tabi yeni partilerin kurulması ve güdümlü bir siyasi hayata izin verilmesi biçiminde devam etti. Sivil toplum yapısında önemli kırılmalara ve siyasette yeni liderlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Siyasi etkileri 1990'lı yıllara kadar sürdü.

EYLÜL OLAYLARI (6-7):

Devam eden Kıbrıs sorunu yüzünden Türk-Yunan ilişkilerinin iyice gerginleştiği bir dönemde 6 Eylül 1955'te Ekspres Gazetesinde "Atatürk'ün

Selanik'teki Evi bombalandı" başlıklı bir haberin çıkması ve bu haberin radyonun öğle bülteninde yayınlanması üzerine İstanbul'un çeşitli semtlerinde gösteri ve toplu yürüyüşlerle başlayan ve birçok Rum'un ev ve işyerlerine saldırıların olduğu geçici tahribata yolaçan olaylar.

Gerçekleştiği dönemde büyük yankı uyandıran bu olaylar, emniyet güçlerinin yetersiz kalması üzerine askerî

birliklerle ancak ertesi günü bastırılabilirdi. 6-7 Eylül Olayları, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra Demokrat Parti yöneticilerini yargılamak üzere oluşturulan Yassıada Mahkemesinde de gündeme geldi. Olayların İçişleri Bakanlığının girişimiyle Yunanlıların gözünü korkutmak için tertiplendiği iddia edildi ve dönemin yetkililerinden bir kısmı cezaya çarptırıldı.

-F-

FABİANİZM:

Adını 1883'te İngiltere'de kurulan Fabian Derneği'nden alan; toplumda barışçı yollarla sosyalist inanç ve düşünceleri geliştirmeyi amaçlayan siyasi akım. Dernek 1906 yılında İşçi Partisi'ne dönüştü. Etkileri zayıf da olsa Türkiye'de de hissedildi.

FANATİK:

Dini veya siyasi bir fikre, bir ideolojiye taviz vermez şekilde aşırı tutkuyla bağlı olan kimse.

FANATİZM:

Bir düşünce, dini inanç, ideoloji veya partiye, onun dışında hiçbir şey görmeyecek şekilde aşırı bir tutkuyla bağlanma. Bağnazlık. Daha çok dinî alanda kullanılan bu kavramın, siyasal olarak da kullanım alanını genişletmekte, sağ ve sol grupların daha çok birbirlerini küçültücü bir suçlama unsuru olarak kullandıkları gö-

rülmektedir. Otoriter toplumların yaygın bir sorunu olarak görülen fanatizm, çoğulcu demokratik toplumlarda yerini hoşgörü ve diyaloga bırakmıştır. Bununla birlikte fanatizmin demokratik toplumlarda tümüyle ortadan kalktığını söylemek de doğru olmaz.

FAŞİZM:

1- Daha çok toplumsal, ekonomik ve siyasal kriz dönemlerinde ortaya çıkan, karizmatik liderler etrafında gelişen, korporatif temele dayalı, ırkçı, otoriter bir rejimin kurulmasını amaçlayan ideoloji, bu ideolojiden esinlenerek oluşturulan rejim.

2- Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında İtalya'da Mussolini tarafından kurulan siyasi rejimin adı.

Kökü "iktidar için her şeyin mubah sayıldığı" Makyavelci düşünceye dayanan faşizm kelimesi, ilk defa Beni-

to Mussolini tarafından kullanılmış ve İtalyan Faşist Hareketi'nin amblemi olmuştur. Faşizm, uygulandığı tüm ülkeler için genişletildiğinde sosyalizmi, parlamenter demokrasiyi şiddetle dışlayan, bireyciliği reddeden, liberalizmi eleştiren, akılcılığın ve hümanizmin kritiğini yapan bir siyasi sistemi ifade eder. Ve bu yönüyle de topyekun bir ret hareketi olarak ortaya çıkar. Bu sistemde siyaset, iktisadi ve toplumsal hayatın tüm kesimleri, merkezî ve hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiş devlet yapısı altında katı kurallara bağlanmıştır. Bu nedenle "disiplin", "itaat" ve "devlet" yüceltilen başlıca kavramlar arasındadır. Devlet iletişim araçları tekeline sahiptir ve milliyetçi duyguları coşturmak için düzenli bir biçimde kalabalık geçit törenleri düzenler. Kişisel hürriyetler, topluluk adına sıkıca denetlenir, meslekî ve özel hayatın tüm kesimlerinde sıkı bir polis denetimi uygulanır. Her zaman orta sınıflara ve küçük burjuvalara dayanan faşist rejim, önce kendisinin "devrimci" hatta sömürünün kurbanı diğer toplum kesimlerinden yana olduğunu söyler, sonra siyasal aygıt (ordu, tek parti) aracılığıyla güçlenir ve ardından büyük sermayenin desteğiyle ayakta durur. İtalya örneğinin dışında ondan etkilenecek diğer ülkelere de yayılan faşizmin çok sayıda değişik görünümü vardır. Devletin totaliter bir anlayışla yüceltilmesi Hitler Almanyasında ve Franco İspanyasında farklı mânâlar içermiştir.

Nazi Almanyasında arî ırkın üstünlüğüne dayalı ırkçılık önem kazanırken, Franco İspanyasında kurumlaşmış geleneksel değerler (ordu, kilise) adına korporatif ruh geliştirilmiştir. Öte yandan faşizm, Norveç'te işçi sınıfına, Romanya'da toprak sahiplerine dayanmıştır. Avrupa dışında da Japonya'da, Güney Amerika ülkelerinde ve Afrika'da Peronizm, Nasirizm gibi faşist eğilimli, askerî diktatörlükler de ortaya çıkmıştır. Bunlar doğrudan İtalyan faşizminden etkilanmemişlerse de bazı benzer yanları vardır.

FAYDACILIK:

- 1-Yarara dayanan siyaset öğretisi.
- 2-Yasama, yürütme ve yargı erklerinin son tahlilde daha fazla insana fayda ve mutluluk sağladığını savunan görüş.

FAZİLET PARTİSİ:

- 1- 1983 yılında Alpaslan Demirel ve arkadaşları tarafından kurulan siyasi parti. Sadece Kuruluş anında İçişleri Bakanlığına yapılan başvuru formundan başka hiçbir varlığı olmadı.
- 2- İsmail Alptekin başkanlığında Aralık 1997 yılında kurulan ve Milli Görüş tabanını kucaklayan siyasi parti. Partinin, Refah Partisi'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılma davasında karar aşamasına yakın bir zamanda kurulması, bu partinin devamı olduğu iddialarının ileri sürülmesine neden oldu. RP'nin kapatılıp gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla

la birlikte eski RP'li tüm milletvekili ve belediye başkanları bu partiye geçti. Fazilet Partisi, 23 Şubat 1998'de Meclis'te grup kurdu. Bir gün sonra da anamuhalefet partisi konumuna geldi. Partinin büyük kongresinde Recai Kutan genel başkanlığa seçildi. 18 Nisan 1999 seçimlerinde siyasi mirasını devraldığı Refah Partisi'ne göre oy kaybına uğradı. %15,4 oy alarak üçüncü parti oldu ve 111 milletvekili çıkardı. DSP-MHP-ANAP'ın ortak hükümet kurması üzerine anamuhalefet partisi oldu. Refah Partisi'nin devamı olduğu gerekçesiyle 22 Haziran 2001'de kapatıldı.

FAZLA BÜTÇE:

Bkz: Bütçe

FEDEKARAN-I MİLLET CEMİYETİ:

Sultan İkinci Abdülhamit yönetimi-ne karşı kurulan ve 1908-1909 yılları arasında faaliyet gösteren siyasi parti. Avnullah el-Kâzımî, Mevlanzade Rifat ve Dr. Ali Sahip tarafından oluşturulan parti, Sultan Abdülhamit'ten sonra İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı da sert bir muhalefet yürüttü. Tek parti yönetimine yöneldiği için eleştirdi. Hükümete karşı silahlı darbe yapacağı ihbarı üzerine hükümet tarafından merkez binası basılan parti, 31 Mart Vak'ası'ndan sonra kapandı.

FEDERAL DEVLET:

Birden fazla küçük siyasi topluluktan (federe devletten) oluşan, bu küçük devletçikleri merkezî bir otorite etrafında birleştiren ve bunların üstün-

de yeralan birleşik devlet tipi. (Bkz: Devlet, Federasyon)

FEDERASYON:

Eyalet, kanton v.b. küçük devletlerin tek bir devlet çatısı altında birleşerek örgütlenmeleriyle oluşan idare birimi, egemenliklerini merkezî bir hükümetle paylaşmış yönetimlerden oluşan siyasal topluluk. Bir devlet örgütlenme biçimi olarak federasyonu oluşturan devletlerin her birine "federe devlet", ortak devlete de "federal devlet" denir. Federasyonu oluşturan birden çok eyalet veya siyasal birim, kendi varlıklarını koruyarak egemenliğin önemli bir kısmını merkezî hükümete kendi rızaları ile devretmektedirler. Bir federasyon içinde yer alan gerçek ve tüzel kişiler, bir yandan kendi federe devletlerinin, diğer yandan da merkezî hükümetin egemenliği altında bulunurlar ve hem federe devletin, hem de federal devletin yasaları altında faaliyet gösterirler. Federe devletlerle federal devletin egemenlik alanları, üyeler arasındaki görüşmeler ve rızalarla belirlenir. Federe devletlerin kendi iç ilişkilerini düzenleyen anayasaları ve bu anayasaların uygulanışını gösteren kanunları çıkaracak organları bulunmaktadır. Bunun yanında federal devletin anayasası, federe devletlerin tüm yasalarının üzerinde bir değere sahiptir.

Federasyonun kurulmasında egemenliğin, merkezî hükümet ile federe hükümetler arasında paylaşılması meselesi, en önemli konu olmaktadır.

Genellikle savaş ilanı, para basma, dış siyaset gibi temel kolektif konular merkezî hükümete bırakılırken, yerel nitelikli işler federe hükümetlere bırakılmaktadır. Federal hükümet ile federe hükümetler arasında egemenliğin ve önemli kamu işlerinin paylaşılması, ancak yazılı anayasalar ile olabilmektedir. Federal anayasaya ters düşen yasaların federe devletler tarafından yapılması söz konusu olmadığından federe devletlerin ilgili organları tarafından çıkarılacak yasaların, federal anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir anayasa mahkemesinin bulunması adeta zorunludur. Federasyonun oluşması ya bir bütünleşme ya da ayrılma neticesinde gerçekleşir. Daha önce birbirinden ayrı ve bağımsız birer siyasal kişilik olarak yaşayan egemen devletlerin çeşitli nedenlerle yakınlaşmaları sonucunda bir federasyon kurulabilir. Federasyondan farklı bir örgütlenme biçimi olan konfederasyon, içişleri ile ilgili özerkliklerini ve dışişleri ile ilgili bağımsızlıklarını koruyarak ayrı ayrı kişilikler halinde hareket eden ve bu hareketlerdeki özgürlükleri ancak aralarındaki sözleşme hükümleriyle sınırlayan devletlerin meydana getirdikleri siyasal topluluğu ifade etmektedir. Konfederasyon, üye devletler arasında akdedilen bir antlaşmaya dayanmakta ve yine üye devletlerin istekleriyle değişebilmektedir. En önemli özelliği üye devletlerin egemenliklerini korumaları ve hükümetin savunma ve dış ilişkileri idare et-

mek için kurulmuş olmasıdır.

FEDERE DEVLET:

Federal bir devlet yapısı içinde bulunan, içişlerinde bağımsız, dışişlerinde bu federal devletin yasalarına tâbi olan devletçiklerden her biri. (Bkz: Devlet, Federal devlet, Federasyon)

FELAH GRUBU:

Kurtuluş Savaşını desteklemek amacıyla 23 Eylül 1920'de kurulan örgüt. Yüzbaşı Neşet Bey tarafından "Hamza Grubu" adıyla kurulan örgüt, Ankara Hükümeti genelkurmayına bağlıydı. İşgal altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırma, istihbarat toplama gibi işleri yürüten örgüt, 26 Ekim 1923'te kaldırıldı.

FELAH-I VATAN GRUBU:

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Rauf Orbay'ın sözcülüğünde 70 kişilik bir milletvekili grubu tarafından oluşturulan ve "Misak-ı Milli" taslağının, Meclis'te kabulünde önemli rol oynayan grup. Grup, İstanbul'un işgali üzerine Meclis'in kapatılmasıyla dağıldı; üyelerinin bir bölümü İngilizlerce tutuklandı, bir bölümü Ankara'ya gelerek TBMM'ye katıldı.

FELSEFİ RADİKALİZM:

Bkz: Radikalizm

FEMİNİZM:

Toplumda erkeklerin sahip oldukları hakların kadınlara da verilmesini ve kadınların hukukî, siyasi ve sosyal eşitsizlikten kurtarılmasını hedef alan eylemci hareket. (Bkz: Kadın hakları).

FEODALİZM:

Derebeylik. Toprak mülkiyeti ya da imtiyazının siyasi ve askerî güç sahibi toprak ağalarının (derebeylerinin) elinde toplandığı, toprak mülkiyetinin bir hiyerarşi içinde bir alttaki toprak ağasına aktarıldığı, pazar ekonomisinin ve serbest ücretli emek dolaşımının gerçekleşmediği, toprakta çalışan köylünün sınıf değiştirme imkanının olmadığı siyasal-toplumsal ve ekonomik düzen.

Feodalizm, Batı dünyasının geçirdiği tarihi serüven içinde Ortaçağda, özellikle de 12. ve 13. yüzyılda belirgin bir şekilde görülen bir toplumsal yapıyı oluşturur. Üretimin gerçekleştiği toprak, bu toprak üzerinde mutlak mülkiyete sahip olan efendi ya da senyör, toprağa bağlı olarak yaşayan ve onunla birlikte alınıp satılabilen işçi-köleler feodal sistemin üç temel unsurudur. Osmanlı "tımar" sisteminin Ortaçağ Avrupa'sındaki feodalite ile benzerlik taşıdığını söyleyenler varsa da çoğunluk bu fikre katılmaktadır. Son yıllarda kavram, esas anlamından saptırılarak ideolojik bir kılıfa sokulmuş ve eşitsizlikle imtiyazın göze çarptığı her grup ve sosyal sistem feodal olarak nitelendirilmiştir. Allan Bullock, "Sanayi feodalitesi" deyimini bu kullanılış şekline örnek olarak göstermektedir.

FERAGAT:

İki türlü seçimlerin birinci turunda kimsenin kesin çoğunluğu sağlamaması halinde bazı adayın ikinci tura katılmama kararı vermesi. Bu

kararı veren adaylar, genellikle en az oy alanlardır. Bunlar seçmenlerine ikinci turda, programı ya da eğilimi kendilerinininkine yakın olan başka bir adaya oy vermelerini tavsiye ederler.

FERDİYETÇİLİK:

Kişi hak ve hürriyetlerini sistemin temeli sayan doktrin.

FERMAN:

Osmanlı devleti döneminde Padişahın verdiği yazılı emir, buyruk. Başlangıçta "yetki", "irade" manalarında kullanılan kelime, "yazılı buyruk" mânâsını daha sonra kazandı. Osmanlı Padişahlarının yanı sıra bir vilayetin valiliğini yapan veliaht şehzadeler de kendi tuğraları ile ferman çıkarabiliyorlardı. Fatih Kanunnamesine göre sadrazam, mali işler için defterdar, şer'i işler için de kazaskerler padişah tuğrasıyla ferman çıkarabiliyorlardı. Tanzimat'tan sonra ferman çıkarılması önemli konularla sınırlanmış, yerini "irade" ya da "irade-i seniyye" denilen buyruklara bırakmıştır.

FESAT KOMİTESİ:

Bir ülkede karışıklar çıkararak iktidarı ele geçirmeye çalışan örgütlü grup.

FESİH:

Belli bir süre için seçilmiş Meclis'in, görev süresi sona ermeden önce dağıtılması. Parlamenter sistemlerde "fesih yetkisi" yasama ve yürütme arasında dengeyi kuran, bakanların Meclis önünde siyasi sorumluluklarına karşılık, hükümetin de Meclis'in

varlığına son verilmesini sağlayan en etkili silahtır. (Böylece, siyasi sorumluluk ve karşı tedbir olarak fesih yetkisi parlamenter rejimin temel unsurlarındır.)

Fesih, yürütme organına, uygun göreceği durumlarda ya da hükümetin düşürülmesine karşılık olarak, Meclis'i dağıtma ve yeniden seçimlere gitme hakkını verir. Genel olarak, fesih yetkisi Cumhurbaşkanı tarafından kullanılır. Bu yetkinin kullanılması, ya hükümetin talebi ve imzası olmadan Cumhurbaşkanının takdine; ya da başbakanın bu konudaki talebine bağlıdır. Parlamentonun feshedilmesi durumunda, üyelerin temsilcilik sıfatı, hukuken hemen sona erer ve belirlenen sürede yeni seçimlere gidilir.

Türkiye'de 1961 ve 1982 Anayasaları fesih yerine, benzer bir kurum olan "seçimlerin yenilenmesi"ne yer vermiştir. Fesihten farklı olarak, seçimlerin yenilenmesinde, Meclis üyelerinin temsilcilik sıfatları, yeni seçimlere kadar devam eder. 1982 Anayasasında "seçimlerin yenilenmesi" Cumhurbaşkanına tanınan bir yetkidir. 116. maddede bu yetki, şu şekilde düzenlenmiştir: "Bakanlar Kurulu'nun güvenoyu alamaması ve güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; 45 gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine 45 gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine 45 gün içinde Bakanlar Kurulu'nun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir."

FETİŞİZM:

Tapınmacılık. Kendisinde olağanüstü nitelikler olduğuna inanılan kişi, nesne ve kurumlara karşı aşırı sevgi beslemek, bağlanmak. (Bkz: Devlet fetişizmi)

FEZLEKE:

1- Bir mahkeme kararının, hukuki bir soruşturmanın özeti.

2- İdari soruşturma açılan kişi ya da kurumlar hakkında, soruşturma kurullarınca düzenlenen rapor.

FIRDÖNDÜ:

Sık sık siyasi görüş ve parti değiştiren politikacıları tanımlamak için kullanılan terim.

FIRKA:

Bkz: Parti.

FİKİR İŞÇİSİ:

Fikri çalışması bedenî çalışmasına üstün gelen kişi. Sadece Basın İş Kanunu, Türkiye'de yayınlanan gazete ve süreli yayınlarda haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan kişileri kanun kapsamına alırken fikrî çalışmayı esas almaktadır.

FİKİR SONDAJI:

Nabız yoklaması. Bir grubun, halkın siyasi eğilimlerini öğrenmek için yapılan inceleme. Fikir sondajı veya nabız yoklaması, belirli çapta bütün halkın fikrini temsil ettiği farzedilen bir "şahit" grubu önünde yapılır.

FON:

Belirli bir faaliyetin gerçekleştirilebilmesi için biriktirilen veya ayrılan parasal veya parasal olmayan kaynakların tümü.

FORS:

İçinde devlet başkanı, başbakan, general, amiral ve üst rütbeli subaylar bulunan yerlere çekilen belirli biçimde ve ölçülerde bayrak.

FORUM:

Siyasi ve ekonomik sorunlar üzerine tartışmalar yapılan, görüşler getirilen yer.

FRAKSİYON:

Bkz: Hizip.

FRANSIZ İHTİLALİ:

1789'da Fransa'da burjuva sınıfının toplumsal dengelerde daha üstün bir yer edinebilmek amacıyla başlayan ve sonuçta tüm toplumsal yapının değişmesine sebep olan devrim. Çok uluslu imparatorlukların egemenliğini zayıflatarak milliyetçilik fikirlerinin doğmasına, özgürlük ve eşitlik gibi söylemlerin güçlenmesine, laikliğin toplum hayatında yer edinmesinde dünya çapında bir değişim sürecini de başlatan bu ihtilal Osmanlı Türk toplumunu da yakından etkilemiştir.

FUNDAMENTALİZM:

Asla, temele dönüşçülük anlamında Batıda, Birinci Dünya Savaşı sırasında ABD'de ortaya çıkan dini bir akım. Dinî akidelerde aşırı tutucu ve dinin aslına dönülmesini isteyen ve bu hususta taviz vermeyen düşünce şekli.

-G-

GARANTÖR:

Garanti eden, güvence veren, bunun gerçekleşmesini gözeten kimse ya da devlet.

GARP:

Batı. Bu terim, Osmanlı Devletinin İstanbul'u aldıktan, Akdeniz ve Balkan ülkelerini, Mısır ile Kuzey Afrika'yı ele geçirdikten sonra daha geniş bir anlamda, özellikle bugünkü Batı Avrupa'yı tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Osmanlı Devletinin genişleme döneminde "Garp'a yürümek", "Garp'ı fethetmek" vb. deyimlerle belirtilmek istenen, ele geçirilmemiş Avrupa topraklarıydı.

Garp, Tanzimat'tan sonra bugünkü Batı gibi, Avrupa kültür, sanat ve medeniyetini tanımlayan bir nitelik kazandı. Bugün "Garp" terimi, gerek Türkiye'de, gerek diğer İslam ülkelerinde Avrupa'nın ya da Avrupa'dan

kaynaklanan kültür, düşünce ve sanatı; bilim ve teknik anlayışını nitelendirmektedir.

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması):

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve gümrük tarifelerinin karşılıklı olarak kaldırılması, devletlerarası ticaretin liberalize edilmesi amacı ile ABD'nin inisiyatifi sonucu 1947'de 23 ülke arasında imzalanmış ve 1 Ocak 1948'de yürürlüğe girmiş olan çok taraflı anlaşma. GATT, belirlenen amaçların gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak ve yükümlülüklerle uyulup uyulmadığını kontrol etmek mecburiyeti nedeniyle pratikte bir kuruluş kimliğine büründü. 1970'li yıllarda korumacı eğilimlerin güçlenmesi ve eğilimler yönünde ülkeler arasında ticari engellerin oluşturul-

masıyla etkinliğini önemli ölçüde yitirdi. Türkiye'nin 1953'te üye olduğu örgütün yerine 1 Ocak 1995'te Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kuruldu. Bugün yaklaşık 85 ülkenin üyesi bulunmaktadır.

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA:

Bir ülkede belirli bir dönem (genellikle 1 yıl) içinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin brüt toplamı. GSMH'den sermaye mallarının yıpranma ve eskime payının düşülmesiyle elde edilen değere de safi milli hasıla denir.

GAZİ OLAYLARI:

12 Mart 1995'te İstanbul'un Gaziosmanpaşa ilçesine bağlı Gazi Mahallesinde çoğunluğunu Alevilerin oluşturduğu bir kahveye kimliği belirsiz kişilerin mezhep çatışması çıkartılmasına yönelik yaptıkları silahlı saldırı sonucunda başlayan ve 18 kişinin ölümüyle sonuçlanan olaylar.

GECEKONDU:

Köyden şehre göç olayı ile ortaya çıkan, şehir dokusu dışında başkasına ait araziler üzerinde imar yasalarına, sağlık ve fen kurallarına aykırı olarak aceleyle yapılan derme çatma evler. Türkiye'de gecekondusu meselesi 1940'lı yıllarda başlayan büyükşehirlerle yönelik göçlerle gündeme geldi ve büyük kentlerin, önce dış çevrelerinde yaygınlaşan bu olgu, sanayileşme süreciyle yakın ilgisini sürdürerek günümüze kadar önemine korudu. Gecekondulaşmaya karşı başlangıçta köklü önlemler getirmeyen ve günün şartları

nedeniyle ilgisiz kalan siyasi iktidarlara, sonraları yetersiz yasal düzenlemelerle meselenin çözümü yönünde girişimlerde bulundular. Gecekondu-ları kaldırmak ve gecekondulaşmayı önlemek yolunda ilk yasa 1948'de çıkarıldı. Daha sonra 1953'te yeniden bir yasal düzenlemeye gidildi. Bugün de yürürlükte olan 775 sayılı Gecekondu Kanunu ise 1966 tarihinde yürürlüğe girdi. 1976 yılında bu kanuna eklenen 3 geçici madde dışında en köklü değişiklik 6 Haziran 1984 tarihli 3016 sayılı yasa ile gerçekleştirildi. Ayrıca 3 Mayıs 1985 tarih ve 247 sayılı kanun hükmünde kararname ile Gecekondu Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirildi. Bu değişikliklerle gecekondu üzerindeki İmar ve İskan Bakanlığına ait tüm yetkiler belediyelere devredildi.

GEÇERLİ OY:

Bkz: Oy

GEÇİCİ BAKANLAR KURULU:

Seçim süresince görev yapmak üzere, seçimlerden önce kurulan ve yeni meclis toplanınca görev süresi sona eren Bakanlar Kurulu.

GEÇİCİ BÜTÇE:

Bütçenin Mecliste reddi durumunda kamu hizmetlerinin aksamaması için asıl bütçenin hazırlanıp uygulamaya konulmasına değin uygulanan bütçe.

GENÇ ÜLKÜCÜLER TEŞKİLATI:

1968 yılında Ankara'daki MHP'li bir grup üniversite öğrencisi tarafından "gençliği ülkücü, milliyetçi bir ruhla yetiştirmek" amacıyla kurulan der-

nek. Kısa zamanda 35 il ve ilçede örgütlenen dernek Ülkü Ocakları kadar kalıcı olamadı.

GELENEK:

Bir kuşaktan diğerine aktarılan herhangi bir beşeri uygulama, inanç, kurum ya da zanaat; Geçmişten gelerek bir toplumun üyelerini birbirine bağlayan kökleşmiş alışkanlık. Gelenğin payı ve toplumun eski değerlerini yenilerine bağlama gücü toplumdan topluma değişir. Bazı sosyologlar devrimlerin gelenekleri ortadan kaldırdığını söyleseler de, tarih boyunca en sert devrimlerden sonra dahi bir kısım geleneklerin kaldığı görülmektedir. Görgüye dayanan yaptırımsız alışkanlıklara da görenek denir. Gelenek ve görenek toplum hayatında önemli ölçüde etkinliği bulunan iki toplumsal olgudur. Görenek, geleneğe göre daha güçsüz, modaya göre daha dayanıklıdır; bir süre sonra yitip gidebileceği gibi zamanla gelenekselleşebilir. Gelenek ve görenekler "töre" terimiyle dile getirilir.

GELENEKÇİ:

Geleneklere, geleneklerle aktarılan kurum ve düşüncelere sınımsız bağlı olan kimse, kurum, devlet.

GELENEKÇİLİK:

Muhafazakarlık, geleneksel adet ve inançlara bağlılık.

GELİRLER POLİTİKASI:

Fiyatların, ücretlerin, kiralardan, faizlerin bir süre için dondurulması yoluyla enflasyonu düşürmeye yönelik politika.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER:

Sanayisi güçlü ülkelerin gerisinde kalmış, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sömürgecilik sürecinde el konulduğu için gelişmemiş ya da gelişmelerine engel olunmuş ülkeler için kullanılan deyim. Bu deyim ifade ettiği ülkeleri anlatmak için önceleri "geri kalmış ülkeler" denirken, daha sonraları "azgelişmiş ülkeler" terimi tercih edildi. Ancak gerek bu kelimenin bir durağanlık ifade etmesi, gerekse "azgelişmiş ülke" teriminin tıpkı "geri kalmış ülke" terimi gibi oldukça kötümser ve katı bir ifade olduğunun düşünülmesi, "gelişmekte olan ülkeler" deyiminin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ancak birçok kişi, bu değişikliği "terimlerle politika yapmak" ya da "terimlerle diplomasi" olarak yorumlamaktadır. (Bkz: Azgelişmiş Ülkeler, Geri Kalmış Ülkeler, Üçüncü Dünya Ülkeleri)

GENÇ OSMANLI FIRKASI:

Jön Türkler tarafından Sultan II. Abdülhamit yönetimini devirmek amacıyla 1900'de kurulan siyasi parti. Partinin programında Padişahın tahttan indirilmesi, meşrutiyetin kurulması, din-milliyet farkı gözetilmeksizin bütün Osmanlıların yasalar karşısında eşit olması gibi ilkeler yer alıyordu. Partinin, Sultan Abdülhamit'e suikast düzenlemek için iki üyesini İstanbul'a gönderdiği söylenir.

GENÇ PARTİ (GP):

İşadamı Cem Uzan ve arkadaşları ta-

rafından 10 Temmuz 2002'de kurulan siyasi parti. GP, örgütlenmesini tamamlayıp seçimlere katılabilmek için mevcut partilerden biriyle işbirliğine gitmeyi tercih etti. 1992'de kurulan Yeniden Doğuş Partisi'nin 3. Olağanüstü Kongresinde partinin ismi Genç Parti olarak değiştirildi. Parti genel başkanlığına Cem Uzan seçildi (22 Ağustos 2002). GP, genel başkanının ailesine ait olan medya grubunun desteğiyle girdiği 3 Kasım 2002 seçimlerinde % 7,5 oy alarak Meclis dışında kaldı. Bir konuşmasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a hakaret ettiği için dava açılan Cem Uzan'a öfke kontrolü için kitap okuma cezası verildi.

22 Temmuz 2007 seçimlerinde %3 oy alabildi. 29 Mart 2009 yerel seçimlerine ve 2011 genel seçimlerine katılmama kararı aldı. (Bkz: Yeniden Doğuş Partisi)

GENEL AF:

Parlamento tarafından alınan ve cezalandırılabilir bir davranış ile onun gerektirdiği takibatı ve getireceği mahkumiyetleri silen olağanüstü tedbir.(Bkz: Af)

GENEL BAŞKAN:

Bir siyasi partinin bütününün yönetiminden sorumlu politikacı (Bkz: Parti)

GENEL GÖRÜŞME:

Toplumsal veya siyasal bir meselenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi. Parlamentonun hükümeti denetleme yollarından biri olan ge-

nel görüşme, siyasi sorumluluğa yol açmaz.

GENELGE:

Üst makamların herhangi bir konuda yol göstermek, dikkat çekmek üzere ilgili yerlere gönderdiği yazı. Tamim

GENELKURMAY BAŞKANI:

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komutanı; savaşta Cumhurbaşkanı adına başkomutanlık görevlerini yerine getiren, Silahlı Kuvvetlere ilişkin hizmetlerin yürütülmesinde Milli Savunma Bakanlığı'yla işbirliği içinde olan, yetki ve görevleri bakımından Başbakan'a karşı sorumlu olan Silahlı Kuvvetlerin en yüksek rütbeli ve kıdemli subayı.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun teklifiyle, kuvvet komutanlığı yapmış orgeneral ya da oramiraller arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Görev süresi 4 yıldır.

GENSORU:

Parlamentar sistemlerde yasamanın yürütmeyi denetleme yollarından biri olarak, Millet Meclisi'nde başbakana ya da bakanlardan birine, yaptığı işlerden dolayı milletvekillerince açılan ve sonunda soruşturma yapılması istenebilen soru, istizah. Anayasa hukuku açısından gensoru; hükümetin ya da bir bakanın siyasal sorumluluğuna ve görevden uzaklaştırılmasına yol açabilen, Meclis'e ait bir denetim mekanizmasıdır. Gensoru sonunda yapılan güven oylamasında yeter-

li oyu alamayan ya da belli bir sayının üstünde güvensizlik oyu alan hükümet, Meclis desteğini kaybetmiş sayılır ve çekilmek zorunda kalır. 1982 Anayasasının 99. maddesi gensoruyu ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir:

“Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az 20 milletvekilinin imzasıyla verilir. Gensoru önergesi, verilışinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına başbakan veya bir bakan konuşabilir. Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılmaz. Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır. Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.”

GENOSİT:

Bkz: Soykırım.

GEOPOLİTİK:

Dünya politikasını coğrafya şartlarına göre düzenlemeyi hedef tutan em-

peryalist yaklaşım. Bunun fikir babası ve başlıca temsilcisi Almanyalı Prof. Karl Haushofer'dir. Sanayileşmiş ülkelerin, ziraatçı tarım bölgelerini kendilerine “hayat sahası” yapmak istemelerinden doğan, iktisat ve coğrafyanın, saldırganlığa dayalı bir dış siyasette alet olarak kullanılması olarak ortaya çıkan bu terim, Nazi Almanyasının giriştiği işgallerde temel gerekçe olarak kullanılmıştır. (Bkz: Hayat Sahası Teorisi)

GERÇEKÇİLİK:

Olayları ve uygun şartları ön plana alan, dogmatik yada ideolojik görüşleri peşin olarak dışlayan siyasî tutum ve davranış.

GEREKÇE:

Bir yasanın yapılmasını gerektiren görüşler. Gerekçeler, bölüm halinde yasa tekliflerinin ya da taslaklarının baş tarafında yer alır.

GERİCİ:

Her türlü yeniliğe karşı olup eski toplumsal ya da siyasal düzene geri dönüşten yana olan kişi yada grup. “Gerici” kelimesi genelde “ilerici” kelimesinin zıt anlamlısı ve muhafazakâr kelimesinin eş anlamlısı olarak kabul edilir. Çok az insan kendilerini gerici olarak kabul etmekte ve terim böylece sık sık çarpıtılmaktadır. Nazi’ler ve faşistler tarafından geleneksel kurumlara direnme anlamında kullanılan bu terim günümüzde daha çok sol ideolojiler tarafından karşı görüşleri küçük düşürmek amacıyla kullanılmaktadır.

GERİCİLİK:

Toplumda kültür değişmelerine karşı koyan ve donmuş kaidelere bağlanmakla kalmayarak yıkılmış ve fonksiyonu kalmamış kurumları diriltmeye çalışanların aldıkları sosyal tavrı. "Gericilik" kelimesi değişme halinde bulunan toplumlardan her birinde kendi özel şartlarına göre ayrı şeyler ifade eder. Mesela Ortaçağ ekonomisini bırakarak yeni üretim şekillerine girmeye başlamış bir toplumda bu ekonomiyi diriltmeye çalışmak bir çeşit gericiliktir. Aynı şekilde din ve vicdan hürriyetinin anayasa teminatı altına alındığı ülkelerde başörtüsüne yasak getirmek de bir çeşit gericiliktir.

GERİ KALMIŞ ÜLKELER:

Ekonomik ve toplumsal açıdan gelişmiş ülkelerin gerisinde bulunan ülkeler. Bu terim günümüzde fazla kullanılmamakta, diplomatik politika gereği "gelişmekte olan ülkeler" denilmektedir. Geri kalmış ülkelerin özellikleri şunlardır: Sanayisi henüz doğmamıştır veya emekleme safhasındadır. İktisadi faaliyet tarıma dayanmaktadır. Ulaştırma sistemi gelişmemiştir. Kapital stoku, tam çalışma şartlarını gerçekleştirebilecek seviyenin altındadır. Nüfusun dörtte üçü veya daha fazlası toprak ekonomisine bağlıdır. Gizli işsizlik yaygındır. İhracatın büyük kısmı toprak ürünleri ve maden cevherleridir. İhracatın ağırlığı birkaç maddede toplandığından, ekonomi dış piyasa fiyat dalgalanmalarına karşı hassastır. Sağlık şartları kötü, ölüm oranları yüksektir. Gelir

dağılımında büyük eşitsizlikler vardır. Ferdî değerlerin iş sahalarında ve politikada sivrilmeleri zordur. Siyasi ve iktisadi iktidar sayılı ellerin tekelindedir. Fertler, hayatta başarı şansını ehliyetlerinden ve gayretlerinden ziyade birbirlerinin ayağını kaydırmakta görmektedirler. (Bkz: Azgelişmiş ülkeler, Gelişmekte olan ülkeler, Üçüncü Dünya Ülkeleri)

GERİLLA:

Gerilla savaşı yapan kişi.

GERİLLA SAVAŞI:

Siyasi ve ideolojik sebeplerle bir ülkenin içinde, o ülkenin düzenli ordusuna karşı dağınık, küçük topluluklar tarafından yapılan çete savaşı.

GERİLME:

Kişiler ve gruplar arasındaki heyecanlı zıtlık. Bir toplumda sosyal gerginlik olması için toplumu meydana getiren gruplar arasında hem mesafe olmalı, hem de ortak bir alan bulunmalıdır. Gerginlik sebepleri gerek maddî gerekse ideolojik olaylar olabilir. Gerginlikler tabii ve sıhhi yahut kötü ve marazî olabilir. İlerleme veya gerilemeye sebep olabilir.

GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK**BAKANLIĞI:**

Kırsal bölgeleri kalkındırmak, ülke genelinde tarım ve hayvancılığı geliştirmek amacıyla kurulmuş bakanlık. Tarım Bakanlığı adıyla ilk defa 5 Mart 1924'te kurulan bakanlık, 7 Ağustos 1991 tarihinde çıkarılan bir Kanun hükmünde kararnameler ile Tarım ve Köyşleri Bakanlığı,

29 Haziran 2011 tarihinde yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname ile bugünkü adını almıştır.

GİZLİ OTURUM:

Milletvekillerinin Meclis'te basına ve parlamento dışına kapalı olarak yaptıkları görüşme. (Bkz: Oturum)

GİZLİ OYLAMA:

Bkz: Oylama.

GO HOME:

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra başka ülkelerde bulunan Amerikalılara karşı Amerikan aleyhtarlarının kullandığı İngilizce olarak "Evine git" anlamında bir slogan. Türkiye'de de 27 Mayıs İhtilalinden sonra birçok mitingde kullanılmıştır.

GÖÇ:

Ekonomik, sosyal ve siyasal faktörler nedeniyle fertlerin ya da toplulukların yerleşmek amacıyla ülkeler veya bölgeler arasında yer değiştirmesi. Ülke sınırları içindeki göçlere "iç göç", ülkeler arasındaki göçlere de "dış göç" denir.

GÖLGE KABİNE:

İktidara en yakın muhalefet partisinin, bir yandan muhalefet görevini yaparken, diğer yandan da iktidara gelmesi halinde muhtemel kabine üyelerini bu görevlerine hazırlamak amacıyla kurduğu çalışma grubu.

GÖRENEK:

Bkz: Gelenek

GÖSTERİ:

Nümayiş. Bir fikir veya talebin kamuoyuna veya sadece ilgili makam-

lara duyurulması amacıyla yapılan büyük toplantı.

GREV:

İşçilerin aralarında anlaşarak işveren üzerinde baskı yapmak için topluca işi bırakmaları eylemi.

Hemen hemen bütün hukuk sistemlerinde kullanılan ve Fransızca kökenli bir kelime olan "grev"in Paris'te Sen Nehri kıyısında, belediye binası yanında, ölüm cezalarının infaz edildiği meydana verilen "La Greve" adından geldiği görülür. "Grev yapmak" tabiri, Parisli işsizlerin iş aramak için bu meydanda toplanmaları karşılığında kullanılmıştır. 1789 Fransız İhtilalinden sonra, iş şartlarını beğenmeyerek çalışmak istemeyen işçilerin bu eylemleri "grev" olarak adlandırılmıştır.

Tarihte belgelenen ilk grev, III. Ramses'in hükümdarlığı sırasında Mısır'da Firavun mezarlarında çalışan işçilerin grevidir. Greve başvuran işçiler, işverene "biz olmadan bu işi yürütemezsin" mesajını vermekte, işi bırakmalarının geçici olduğu ve tekrar işe dönecekleri düşüncesiyle hareket etmektedirler. Grev eylemi, aktif olmakla birlikte barışçı bir nitelik taşımakta, işverene baskı yapma, daha fazla çıkar elde etme amacını gütmektedir. Grevde amaç sağlandıktan sonra yeniden işe dönme söz konusu olduğu için hizmet sözleşmeleri, grev süresinde askıda kalmaktadır. Bir hareket veya eylemin grev kabul edilebilmesi için şu unsurlara sahip olması gerekir:

- a) Grev, bir işverene bağlı olan işçilerin hareketidir. Yani grevi yapanların işçi statüsünde olmaları gerekir.
- b) Grev, toplu ve anlaşarak girişilen bir harekettir. İşçiler arasında yapılan anlaşma ile veya bu konuda bir işçi teşekkülünün almış olduğu karara uyarak işin topluca bırakılmasıdır.
- c) Grev, menfaat ve hak uyuşmazlıklarını yansıtır. İşçi ile işveren arasında ekonomik hak ve menfaatlerin korunması ve geliştirilmesine ilişkin bir uyuşmazlığın ortaya çıkması söz konusudur. Diğer bir ifadeyle mesleki bir amacın bulunması gerekir.
- d) Grev, işveren üzerinde bir baskı kurar. İş bırakma eyleminin, işkolu veya işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla yapılması gerekir.

Grevin en yaygın ve geleneksel türü, işçilerin yaşamlarını ve işkollarını düzeltmek için işverenler üzerinde baskı yapmak amacıyla aralarında anlaşarak veya bir işçi kuruluşunun kararına uyarak topluca işi bırakmalarıdır. Endüstri devriminin başlarında hukukun genel ilkelerine aykırı düşen ve hizmet akdine aykırı ferdi eylemler bütünü olarak değerlendirilen bu olgu; daha sonraları Batının sanayileşmiş ülkelerinde belirli şartlara bağlı olarak hukuka uygun bir eylem olarak kabul edilmiştir. Ancak, her ülke, kendi milli hukukuna göre şartlarını belirlediği grevi; bu şartlara uyulması halinde yasal, aksi halde yasadışı grev olarak nitele-

miştir. Aynı durum, diğer grev türleri için de geçerlidir. Ancak geleneksel görüntüleri dışında uygulanan diğer grevler çoğu ülkede yasadışı sayılmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), doğrudan doğruya grev hakkından söz eden bir sözleşmesi ve tavsiye kararı bulunmamaktadır. Bu nedenle, grevle ilgili şikayetler örgütün Yönetim Kurulu Sendika Özgürlüğü Komitesi tarafından incelenmektedir. Komite, kamu hizmetleri ve temel hizmetlerde grev hakkının kanunlarla sınırlandırılabilceğini kabul etmekle birlikte, grevlerin geçici sürelerle ertelenmesi ya da "kamu düzenini bozmak, ekonomiyi felce uğratmak" gibi gerekçelerle yasaklanmasına imkan veren yasal düzenlemeleri sendika özgürlüğüne aykırı bulmaktadır. Ayrıca ILO Uzmanlar Komitesi, tamamen siyasi nitelikli olan ve sendikacılık ile hiçbir ilişkisi bulunmayan grevler dışında hükümetlerin ekonomik ve sosyal politikalarını protesto eden grevlerin yapılabileceğini kabul etmektedir.

Türk Hukukuna göre, toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde, işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarıyla çalışma şartlarını korumak ve düzeltmek amacıyla yaptıkları greve "kanuni grev" denilmektedir. Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan grev ise "kanundışı grev"dir. Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun 25. maddesi açık bir şe-

kilde siyasi amaçlı grevleri, genel grevi ve dayanışma grevini kanundışı grev olarak belirledikten sonra; işyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler hakkında da kanun dışı grevin yaptırımlarının uygulanacağını söylemiştir. 1982 Anayasası'nın 54. maddesinde "Grev Hakkı ve Lokavt" başlığı altında geniş bir düzenleme yapılmıştır:

"Toplu İş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir. Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz. Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu'nca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez." Anayasada öngörülen bu ilkeler doğrultusunda 275 sayılı Kanunun yerini 07.05.1983 tarihinde yayınlanan 2822 sayılı kanun almıştır. Bu kanun, son olarak 02.06.1988 tarihli 3451 sayılı kanunla değiştirilmiş, kanunun bazı maddeleri 2008 yılında yeniden düzenlenmiştir. Greve karar verebilmek için barışçı yolların denenmiş olması gerekir. Bunun için de top-

lu görüşme ve arabuluculuk safhaları aşılmalıdır. Ülkelerin çoğunda da aynı esas benimsenmiştir. Grevin kanuni olmasını sağlayan diğer bir unsur, "grev oylaması" talebi halinde bu oylamanın yapılmasıdır. Bazı hukuk sistemlerinde, grev oylaması grevin yapılmasını sağlar. Ülkemizdeki sistemde ise grevin yapılmaması için oylamaya başvurulabilir. Grev kararının ilan edildiği tarihte, işyerinde çalışan işçilerin en az dörtte biri, altı işgünü içinde yazılı olarak grev oylaması talep edebilir. Mutlak çoğunluk grevin uygulanmamasına karar verirse o işyerinde grev uygulanmaz.

GRUP:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde aynı siyasi partiye mensup milletvekillerinin oluşturdukları sürekli topluluk. Siyasi partiler, parlamento çalışmalarına Meclis Grupları aracılığıyla katılırlar. 1961 Anayasası döneminde, Meclislerden herhangi birinde (Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosu), 10 üyeye sahip olmak bir siyasi partiye grup kurabilme hakkını veriyordu. 1982 Anayasası, bu sayısını 20'ye çıkarmıştır (95. madde). Meclis grup toplantılarında, üye partili milletvekillerinin TBMM Genel Kurul'unda belli konularda oy kullanmalarını sağlayıcı nitelikte kararlar alınabilir. Üyenin, Genel Kurul'da, grup kararına ters düşen davranışları parti disiplini açısından sorun çıkarır. Siyasi parti grupları, Meclis çalışmalarına üye sayılarıyla orantılı bir şekilde katılırlar. Parti grupların-

da, seçimlere ait oylamalar ile milletvekillerini bağlayıcı nitelikteki konulara ilişkin oylamaları, gizli oyla yapılır. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması, meclis soruşturması gibi bazı konularda siyasi parti gruplarında görüşme yapılamaz, karar alınmaz. Her siyasi parti grubunda; kuruluşu, görev ve yetkileri grup iç yönetmeliğinde belirtilen birer yönetim ve disiplin kurulu bulunur. Grup disiplin kurulunun, hangi hallerde merkez disiplin kurulu ile bir arada çalışacağı, parti tüzüğünde gösterilir.

GRU P BAŞKANI:

Parlamentoda bir siyasi parti grubuna başkanlık eden milletvekili. Partinin genel başkanı şayet milletvekili ise, parti grubunun da başkanıdır, milletvekili değilse; grup başkanı, grup üyeleri arasından iç yönetmelikte gösterilen yöntemle seçilir.

GRU P BAŞKAN VEKİLİ:

Grup başkanının olmadığı durumlarda, parti grubuna başkanlık eden milletvekili.

GRU P KARARI:

TBMM’de bulunan bir siyasi parti grubunun parlamentoda görüşülecek herhangi bir konuda grubun izleyeceği tavrı tespit eden kararı. Siyasi partilerin parlamento grupları, üyelerini bağlayıcı nitelikte grup kararı alabilirler. Ancak Anayasanın 83. maddesine göre yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve 100. maddesine göre de Meclis Soruşturması ile ilgili olarak siyasi parti grupların-

ca görüşme yapılamaz ve karar alınmaz. Grup kararına uymama, parti disiplini açısından cezalandırılmayı gerektirir. (Bkz: Grup)

GUVERNÖR:

Yönetici anlamına gelen, genellikle de Merkez Bankası Başkanları için kullanılan terim. IMF ve Dünya Bankası grubunda üye ülkeleri temsil etmek üzere görevlendirilen Bakan, Merkez Bankası Başkanı gibi görevlere de bu isim verilir.

GÜÇ DENGESİ:

Uluslararası siyaset alanında birbirlerine rakip sayılan devletlerin veya diğer uluslararası aktörlerin askeri güçlerinin denk olup olmadığına göre ortaya çıkan fiili durumlar, ya da bu durumlar sonucu ortaya çıkan politikalar. İç politikada güç dengesinden söz edilmesi, milli kaynakların savunma harcamalarına göre daha çok tahsis edilmek istenmesiyle sonuçlanır. Dış politikada ise güç dengesine ulaşmanın barışı korumak için ön şart olduğu ileri sürülür. Güç dengesi kavramı nükleer silahlara sahip olma bakımından ABD ve SSCB’nin birer siyaset belirleyici ülke olarak ortaya çıkmalarından sonra önem kazanmıştır. Ama terim olarak değilse bile düşünce olarak ilk çağdan beri bilinir.

GÜNDEM:

TBMM Genel Kurul toplantılarında görüşülecek konuların listesi. TBMM’de konuların görüşülme sırası ve öncelikler içtüzükle düzenlenir.

Buna göre Genel Kurul'un gündemi sırasıyla, Başkanlığın Meclis'e sunuşlarından, özel gündemde yer alacak işlerden, seçimlerden, oylaması yapılacak işlerden, genel görüşme ya da Meclis araştırmasına ilişkin ön görüşmelerden, sözlü sorulardan, kanun tasarısı ve teklifleri ile komisyonlardan gelen diğer işlerden oluşur. Gündemdeki konuların görüşme sırası TBMM Başkanlığınca alınış sırasına göre tespit edilir.

GÜNLÜK İŞLER:

İstifa eden hükümetin, yeni hükümet göreve başlayana kadar kamu hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla yürüttüğü siyasi niteliği olmayan işler.

GÜVEN İSTEMİ:

Parlamente rejimlerde, hükümetin bizzat kendi teşebbüsüyle siyasi sorumluluğunu ortaya koyarak görev esnasında arkasındaki Meclis desteğini kanıtlamak amacıyla güvenoyu talebinde bulunması. Siyasi sorumluluk, hükümetin Meclis önünde sorumlu olması ve hesap vermesi, Meclis tarafından denetlenmesi anlamına gelir. Siyasi sorumluluk mekanizmasının sonunda güven oylaması yapılır. Bu yola, Meclis'te verilen ve kabul edilen bir gensoru önergesi ya da doğrudan doğruya hükümetin güven isteminde bulunması üzerine gidilir. 1982 Anayasası'nın 111. maddesine göre, "Başbakan gerekli görürse, Bakanlar Kurulu'nda görüştüğünden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinden

güven isteyebilir. Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmekten bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz. Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir." Bir hükümetin güven isteminde bulunması, onun parlamentoyu etkileyebilmesi anlamına da gelir. Belli bir konuda isteklerini kabul ettirmek isteyen hükümet, Meclis desteğini görmediği takdirde çekileceğini belli ederek Meclis'i baskı altına alabilir.

GÜVEN MEKTUBU:

Bir elçinin ya da büyükelçinin, atandığı ülkenin devlet başkanına sunduğu mektup. Kabul eden devletin devlet başkanına, gönderen devletin devlet başkanı tarafından yazılan "güven mektubu", adını ve unvanını, verdiği diplomasi temsilcisinin nitelikleri belirtir ve temsilci için uygun bir karşılama töreni yapılması talebinde bulunur. Büyükelçilerin gönderdiği "Güven mektubu", devlet başkanına gönderilir; maslahatgüzarlar ise, güven mektuplarını atandıkları ülkenin Dışişleri Bakanına sunarlar.

GÜVEN PARTİSİ:

CHP'de Bülent Ecevit ve arkadaşlarının savunduğu "ortanın solu" siyasetine karşı çıkarak, bu partiden ayrılan 47 milletvekili ve senatör tarafından 12 Mart 1967'de kurulan siyasi parti. Başkanlığına Turhan Feyzioğlu seçildi. 1969 seçimlerinde oyların %6,5'ini alan parti 15 millet-

vekili çıkardı ve TBMM'de grup oluşturdu. Daha sonra Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi gibi gücünü yitiren partilerden toplu katılımlarla güçlenen parti 29 Ocak 1971'de adını Milli Güven Partisi olarak değiştirdi. Mecliste üçüncü parti konumuna yükseldi. 12 Mart ara rejiminin getirdiği şartlar içinde Nihat Erim'in 1971-1972 yılları arasında kurduğu koalisyon hükümetlerine bakan verdi. Hatta partinin kurucuları arasında yer alan Ferit Melen, hükümet kurma görevini üstlendi (1972-1973). İsmet İnönü'nün CHP'den istifasını izleyen günlerde CHP'den ayrılan Kemal Satır ve arkadaşları önce Cumhuriyetçi Parti'yi kurdular, sonra da Milli Güven Partisi'ne katıldılar. Parti, bu katılımdan sonra adını Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak değiştirdi.

GÜVEN OYLAMASI:

Hükümetin göreve başlarken, göreve başladıktan hemen sonra ya da görev esnasında, parlamentonun güvenine sahip bulunup bulunmadığını ortaya koyan oylama. Parlamenter rejimlerde hükümet, topluca ve tek tek bakanlarıyla Yasama Meclisi önünde sorumludur ve onun güvenine sahip olmak zorundadır. Bu güvenin var olup olmadığı güven oylamasıyla anlaşılır. Bu oylama, çeşitli süreçlerin sonunda ortaya çıkabilir:

Birincisi, hükümetin göreve başlarken güvenoyu almasıdır. Yeni kurulan hükümetin programının Meclis

önünde okunmasından belli bir süre sonra görüşmeler yapılır ve sonunda güven oylamasına gidilir. Mecliste hazır bulunan üye sayısının yarıdan bir fazlasının olumlu oy vermesi halinde hükümet güvenoyu almış sayılır.

İkinci tür güven oylaması görev esnasında güvenin devam edip etmediğini anlamaya yarar. Bu, Bakanlar Kurulu adına başbakanın güven isteminde bulunması üzerine yapılan oylamadır. Burada güven isteminin reddi için salt çoğunluk gereklidir.

Üçüncü tür güven oylaması, muhalefetin hükümet aleyhine vermiş olduğu gensoru önergesi üzerine yapılan güven oylamasıdır. Bu durumda siyasi sorumluluk mekanizmasını işleten organ yasama meclisidir. Daha doğrusu Meclis üyelerinin bir bölümüdür. Bu oylamada da, hükümetin düşürülebilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu gerekir. 1982 Anayasasının 99. maddesine göre bu oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır. Bu düzenlemeyle, hükümetin kurulması kolaylaştırılırken, düşürülmesi zorlaştırılarak sık sık güvensizlik oyu verilmesinden doğabilecek siyasi bunalımlar önlenmek istenmiştir.

GÜVENOYU:

Parlamenter rejimlerde bir hükümetin Meclisin güven ve desteğine sahip olduğunu gösterir oylama.

-H-

HABERALMA (İNTELLİGENCE):

Bir devletin, diğer devletlerin gücünü, etkinliğini ve muhtemel hareket kabiliyetini öğrenmek amacıyla yaptığı bilgi toplama faaliyeti. İstihbarat. Haber alma ile güdülen amaç, ülkenin siyasi yöneticilerine karar almalarında yardımcı olmaktır.

HÂB-NAME:

Veysi'nin 1608 yılında kaleme aldığı, devlet yönetiminde liyakatin önemini vurgulayan eseri. Siyasal, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklara çözüm önerileri getiren ve Sultan I. Ahmet'e sunulan eser, dilinin girift ve süslü olması nedeniyle eleştirilir. Ancak siyasetname geleneğimizin önemli ve klasik eserlerinden biridir. Eserde, Sultan I. Ahmet ile İskender-i Zülkarneyn rüyada bir araya getirilir. Döneminden şikayet eden Padişaha İskender çeşitli nasihatlerde bu-

lunur. Hz. Adem'den beri dünyanın aynı dünya olduğunu, kötülüklerin ancak iyi, ahlaklı ve yetenekli insanların yönetimde olmalarıyla ortadan kalkacağını anlatır.

HACİYATMAZ:

Güç durumlarla karşılaştığında kişiliğinden taviz vererek devamlı sıyrılmasını beceren politikacıları tanımak için kullanılan bir deyim.

HAÇLI SEFERLERİ:

Ortaçağda Batılı Hristiyanların, Anadolu, Kudüs ve öteki kutsal yerleri Müslümanların elinden almak amacıyla düzenledikleri askerî-dini seferler. Haçlı seferlerinin başladığı esnada İslam dünyasının siyasi bir birlikten mahrum olması, bu seferlere katılanlar arasında çok sayıda kanun kaçağının bulunması bu seferleri bir yağma hareketine dönüştürmüş, İslam dünyasına büyük

zararlar vermiş, yüz binlerce insan katledilmiştir.

HADİM-ÜL-HAREMEYN-ÜŞ-ŞERİFEYN:

Asırlarca Mekke ve Medine gibi Peygamber beldesi iki kutsal yere hizmet eden, Osmanlı Padişahlarına verilen bir unvan.

HAKAN:

Eski Türk devletlerinde, siyasi otoriteyi temsil eden kişilerin yani devlet başkanlarının unvanlarından biri.

HAKEMLİK:

Devlet bütçesinin hazırlanması sırasında Maliye Bakanı ile öteki bakanlar arasındaki zıt görüşlerin, başbakanın kararı doğrultusunda uzlaştırılması.

HAK İHLALİ:

Uluslararası normlarca kabul edilmiş olan insanî ya da siyasi hakların çiğnenmesi.

HÂKİMİYET:

Kural koyma, hüküm verme yetkisi. (Bkz: Egemenlik)

HÂKİMLER VE SAVCILAR YÜKSEK KURULU (HSYK):

Hâkim ve savcıların özlük işlerine bakmakla görevli organ. Gerçek madda bir yargı niteliği taşınamasına rağmen bu kurul anayasada "yüksek mahkemeler" arasında sayılmış, kuruluşu, görev ve yetkileri Anayasanın 159. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre kurulun başkanı Adalet Bakanıdır. Bakanlık müsteşarı kurulun tabii üyesidir. Kurulun, dört asıl üyesi, nitelikleri kanunda belirtilen;

yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, bir asıl ve bir yedek üyesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi üyeleri arasından, yedi asıl ve dört yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcılar arasından adli yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idari yargı hâkim ve savcılar arasından idari yargı hâkim ve savcılarınca dört yıl için seçilir. Kurul, adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusunda tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir. Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

HAK-İŞ:

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonuna bir tepki olarak 22 Ekim 1976 yılında kurulan konfederasyon. Bünyesinde 6 sendikayı barındıran Hak-İş, 12 temel prensipten hareket eder. Ana sözleşmesinde de yer alan bu prensipler arasında en önemlisi “Ezilen ve ezenin olmadığı bir Türkiye” maddesidir. Hak-İş’in kurucu başkanı Mustafa Taşar’dır. 12 Eylül 1980 sonrası sendikalar arasında ilk açlık grevini Hak-İş yapmış, ilk kapıcı ve kaloriferciler grevini de bu konfederasyon başlatmıştır.

HAKKANİYET:

Adaletin gereği ne ise ona göre hareket etme. İdeal hukuk anlayışı ile hüküm verme.

HAKKANİYET VE NİSFET:

Uluslararası mahkemelerin olağan yetkileri ile olağanüstü yetkileri arasında ayrımı esas alan hukuk ilkesi. Bu ilkeye göre, uluslararası mahkemelerin bir anlaşmazlığı pozitif hukuku uygulayarak çözmeleri *olağan yetkileri*, pozitif hukukun dışına çıkarak hakkaniyet ve nısfet ile çözmeleri *olağanüstü yetkileri* olarak kabul edilmektedir. Uluslararası Adalet Divanı, taraflar arasında bir uzlaşma varsa bu kuralın uygulanabileceğini belirtmektedir.

HAKLI SAVAŞ:

Savaşların niteliği ile ilgili bir kavramdır. Kavramın ortaya çıkışı, bir hükümdarın silahlı kuvvetlerini ege-

menlik bölgesi dışında meşru sebeplerle kullanması sonucu olarak Ortaçağ Avrupa’sında olmuştur. Çağımızda sömürge ülke halklarının bağımsızlıklarını sağlama amacına yönelik olarak giriştikleri ulusal kurtuluş mücadeleleri haklı savaş olarak görülmektedir.

HALASKAR ZABİTAN GRUBU:

1912 seçimlerinin ardından hemen tümü İttihat ve Terakki Fırkası taraftarlarından oluşan Meclisi Mebusan ve hükümetin meşru olmadığı, hükümetin düşürülmesi ve seçimlerin yenilenmesi, askerlerin politika ile uğraşmasının önlenmesi düşüncesiyle bazı subayların Haziran 1912’de kurdukları grup. Kısaca Halaskâran da denir.

Muhalefet ileri gelenleri ve Prens Sabahattin’ten destek gören grup, yayınladığı bildirilerle Said Paşa başkanlığındaki hükümeti çekilmeye zorladı. Kurulacak yeni hükümette, kendilerine destek olacağını vaat eden Nazım Paşa ile Kamil Paşa’nın görev almasını da sağlayan grup, Meclis’in feshi dışındaki tüm isteklerini gerçekleştirmiş oldu. Ancak bu olayların hemen ardından kurulan hükümet döneminde Balkan Savaşının patlak vermesi, Balkanlarda ağır bir yenilgiye uğranılması İttihatçıların Babîâli baskını ile iktidarı yeniden ele geçirmeleri ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesi üzerine grup üyeleri kovuşturmaya uğradılar. Grubun başkanı Gelibolu’lu Kemal ve Kudret Beyler önce Mısır’a, sonra da Arnavutluk’a kaçtılar.

HALEF:

Bir yönetimde, bir görevde ya da hak ve yükümlülükte başkasının yerine geçen kişi. (Zıt anlamı: Selef).

HALİ DİPLOMASİSİ:

2000 yılında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright tarafından dile getirilen ve İran hahılarına uygulanan ambargonun hafifletilmesi, Tahran yönetimiyle aradaki buzları eritmeyi amaçlayan diplomasi girişimi.

HALİFELİK:

Hız Peygamberin devlet başkanlığı görevinin, onun ölümünden sonra Müslümanlar tarafından kurumlaştırılmış şekli. Halifelik kurumu 632'den 1924'e kadar varlığını sürdürdü. İlk dört halifeden sonra halifelik kurumu (hilafet) önce Emeviler'e onlardan Abbasiler'e, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferiyle de 1517'de Osmanlı Devletine geçti. Bu tarihten itibaren Sultan Vahdettin'e kadar 28 Osmanlı padişahı "halife" unvanını da taşıdılar. Özellikle Sultan II. Abdülhamit zamanında hilafet etkili bir siyasi güç olarak kullanıldı ve İngiliz sömürgeciliğine karşı İslam dünyasında çok başarılı sonuçlar alındı. 1 Kasım 1922'de hilafetle saltanat birbirinden ayrıldı. Vahdettin'in İstanbul'u terk ettiğinin ertesi günü (18 Kasım 1922) Abdülmecit Efendi, TBMM kararıyla padişah olmadığı halde halife olarak atandı.

Özellikle Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı

seçilmesinden sonra devletin yapısı ve devlet başkanlığı tartışmalarına son vermek için 3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı "Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun" çıkarıldı. Böylece Osmanlı hanedanının siyasi etkinliğinin yanı sıra dini etkinliği de son bulmuş oldu.

HALK:

Aynı ülkede yaşayan, aynı devletin tabiiyetinde bulunan veya ayrı ülkelerde yaşadıkları halde aynı ırktan gelen insan topluluğu.

HALK AVCILIĞI:

Bkz: Demagoji

HALK EGEMENLİĞİ:

İktidarın kaynağına ilişkin olarak yaygın bir biçimde benimsenmiş görüşlerden biri. Halk egemenliği görüşü, ünlü Fransız düşünürü J. J. Rousseau'nun toplumsal sözleşme öğretisinin tabi bir uzantısıdır. Buna göre her vatandaş, iktidarın kaynağı olan halka ait egemenliğin bir parçasına sahiptirler. Bu sebeple, her parçanın sahibinin oy hakkı vardır. Bu yolla halk kendisine ait egemenlik haklarını kullanacak olan hükümetleri seçme ve değiştirme hakkını kullanmaktadır.

HALK PARTİSİ (HP):

20 Aralık 1989-24 Eylül 1991 tarihleri arasında faaliyet gösteren siyasi parti. Parti, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılarak tüzel kişiliğini yitirdi.

HALK ZÜMRESİ:

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1920'de TBMM'ye sunduğu "Halkçılık Beyannamesi"ne karşı oluşan muhalefet grubu. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kuruluşuna değin (10 Mayıs 1921) varlığını sürdüren bu muhalefet grubuna "halk grubu" da denir.

HALKÇI PARTİ (HP):

12 Eylül 1980 askerî darbesiyle tüm siyasi partilerin kapatılması üzerine yeni Siyasi Partiler Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte 19 Mayıs 1983 tarihinde "orta solun" temsilcisi olarak kurulan siyasi parti. Genel başkanlığını vaktiyle Cemal Gürsel ve İsmet İnönü'nün özel kalem müdürlüğünü yapmış, başbakanlık müşteşarlığından istifa etmiş olan Necdet Calp'ın yaptığı Halkçı Parti, CHP tabanının desteğini almayı amaçlayan bir program ve seçim bildirgesi hazırladı. Geleneksel devletçilik politikasına uygun hedefler tespit edildi. Milli Güvenlik Konseyi'nin izniyle kurulabildiği için "icazetli parti" olarak nitelendirildi.

6 Kasım 1983'te katıldığı ilk genel seçimlerde %30,6 oranında oy alarak TBMM'de ikinci parti oldu. 25 Mart 1984'teki genel mahalli seçimlerde ancak 26 ilçe merkezinde belediye başkanlığı kazanabildi. 30 Haziran 1985'teki büyük kongrede parti genel başkanlığına Aydın Güven Gürkan seçildi. Halkçı Parti, 21 Eylül 1985'te SODEP'le birleşti. Bu partiden ayrılan bazı milletvekilleri daha son-

ra DSP kurucu üyesi oldular. HP ile SODEP'in birleşmesiyle Sosyal Demokrat Halkçı Parti kuruldu (3 Kasım 1985).

HALKÇILIK:

Siyasi ve genellikle sosyal akımlarda büyük halk yığınlarının kalkınması hedefini güden ideoloji. Halkçılık sınıf farklarını azaltma ve eşitlik ideali bakımından sosyalizme benzerse de tümüyle aynı anlamı taşımaz. Çünkü hareket noktası işçi sınıfı ve onun gittikçe büyüyerek başka sınıflar üzerinde baskı yapan kuvveti değil, köylü, işçi ve orta sınıfları içine alan bir halk kuvvetidir.

Türkiye'de, Cumhuriyet Halk Fırkasının temelini oluşturan ve Kemalist reformlar için ilham kaynağı olan halkçılık ideolojisi, tek parti dönemindeki uygulamalarla "halka rağmen halk için" şeklinde özetlenebilecek bir pratiğe döktü.

HALÇILIK BEYANNAMESİ:

Mustafa Kemal Paşa tarafından 13 Eylül 1920'de TBMM'ye sunulan ve "Meclis'in, halkı kendi irade ve hâkimiyetinin sahibi kılacağını" açıklayan beyannamesi. 18 Eylül 1920'de TBMM'de kabul edilen beyanname, daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası tüzüğüne de önemli ölçüde yansdı.

HALKEVLERİ:

CHP'nin "altı ok"unda belirtilen ilkeleri halka benimsetmek ve bu ilkeler doğrultusunda yeni bir gençlik yetiştirmek amacıyla 19 Şubat 1932'de

kurulmaya başlanan dernekler. Halkevleri, faaliyette bulunduğu sürece zarfında hep CHP'nin bir yan kuruluşu olarak çalıştı. Kurduğu "köy odaları"nda "Türk kültür ve sanatını geliştirmek" adı altında köylülere Avrupalı tarzda danslar ve oyunlar öğretilirdi. Giderleri genel bütçeden, özel idarelerden, belediye ve köy bütçelerinden, kamu tüzel kuruluşlarından karşılanan bu örgütlerin yönetim ve denetimi de CHP'nin genel ve yerel yönetim birimlerine bırakılmıştı. Önce 14 ilde açılan halkevleri 1939 yılında 373 yerleşim merkezine ulaştı. Halkevi açılmayan küçük yerleşim birimlerinde de halk odaları açıldı.

1950 yılına gelindiğinde Türkiye çapında 63'ü il merkezinde olmak üzere 478 halkevi, 4332 halkodası vardı. Çok partili döneme geçildiğinde halkın-öteden beri var olan-halkevleri ve halk odalarına yönelik eleştirileri artmaya başladı. CHP seçimleri yitirip muhalefete düştüğünde, yeni siyasi iktidar (DP), halkevleri ve halk odalarını CHP'nin özel amaçlı kurumları oldukları halde devletten yardım gördüklerini söyleyerek 1951'de kapattı. Bunların her türlü taşınır ve taşınmaz malları hazineye aktarıldı. 1961 yılında UNESCO'nun teklifiyle Milli Kültür Dernekleri adıyla yeni bir örgüt kuruldu. Adını 1963'te Halkevi Derneği olarak değiştiren derneğin çalışmaları 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra bir kez daha durduruldu. Yöneticileri

tutuklandı. Uzun yıllar süren yargılamalardan sonra aklandı, el konulan malları geri verilerek faaliyete geçmesine imkan sağlandı (1987).

HALKIN DEMOKRASİ PARTİSİ (HADEP):

11 Mayıs 1994 tarihinde kurulan ve kurucu genel başkanlığını Murat Bozlak'ın yaptığı siyasi parti. İlk defa katıldığı 25 Aralık 1995 milletvekili seçimlerinde özellikle Kürt nüfusun yoğunlukta olduğu güneydoğu illerinde önemli miktarda oy topladıysa da toplam oy oranı %4'te kaldığı için ülke genelindeki %10'luk seçim barajını aşamadığı için milletvekili çıkaramadı. 18 Nisan 1999 seçimlerinde de %4,7 oranında oy aldı ve yine Meclis dışında kaldı. 21 Temmuz 1999'da Murat Bozlak genel başkanlıktan ayrıldı. Yerine Ahmet Turan Demir genel başkan seçildi. 13 Mart 2003'te Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. HADEP'in 46 yöneticisine 5 yıl süreyle siyaset yasağı getirildi. Partinin bütün malları hazineye devredildi.

HALKIN EMEK PARTİSİ (HEP):

1987 seçimlerinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti listesinden parlamento-ya giren, bir müddet sonra PKK terörüne yaklaşımları nedeniyle bu partiden ihraç edilen güneydoğu illerine mensup 11 milletvekili tarafından 7 Haziran 1990'da kurulan siyasi parti. Kürt halkının siyasal haklarını temsil ettiği iddiasıyla ortaya çıkan parti, 1991 yılında yapılan erken

genel seçimlerde %10'luk ülke barajını aşabilmek için seçimlere SHP çatısı altında girdi. Yeni yasama yılının başlamasından kısa bir süre sonra HEP kökenli 18 milletvekili SHP'den istifa ederek partilerine döndüler. 19 Eylül 1992'de yapılan parti kongresinde genel başkanlığa Mardin milletvekili Ahmet Türk seçildi. HEP, "Anayasa ve yasalara aykırı faaliyet gösterdiği" gerekçesiyle 14 Temmuz 1993'te Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.

HALKOYLAMASI:

Vatandaşlara kendi siyasi tercihlerini aracısız olarak açıklama imkanı sağlayan yarı doğrudan demokrasi usulü. İç sorunlarla ilgili halkoylamasına referandum, dış sorunlarla ilgili olana ise plebisit denir. (Bkz: Referandum, plebisit)

HANEDAN:

Siyasi iradeyi elinde bulunduran büyük, köklü aile.

HARBİYE NEZARETİ:

Osmanlı Devletinde askerlik işlerinin yürütüldüğü en yüksek makam. Bugünkü Milli Savunma Bakanlığının yürüttüğü görev ve yetkilere sahip olan bu makamın adı Ankara Hükümeti tarafından "Milli Müdafaa Vekaleti" olarak değiştirildi.

HARE SİSTEMİ:

Oyların listeye değil tek bir adaya verildiği, verilen oyların başka adaylara da aktarılmasının mümkün olduğu nisbi temsil sistemlerinden biri. Bu sistemde, birden çok adayın se-

çileceği bir seçim çevresinde seçmen öncelikle yalnız bir tek aday için oyu kullanabilir; sonra başka bir aday ya da adaylar için tercihini belli eder. Seçilme sayısını elde etmiş olan adaydan sonra artan oylar birinci, ikinci, üçüncü... sırada gelen tercihli adaylara aktarılır. Hare sistemi, ülkemizde bazı seçim dönemlerinde tartışılmış ancak uygulanmamıştır.

HARF DEVRİMİ:

Türklerin Müslüman olmalarıyla birlikte kullanmaya başladıkları Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılmasını zorunlu kılan devrim. 1 Kasım 1928'de kabul edildi ve "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki" 1353 sayılı yasayla uygulanmaya başladı. 1 Ocak 1929'da da Arap alfabesinin kullanımı yasaklandı.

HARİCİYE NEZARETİ:

Osmanlı Devletinde dış ilişkileri yürütmekle görevli Reisülkütlütlük yerine 1835 yılında Avrupa'daki benzerlerine göre oluşturulan ve bugünkü Dışişleri Bakanlığının temeli ni oluşturan kurum.

HAS:

Osmanlı devletinde fethedilen toprakların padişah, kumandan veya beylere verilmesinden doğan toprak sistemindeki bölünüşün en büyük parçası.

HATAY SORUNU:

1939 yılında Hatay Sancağı'nın Türkiye'ye katılması ile son bulan olaylar dizisi. Türkiye ile Fransa arasında

imzalanan 1921 Ankara İtilafnamesine göre, bölge Fransız mandası altında bulunan Suriye sınırları içinde kalmakla beraber, buraya özel bir statü tanınmıştı. 1936 yılında Fransa'nın Suriye'deki manda yönetiminin sona ermesi söz konusu olunca, Hatay'ın durumu da bir sorun olarak ortaya çıktı. Belirli bir süre Türkiye ile Fransa arasında yoğun diplomatik temasa neden olan Hatay sorunu konusunda İngiltere sürekli olarak bir arabuluculuk rolü oynamıştır. Bunun nedeni ise, o sıralarda Avrupa'da iyice belirginleşmeye başlayan saflaşmada Türkiye'yi kazanma endişesidir. Bu şartlar altında Eylül 1938'de kurulan Hatay devleti, bir yıl kadar bağımsız kalmış, 29 Haziran 1939'da Türklerin çoğunluğu oluşturduğu Hatay Meclisi Türkiye'ye katılma kararı almıştır.

HAVA SAHASI:

Bir ülkenin yeryüzü sınırlarının uza-ya doğru uzanan kesiti. Uluslararası hukuka göre bu boşluk ilgili ülkenin egemenliği altındadır.

HAYALİ İHRACAT:

Dışsatımda bir malın bedelinin üstünde bir fiyatla, yurt dışına mal satmış gibi işlem yapılması. Özellikle 1980'lerden sonra uygulanan ekonomik politikalar bu kavramın Türkiye'de tartışılmasına neden olmuş, birçok politikacı hayali ihracata sebep olduğu-hatta göz yumduğu-iddiasıyla suçlanmıştır.

HAYAT SAHASI TEORİSİ:

Emperyalist ülkelerin işgal ve sömü-

rülerine fikri zemin oluşturmak amacıyla ileri sürülen geopolitik doktrin. Alman düşünür Prof. Karl Haushofer tarafından ileri sürülen doktrin ırkçılıkla beslenir. Doktrine göre milletler, statik ve dinamik olmak üzere iki gruba ayrılır. Statik milletler yayılmalarını tamamlamış, optimum nüfus seviyesine erişmişlerdir. Dinamik milletlerin ise nüfusu hızla artmaktadır. Artan bu nüfuslarına hayat sahası bulmak ihtiyacındadırlar. Nasyonal sosyalizm rejimi, Rusya seferini bu teoriye dayanarak izah etmiştir. (Bkz: Geopolitik)

HEGEMONYA:

Bir devlet, sınıf ya da toplumsal grup tarafından uygulanan ideolojik, kültürel ve siyasi iktisadi egemenlik.

HEGEMONYACILIK:

Bir devletin diğer devletler üzerinde siyasi egemenlik kurma eğilimi.

HEYET:

Bir kurum ya da toplumu temsil etmekle görevlendirilmiş kişilerden oluşan topluluk; delegasyon, kurul.

HEYET-İ TEMSİLİYE:

Milli mücadele esnasında Erzurum Kongresince oluşturulan ve Sivas Kongresince yeni kişilerin katılımıyla genişletilen ve bir nevi Anadolu Hükümeti görevi yapan kurul. "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi" adını taşıyan bu 16 kişilik kurul, geçici hükümet niteliğindeydi. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da TBMM toplanıncaya kadar

bütün eylemlerini bu sıfatıyla yürüttü.

HEYET-İ VÜKELA:

Osmanlı devletinde, bugünkü Bakanlar Kurulu'nun karşılığı olarak oluşturulan kurul. Meclis-i Vükela da denirdi.

HİBE:

Karşılıksız yardım. Uluslararası örgütler, kuruluşlar ya da devletler tarafından bir ülkeye yapılan hibede hiçbir şart aranmaz. Bu yardım türü mali olabileceği gibi, program ve projelere ilişkin olarak teknik malzeme biçiminde de olabilir. Hibe de bulunan ülkenin bu yardımı alan ülkelerdeki amacı kendisine siyasi avantajlar kazandırmak, uluslararası alandaki gücünü artırmak ve desteklediği sektörleri kendi lehine çevirmektir.

HİLAFETÇİ:

Halifeliğin sürdürülmesinden yana olan kişi, topluluk.

HİMAYESİLİK:

Milli ekonomiyi dış rekabetten korumayı amaçlayan ve devlet müdahaleciliğini savunan doktrin.

HİNTERLANT:

Uluslararası hukukta bir devletin etki (nüfuz) alanı.

HİYERARŞİ:

Sosyal bir toplulukta iktidarın kademelendirilmesi; en geniş yetkilerle sahip olan en üst kademedan aşağıya doğru üstlük-astlık ilişkilerinin hâkim olması. Siyasi iktidarın halkın

serbest oyları ile tayin edilmesi hiyerarşiyi ortadan kaldırmış değildir. Bilakis demokratik ülkelerde hiyerarşinin alanı ve çeşidi genişlemiştir.

HİZB-İ CEDİT:

İttihat ve Terakki Partisi içinde yer alan muhafazakar-sağ grup.1911'de parti içindeki bir başka grup olan Hizb-i Atik ile birleşen Hizb-i Cedit, Ahali Fırkası ile de yakınlaşmışsa da birleşme gerçekleşmedi ve grup aynı yıl dağıldı.

HİZB-İ TERAKKİ:

Meclis-i Mebusan'da İttihat ve Terakki Partisi'nin içinde yeralan sol görüşlü muhalif grup. 7 milletvekilinden oluşan grubun içinde Dr. Rıza Tevfik, Cami Bey (Baykut), Dr. Rıza Nur gibi isimler de yer alıyordu. Grup üyelerinin partiden ayrılmasıyla dağıldı.**HİZİP:** Siyasi bir örgütlenme içinde örgütün genel amaç ve düşünceleri dışında amaçlar taşıyan küçük grup, klik.

HİZİPÇİ:

Siyasi bir parti ya da örgüt içinde hizip oluşturan ya da belli bir hizip içinde yer alan kimse.

HİZİPÇİLİK:

Hizipçi eğilim, ya da eylem.

HOŞGÖRÜ:

Başkalarının farklı siyasi eğilim ve düşünceye sahip olmasını kabul eden kimsenin tavrı, müsamaha.

HUDUT:

Bir ülkeyi diğerinden ayıran çizgi, sınırı.

HUDUTNAME:

Savaşan komşu devletler arasında savaşın bitimiyle birlikte sınırları tespit etmek amacıyla hazırlanan proje veya rapor.

HUKUK:

Bir toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devlet gücüyle uyulması mecburi hale getirilmiş olan kurallar bütünü.

HUKUK DEVLETİ:

Polis devleti kavramının karşısı. Devletin hukuki ilkelerle bağlı oluşu, vatandaşların da hukuki güvenlik içinde olmalarını sağlar. Bu açıdan hukuk devleti, hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye bağlanmasını ve devlet işlemlerinin bağımsız yargı organları tarafından hukuka uygunluk denetiminden geçirilmesini gerektirir. İdari eylem ve işlemler söz konusu olduğunda bu denetim Türkiye’de özel idare mahkemeleri tarafından yapılır. Yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun sağlanması ise Anayasa Mahkemesi eliyle gerçekleştirilir. Hukuk devleti ilkesi, mahkemelerin bağımsızlığını ve yargıç güvencesini olduğu kadar yönetilenlerin de haksız tutuklama ve cezalandırma işlemlerine karşı korunulmasını gerektirir. 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da hukuk devleti ilkesini devletin nitelikleri arasında saymış, gerek yasama gerekse yürütme organının eylem ve işlemlerinin yargısal denetimini ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir.

HUSUMET ANDI:

Demokrat Parti’nin 20 Haziran 1949’da yapılan büyük kongresinde “Milli Teshanüt Andı” adıyla kabul ettiği bildirge. Bu bildirge, 1946 seçimlerinde de bir yolsuzluk girişimine karşı direnme teklifini içerir. Olayın, dönemin gazetelerinde “Milli husumet andı” adıyla yayınlanması üzerine, halk arasında bildirgeye bu ad verildi.

HUZUR HAKKI:

Kamu idarelerindeki bazı komisyon ve meclis üyelerinin her toplantıya katılmalarının karşılığı olarak devlet tarafından ödenen para. Buna “huzur ücreti” de denir.

HÜCRE:

Siyasi ve gizli bir örgütlenmede, örgütü oluşturan temel birim.

HÜKÜMDAR:

Bir ülkeyi yöneten, hükmeden kimse. Kral, imparator, padişah, hakan, vb.

HÜKÜMET:

1- Bir devletin siyasi yönetim biçimi, iktidarın kullanış tarzları. Bu tanım, geniş anlamda hükümet kavramını, yani bir devletin yasama, yürütme, yargı organlarını ve bunlara bağlı olarak devlet yetkisini kullanan tüm devlet organlarını içine alan siyasal yönetim biçimini ifade eder. “Demokratik hükümet”, “monarşik hükümet” gibi. Bu tanımla hükümet, günlük dilde “devlet” kavramı ile karıştırılır. Oysa hükümet, devlet adı verilen büyük aygıtın sahip bulundu-

ğu egemenlik yetkisinin sadece belli bir kısmını kullanan organ olup devletin unsurlarından sadece biridir.

2- Bir ülkenin genel yönetimini sağlayan devlet organları.

3- Bir devlette yürütme gücünü elinde tutan organ. Bu, devletin “yürütme” organını ifade eden dar anlamdaki bir tanım olup, ülkelere göre değişen bazı farklılıklarla beraber Bakanlar Kurulu’nun karşılığı olarak kullanılır. Kuvvetlerin ayrılma derecesi ve kuvvetler arasındaki ilişkilerin biçimine göre hükümetler, demokrasilerde “meclis hükümeti”, “başkanlık hükümeti” ve “parlamentar hükümet” olarak üçe ayrılır. Belli nispette kuvvetler birliği esasına dayanan meclis hükümetinde yasama ve yürütme, halkın temsilcilerinden meydana gelen mecliste toplanmış olup; Bakanlar Kurulu, bu meclis adına yürütme fonksiyonunu yerine getirir. Bu hükümet sisteminde bakanlar, meclisin memurları durumundadırlar. Türkiye’de 1921-1924 Anayasaları, meclis hükümeti sistemini benimsemişlerdir. Başkanlık hükümetini, halkın seçtiği başkanla, başkanın atadığı yardımcılar oluşturur. Bu sistemde yasama ile yürütme arasında kesin sınırlar konmuştur ve başkan, meclise karşı sorumlu değildir. Siyasal bakımdan çok güçlü ve geniş yetkilere sahip olan yürütme organının başı, aynı zamanda devletin de başıdır. Başkanlık sisteminin en iyi örneği ABD’de görülmektedir. Parlamenter hükümet sisteminde,

başbakan ve bakanlardan oluşan hükümet, meclisten bağımsız bir konuma sahip olup meclise karşı sorumludur. Yürütme ile ilgili bazı yetkilere sahip olan cumhurbaşkanları, hükümetlere bazen başkanlık edebilirler. Bu sistemde de yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden ayrılmış olmakla beraber, bu ayrım başkanlık sistemindeki kadar kesin değildir. Parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran partinin kurduğu hükümet, yasamayı istediği gibi yönlendirebilmektedir. Bu bakımdan bu sistem “kuvvetlerin işbirliği sistemi” olarak değerlendirilir. Parlamenter sistemin başlıca özellikleri şunlardır: Bağımsız ve sonsuz bir devlet başkanlığı kurumu, kabinenin parlamentoya karşı sorumlu olması, uyumlu çalışan bir bakanlar kurulu ve yürütme organının yasamayı (bazı durumlarda) feshedebilmesi.

Türkiye’de hükümet sistemlerinin gelişimi kendine özgü bazı ana çizgiler göstermektedir. Eski Türk devletlerinde egemenliği elinde tutan “han”a yönetimde yardımcı olan ve “boy beyleri”nden oluşan bir kurul vardı. Türkler Müslüman olduktan sonra İslam kurumlarını benimzediler ve hükümet fonksiyonunu gören “divan”ları örgütlediler. Osmanlı devletindeki “Divan-ı Hümayun”, padişah adına yürütmeden sorumlu bir organ olarak faaliyette bulunmuştur. 19. yüzyılda Divan-ı Hümayun lağvedildikten sonra yerine “Meclis-i Vükela” tesis edildi. 1921 ve

1924 Anayasaları "Meclis hükümeti" biçimini benimserken 1961 ve 1982 Anayasaları "Parlamentar Hükümet" modelini benimsemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri:

1. İnönü Hükümeti (30.10.1923-06.03.1924)
2. II. İnönü Hükümeti (06.03.1924-22.11.1924)
3. Okyar Hükümeti (22.11.1924-03.03.1925)
4. III. İnönü Hükümeti (03.03.1925-01.11.1927)
5. IV. İnönü Hükümeti (01.11.1927-27.09.1930)
6. V. İnönü Hükümeti (27.09.1930-04.05.1931)
7. VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931-01.05.1935)
8. VII. İnönü Hükümeti (01.03.1935-01.11.1937)
9. I. Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938)
10. II. Bayar Hükümeti (11.11.1938-25.01.1939)
11. I. Saydam Hükümeti (25.01.1939-03.04.1939)
12. II. Saydam Hükümeti (03.04.1939-09.07.1942)
13. I. Saraçoğlu Hükümeti (09.07.1942-09.03.1943)
14. II. Saraçoğlu Hükümeti (09.03.1943-07.08.1946)
15. Peker Hükümeti (07.08.1946-10.09.1947)
16. I. Saka Hükümeti (10.09.1947-10.06.1948)
17. II. Saka Hükümeti (10.06.1948-16.01.1949)

18. Günaltay Hükümeti (16.01.1949-22.05.1950)
19. I. Menderes Hükümeti (22.05.1950-09.03.1951)
20. II. Menderes Hükümeti (09.03.1951-17.05.1954)
21. III. Menderes Hükümeti (17.05.1954-09.12.1955)
22. IV. Menderes Hükümeti (09.12.1955-25.11.1957)
23. V. Menderes Hükümeti (25.11.1957-27.05.1960)
24. I. Gürsel Hükümeti (30.05.1960-05.01.1961)
25. II. Gürsel Hükümeti (05.01.1961-20.11.1961)
26. VIII. İnönü Hükümeti (20.11.1961-25.06.1962)
27. IX. İnönü Hükümeti (25.06.1962-25.12.1963)
28. X. İnönü Hükümeti (25.12.1963-20.02.1965)
29. Ürgüplü Hükümeti (20.02.1965-27.10.1965)
30. I. Demirel Hükümeti (27.10.1965-03.11.1969)
31. II. Demirel Hükümeti (03.11.1969-06.03.1970)
32. III. Demirel Hükümeti (06.03.1970-26.03.1971)
33. I. Erim Hükümeti (26.03.1971-11.12.1971)
34. II. Erim Hükümeti (11.12.1971-22.05.1972)
35. Melen Hükümeti (22.05.1972-15.04.1973)
36. Talu Hükümeti (15.04.1973-26.01.1974)
37. I. Ecevit Hükümeti (26.01.1974-

- 17.11.1974)
 38. Irmak Hükümeti (17.11.1974-31.03.1975)
 39. IV. Demirel Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977)
 40. II. Ecevit Hükümeti (21.06.1977-21.07.1977)
 41. V. Demirel Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978)
 42. III. Ecevit Hükümeti (05.01.1978-12.11.1979)
 43. VI. Demirel Hükümeti (12.11.1979-12.09.1980)
 44. Ulusu Hükümeti (20.09.1980-13.12.1983)
 45. I. Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987)
 46. II. Özal Hükümeti (21.12.1987-09.11.1989)
 47. Akbulut Hükümeti (09.11.1989-23.06.1991)
 48. I. Yılmaz Hükümeti (23.06.1991-20.11.1991)
 49. VII. Demirel Hükümeti (21.11.1991-25.06.1993)
 50. I. Çiller Hükümeti (25.06.1993-05.10.1995)
 51. II. Çiller Hükümeti (05.10.1995-30.10.1995)
 52. III. Çiller Hükümeti (30.10.1995-06.03.1996)
 53. II. Yılmaz Hükümeti (06.03.1996-28.06.1996)
 54. Erbakan Hükümeti (28.06.1996-30.06.1997)
 55. III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-11.01.1999)
 56. IV. Ecevit Hükümeti (11.01.1999-28.05.1999)

57. V. Ecevit Hükümeti (28.05.1999-)
 58. Gül Hükümeti (18. 11. 2002 - 14. 03. 2003)
 59. Erdoğan Hükümeti (14. 03. 2003 -29.08.2007)
 60. II. Erdoğan Hükümeti (29.08. 2007-14.06.2011)
 61. III. Erdoğan Hükümeti (14.06. 2011-)

HÜKÜMET BİLDİRİSİ:

Çoğu kez Bakanlar Kurulu toplantısından sonra hükümetin, sözcüsü aracılığıyla basın organlarına verdiği bildiri. (TRT hükümet bildirimlerini yayınlamakla yükümlüdür ve yayın sırasında bunun hükümet bildirisi olduğunu açıklar.)

HÜKÜMET DARBEŞİ:

- 1- Ülkenin karar alma organlarının görevlerini yerine getirmediği gerekçesi, anayasal düzeni korumak iddiasıyla ordunun yönetime el koyması.
- 2- Devletin meşru anayasal sistemini savunan hükümet güçlerinin, kitlesel desteği olmayan dar bir elit zümre tarafından ani, beklenmedik şekilde ya da zor kullanarak yönetimden uzaklaştırılması.

HÜKÜMET SORUMLULUĞU:

Parlamentar rejimlerde hükümetin, parlamentonun denetiminde olması. Parlamentonun onayını alamayan hükümet istifa etmek zorunda kalır. Hükümetin parlamento karşısındaki sorumluluğu, çoğu kez Millet Meclisine karşı olur. Kimi sistemlerde bu sorumluluk her iki Meclise karşı yani hem senatoya hem de millet mec-

lisine karşı söz konusu olabilir. Meclislerin, hükümeti denetlemek için başvurdukları iki önemli araç vardır: Gensoru ve güvenoyu. (Bkz: Gensoru, güvenoyu)

HÜKÜMET SÖZCÜSÜ:

Hükümetin program ve kararlarını basına ve kamuoyuna duyurmakla görevli kimse.

HÜKÜMET TASARRUFLARI:

Hükümetin yargı denetimi dışında kalan işlemleri. Hükümet tasarrufları, Türkiye'de 1924 Anayasası döneminde genişçe bir uygulama alanı buldu. İskan yasalarına ilişkin idari karar ve uygulamalar, yabancılara karşı alınan misilleme kararları, yurttaşlıkla ilgili bazı kararlar, yabancıların sınırdışı edilmele-ri vb. yargı denetimi dışında kaldı. 1961 Anayasası özellikle DP dönemi uygulamalarına yönelik bir tepkiyle, idarenin hiçbir eylem ve işleminin hiçbir halde yargı denetimi dışında bırakılamayacağını bildirdi (114. madde). Bu açık hükme karşın, Danıştay bu dönemde, Bakanlar Kurulu'nun sıkıyönetim ilanı kararlarını, bu işlemin daha sonradan TBMM tarafından onaylanıp idari niteliğini yitirdiği gerekçesiyle incelemekten kaçınmıştır. 1982 Anayasası da, "İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" (125. madde) kuralını getirmiş olmakla birlikte, Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler yargı denetimi dışında bırakmıştır.

HÜKÜMET-İ MEŞRUTA:

Türkiye'de Anayasa Hukuku ile ilgili olarak yayınlanmış ilk kitap. Ticaret-i Bahriye Meclisi görevlilerinden Esat Efendi tarafından yazılan kitap 1876'da yayınlanmış ve halka anayasal rejimin ne olduğunu, bu rejimle toplumun neler kazanabileceğini öğretmeyi amaçlamıştır.

HÜLLE PARTİSİ:

Kurucularının başka bir siyasi partiye katılmak amacıyla kurdukları kısa ömürlü, geçici siyasi parti.

HÜR DEMOKRAT PARTİ (HDP):

9 Mayıs 1986'da kurulan ve yaklaşık 6 ay sonra kapanan siyasi parti. Ülkü Söylemezoğlu başkanlığındaki Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin feshe-dilmesinden sonra Mehmet Yazar'ın başkanlığında kuruldu. 16 Türk devletini temsil eden 16 köklü çınar ağacını amblem olarak seçen parti, ara seçimde aldığı başarısız sonuç üzerine, kurucular kurulunun kararıyla ANAP'a katıldı.

HÜR DÜŞÜNCE KULÜPLERİ

FEDERASYONU:

1967 yılında aralarında Hasan Celal Güzel'in de bulunduğu milliyetçi bir grup genç tarafından kurulan fikir örgütü. Kısa zamanda 37 ilde şube açan federasyon, sol gençlik örgütleri karşısında Türkçü bir blok oluşturdu.

HÜRRİYET:

Bkz: Özgürlük.

HÜRRİYET MİSAKİ:

Demokrat Parti'nin kuruluşunun ilk yıldönümü münasebetiyle 7 Ocak

1947'de toplanan büyük kurultay sonunda yayınlanan bildirge. Hilesiz serbest seçim ve özgürlüklere yönelik soyut bir özelemler paketi niteliğindeki bu bildirge, iktidar yanlısı basında ve hükümette büyük tepkilere yol açtı.

HÜRRİYET PARTİSİ:

DP'den ayrılan 19 milletvekili tarafından 29 Aralık 1955'te kurulan siyasi parti. DP içindeki liberal görüşlü kimi üyeler, Adnan Menderes yönetimine karşı muhalefetlerini, basına ispat hakkı tanınması yolundaki istekleriyle somutlaştırdılar. Kimi partiden ihraç edilen, kimi istifa eden ve aralarında Ekrem Alican, Turan Güneş, Fethi Çelikbaş ve İbrahim Öktem'in de bulunduğu bu milletvekilleri, liberal ekonomiden yana bir program etrafında Hürriyet Partisi'ni kurdular. Partinin ilk genel başkanlığına Manisa milletvekili Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu getirildi. 1957 seçimlerinde genel oyun ancak %4'ünü alabildi. 24 Kasım 1958'de toplanan genel kongrede partinin kapatılmasına, mallarının CHP'ye devredilmesine karar verildi. Malların yanı sıra parti yöneticilerinin büyük bir kısmı da CHP'ye geçti.

HÜRRİYET VE ANAYASA BAYRAMI:

9 Mayıs 1963 günü kabul çıkarılan bir yasayla kabul edilen ulusal bayram. 27 Mayıs 1960 İhtilali, tek parti sultanını yıkan ve iktidarda bulunduğu zaman içinde ülkeye çok büyük hizmetler yapan Demokrat Parti'yi

kapatmakla kalmayıp, Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın da idamıyla sonuçlandı. Halkın vicdanında kapanmaz bir yara olarak kalan bu ihtilal; Türk siyasetinin garip bir cilvesi olarak 9 Mayıs 1963 tarih ve 221 sayılı yasayla ulusal bayram ilan edildi. İhtilalle gelen bu bayram gene bir ihtilalle kaldırıldı. 12 Eylül 1980'deki askerî müdahaleden sonra oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi'nin 17 Mart 1981 tarih ve 2429 sayılı yasası uyarınca kaldırıldı.

HÜRRİYET VE İTİLAFLAR FIRKASI:

Trablusgarp Savaşının oluşturduğu bunalımlı ortamda, İttihat ve Terakki Yönetimine karşı çıkan partilerden Mutedil Hürriyetperveran ve Ahrar Fırkalarının bir araya gelerek 21 Kasım 1911'de oluşturdukları siyasi parti.

Rum, Ermeni, Arnavut, Arap, Bulgar kökenli mebusların büyük bölümü ve Meclisteki bağımsızların katılmalarıyla güçlenen fırka, kısa zamanda İttihat ve Teraki karşısındaki en güçlü parti oldu. İktidarın tutumundan memnun olmayan eski İttihatçılar, Ahrarcılar, ilmiyye mensupları, sosyalistler de bu fırkanın çatısı altında toplantılar. Partinin kurucuları arasında İsmail Hakkı Paşa, Abdülhamit Zehravi, Mustafa Sabri Efendi, Dr. Rıza Nur, Damat Ferit Paşa, Miralay Sadık Bey bulunmaktaydı. Fırkanın başkanlığına Damat Ferit Paşa seçildi. Bir süre sonra bu görevinden sağlık nedeniyle ayrılınca yerine Mü-

şir Fuat Paşa getirildi.

Çok farklı kesimlerden farklı çıkarları savunan kişileri biraraya getiren fırkanın amacı, öncelikle İttihatçıların iktidarını yıkmak oldu. Fırka, programında Osmanlıcılık, adem-i merkezîyetçilik, teşübbüs-ü şahsi, meşrutîyetçilik ve liberal iktisattan yana olduğunu belirtiyordu. Fırka, geçen zaman içinde beklenilen başarıları gösteremedi. Fırka içi anlaşmazlıklar ortaya çıktı. 23 Ocak 1913'teki Babıâli Baskınından sonra fırka dağılmaya başladı. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra (11 Haziran 1913) fırka üyelerinden bir kısmı olayda sorumlu görülerek idam edildi. Bazıları da Avrupa'ya kaçtı; orada Şerif Paşa, Miralay Sadık ve Mustafa Sabri Efendi önderliğindeki yeni bir Jön Türk hareketi örgütlenmeye çalışıldı.

Fırka, ikinci çıkışını Birinci Dünya Savaşı sonrasında İttihat ve Terakki Fırkası iktidardan düşünce gerçekleştirdi ve 14 Ocak 1919'da yeniden yurtiçinde eyleme geçti. İngilizler tarafından da desteklenen fırka, bu dönemde Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk hareketini, İttihatçıların bir girişimi olarak değerlendirdi ve karşı çıktı. Damat Ferit Paşa'nın kurduğu 5 kabineye de nazır veren Hürriyet ve İtilaf Fırkası, mütareke döneminin bir anlamda iktidar partisi oldu. Anadolu'da giderek güçlenen Kuvayi Milliye hareketi karşısında fırka güç kaybetti. Dr. Rıza Nur, Ahmet Ferit gibi bazı İtilafçılar Ankara'ya gelerek TBMM'ye katıldı. Savaşın kazanılmasından sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderleri yurtdışına çıktılar. Bir kısmı 150'likler listesine alındı. Fırka dağıldı.

-I-

İKTA:

Devlete ait toprakların, bazı vergilerin ve devlet gelirlerinin hizmet ve maaşlarına karşılık olmak üzere asker ve sivil yöneticilere tahsis edilmesi sistemi. Selçuklular döneminde uygulanan ıkta sistemini Osmanlılar, “tımar” adı altında bünyesine aldı.

İLİMLİ:

Siyasette, çok hızlı bir gelişmeden, çok köklü bir değişimden kaçınma eğiliminde olan bir kimse, grup, partii.

İLİMLİLİK:

Her türlü aşırılıktan uzak, davranışlarında dengeli ve ölçülü olan siyasetçinin davranışlarının niteliği; mutedillik.

İLİMLİ MONARŞİ:

Hükümdarlık yetkilerinin bir anayasa ile sınırlandırıldığı monarşi.

IRKÇILIK:

İnsan grupları arasında değer bakımından bir hiyerarşi bulunduğu; hareketle bazı ırkların diğerlerinden üstün olduğunu savunan, mensup olduğu ırkı diğerlerinden üstün görerek onlar üzerinde hegemonya kurmayı meşru sayıp bu uğurda mücadele verilmesini öngören ideoloji.

19. yüzyılda ideolojik bir teori haline gelmeye başlayan ırkçılık düşüncesi, Darwin'in fikirlerinden etkilenmişti. İnsanoğlunun tarihi süreç içinde çeşitli aşamalara ulaştığını, Avrupalı insanı teşkil eden beyaz ırkın da en üstün medeniyet seviyesine vardığını savunan “Sosyal Darwincilik”, ırkçılık ideolojisine temel teşkil etti. 19. yüzyıl sonlarına doğru Almanya’da Pangermanizmin, Rusya’da Panslavizmin gelişmesine hizmet eden ırk-

çılık, her iki ülkenin de emperyalist yayılmacılığın da temelini teşkil etti. Hitler Almanya'sında, Mussolini İtalya'sında ırkçılık devlet politikası oldu. ABD'de önceleri kıta yerlilerini, daha sonra da zencileri yok etmeye yönelik bir araç olarak kullanıldı. Batı Avrupa ülkeleri, sömürgeleştirdikleri Güney Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde sömürgecilik politikalarını ve yönetimlerini meşrulaştırmak için ırkçı görüşlerden yararlanma yoluna gittiler.

Birçok ülkede ırk ayırımı politikası hâlâ devam ediyorsa da, dünyada giderek ırkçılık düşüncesinin terk edildiği ve ırk ayırımının kınandığı görülmektedir. Gerek uluslararası sözleşmelerde, gerekse ulusal yasalarda ırk ayırımı ve ırkçılık düşüncesini yasaklayan hükümler getirilmektedir. Uluslararası alanda BM yasası, UNESCO'nun çalışmaları, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Irk Ayırımının Bütün Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1965), ırkçılığı ve ırk ayırımını yasaklar hükümler getirmiştir. Ahlaki bakımdan bütün dünyada insanların eşitliği, ırk, dil, din, cinsiyet ayırımının yapılmaması şeklinde düşünce gelişirken, ulusal alanda ırkçılığa karşı hükümler anayasalara girmiştir.

1982 Anayasası'nın 10. maddesi dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin

herkesin yasa önünde eşit olduğu kuralını getirmektedir. Bütün bu ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere rağmen, ırkçılığın önüne geçildiği söylenemez. İslamiyet'in ırk ayırımını ve ırkçılık düşüncesini yasaklamış olması, bireysel üstünlüğü "takva"ya dayandırmış bulunması, Müslüman toplumlarda ırkçılığın gelişmesine engel olmuştur.

İSLAHAT:

Herhangi bir kurumda, kuruluştaki, usulde, işte veya devlet düzeninde eskiyen, bozulan, aksayan yanları düzeltme, iyileştirme, eksiklikleri tamamlama veya yerine yenisine koyma; reform.

İSLAHAT FERMANI:

Sultan Abdülmecit tarafından Kırım Savaşının son yıllarında hazırlanarak Sadrazam Ali Paşa tarafından Babıâli'de nazırlar, yüksek dereceli memurlar, din adamları ve etnik toplulukların temsilcileri önünde okunup ilan edildikten sonra 28 Şubat 1856'da Paris Antlaşması sırasında yabancı devletlere sunulan yenileştirme programı. Osmanlı Devletinin, Hristiyan tebaasıyla ilgili hükümler haklarının Avrupalı devletlerin denetimine geçmesi sonucunu doğuran Islahat Fermanı; Müslümanlarla Hristiyanlar arasında mevcut din, vergi, askerlik, devlet memuru olabilme ve eğitim alanlarındaki farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlıyor, bu hususları mevcut uygulamaya göre Hristiyan tebaa le-

hine ayrıntılarıyla düzenliyordu.

İSLAHAT HAREKETLERİ:

Osmanlı devletinin son zamanlarında Batılılaşma yönünde girilen yenileşme akımlarının genel adı.

Cumhuriyet devrine kadar devam eden Osmanlı devletindeki ıslahat hareketlerini değerlendiren ilim adamlarının yaklaşımları üç grupta toplanır: Birinci gruptakiler, Osmanlı ıslahat hareketlerini batılılaşma yolunda atılan adımlar olarak değerlendirirler. Batıyı anlayan, Batılı gibi düşünen bir grup Osmanlı aydın, bürokrat ve devlet adamının Tanzimat'la başlattıkları köklü ıslahat hareketlerinin asıl hedefinin tüm müesseseleriyle Batılaştırmak olduğunu söylerler. Bu batıcı aydın grubu zamanla büyümüş, Osmanlıya Batılılaşma yolunda önemli adımlar attırmışlardır. İkinci gruptakiler, Osmanlı ıslahat hareketlerini Marksist tarihçi ekole göre sınıflar arası çatışmalar olarak değerlendirmekte; egemen kapitalist dış güçlerin, içerdeki işbirlikçilerini Müslüman hâkim sınıfa karşı örgütleyerek Osmanlı devletini kapitalizmin etkisi ve denetimi altına almak mücadelesi olarak görmektedirler. Onlara göre adeta her ıslahat, azınlık sınıfa karşı verilmiş bir taviz, kapitalleşme yolunda atılmış bir adımdır. Üçüncü gruptakiler, ıslahat hareketlerini, Batının öncelikle tekniğinden yararlanmak ve devleti tekniğinden kültürüne kadar tüm müesseseleriyle en üstün ve en ileriye ulaştırmak

amacıyla girilen hareketler olarak değerlendirirler.

İSLAHATÇI DEMOKRASİ PARTİSİ (İDP) :

21 Mart 1984'te Aykut Edibali ve 48 arkadaşı tarafından kurulan siyasi parti. İDP, 1986 yılında yapılan belediye seçimleri ile milletvekili ara seçimlerine katılma hakkını elde etti ancak başarılı olamadı. 29 Kasım 1987 genel seçimlerinde de barajı aşamadı. 1991 erken genel seçimleri için RP ve MÇP ile üçlü bir ittifak oluşturdu. Partinin adayları seçime RP listesinden girdi. Seçimler sonucunda Meclis'te 2 üye ile temsil edilen parti, 22 Kasım 1992'de adını Millet Partisi olarak değiştirdi. 27 Mart 1994 mahalli seçimlerinde, 24 Aralık 1995, 18 Nisan 1999, 3 Kasım 2002 ve sonrası yerel ve genel seçimlerinde bir varlık gösteremedi.

İSLAHAT-I ESASİYE OSMANLI FIRKASI:

1909-1913 yılları arasında faaliyet gösteren siyasi parti. İttihat ve Terakki Fırkası ile anlaşmazlığa düşen Şerif Paşa tarafından Fransa'da kuruldu. Fransa'daki zamanın iktidar partisine özenerek partiye "Le Parti Radical Ottoman" adı verildi. Yurtiçinde ciddi bir ağırlığı olmayan Fırka, yurtdışında İttihat ve Terakki'ye karşı sert bir muhalefet yürüttü. Babıâli Baskınından sonra Paris'e kaçan Hürriyet ve İtilafçılarla birleşti ve Şerif Paşa, Paris'te yeniden oluşturulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na başkan oldu.

İCRA:

Bkz: Yürütme.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ:

Bkz: Ankara Hükümeti

İCRAAT:

Bir hükümetin görevde kaldığı süre içinde yaptığı işler, uygulamalar, çalışmalar.

İCRACI FEDERALİZM:

Federal eyaletlerin başkanlık, bakanlık ya da bakan yardımcılar düzeyinde yoğun etkileşim içinde ülkeyi yönettikleri federasyon biçimi.

İÇ BORÇLANMA:

Genellikle kamu bütçesindeki hizmetlerin finansmanı için hükümetlerin yurtiçi kaynaklardan elde ettiği ve alınması ve ödenmesi durumlarında ülkenin toplam kaynaklarının artması ya da azalmasını sonuçlandırmayan kamu borçlanma türü.

İÇ EGEMENLİK:

Bkz: Egemenlik

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI:

Ülkenin genel kolluk ve güvenliğini, kamu düzenini, kişi hak ve hürriyetlerini korumak, sınır ve karasularının güvenliğini sağlamak, kaçakçılığı önlemek, vatandaşlık işlemlerini yürütmek amacıyla kurulmuş bakanlık. Dâhiliye Vekaleti adıyla 1920'de kurulan bakanlığın örgütleri 14 Şubat 1985 tarih ve 3152 sayılı yasayla yeniden düzenlenmiştir.

İÇ SAVAŞ:

Bir devlet içindeki farklı siyasi, etnik, coğrafi veya ideolojik grupların mevcut yönetimi ele geçirmek veya onu tamamen değiştirip yerine yeni bir yönetim kurmak amacıyla yaptıkları silahlı mücadele.

İç savaş, bazen yönetilenlerle iktidar arasında olduğu gibi, bazen de yöne-

tilenlerin kendi aralarında olabilir. “İç savaş, devletin görevlerini yapmadığı bir zamanda ortaya çıkar” görüşü genelde kabul edilir.

Eğer topluluklar, devletin görevlerini yapmadığına, haksızca karar verdiğine, baskı uygulayıp hak arayanları cebri yollarla sindirdiğine, yönetime saygı duyacak bir sebebin kalmadığına ve başka da çıkış yolunun bulunmadığına karar verirlerse, ülke içinde hoşnutsuzluklar baş gösterir; kaba kuvvet hareketleri, ayaklanmalar, kargaşalıklar, komplolar, suikastlar patlar verir. İç savaşların ortaya çıkışı, özellikle günümüzde pek çok sebebe dayandırılmıştır. Ülkelerde hüküm süren rejimlerin otoriter veya totaliter oluşları da, bu sebepler arasındadır. Çeşitli politik grupların önlerine çıkan bir fırsattan yararlanarak “yeni oluşmakta olan bir devlet yapısına sahip olmak istemeleri” de başka bir sebeptir.

Ayrıca “bazı devletlerin kendi prestijlerini ve askerlerini risk altına atmaksızın, yabancı milletleri birbirleri içinde dövüştürmek istemeleri” de daha farklı bir sebeptir. Diplomatların, özel eğitimden geçmiş ajanların, kimi kuryelerin, kışkırtıcıların ve terör timlerinin kullanıldığı bu tür iç savaşlar, kimilerine göre, “zengin ülkelerin kendi politik ve ekonomik menfaatlerini gözeterek fakir müttefiklerini uzak bölgelerde savaşa sevk etmelerinden” kaynaklanır ve “bu savaşlar, zenginin fazla gelen milyarlarını ve fakirin fazla nüfusunu har-

cadığı savaşlardır.” Özellikle fakir ülkelerde meydana gelen bu iç savaşları çıkaranların amacı, ülkenin hem ekonomik gücünü zayıflatmak, hem insan potansiyelini kırmak ve mevcut gücünü her yönden tüketmektir. Böylece ülke zayıf düşecek dolayısıyla bağımlı kılınması ve sömürülmesi kolaylaşacaktır.

Özellikle günümüzdeki iç savaşlar, yalnızca kendilerini gösterdikleri ülkelerin iç meselesi olarak kalmazlar. Kısa zamanda milletlerarası bir boyut kazanırlar. İç savaşın içinde yer alan teşkilatlar veya taraflar, umulmadık bir biçimde ve çok az bir süre içinde değişik ülkelerden yandaş bulurlar ve kendi davalarını, bu ülkeler aracılığıyla uluslararası platforma taşırlar. Kuşkusuz bu yandaşlıklarda ekonomik, politik ve askerî çıkarlar her zaman göz önünde tutulur.

İÇ SULAR:

Uluslararası deniz hukukunda, limanları, demir-yerlerini, iç denizleri ve körfezleri kapsayan bir terim. Bu tür sularda, söz konusu devletin egemenlik hakları geçerlidir. Uluslararası yükümlülüklerine ters düşmeyecek her şeyi yapabilir.

İÇTİMAİYAT-I UMUMİYE KANUNU:

9 Haziran 1909’da yürürlüğe giren ve Osmanlı uyruğunda olan herkesin silahsız olarak her türlü toplantı ve gösteri yapmasına izin veren, Türkiye’nin ilk toplantı ve gösteri yasası.

İÇTÜZÜK:

Yasama meclislerinin kendi iç çalış-

malarını düzenlemek için koydukları kuralları içeren metin. İktüzükler, kural olarak yalnız yasama meclisi üyelerini ilgilendirir ve parlamento dışın-da bir uygulama alanı bulmaz. Meclis çalışmalarının verimliliğini, düzenliliğini ve özellikle muhalefet gruplarının haklarını sağlaması yönünden içtüzük hükümleri büyük önem taşır. Bu nedenle 1961 ve 1982 Anayasaları, tıpkı yasalar gibi, yasama meclisi içtüzüklerinin de Anayasa Mahkemesince denetlenebilmesini öngörür. Uygulamada Anayasa Mahkemesi, yalnız içtüzük ve içtüzük değişikliklerini değil, “ıktüzük düzenlemesi” niteliğindeki öteki meclis kararlarını da denetler. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi, yasaların biçim yönünden anayasaya uygunluğunu denetlerken, içtüzük kurallarına uyulup uyulmadığını da göz önünde bulundurur. 1961 Anayasası döneminde yasama organı iki meclisli olduğu için (Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu) bunların her birinin ayrı bir tüzüğü, bir de TBMM birleşik toplantısı içtüzüğü vardı. 1982 Anayasasında yasama organı tek meclislidir. 1982 Anayasasına göre, seçilmiş olan TBMM, henüz kendi içtüzüğünü yapmamış olduğundan, Anayasanın geçici 6. maddesi uyarınca “Millet Meclisi’nin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan içtüzüğünün Anayasaya aykırı olmayan hükümleri” uygulanmaktadır.

İÇ YETKİ SINIRLARI İZNİ:

Bir devletin kendi sınırları içinde-

ki her hangi bir davranışının, o devletin iç egemenlik yetkilerini ilgilendirip ilgilendirmedığıne karar verme konusunda BM Güvenlik Konseyine yetki veren uluslar arası hukuk hükmü.

İDARE:

1- Yönetmek eylemi, yönetim.
2- Yasama, yargılama ve bir ölçüde de yürütme (hükümet) işlerinin ve bunları yerine getiren organların dışında kalan kamu işleri ve kuruluşları.

İdare, başbakan ve bakanlardan oluşan hükümetten farklı olarak, siyasi değil teknik bir kimlik taşır. Görevi ve fonksiyonu, ana çizgileri hükümetçe belirlenen siyasi amaçlar doğrultusunda da olsa, ülke yönetiminin günlük, sürekli ve teknik sorunlarını çözmek ve bunun gerektirdiği kararları almak ve uygulamaktır. 1982 Anayasası, yürütme organının Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve “İdare”den oluştuğunu belirtir. Bir fonksiyon olarak idare, yalnız görevlerden değil, aynı zamanda yetki ve usullerden de oluşan bir birleşimdir. İdare işlevinin amacı, yasama ve yürütme güçlerince tespit edilen genel siyasi hedefler doğrultusundaki etkinliklerin yürütülmesi olduğundan, idare de, ilke olarak siyasi organların bir uygulama aracıdır. Ama bu fonksiyon, tarafsızlık ilkesi çerçevesinde yürütülür. Bu fonksiyonun yerine getirilmesi, idarenin “kendiliğinden davranabilme” (re’sen hareket) ve “kendiliğinden uygulanabilir karar-

lar alma" (icrai karar alma) yetkilerini de içerir. İdari işlevler, hukukî işlemler ya da eylemler niteliğinde ortaya çıkarlar ve bunların hukuka uygun olarak yürütülmesi gerekir. Bu uygunluk denetimi yargı organlarınca yerine getirilir.

1982 Anayasası'na göre kuruluş ve görevleriyle bir bütün olan ve "merkezden yönetim" ve "yerinden yönetim" ilkelerine dayanan idarenin örgütsel yapısı, merkezi yönetim ve yerel yönetimler olmak üzere iki kesime ayrılır. "Genel yönetim kuruluşları" diye de anılan merkezi yönetim, kendi içinde kendi içinde "merkez örgütü" ve "taşra örgütü" olarak ikiye ayrılır. Genel yönetimin dışında kalan, belli bir özerkliğe sahip bulunan ve halkın yönetime katılmasını sağlayan yerel yönetim kuruluşları "il özel idaresi", "belediyeler" ve "köyler"dir. Ayrıca yine belli özerklikleri olan hizmetsel yönetim kuruluşları ve meslek kuruluşları vardır. İdare örgütü, görevleri, kademeleleri, kuruluşları, maddi unsurları ve fonksiyonları bakımından çeşitlilik göstermesine karşın, bir bütün oluşturur. İdare, -kural olarak- bütün eylem ve işlemlerinde hukuka bağlıdır.

İDARESİZLİK:

Yönetme gücünden, yeteneğinden mahrumiyet, beceriksizlik.

İDARİ BÖLGELER:

Yönetim bakımından merkeze az veya çok sıkı olarak bağlı ve derece li yönetim bölgeleri. İmparatorlukta

bu bölgeler bazen geniş özerkli idareler halini alır. Konfederasyon tam özerkliği olan federal devletlerin birliğidir. Merkeze bağlı yönetim, il ve ilçelere, alanlar da nahiye ve köylere ayrılır.

İDARİ DENETİM:

Kamu hizmetlerinin hukuka ve hizmetin gereklerine uygunluğunu sağlamak amacıyla idare organlarınca yapılan denetim.

İDARİ VESAYET:

Merkezi idare organlarının yerinden yönetim kuruluşları üzerindeki denetimi. İdari vesayet iki kısımda kendini gösterir. Bunlardan birincisini, yerinden yönetim kuruluşlarının organları ya da görevlileri üzerinde yapılanlar, ikincisini ise yerinden yönetim kuruluşlarının işlemleri üzerinde yapılanlar oluşturur.

İDEALİST PARTİ:

Hikmet Çankaya, Mahmut Özkan ve Hulki Kurtkaya tarafından 10 Ocak 1947'de İstanbul'da kurulan siyasi parti. Milliyetçi ilkeleriyle ön plana çıkan İdealist Parti, aynı yıl infisah etti (kendi kendine dağıldı).

İDEALİZM:

Ülkücülük. Toplumsal ve siyasal alanda ideal değerlere inanma, yüksek hatta ütöpik bir ideali benimseme ideolojisi.

İDEOLOG:

Bir grubun, bir siyasi partinin temel görüşlerini belirleyen, öğretisini ortaya koyan kişi.

İDEOLOJİ:

Fikri yaklaşım. Toplumun, sistemin mevcut durumunu tenkit edip nasıl olması gerektiğini belirten çabalar-dan doğma siyasi ve sosyal doktrin.

İHRACAT:

Bir ülkenin ürettiği malların diğer ülkelerdeki alıcılara satılması.

İHTİLAF:

Bir siyasi grup ya da parti içinde çıkan görüş ayrılığı, uyuşmazlık.

İHTİLAL:

Bir grubun, mevcut yönetime karşı ayaklanarak iktidarı zorla ele geçirmesi ve bunun sonucunda bir devletin siyasal ve sosyal yapısında oluşan ani ve şiddetli değişiklik, devrim.

İHTİYAR MECLİSİ:

Bkz: Köy

İKİ DERECELİ OY USULÜ:

Bkz: Oy

İKİ DERECELİ SEÇİM:

Seçmenlerin, yönetenleri seçmekle görevli ikinci seçmenler topluluğu üyelerini (delegeleri) belirlediği seçim sistemi.

İKİ KUTUPLULUK:

Siyasal hayata, karşıt kesimlerden iki partinin ya da grubun egemen olması. Terim, dünya siyaseti göz önüne alındığında karşıt iki bloktaki ülkelerin dünya siyaset dengesini oluşturmasını anlatır.

İKİLİ POLİTİKALAR:

Soğuk savaş dönemi koşullarında iki süper güç dışında kalan ülkelerin ABD ve Sovyetler Birliğinin politika-

larına göre tutum belirleme durumu.

İKİ PARTİLİLİK:

Siyasi hayata iki partinin egemen olduğu ve iktidarın bu iki parti arasında el değiştirdiği siyasi rejim modeli. Böyle bir yapı içinde; çoğunluk partisi hükümeti, seçimi kaybeden parti de muhalefeti oluşturur. Türkiye'de 1970-1980 arası iktidar sürekli olarak AP ile CHP arasında el değiştirdiği için, sistem aşağı-yukarı iki partili sayılabilir.

İKİNCİ DÜNYA ÜLKELERİ:

Kapitalist ülkelerin tersine sosyalizmle yönetilen, Doğu Avrupa ülkeleri. Bu terim, Varşova Paktının dağılmasıyla birlikte etkinliğini yitirmiştir.

İKİNCİ GRUP:

Birinci TBMM'de oluşan muhalefet grubu. TBMM, 1920'de açıldığı zaman, partileşmenin milli birliği bozacağı ve milli mücadeleye zarar vereceği düşünülmüş, bu yüzden de savaşı yürüten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti partiye dönüştürülmemiştir. Durum böyleyken Mustafa Kemal ve çevresinin bir grup oluşturmaları Meclis'te tepkiyle karşılandı. Ve bu tepki muhalif bir grubun oluşmasına sebep oldu. Onlar da bir yıl sonra Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık süresinin üçüncü kez uzatılması için yapılan görüşmeler esnasında İkinci Grup'u kurdular (22 Temmuz 1922).

Bu grup, kişi egemenliğine karşı yaların üstünlüğünü dile getirdi.

Grup üyeleri Cumhuriyet rejimine doğru gidildiğini sezdiklerinden saltanat düzenini savundular. Ceza Kanunu'na kişi özgürlüklerini güvence altına alan bir madde eklettiler. Bununla yargıç tarafından verilmiş tutuklama emri olmadan kişilerin tevkif edilmesi önlendi. Seçim Kanununda bir değişiklik için önerge hazırlayan muhalif İkinci Grup, milletvekili seçilebilmek için Türkiye'nin o günkü sınırları içinde doğmak ya da aday olduğu ilde 5 yıl oturmak şartlarını getirmek istedi. Bütün bu hazırlıkların, kendisinin Meclis dışında bırakılmasına yönelik olduğunu iddia eden Mustafa Kemal Paşa, İkinci Grup'a karşı cephe aldı. Grubun önde gelen isimlerinden biri olan Ali Şükrü Bey'in TBMM'de Topal Osman Ağa tarafından öldürülmesi grupta şok etkisi yaptı ve 70 olan üye sayısı bu olaydan sonra 23'e düştü. 1923 seçimleri öncesi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının girişimleriyle İkinci Grup üyelerinin aday olması engellendi. Grup, aynı yıl Birinci TBMM ile birlikte dağıldı. (Bkz: Birinci Grup)

İKTİDAR:

- 1- Devleti yönetenlerin hukukî ve fiili gücü; bir şeyi meşru olarak yapabilme hakkı, otorite, erk.
- 2- Seçimlerde en yüksek oyu alan siyasi partinin sahip olduğu toplumu yönlendirme ve yönetme gücü; bu güce sahip olan organ, hükümet. Bir iktidarın ortaya çıkması her toplum için tabii bir olaydır. İnsan dü-

şüncesi bu olayı her zaman doğrulamaya (meşruluk ve egemenlik teorileri) ve sözleşme yoluyla toplum haline geçme gerekliliğiyle açıklamaya çalışmış ya da Marksçılığın, siyasal iktidarı tarihsel maddeciliğe dayanarak açıklarken yaptığı gibi, bunu bir sınıfın iktisadî egemenliğinin yansıması olarak değerlendirmiştir. Siyasal düzeyde iktidar eskiden genellikle tek elde toplanırdı. Kral, padişah veya sultan her türlü iktidarı bir noktaya kadar sınırsızca kullanabiliyordu. 19. yüzyılın başından itibaren iktidar, fonksiyonlar itibarıyla birbirinden ayrıldı ve farklı biçimlerde örgütlendirildi. Böylece anayasal ve siyasal sistem düzeyinde kuvvetler ayrılığı ilkesi doğdu. Yasama, yürütme ve yargı şeklinde üçe ayrılan devlet iktidarının farklı şekillerde örgütlenmesiyle başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve diğer rejimler doğmuş oldu.

İktidarın en önemli ögesi, fizikî zorlama veya güçtür. Sadece güç yoluyla bir iktidarın istikrar kazanarak yaşaması imkansız gibi görünse de güç olmadan, yani başkalarına boyun eğdirecek maddi donanımına sahip olmadan iktidarın yaşaması zordur. İktidarın, boyun eğenler (yönetilenler) tarafından benimsenmiş olması gerekir. Sadece zorlama ile yaşayamayacak iktidarın toplumsal norm ve değerlere uygun şekilde ortaya çıkmış olması, ona hem istikrar hem de meşruiyet kazandırır. Bireysel ilişkilerin her alanında görülen iktidarın

toplumsal plandaki en önemlisi siyasal iktidardır. Toplum bütününde ortaya çıkan ve siyasal bir nitelik kazanan siyasal iktidar egemen, toplumun geleceğine yönelik her türlü kararı veren, başka hiçbir iktidara tâbi olmayan ve diğer bütün toplumsal iktidarın üzerinde olan bir iktidardır. Dolayısıyla siyasal olarak iktidar, toplumda hâkimiyeti elde bulundurma ve icra kudretini ifade eder. Bu bakımdan, iktidarsız devlet olmaz. Ama iktidara gelmek, her zaman devlete tam olarak hâkim olmak demek değildir. Bu da sözde iktidar halidir.

İKTİDAR SEÇKİNLERİ:

Toplumsal süreçlerin belirlenmesinde etkili olan siyasal, ekonomik ve askerî çevreler.

İKTİSADİ LİBERALİZM:

Bkz: Liberalizm

İKTİSAT SİYASETİ:

Hükümetlerin ekonomik alanda erişmeye çalıştıkları hedefler, bu hedeflere erişebilmek amacıyla aldıkları tedbirler ve karşılaşılan sorunlara uyguladıkları çözüm yollarının tamamı.

İL:

Vilayet. Coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre ayrılmış merkezî idare bölümlerinin en büyüğü. İl, hem merkezden yönetimin, hem de yerinden yönetimin birimidir. Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler

bucaklara ayrılır. İllerin yönetimi yetki genişliği ilkesine dayanır. İl genel yönetiminin başı validir. 10 Haziran 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre illerin kurulması, kaldırılması, sınırlarının değiştirilmesi İçişleri Bakanlığının kararı ve Cumhurbaşkanının onayı ile olur.

İL DAİMİ ENCÜMENİ:

Bkz: İl Özel İdaresi

İL GENEL MECLİSİ:

Bkz: İl Özel İdaresi.

İL KONGRESİ:

Bkz: Kongre

İL ÖZEL İDARESİ:

İl sınırları içindeki kamu hizmetlerinin bir bölümünü yerine getiren, taşınır ve taşınmaz mallara sahip olan tüzel kişilik. İl Özel İdaresi, İkinci Meşrutiyet döneminde çıkarılmış olan geçici bir yasa ile yapılmaktadır. İl Özel İdaresinin temelleri, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Fransa örneğine göre atılmıştır. Temelleri Fransa örneğinden yola çıkılarak 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile atılan İl Özel İdaresi, il yönetimi ile birlikte yasa ile kurulur. İl Özel İdaresi Yasası'nda 1987 yılında bir değişiklik yapılarak yönetimine işlerlik kazandırılmak istenmiştir. İl özel yönetiminin organları *İl Genel Meclisi*, *İl Daimi Encümeni* ve *Validir*.

İl Genel Meclisi: İl özel yönetiminin genel karar organıdır. İlçeler adına tek dereceli ve nisbi temsil esasına göre seçilen üyelerden oluşur. Bu meclisin üye sayısı, o il içindeki ilçe

sayısına ve ilçelerin nüfusuna göre değişir. Meclis üyelerinin görev süresi 5 yıldır. İl Genel Meclisinin seçilmiş bir başkanı yoktur. Bu görevi vali yürütür. İl Genel Meclisi, her yıl Mayıs ve Kasım aylarının ilk haftasında olağan toplantısını yapar. Meclis, üye tamsayısının çoğunluğu ile toplanır ve çoğunlukla karar alır. Meclisin çalışma yöntemi, İçişleri Bakanlığı'na çıkarılan bir yönetmelikle düzenlenir. İl Genel Meclisinin aldığı bütün kararlar, ancak valinin onayı ile yürürlüğe girer. Vali, onaylamak istemediği kararlara karşı Danıştay'a itiraz eder. İl Genel Meclisinin, yasal toplantıları dışında toplanması, görevini süresinde yapmaması, siyasi sorunları görüşmesi ya da siyasi temennilerde bulunması halinde Danıştay dağıtılmasına karar verir. İl Genel Meclisleri kesinlikle siyasi konularda karar alamazlar, temennide bulunamazlar.

İl Daimi Encümeni: İl Özel İdaresinin ikinci karar organıdır. 5'i seçilmiş, 3'ü doğal toplam 8 üyeden oluşur. Seçilmiş üyeler, İl Genel Meclisinin kendi üyeleri arasından bir yıllık bir süre için seçilir. İl Özel İdare Müdürü, Köy Hizmetleri İl Müdürü, Bayındırlık ve İskan İl Müdürü, Encümenin doğal üyeleridir. Encümene vali veya onun görevlendireceği bir kişi başkanlık eder. Üyelerinin salt çoğunluğu ile toplanır ve çoğunlukla karar alır. İl Daimi Encümeni, İl Genel Meclisinin toplantıda bulunmadığı zamanlarda meclis adına bazı karar-

lar alabilir. Bunun yanında bütçe uygulamasını denetler, ihale işlemlerini hazırlar. En önemli idari görevi de valinin yaptığı aylık harcamaları denetlemektir.

Vali: İl Özel İdaresinin başı ve yürütme organıdır. Yürütme organı olarak İl Genel Meclisinin ve Encümenin aldığı kararları yürütür. Meclise sunulacak bütçe ve çalışma programlarını hazırlar. Hem meclisin, hem de encümenin gündemini düzenler. İl Özel İdaresi tüzel kişiliğini temsil eder. Vali, İl Özel İdaresince alınan karar ve önlemlere uymayanlara kendiliğinden para cezası veya iş yerini kapatma, ticaret, sanat ve meslekten men cezası verebilir. İlçe düzeyindeki il özel idare hizmetlerini kaymakam eliyle yürütebilir. Vali'yi, İl Genel Meclisi ve İl Daimi Encümeni denetler. Ancak Genel Meclis'in güvensizlik oyu vererek valiyi düşürme yetkisi yoktur. Vali İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Atanması Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından yapılır.

İLÇE:

Merkezi idare bölümlerinin ilden sonra gelen ikinci büyük birimi. İlçe genel yönetiminin başı kaymakamdır. Kaymakamın başkanlığında ilçe idare şube başkanları ve İlçe İdare Kurulu, ilçe yönetim örgütünü oluşturur. İlçelerin kurulması, kaldırılması, adlarının değiştirilmesi, bir ilden başka bir ile bağlanması yasayla yapılır.

İLÇE KONGRESİ:

Bkz: Kongre

İLERİCİLİK:

Siyasal ve toplumsal dönüşümlerin hayat şartlarını iyileştireceğini ve daha büyük toplumsal adalet getireceğini düşünenlerin davranışı.

İLGA:

Bir yasanın, ilkenin veya kurumun varlığını ortadan kaldırma, geçersiz duruma getirme, lağvetme.

İLHAK:

- 1- Bir siyasi partinin, genellikle kendisinden küçük bir başka siyasi partiyi bünyesine katması.
- 2- Genellikle bir savaş sonunda ya da iyi örgütlenmiş yıkıcı faaliyetlerle bir arazi ya da bir devletin yabancı bir devlete bağlanması.

İLKE:

Bir siyasi grup ya da partinin davranma biçimini belirleyen, ayrıntılarıyla olduğu kadar, önemli noktalarla da ilişkin olabilen ve bu grup ya da partinin titizlikle uyguladığı kuralların tümü.

İLLEGAL:

Yasadışı; yasaya, yasanın hükümlerine aykırılık.

İLTİCA:

Bir kimsenin, vatandaşı olduğu ülkeden sınır dışı edildiği veya bu ülkeyi terk ettiği durumlarda yabancı bir devlete sığınması. İltica, uluslar arası hukukun yabancı devlet vatandaşlarına tanıdığı bir imkandır. Ancak, iltica talebinde bulunan kişiye bu

hakkı tanıyıp tanımamak, kendisine iltica edilmek istenen ülkenin yetkisi altındadır. Genel uluslararası teamül, siyasal gerekçelerle sığınma başvuru-larının kabul edilmesi yönündedir.

İMALAT-I HARBİYE GRUBU:

Milli Mücadelede, İstanbul'da Anadolu'ya yardım sağlamak amacıyla 19 Mart 1920'de Yarbay Eyüp Bey (Eyüp Durukan) tarafından kurulan gizli örgüt. Mondros Mütarekesi ile silahların İtilaf Devletlerine teslim edilmesine karşı çıkan grup, İstanbul'daki silahları Anadolu'ya aktarma çalışmaları yaptı. Aralık 1920'de Felah Grubu ile birleşti. (Bkz: Felah Grubu)

İMMOBİLİZM:

Siyasette her türlü yeniliğe ve reforma karşı muhalefet etme. Türkiye'de bu kavramın karşılığı olarak genelde "hareketsizcilik" terimi kullanılır.

İMPARATORLUK:

Siyasi iktidarın, bir imparatorun elinde bulunduğu monarşik rejim.

İNFİRATÇILIK:

Bir devlet tarafından kendi sınırları içine kapanıp milletlerarası işlere ve anlaşmazlıklara katılmama şeklinde izlenen politika.

İNGİLİZ MİLLETLER TOPLULUĞU:

İngiltere'nin eski dominyon ve sömürgeleri arasındaki ilişkiler düzeni ve bu düzeni sağlayan örgütlenme. 1931 yılında kurulan topluluğun sekretaryası Londra'dadır. Otuza yakın üyesi bulunan topluluk, İngiltere'nin

elinden çıkan sömürgeler ile ilişkilerini sürdürmek için geliştirmiş olduğu bir ortaklık düzenidir.

İNKILAP:

Bir toplumda siyasi, ekonomik, ahlâkî ve kültürel alanlardaki ani ve köklü değişim; devrim.

İNSAN HAKLARI:

Yaşama, inanma, düşünme, düşün-
düğünü ifade etme, can ve mal gü-
venliğini koruma gibi; her insanın
doğuşuyla birlikte sahip olduğu do-
kunulamaz, devredilemez, vazgeçile-
mez nitelikte oldukları kabul edilen
hakları.

İNSAN HAKLARI EVRENSEL

BEYANNAMESİ:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ta-
rafından 10 Aralık 1948'de kabul edi-
len ve insanlık ailesinin bütün üye-
lerinin medeni, siyasi, ekonomik,
toplumsal ve kültürel haklarını ilan
eden metin.

İNSAN HAKLARI KOMİSYONU:

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sos-
yal Konseyine bağlı olarak çalışan ve
tüm dünyadaki insan hakları ile ilgi-
li gelişmeler hakkında çalışmalar yü-
rüten uzmanlık kuruluşu.

53 ülkenin üye olduğu kuruluş, insan
haklarını ilgilendiren her konuda,
Ekonomik ve Sosyal Konsey ile Ge-
nel Kurula raporlar sunar, önerilerde
bulunur ve soruşturmalar yürütür.

İRRADE:

Alternatifler arasında seçim yapabil-
me yetkisi.

İRRADEÇİLİK:

Uluslararası hukuk kurallarının;
devletleri, ancak bunlara uymayı ka-
bul ettikleri ölçüde bağladığını kabul
eden öğretisi.

İRREDANTİZM:

Bir ülkenin, etnik köken vb. özellik-
leri nedeniyle kendisinden saydı-
ğı yabancı bir ülkede yaşayan sosyal
gruplar üzerinde hak iddia etmesi.

İRTİCA:

Geriye dönme, eskiyi isteme taraftar-
lığı.

İSLAM BİRLİĞİ:

Bkz: Panislamizm.

İSLAM DEMOKRAT PARTİSİ:

Cevat Rifat Atilhan'ın başkanlığın-
da Zühtü Bilimer, Kerim İnan ve ar-
kadaşları tarafından Ağustos 1951'de
kurulan siyasi parti. Geleneksel ku-
ral ve kurumları toplumsal yaşama
sokmayı amaçlayan bu parti, 3 Mart
1952'de Cemiyetler Kanunu'nun 9.
maddesine muhalefetten kapatıl-
dı. Parti, daha sonra gazeteci Ahmet
Emin Yalman'a suikast hazırlama te-
şebbüsünden de sorumlu tutuldu.

İSLAM FUNDAMENTALİZMİ:

Özellikle 1960'lardan sonra batılı-
laşma, modernleşme ve laikleşmeye
karşı çıkan olarak; sağlam, güvenilir
ve bağlayıcı nitelikteki bilgilerin, İs-
lam'ın kaynak kitaplarında olduğu-
nu belirtip hakikatin modern litera-
türde değil bu kaynaklarda aranması
gerektiğini savunan görüş.

İSLAM İHTİLAL CEMİYETLERİ İTTİHADI:

Birinci Dünya Savaşından sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin bazı üyelerince Türkiye dışında kurulan siyasi örgüt. Enver Paşa'nın başkanlığında-ki örgütte M. Ziya Bey, Kamil Bey, Cemal Paşa gibi isimler de örgütün yönetiminde bulunuyorlardı. Örgüt, İngiliz emperyalizminin denetiminde olan Doğu ülkelerini kurtarmayı, İslam kardeşliğinden kuvvet alarak bir dizi ayaklanma düzenlemeyi ve düşman cephesinin belini kırma-ya amaçlıyordu. İttihat ve Terakki Partisi'nin yöntemleriyle yönetilen örgüt, siyasi gelişmelere ayak uyduramayınca etkinliğini yitirdi.

İSLAM KONFERANSI TEŞKİLATI:

İslam ülkeleri arasında birlik ve dayanışmayı geliştirmek amacıyla 1969'da kurulan uluslararası örgüt. Merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde olan örgütün amaçları arasında ırk ayrımı ve sömürgeciliği ortadan kaldırmak, uluslararası barış ve güvenliği desteklemek, Filistinli Müslümanların haklarının kazanılmasına yardımcı olmak, bütün Müslüman ülkelerin bağımsızlık ve ulusal haklarını kazanmak da yer alıyordu. Konferansın kurumları arasında en önemlisi üye ülkelere mensup krallar, devlet adamları ve cumhurbaşkanlarını bir araya getiren Zirve Toplantısıdır. Bundan başka Dışişleri Bakanlarının katıldığı bakanlar arasında bir konferans ve sürekli görev yapan genel sekreterlik bulunur. İslam Ha-

ber Ajansı, İslam Kalkınma Bankası, İslam Basın Birliği, İslam Ticaretini Geliştirme Merkezi ve İslam Mahkemesi örgütün yan kuruluşlarıdır.

Türkiye, ilk kez 1975'te 6'ncısı yapılan konferansa Dışişleri Bakanlığı düzeyinde katıldı. 7. konferans 1976'da İstanbul'da toplandı. Bu toplantıda Türkiye'nin örgüte tam üyeliği kabul edildi. 1984'teki Zirve Toplantısına Türkiye, Cumhurbaşkanlığı düzeyinde katıldı. KKTC'yi de Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş temsil etti. Örgütün, Dışişleri Bakanları Konferansı 4 Ağustos 1991'de İstanbul'da yapıldı. Örgütün 58 asıl üyesi, 5 gözlemci üyesi bulunmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Türk Devleti adıyla gözlemci ülke statüsündedir.

İSLAM KORUMA PARTİSİ:

Necmi Hüneş ve bir grup arkadaşı tarafından 19 Temmuz 1946'da İstanbul'da kurulan siyasi parti. İKP, dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 12 Eylül 1946'da kapatıldı.

İSLAMCILIK:

İslami bir bütün olarak yeniden hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, huralyelerden kurtarmak, birleştirmek ve kalkındırmak amacıyla yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümleme-

lerin bütününi içeren hareket.

İSPAT HAKKI:

DP'nin iktidarda bulunduğu 1950-1960 döneminde önem kazanan ve iktidar partisiyle muhalefet partileri arasında olduğu kadar, basında da yoğun tartışmalara sebep olan hukuki durum. DP iktidarı döneminde yüksek düzeydeki görevlilerin nüfuzlarını kötüye kullandıklarını iddia eden gazetecilere ispat hakkı tanınması dönemin önemli siyasi tartışmalarından birini oluştuyordu. Bu yöndeki yasal düzenleme, TBMM Adalet Komisyonu'nda reddedilince bir grup DP'li milletvekili partilerinden istifa ederek 1955'te Hürriyet Partisi'ni kurdular. 27 Mayıs İhtilalinden sonra oluşturulan Millî Birlik Komitesi Anayasanın 34. maddesiyle "ispat hakkı"nı teminat altına aldı.

İSTANBUL HÜKÜMETİ:

23 Nisan 1920'de TBMM'nin Ankara'da açılmasından sonra işbaşına gelen Osmanlı Hükümetlerine verilen ad. Bu hükümetler, 5. Ahmet Tevfik Paşa Kabinesiyle birlikte (4 Kasım 1922) son buldu.

İSTANBUL MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ:

Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra İstanbul'un işgali üzerine İstanbul'da "Müstakil Erenköy Kuvayı Milliye" adıyla kurulan örgütün sonradan aldığı ad. Sivas Kongresi'nin toplanmasından sonra müdafaai hukuk örgütlerinin yeniden düzenlenmesi sırasında varlığına son verildi.

İSTİBDAT:

İktidarın baskıcı ve keyfi siyasi yönetim biçimi; despotluk.

İSTİFA:

Bir milletvekilinin veya partinin görevine devam edemeyeceğine dair gerekçeyle dayanarak kendi isteğiyle bulunduğu görevinden ayrılması. 1982 Anayasası'nın 84. maddedeki düzenlemeye göre görevinden istifa eden milletvekilinin bu isteğinin kabul edilmesi için TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun onayı gerekir.

İSTİHDAM:

Bir ülkenin ekonomik faaliyetlerinde çalışan işgücü. Ekonominin genelinde belirli bir dönemdi istihdam edilen işgücü miktarına da istihdam hacmi denir.

İSTİFÇİLİK:

Tüccar veya esnafın bir malı piyasadan çekerek saklaması ve mala ihtiyaç arttığı zaman çok yüksek fiyatla satışa çıkarması. (Bkz: Karaborsa)

İSTİHLAKİ MİLLÎ CEMİYETİ:

Millî Meşrutiyet Fırkası'na bağlı olarak 1912'de İstanbul'da kurulan dernek. Yerli malı kullanılmasını, üretilmesini ve tüketilmesini özendirmek amacıyla kurulan derneğin kurucuları arasında Mahmut Esat (Bozkurt) ve arkadaşları bulunuyordu.

İSTİKLAL:

Bkz: Bağımsızlık.

İSTİKLAL MARŞI:

Türkiye Cumhuriyetinin millî marşı. (Bkz: Millî Marş)

İSYAN:

Mevcut siyasi otoriteyi şiddet yoluyla devirmeye çalışanların eylemi.

İŞBİRLİĞİ:

Aralarında siyasi çıkar birliği olanların, bir amacı gerçekleştirmek için oluşturdukları eylem ya da çalışma ortaklığı.

İŞBİRLİKÇİ:

Rakip siyasi parti, grup vb. ile şahsi çıkarı için işbirliği yapan kimse, topluluk.

İŞÇİ PARTİSİ:

Kurucu genel başkanlığını Doğu Perinçek'in yaptığı 2 Mart 1992'de kurulan siyasi parti. 12 Mart döneminin toplu yargılamalarına konu olan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'nin siyasal mirasını sürdürmek amacıyla kurulan parti, Aydınlık gazetesini çıkarmaktadır.

İŞÇİ SENDİKASI:

Bkz: Sendika

İŞGAL:

Bir yeri ele geçirme. Toprakların işgali, savaşta işgal veya askeri işgal, barış zamanında işgal ve bir anlaşmaya dayanan işgal birbirinden farklı işgal biçimleridir. Sahipsiz toprakların işgali daha çok sömürge topraklarının işgali için kullanılan bir terimdir. Savaşta işgal veya askeri işgal ise, bir yabancı ülke toprağı üzerinde fiili bir duruma dayanarak hakimiyet kurmaktır. Bu işgal, zaman bakımından sınırlıdır. İşgal durumu savaşın bitiminde son bularak işgal edilmiş olan

toprak ya geri verilir veya işgal eden tarafın topraklarına katılır. Savaşta işgal veya askeri işgal bir idari teşkilat kurarak yapılan istiladan farklıdır. Barış zamanında işgal ise bir barış anlaşmasında yer alan özel şartlara uyulmasını sağlamak için yapılır.

İŞSİZLİK:

Bir ülkenin toplam çalışabilir işgücünden belirli bir bölümünün yeterli istihdam alanlarının olmaması nedeniyle çalışma hayatının dışında kalması.

İŞVEREN SENDİKASI:

Bkz: Sendika

İTHALAT:

Bir ülkedeki alıcıların başka ülkelerde üretilmiş malları satın almaları.

İTİLAFA:

Belli siyasal ve diplomatik konularda ortak hareket etme amacıyla birleşen devletlerin, karşılıklı taahhütlerini içeren anlaşma. Siyasal işbirliği ve ortak hareketi öngören itilaf, bir "ititafak" niteliği taşır ve çok kere antlaşmalarda açıkça yer almayan bağlantıları da içerir.

İTİLAFA-I ANASIR:

Unsurların bağdaşması. Osmanlı devletindeki çeşitli din, dil ve ırklara mensup toplulukları bir arada tutma, Osmanlılık ruhu içinde uzlaştırma siyaseti.

İTTİFAK:

Farklı siyasi partilerin ortak hareket etmek üzere anlaşmaya varmaları.

İTTİFAK-I HAMİYET:

Sultan Abdülaziz'in yönetimine karşı, 1865 yılında sonuç vermeyen bir darbe girişiminde bulunmuş olan bir Osmanlı siyasi grup.

İTTİHAD-I MUHAMMEDİYE**FİRKASI:**

Fırka-i Muhammediye de denir. Derviş Vahdeti, Said Nursi, Muhammed Efgani gibi isimlerin önyak olmalarıyla 5 Nisan 1909'da kurulan siyasi parti. İttihat ve Terakki'ye muhalefet amacıyla kurulan partinin 41 maddelik parti tüzüğünün birinci maddesinde partinin başkanı olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) gösteriliyordu. Partinin yayın organı Volkan Gazetesi idi. Parti, 31 Mart ayaklanmasından sonra 24 Nisan 1909'da kapatıldı. Yöneticilerinden bazıları ayaklanmaya katıldıkları gerekçesiyle tutuklanarak idam edildi.

İTTİHAT VE TERAKKİ FİRKASI:

İlk olarak "İttihadı Osmani" adıyla 1889'da İstanbul'da bir grup askerî tıbbiye öğrencisi tarafından kurulan ve günümüze kadar uzanan siyasi süreçte büyük etkileri görülen siyasi parti.

İttihadı Osmani, kurulduğu yıl Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza Bey ile Paris'te ilişkiye geçti ve ismini Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirdi. Yurt içinde örgütlenen Cemiyet'in, Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmek için çalıştığı belgelenince üyelerinin çoğu tutuklandı. Bunun üzerine Cemiyet, ağırlıklı olarak yurtdışında örgütlendi.

Bir ara Terakki ve İttihat Cemiyeti ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adıyla ikiye bölünen örgüt, daha sonra Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adıyla birleşti.

Örgüt yöneticilerinin çoğu masondu. Üyeler, masonların merasimlerine benzer yöntemlerle cemiyete alınıyorlardı. Cemiyetin ilk silahlı eylemi 29 Mayıs 1908'de Selanik Merkez Komutanı Nazım Bey'e karşı yapıldı. Örgüt mensubu subaylar Rumeli'ye olası bir yabancı müdahalesini önlemek için meşrutiyetin biran önce ilan edilmesi yönündeki eylemlerini artırdılar. Resneli Niyazi Bey, Binbaşı Enver (Paşa) ve arkadaşları dağa çıkarak silahlı mücadeleye başladı. Rumeli'deki nüfuzu gün geçtikçe artan İttihatçıların baskısı üzerine Sultan II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de Kanun-u Esasi'yi yürürlüğe koydu. Cemiyet, Meşrutiyet'in ilanından sonra Prens Sabahattin'in önderlik ettiği Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile birleşme girişiminde bulundu. Ağustos 1908'de Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı. Aynı yıl gizli olarak yapılan ilk kongresinde, cemiyetin siyasi bir partiye (fırkaya) dönüşmesi için karar alındı. Aralık 1908'deki seçimleri büyük bir çoğunlukla kazandı. Ancak İttihatçıların adayı olarak seçime katılıp kazanan milletvekillerinin çoğu İttihatçı sayılamayacak kişilerdi. Bu nedenle Meclis-i Mebusan'a tam olarak hâkim olamadılar. İttihatçıların karşısında politika izleyen

Kamil Paşa Kabinesi, Meclis-i Mebusan'da güvensizlik oyuyla düşürülen ilk ve son hükümet oldu. Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi de İttihat ve Terakki'nin izniyle kuruldu. Bu arada İttihatçılara karşı yöneltilen eleştiriler yoğunlaştı. İttihatçıların siyasi amaçlarla muhalefete karşı baskı ve sindirme yöntemleri karşısında muhalefet de sertleşti. 31 Mart Hareketi, İttihatçılara yönelik en ciddi başkaldırıydı. İttihatçıları destekleyen Rumeli'deki askerî birliklerin ve yolda onlara katılan gayrimüslim komitacı ve çapulcuların oluşturduğu Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek olayları çok sert ve kanlı bir şekilde bastırdı. Sultan II. Abdülhamit tahttan indirildi. İttihat ve Terakki, aynı yıl Meclis'teki çoğunluğuna dayanarak yaptığı anayasa değişikliği ile Saray ve Babiâli'nin yetkilerini sınırladı. Bu sınırlamalarla Padişah, meşruti parlamenter bir düzenin devlet başkanı durumuna geldi.

Eylül 1911'de İtalyanların Trablusgarp'a saldırısı İttihatçılara karşı muhalefeti canlandırdı. Çeşitli hizip ve fırkalar oluştu. 1912'de yapılan seçimler, İttihatçıların çoğunluğu sağlamak için uyguladığı baskılar yüzünden "sopalı seçim" olarak anıldı. Eski Sadrazamlardan Kamil Paşa, seçimlerde uygulanan bu baskıyı bir mektupla Padişah'a şikayet ettiyse de; İttihatçılar Meclis'teki çoğunluğu korudular. İttihat ve Terakki'nin iktidar dönemi uzun sürmedi. İttihatçıların desteğiyle Sadrazam olan Said Paşa,

Halaskâr Zabitan Cuntasının baskısı karşısında istifa edince, İttihatçılar muhalefete düştü.

18 Ekim 1912'de Balkan Savaşı başladı. İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı olan Kamil Paşa yeniden sadrazamlığa atandı. Savaş, Meclis'le beraber ordunun her kademesine de sirayet eden siyasi çekişmeleri durdurmadı. Mağlubiyetler peş peşe geldi ve Kamil Paşa Hükümetini barışa zorladı. Savaşı sona erdirmek için Londra'da toplanan konferansta Edirne'nin Bulgaristan'a bırakılması söz konusu olunca, İttihat ve Terakkiciler bir darbeyle hükümeti devirdi (23 Ocak 1913). Babiâli baskını sonrasında Mahmut Şevket Paşa sadrazam oldu. Ancak muhalefet bu darbeyi kolay kabullenmedi. Misilleme olarak Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran'da öldürüldü. Bu olay üzerine İttihat ve Terakki Fırkası tam anlamıyla iktidara ağırlığını koydu ve tamamen bir iktidar partisi durumuna geldi. Said Halim Paşa başkanlığında İttihatçılardan oluşan bir kabine kuruldu. İttihatçıların önde gelen isimlerinden Enver Paşa, komutasındaki birliklerle Edirne'yi geri aldı. Bu başarı sonrasında Enver Paşa Harbiye Nazırlığına atandı. Talat ve Cemal Paşalarla birlikte partinin tartışmasız önderi oldu.

İttihat ve Terakki Fırkası, 1913'ten sonra programını kısmen uygulama imkanı buldu ve Almanya yanlısı bir siyaset izledi. 1914'teki seçimlerde İttihatçılar Meclis'te rahat bir ço-

ğunluk kazandılar. Ordu içinde yenileşme hareketi başladı. Bu askeri yaklaşma, parti içindeki askerlerin etkisiyle siyasi yakınlaşmaya da zemin hazırladı. Daha Birinci Dünya Savaşının başlarında Almanya ile bir ittifak anlaşması imzalandı. 2 Kasım 1914'te Almanya'nın yanında savaşa girildi. Savaş başlar başlamaz kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edildi. Talat Paşa, Sadrazamlığa getirildi. Savaşın yenilgiyle sonuçlanması İttihat ve Terakki Fırkası'nın da sonunu hazırladı. Muhalefetin suçlamaları karşısında İttihatçı önderler yurtdışına kaçtılar. 14 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki Fırkası son kongresini yaptı. Kongrede, fırkanın feshedildiği ve Teceddüt Fırkası adıyla yeni bir fırkanın kurulduğu açıklandı. Fırkanın kapanmasından sonra da İttihatçı siyasetçilerin Türkiye'nin siyasi hayatındaki etkinliği sürdü. Cumhuriyeti kuran kadroların birçoğu İttihatçı subaylardan oluştu. Bu durum, siyaset hayatımızdaki İttihatçı geleneğin günümüze kadar uzanmasını da beraberinde getirdi.

İZMİR MÜDAFAAİ HUKUKU OSMANİYE CEMİYETİ:

Mondros Mütarekesinden sonra İzmir'de milli çıkarları korumak amacıyla 14 Aralık 1918'de kurulan örgüt. İzmir'in işgalinden sonra örgütün çalışma merkezi İstanbul'a aktarıldı. Örgüt, Kuvayı Milliye hareketini destekleyen diğer örgütlerle işbirliği yaptı.

İZMİR SUİKASTI:

Mustafa Kemal Atatürk'e karşı Haziran 1926'da düzenlenen suikast girişimi. Suikast girişimi, düzenleyicilerinden Giritli Şevki Beyin ihbarıyla ortaya çıktı. Buna göre; Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi ve Sarı Efe Edip, Atatürk'ü Kemeraltı'ndan geçerken öldürmeyi planlamışlardı. Yapılan tahkikat sonucunda Kara Kemal, Şükrü Bey gibi Atatürk'ün siyasi rakiplerinden birçok İttihatçı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi olayla ilgili görülerek tutuklandı.

Ali Çetinkaya başkanlığında İzmir İstiklal Mahkemesi kuruldu. 27 Haziran-13 Temmuz tarihleri arasında görülen davada eski milletvekillerinden Şükrü Bey, Halis Turgut, İsmail Canbolat, Rüştü Paşa, Ziya Hurşit, Hafız Mehmet, eski Teğmen Çopur Hilmi, Sarı Efe Edip, Gürcü Yusuf ve Albay Rasim idama mahkum edilerek asıldılar. Aynı şekilde yargılamaları Ankara'da yapılan eski Maliye Nazırı Cavit Bey, Dr. Nazım, Hilmi ve Nazım beyler de idama hüküm giyip asıldılar.

Kurtuluş Savaşının ünlü komutanlarından Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Cafer Tayyar Eğilmez gibi ünlü isimler de suikastta rolü oldukları gerekçesiyle yargılandılar. Beraat ettiler. Suikast girişimi ve arkasından kurulan İstiklal Mahkemesi, sonuçları itibarıyla siyasi hayatımızda önemli izler bıraktı.

İZLEME HAKKI:

Deniz hukukuna ilişkin bir uluslararası hukuk kuralı. Bir ülkenin karasularında bulunan bir yabancı gemi söz konusu devletin yasalarına aykırı davranır ve kaçarsa, kıyı devleti

bu gemiyi açık denizde de izleme ve durdurma hakkına sahiptir. İşte kıyı devletin bu eylemine “izleme hakkı” denir.

İZOLASYONALİZM:

Bkz: Yalnızcılık Politikası.

-J-

JAKOBEN:

İhtilal yoluyla işbaşına gelen ve iktidarını şiddet ve teröre dayalı olarak yürüten siyasi elit.

JAKOBENİZM:

Fransız Devrimi sırasında Versailles’da oluşturulan Jakobenler Derneğini mensup ihtilalcilerin savundukları ve iktidarda bulundukları dönemde uygulamaya çalıştıkları şiddet yanlısı siyasi akım. Bu akım, genel kullanımda “tepeden inmecî tavır” şeklinde özetlenen, ihtilal yoluyla oluşturulan siyasi yönetim tarzını ifade etmektedir. Bu akımı benimseyen derneğin üyeleri Paris’te bir Jakoben manastırında toplandıklarından Jakobenler diye anılmışlardır. Bu derneğin lideri ünlü mason Robespierre idi. Jakobenizm, daha çok sosyalizm tarihi açısından önemlidir. Jakobenizm, 1789 Fransız

İhtilalinin komünist ihtilale dönüştürülmesi sürecinde politika sahnesine çıkmış, ideolojisini Karl Marks’ın ortaya çıkışıyla kaybetmiş bir akım olarak değerlendirilir.

JANDARMACILIK:

Başka bir devletin kolluk kuvveti gibi davranan devletin politik tutumu.

JENOSİT:

Bkz: Soykırım

JEOPOLİTİK:

Devletlerin coğrafi özellikleriyle siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalı. Jeopolitik, hükümetlerin siyasetini coğrafya verileri ışığında yönlendirme isteğini dile getirir. 19. yüzyıl kaynaklı jeopolitik yaklaşımlar ve değerlendirmeler, daha sonraki dönemlerde meydana gelen teknolojik devrimler, uzaya açılma gibi faktörlerle etkilerini ve ülkenin dış

politikasını belirleme özelliklerini önemli ölçüde yitirmişlerdir.

JOHNSON MEKTUBU:

ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri çıkarma teşebbüsünü önlemek için, Başbakan İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964'te gönderdiği tehdit mektubu. Bu mektup, Türkiye'de büyük tepkiyle karşılanmış, dış siyasette yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Bu yeni arayışlar çerçevesinde SSCB ile ilişkilerin normale dönmesi için Dışişleri Bakanlığı düzeyinde Moskova'ya ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

JONKLÖRLÜK YAPMA:

Siyasetçilerin kurnaz ama dürüst sayılamayacak yollarla, gerçekleri saptırması ve sahte olgularla ispatlamalar yapması.

JÖN TÜRKLER:

Genç Osmanlılar, Yeni Osmanlılar. Sultan II. Abdülhamit yönetimine karşı, özellikle 1895'ten sonra gelişen muhalefet hareketine katılanlara verilen ad.

Avrupa'da 19. yüzyılda feodalizme karşı mücadele eden devrimci, milliyetçi kişi, grup ve hareketler "jön" olarak tanımlandığı için; Batılılar, Osmanlı rejim aleyhtarları için de aynı adlandırmayı tercih etmişlerdir. Bugün için "Yeni Osmanlılar"ı Birinci Jön Türk hareketi, İttihatçıları ise İkinci Jön Türk hareketi olarak tanımlayan sınıflandırmalar genel bir yaygınlık kazanmıştır. Dar anlamıyla II. Abdülhamit yönetiminin mu-

halifleri manasına gelen Jön Türk hareketinin (II. Jön Türk hareketi), üç temel kaynağı ve toplanma merkezi vardır:

- a) Yüksek öğretim kurumlarındaki gizli cemiyet teşebbüsleri,
- b) İstanbul'dan kaçan ve Paris, Cenevre, Kahire gibi dış merkezlerde toplanan aydınlar,
- c) Ordu içinde teşekkül eden gizli komiteler ve cuntalar.

Özellikle ilk iki grup, adı geçen merkezlerde dış devletlerin ve Osmanlı ülkesindeki gayri Müslim unsurların desteğiyle geniş bir yayın faaliyeti sürdürmüşlerdir. İstanbul Askerî Tıbbiye öğrencilerinden İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuatî, Mehmet Reşid ve Hüseyinzâde Ali tarafından 1889 yılında gizlice kurulan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin sarayca haber alınarak tutuklanan ve affedilen üyeleri yurt dışına kaçmış, böylece Jön Türklüğün faaliyet merkezi genellikle Paris olmuştur. Osmanlı Devletini kurtarmak, kaldırmak ve II. Abdülhamit yönetimine son vermek konularında yanı fikirleri paylaşan Jön Türkler gerek yönetimi değiştirmede takip edilecek metotlar, gerekse ondan sonraki yönetim tarzı konularında farklı fikirlerle sahiptirler:

- a) Prens Sabahattin ve ekibi ferdiyetçi, liberal ve adem-i merkeziyetçidir. Müslim, gayrimüslim bütün Osmanlı tebasının birliği (ittihad-ı anasır) görüşünü savunur. Le Play ekolünün etkisindedir.

b) Ahmet Rıza ve ekibi merkezîyetçidir. Türk unsuruna ağırlık tanır, bu bakımdan bir ölçüde milliyetçidir, pozitifizmin etkisi altındadır. İttihatçılarla başlayan ordunun, siyasi işlere bulaşması ve siyasi iktidara ortaklığı daha sonraki dönemlerin değişmez geleneklerinden biri haline gelmiştir.

c) Mizancı Murat ve ekibi Panislamizm'den yanadır, Osmanlı tebaasının Müslüman unsurlarına ağırlık tanır. Tanzimat reformlarının şeriata uygun bir şekilde uygulanmasını savunur, doğrudan bir Batılı ekolün etkisi altında değildir.

II. Abdülhamit'in iktidardan uzaklaştırılması ve Meşrutiyetin ilanının nasıl bir yol izlenerek sağlanacağı ko-

nularında da Jön Türkler arasında ciddi anlaşmazlıklar vardı. Dış destekli silahlı ayaklanmayı savunanlar olduğu gibi ayaklanma ve dış müdahaleye karşı çıkanlar da önemli bir grubu teşkil ediyordu. 1908 hareketini gerçekleştiren Jön Türkler daha sonra Jakoben müdahaleci grubun görüşlerini benimseyen aydın ve ordu mensupları olmuştur.

Jön Türk hareketinin Batılılaşma ve Batılı devletlerin Türkiye üzerindeki hâkimiyetlerinin güçlenmesindeki rolleri çok belirgindir. İttihatçılarla başlayan askerin siyasi iktidara karışması daha sonraki dönemlerin değişmez geleneklerinden biri haline gelmiştir.

-K-

KABİLE:

Kökenleri aynı ataya dayanan, aynı bölgede yaşayan ya da birlikte yer değiştiren, ortak bir siyasal sisteme, ortak bir dile ve dini inançlara sahip olan insanlar topluluğu.

KABİNE:

Bkz: Bakanlar Kurulu.

KADI:

Osmanlı devlet sisteminde, yargılama yetkisine sahip olan devlet görevlisi.

KADIN HAKLARI:

Erkeklerin sahip oldukları hakların kadınlara da verilmesini ve kadının hukukî ve sosyal eşitsizlikten kurtarılmasını hedef alan doktrin. Esas olarak Fransız İhtilalinde 1791'de Olympe Gouges'in "Kadın Hakları Beyannamesi" ile bu doktrin ortaya atılmış oldu. Saint Simoneu'ların

gayretleri ile kadının yükseltilmesi tezi, kanun karşısında kadın ve erkeğin eşitliği gibi önce hukuki sahada, seçme ve seçilme hakkı ile de siyasi sahada başarı kazandı. Bizde femi-nizmi ahlâki bir zaruret olarak gören ve kendi anlayışının temelinde yer veren Ziya Gökalp'tir. O "Türkçülüğün Esasları" isimli kitabında Türk ahlâkının feminist olduğunu ve öyle olması gerektiğini tarihi misallerle ispata çalışır.

Bu fikirlerden ilham alarak Cumhuriyet döneminde yapılan devrimlerle kadınlara bir kısım batı ülkelerinde bile, o zaman verilmemiş haklar verilmiştir.

KADRO:

Bir siyasi parti, sendika ya da herhangi bir siyasal örgüt kuruluşunun aktif ve sürekli üyelerinin oluşturduğu grup.

KADRO PARTİSİ:

Gücünü parti üyelerinin sayısından değil, seçim çevrelerindeki nüfuzlu ve zengin kişilerden alan ve seçim dönemlerinde onların mal ve nüfuzlarını kullanmalarını sağlayarak çalışan siyasi parti. (Karşıtı: Kitle Partisi)

KAHİRE BULUŞMASI:

İkinci Dünya Savaşı esnasında ABD Başkanı Roosevelt İngiltere Başbakanı Churchill'in; Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilmek için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile 3-6 Aralık 1943 tarihleri arasında Kahire'de yaptıkları görüşme. Bu görüşmede İnönü, ilke olarak savaşa katılmayı kabul etmiş ancak ortak bir savaş planı hazırlanmasını ve genel siyasi sonuçların izlenmesini istemiştir.

KAHRAMANMARAŞ OLAYLARI:

12 Eylül İhtilaline giden süreçte önemli bir yeri olan; 19-24 Aralık 1978 tarihleri arasında Kahramanmaraş il merkezinde meydana gelen ve 105 kişinin ölümüyle sonuçlanan mezhep çatışmaları.

KAHYA:

Ortaçağ Türk toplumlarında "Gedik" adı verilen kurumları sevk ve idare eden yönetici.

KALKINMA:

Az gelişmiş veya geri kalmış bir ülkelerin planlama yolu ile ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değiştirilerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumun refahının artması.

KALKINMA İÇİN BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ:

Türkiye, İran ve Pakistan arasında ortak yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi için 1964'te kurulan örgüt. Amaçlanan sonuçlara ulaşamayan örgüt 1980'de feshedildi.

KALKINMA STRATEJİSİ:

Bir ülkenin tarımdan sanayiye doğru gerçekleşen uzun dönemli yapı değişikliği. Kalkınma politikaları bu yapı değişikliğinin çeşitli safhalarında mevcut stratejinin gerçekleştirilmesi için uygulanan yöntemlerdir. Örneğin uzun vadede sanayi malları üretimine ağırlık veren bir kalkınma stratejisi, sanayi kesimine öncelik tanıyan bir kalkınma politikasıdır. Kalkınma stratejisi, az gelişmiş ülkelerin maliye politikasından, para politikasına, tarım politikasından eğitim politikasına kadar uzanan bir bütündür.

KAMPANYA:

Propaganda amacı güden, belli bir süreyi kapsayan politik, ticari, vb. girişim.

KAMU HİZMETİ:

Devlet ya da öteki kamu tüzel kişileri veya bunların gözetim ve denetimleri altında özel kişiler tarafından, genel ve ortak ihtiyaçları karşılamak ve kamu yararı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen sürekli ve düzenli faaliyet. (Amme hizmeti de denir.)

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ:

Sermayesinin tümü devlete ait olan özel hukukî düzenlemelere tabi ve kalkınmada öncü rolü oynamaları

amacıyla kurulmuş olan tüzel kişilikler ve bunlara bağlı olarak kurulan sınırlı sorumlu kuruluşlar.

KAMU YÖNETİMİ:

Devletin siyasal organlarının belirlediği amaçları, en verimli bir biçimde ve amacına uygun olarak yerine getirmek için gerekli olan kamu idaresinin kurulması, işleyişinin sağlanması; bu konuları araştırıp incelemeyi konu edinen disiplin.

KAMULAŞTIRMA:

Kamu yararı gerekçesiyle özel kişilerin mülkiyetindeki taşınmaz mallara kamu otoritesince el konularak devletin mülkü haline getirilmesi.

KAMUOYU:

Kamu çıkarını ilgilendiren bir konu hakkında halkın çoğunluğunun görüşü; efkâr-ı umumiye. Halkın bir konu hakkındaki düşüncesi, o ülkede herkese her konuda fikir ve düşüncesini açıkça ve rahatça söyleme özgürlüğünün tanınıp tanınmamasına göre, açık ya da gizli kamuoyu diye ikiye ayrılır. İnsanların fikirlerini açıkça söylemekten korkmadıkları, rahatça açıklayabildikleri ortamlarda beliren düşüncelere açık kamuoyu denir. Düşünceler kanuna ve sosyal değerlere aykırı düştüğünde açıklamaktan korkuluyorsa, belirli konular hakkındaki kanaatleri ifade için de gizli kamuoyundan bahsedilir. Genel bir değerlendirmeye hür dünya ülkelerindeki kamuoyu birincisinin, totaliter veya militarist yahut devrimci ülkelerin kamuoyları da ikincisinin örneğidir.

KAMUOYU YOKLAMASI:

Kamuoyunu temsil ettiği varsayılarak seçilen bir örneklem grubunu oluşturan bireylerle görüşülerek çeşitli konularda kamuoyunun ilgi, eğilim, görüş ve düşüncelerinin tespit edilmesi amacına yönelik olarak yapılan araştırma.

KANUN:

Devletin yasama organı tarafından çıkarılan, toplumsal yaşamı ve insan etkinliklerini düzenlemeyi, denetlemeyi amaçlayan, hak ve yükümlülükleri belirleyen, kamu otoritesinin yaptırım gücüyle uygulanan bağlayıcı kural. (Bkz: Yasa)

KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME:

Kanunun yaptırım gücüne sahip yasal düzenleme. Yürütmenin güçlendirilmesini sağlamak amacıyla, yasama organından amaç, ilke, kapsam ve kullanım süresini belirleyen bir yasa ile yetki alan Bakanlar Kurulu'nun, sıkıyönetim ve olağanüstü haller istisna olmak üzere anayasanın garanti altına aldığı temel hak ve özgürlüklerin dışında kalan konularla ilgili çıkardığı kararnameler.

Kanun Hükmünde Kararname, Türkiye'de ilk defa 1971'de yapılan anayasa değişikliği ile gündeme gelmiştir. 1982 Anayasası'nda bu yetki daha geniş bir şekilde tanınmıştır. 1982 Anayasasının 91. maddesine göre TBMM, bir yetki kanunu ile Bakanlar Kurulu'na Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi verebilir. Bakanlar Kurulu'nun istifası, dü-

şürülmesi veya yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmaz. Yetki kanununda; amaç, kapsam, ilkeler, kullanma süresi gibi noktalar belirtilmelidir.

Kanun Hükmünde Kararnamenin, düzenleyici öteki işlemlerden farkı, kanun (yasa) ile eşit düzeyde olmasıdır. Örneğin tüzük ve yönetmelik gibi işlemlerle yasalarda değişiklik yapılması söz konusu olmadığı halde, Kanun Hükmünde Kararname ile bu mümkündür. Yürürlük tarihi daha sonraki bir tarih olarak belirtilmemişse Kanun Hükmünde Kararnameler, Resmi Gazete'de yayınlandıkları gün yürürlüğe girer, aynı gün TBMM'ye sunulurlar. Meclis bunları kabul, ret ya da değiştirerek kabul yetkisine sahiptir. Kanun Hükmünde Kararnameler, Anayasa Mahkemesi'nin de denetimine açıktır.

1982 Anayasası'nın bir diğer yeniliği de; olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun, bir yetki yasası gerekmezsin, durumun gerektirdiği bütün önlemleri Kanun Hükmünde Kararnamelerle alabilmesidir. Bunlar da TBMM onayına sunulurlar ama haklarında anayasa mahkemesine başvurulamaz.

KANUN TASARISI:

Bkz: Yasa tasarısı

KAOS:

Toplumdaki çeşitli kesimler arasın-

daki büyük düzensizlik, kargaşa, karışıklık.

KAPALI DİPLOMASİ:

Uluslararası ilişki ve diplomatik yazışmaların başka ülkelere karşı kapalı bir biçimde ve büyük bir gizlilik içinde yürütülmesi.

KAPALI SİYASAL SİSTEM:

Sosyal ve siyasal hareketliliğin en aza indirilmesi ve her türlü değişime kapalı tutulmasını öngören ve ancak bu şartlar altında varlığını sürdürebilen siyasal sistem.

KAPİTALİZM:

Sermayecilik. Servetin ve sermayenin belli ellerde toplanarak, sermayedar ile sermayeyi üretken hale getiren işçilerin ayrı olduğu ve dolayısıyla işçinin haddinden fazla sömürüldüğü, sermayenin egemenliğini, ticari ve mali sermayenin merkezileşmesini savunan ekonomik ve sosyal sistem.

Kapitalizm, teknik sermayenin büyük çapta gelişmiş olmasıyla ve mali sermayenin hâkimiyetiyle nitelenen bir sistemdir. Sermayenin dayanışma, yardımlaşma ve merhamet gibi duygulara pek prim vermeyen acımasız kanunların egemen olduğu kapitalist sistemde ne üretmeli, ne kadar üretmeli, nasıl üretmeli, kimin için üretmeli ve gelir bölüşümü nasıl olmalı gibi temel iktisadî sorunların piyasa mekanizması çerçevesinde çözümlenmesi öngörülür. Batı dünyasında 15. ve 16. yüzyıldan itibaren feodalizmin çözülmesiyle onun yerine geçmeye başlayan, 18. ve 19. yüzyılda

ise hâkim iktisadî örgütlenme haline gelen kapitalizmin maddeci, müfrit ve doymak bilmeyen ferdiyetçi tutumu, geniş kitleleri mutsuz etmiş ve bu nedenle sosyalizmin ve komünizmin doğmasına sebep olmuştur.

Geçen yüzyıllarda dünyayı birçok fe-laketle karşı karşıya bırakan kapitalizm, bugün de dünyanın birçok fakir ülkesini siyasi, sosyal ve ekonomik sömürüsü altında tutmaktadır. Özellikle Avrupa ve Amerika'da üstlenen kapitalizm gelişen iletişim araçlarının da desteğiyle dünyayı kasıp kavurmaya, sömürmeye ve emperyalizmin jandarmalığını yapmaya devam etmektedir.

KAPİTÜLASYONLAR:

Yabancıların ayrıcalıkları. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunda yabancılara tek taraflı olarak bahşedilen ya da antlaşmalarla verilen hak ve imtiyazlar.

Osmanlı devletini ekonomik bakımdan çökertecek olan kapitülasyonlar, ilk defa 16. yüzyılda basit ticari anlaşmalar biçiminde ortaya çıktı. İlk anlaşma 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman ile Fransa Kralı I. François arasında imzalandı. 1740 yılına kadar 14 defa yenilenen kapitülasyonlar, bu tarihten itibaren bağlayıcı bir nitelik taşımaya başladı. Bu imtiyazlar, Birinci Dünya Savaşına kadar sürdü.

Sultan Vahdettin, 9 Eylül 1914'te yaptığı bir açıklamayla, kapitülasyonların 1 Ekim'den itibaren yürürlükten kaldırılacağını tüm yabancı devlet-

lerin temsilciliklerine bildirdi. İmtiyazlardan büyük ölçüde yararlanan Fransa, İngiltere ve Çarlık Rusya'sı uluslararası nitelik taşıyan bir anlaşmanın tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılamayacağını söyleyerek Sultan Vahdettin'i protesto ettiler. Bu tartışmalar esnasında Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına girdi. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşmasında kapitülasyonların korunacağı vurgulanıyordu. Milli Mücadeleden sonra 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıyla ülke üzerinde her türlü kapitülasyonların varlığına son verildi.

KARABORSA:

Ucuza mal stoklanıp darlık veya çeşitli nedenlerle kendiliğinden bir mal darlığı ortaya çıktığında eldeki malların çok pahalıya satıldığı; arz-talep dengesizliğinden istifadeyle haksız ve vergi dışı kısa dönemli yüksek kâr sağlandığı piyasa.

KARAKOL CEMİYETİ:

Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal kuvvetlerine karşı İstanbul'da kurulan (1919) direniş örgütü. Örgüt, Kurtuluş Savaşı esnasında İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve insan kaçırılmasında önemli rol oynadı. Yönetilişi açısından İttihat ve Terakki Partisi rengini taşıdığı için Heyet-i Temsiliye tarafından dışlandı.

KARAPARA:

Yasadışı yollardan kazanılan, kamu otoritesinin onayından geçmemiş para.

KARARLI DENGİ:

Bozulduğunda dışarıdan müdahaleye gerek kalmaksızın kendiliğinden dengeye gelebilen siyasal yapı.

KARARSIZ DENGİ:

Bozulduğunda dışarıdan müdahale olmaksızın eski durumuna gelemeyen siyasal yapı.

KARARNAME:

Yürütme organı tarafından yapılan düzenleyici hukukî işlemlerin bir türü. Cumhurbaşkanı hukukî işlemlerini kararname biçiminde yapar. Aslında Meclis önünde sorumlu olan Bakanlar Kurulu, bu işlemlerin de gerçek yapıcisıdır. Kararnamelerin şekil bakımından tamamlanmış sayılması için Cumhurbaşkanının imzası gereklidir. Cumhurbaşkanının bulunmadığı durumlarda bu görevi TBMM başkanı yerine getirir. Kararnameler genel olarak ikiye ayrılır: Başbakan ve bütün bakanlar tarafından imzalanan kararnamelere *Bakanlar Kurulu Kararnamesi*, başbakan ve sadece ilgili bakanlar tarafından imzalanan kararnamelere de *müşterek kararname* veya *üçlü kararname* denir.

KARASULARI:

Bkz: Kıta sahanlığı.

KARGAŞACILIK:

Kaos hali, tedhiş felsefesi. Bireylere emir veren her çeşit devlet teşkilatını ortadan kaldırarak, kişileri kayıtsız ve şartsız hürriyete kavuşturmayı gaye edinen siyasi ve hukukî nazariye. Özellikle bireye dayanarak devletçiliği kaldırmak isteyen bu anlayış Pro-

udhon, Stimer, Tolstoy, Kropotkin gibi isimler tarafından çeşitli şekillerde müdafaa edilmiştir. 19. yüzyıl materyalizmini Osmanlı fikir dünyasına taşıyan Baha Tevfik, "Felsefe-i Ferd" isimli eserinde kargaşacılıktan bahseder ve insanlığın sonunda anarşizme ulaşacağını söyler.

KARİZMA:

Lideri diğer insanlardan farklılaştığına inanılan, çalışarak kazanılmayan, yaratılıştan gelen üstün özellikler.

KARİZMATİK OTORİTE:

İktidar sahiplerinin meşruluklarını ve otoritelerini, kendilerine atfedilen üstün kişilik özelliklerine veya yerine getirmekle yükümlü olduklarını iddia ettikleri büyük misyona dayandırmaları.

KARMA EKONOMİ:

Ülke ekonomisinin yönlendirilmesinde özel kesimin yanı sıra kamu kesiminin de belirli bir payla üretici, düzenleyici ve denetleyici olarak rol aldığı ekonomi düzeni.

KARMA LİSTE:

Milletvekili seçimlerinde seçmene çeşitli listelerden beğendiği adayların isimlerini seçip, ayrı bir liste yapma imkanı veren seçim usulü. Karma listenin uygulandığı bazı ülkelerde seçmen, aday olmayan kişilerin de isimlerini listesine koyabilmektedir. (Bkz: Nisbi Temsil Sistemi)

KAST:

Toplumsal gruplara mensup üye-

lerin itibar, iş, ikamet yeri ve diğer sosyal ilişkilerinin miras yoluyla düzenlendiği, alt ve üst tabakalar arasında karşılıklı geçişliliğin yasaklandığı toplumsal tabakalaşma türü. Kast sistemi son derece yapay ve keyfi bir sistemin gelişmesine imkan hazırlaması nedeniyle tarihte birçok zulüm ve huzursuzlukların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ezilen ve hakkı elinden alınan büyük kitleler, bu zoraki ve haksız güç sahiplerinin baskısından kendilerini kurtarmak için uzun mücadeleler vermiş, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

KATSAYILI OY SİSTEMİ:

Bkz: Oy

KAYMAKAM:

Bir ilçenin en büyük yönetim görevlisi.

KAZA:

İlçe

KAZAN KAZAN TEORİSİ:

Her iki tarafta bulunan aktörlerin de kazanç sağlamasına dayanan siyasal teori. Bu teoride atılacak adımlar üçüncü tarafın kaybetmesi pahasına yapılabilir. Yani iki tarafın da kazançlı çıktığı hallerde üçüncü taraf kaybedebilir.

KCK:

KCK (Kürdistan Topluluklar Birliği) Kürtçe Cıvaken Kurdistan kelimelelerinin baş harflerinden oluşur. PKK terör örgütü bünyesinde faaliyet gösteren bir örgüttür. PKK'nın yasama meclisi olarak kabul ettiği KONT-

RA GEL'in 17 Mayıs 2005 tarihinde Ortadoğu ve Avrupa'dan katılan 213 delegesinin katılım ile kabul edilen KCK sözleşmesi ile kurulmuştur.

Türkiye'de 2009 yılından bu yana örgüte yönelik çeşitli operasyonlar düzenlenmektedir.

KEMALİZM:

Atatürkçülük. Türk Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik anlamda üzerine bina edildiği cumhuriyetçilik, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin temel çerçevesini oluşturduğu siyasi doktrin.

İttihat ve Terakki geleneği içinde yetişen, 19. yüzyıl pozitivizmi ile Batılılaşma paradigmasından yoğun şekilde etkilenmiş olan Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşının kazanılmasının ardından Osmanlının enkazı üzerinde kurulan yeni Türk devleti için gerekli olan siyasî-ideolojik bütünlüğü sağlamada en etkin yolun, sınıflar üstü bir ideoloji ihdas etmek olduğu görüşündedir. Bu çerçevede yeni devletin gelişip güçlenmesi, bütünlüğünün korunması vb. fikirlerle söz konusu ilkelere çoğu kez nev'i şahsına münhasır anlamlar yüklemek suretiyle, tüm iktidar yetkilerini elinde bulunduran Atatürk'ün vazettiği görüşler daha sonraları Atatürkçülük veya Kemalizm olarak adlandırılmıştır.

KIBRIS BARIŞ HAREKATI:

Türkiye'nin, uluslararası antlaşmalara dayanarak Kıbrıs adasındaki Türk

varlığını korumak amacıyla Temmuz 1974'te yaptığı askerî müdahale.

KIRTASIYECİLİK:

Bkz: Bürokrasi.

KITA SAHANLIĞI:

Sahillere bitişik, iki yüz metre derinliğe kadar ya da bu derinliğin ötesindeki suların derinliğinin tabii kaynakların işletilmesine imkan verdiği noktaya kadar uzanan, sahile kıyısı olan devletin deniz yatağı ve altındaki zenginliklerden faydalanma ve araştırma hakkına sahip olduğu toprak tabakası.

KIZILELMA:

Türk-İslam devletlerinde ve özellikle de Osmanlılarda bir gün mutlaka fethedileceğine inanılan, nerede olduğu belirsiz uzak düşman kenti. Osmanlı ordularının çıktığı seferlerin hedefi 18. yüzyıla kadar Yeniçeriler arasında "Kızilelma" diye adlandırılırdı. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde türlü dönemlerde türlü nedenlerle farklı kentlere bu adın verildiğini anlatır. Ziya Gökalp, "Kızilelma" adını taşıyan şiirinde, yeryüzündeki bütün Türklerin birleşmesi ve taklitten uzak bir milli kültürün geliştirilmesi idealini, daha sonraları da ekonomik kalkınmayı "Kızilelma" diye tanımladı. Milli Edebiyat akımı yazarlarının zaman zaman konu edindiği bu terim, Ömer Seyfettin'in aynı adı taşıyan bir hikayesinde ele alındı. Bu hikayenin kahramanı Kanuni Sultan Süleyman, "Kızilelma'yı "Hakkın beni gönderdiği yer" diye tanımlıyordu.

KİTLE PARTİSİ:

Bir siyasal ideoloji çerçevesinde çok sayıda ve çok iyi örgütlenmiş üyesi ve yandaşı bulunan, ilkeleri geniş halk kitlelerinin taleplerine göre oluşan siyasal parti.

KLİK:

Bir siyasal grup ya da parti içinde yer almakla beraber, bu gruptan bağımsızmış gibi davranabilen, bu yolla grup içinde ayrı bir odak oluşturan alt grup. (Bkz: Hizip)

KOALİSYON:

1- Kişiler, örgütler, siyasal partiler veya hükümetler arasında ortak bir amacı gerçekleştirmek için kaynak ve güçlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ittifak.

2- Seçimlerde tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamamış bir siyasal partinin, tek başına (azınlık hükümeti gibi) hükümet kuramaması durumunda başka parti ya da partilerle bir araya gelerek hükümet kurması.

Türk siyasal hayatında ilk koalisyon hükümeti, 1961 seçimleri ertesinde CHP-AP arasında kuruldu. 1962-1977 arasında kurulan yedi koalisyon hükümeti istikrarlı politikalar üretilmedi. Buna karşılık 1991 genel seçimlerinden sonra kurulan DYP-SHP koalisyon hükümeti ile 1995 seçimlerinden sonra kısa ömürlü ANAP-DYP koalisyon hükümetinin ardından kurulan RP-DYP koalisyon hükümeti uyum içinde çalıştı. Hemen sonrasında CHP'nin dışarıdan

desteği ile kurulan ANAP-DSP-DTP hükümeti ise zorlama bir koalisyon görüntüsü verdi. 18 Nisan 1999 seçim sonuçları da bir koalisyonu zorunlu hale getirdi. DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kuruldu.

KOLLEKTİVİZM:

Toplumun bireye karşı önceliğini ifade eden, bütün üretim araçlarının ve mülkiyetin emekçilere ait olduğunu savunan ve ekonomik faaliyetleri devletin emir ve kontrolüne bırakmayı savunan sosyalist düşünce tarzı. Bu düşünce tarzını ifade eden temel slogan, "birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için"dir.

Kavram ilk kez 1880'li yıllarda Birinci Enternasyonel'de üretim araçlarının ortak mülkiyeti anlamında kullanılmıştır. Sömürünün, üretim araçlarının özel mülkiyetinden kaynaklandığı gerekçesi ile sosyalizmin kurulabilmesi için kolektif mülkiyete geçilmesi gerekli görülmüştür. Kollektivizm, bireyciliğin karşıtı olarak kullanılmakla beraber, Marks kolektif mülkiyetin bireyi ekonomi bağlarından kurtararak bireyselliğini geliştireceğini öne sürmüştür.

KOLLUK KUVVETLERİ:

Devlet içinde kamu otoritesinin sağlanması ve asayişin temini için oluşturulmuş bekçi, polis, jandarma gibi örgütlü güçler.

KOLONİ:

Sömürge.

KOMİSYON:

Yasama meclisinde, sınırlı sayıda üye-

den oluşan ve belli alanlarda yaptığı ön çalışmalarla Meclis'in çalışmalarına katkıda bulunan kurul. (Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu, Susurluk Komisyonu gibi)

KOMİSYON SÖZCÜSÜ:

Parlamento komisyonlarındaki çalışmalar ve alınan kararlar konusunda kamuoyuna açıklama yapan parlamententer.

KOMİTA:

İhtilalci örgüt, gizli siyasi cemiyet.

KOMİTE:

Bir kurul, bir yetkili makam tarafından kendilerine görev ve yetki verilen ve yönetme, danışma, karar verme vb. için eşit yetkilerle donatılmış kişilerden oluşan topluluk; bazı sorunları tartışmak, bir tasarıyı, bir görüşü incelemek için bir araya gelen kişiler topluluğu.

KOMÜNİZM:

Kollektivizm yahut devlet sosyalizminin ikinci safhasını teşkil eden, yani sosyalizmin evrimi ile varılacağı düşünülen, üretim araçlarının mülkiyetinin devlete ait olup özel mülkiyet ve miras hakkının olmamasını, dini değerlerin toplum hayatını uyuşturduğunu; temel ekonomik kararların merkezî otorite tarafından alınması ve bütün ekonomik hayatın merkezi bir planlama çerçevesinde yürütülmesini; konut, sağlık, eğitim vb. gibi hizmetlerin devletin sorumluluk ve denetiminde olmasını ve sınıfsal farklılaşmanın ortadan kaldırılmasını öngören siyasal-ekonomik sistem.

Bu anlayış, temelinde ontolojik ve mekanik materyalizme dayanır ve onun gibi ateisttir. İnsanı hayvandan bir kademe üstün bir varlık olarak gördüğü için, onun manevî ve ruhî hayatını nazarı itibara almaksızın bir üretim vasıtası gibi muamele eder. Hayali bir kurtuluş vaadi olarak komünizm doğduğu tarihten bu yana kitleleri etkilemiştir. Bunun sebebi, onun ekonomik bir doktrin olmaktan çok politik ve pratik, tarihi bir proje olmasındandır. Platon'dan başlayarak Fourier'e kadar gelen safdil bir ilimciliğe dayanan komünizm, K. Marks ve F. Engels tarafından 1848'de yayınlanan "Komünist Manifestosu" ile açık bir anlam kazandı. Komünizmin esas şartı, zenginliğin kalkması, bolluğun gerçekleşmesidir. Determinist, mekanist, materyalist ve ihtilalci temellere dayanan komünizmin iki çeşidi vardır:

a) Kapitalist toplumlarda ihtilalci bir doktrin olarak üst yapıya ve idarelere karşı mücadele şekli. Üretim vasıtalarının devletleştirilmesi ve işçi diktatörlüğünü hedef alır.

b) Tarihin Marksist ve Leninist anlayışı ve kollektivizmin bir aşaması olarak komünizm, sosyalizm tarafından gerçekleştirilen sosyal ve ekonomik bir değişimi ifade eder.

Geçirdiği Aşamalar: Komünizm Rönesans'tan sonra Campanella, Thomas Morus gibi ütöapistlerin eserlerinde müdafaa edildi. Bizde, 15. yüzyılda Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin'in bazı fikirleri de malda ve

ailede ortaklığı müdafaa etmekteydi. Fransız İhtilali sırasında Babeuf ve arkadaşları tarafından geliştirildi; Marks tarafından Hegel'in diyalektik metodu tatbik edilerek ve onun idealist felsefesi idealist muhtevasından boşaltılarak diyalektik materyalizm şekline sokuldu. Marks ve Engels'in fikirleri Lenin tarafından daha da geliştirilerek 1917 "Ekim Devrimi" ile tatbik konuldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Avrupa İmparatorlukları çöktüğü zaman komünist eğilimli ihtilalci hareketler patlak verdi. 1920'li yıllarda Avrupa'nın pek çok ülkesinde komünist eğilimler, hareketler doğdu. Bunun dışında Asya'ya da sıçradı. Afrika'ya geçti. Ancak pek başarı sağlayamadı.

Dünyada özellikle 1940'lı yıllarda oldukça etkili oldu. 1949'da başarıya ulaşan Çin ihtilali, komünizmin gelişmesi açısından oldukça önemliydi. Bu arada Macaristan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Polonya, Çekoslovakya komünist partileri de yayınlarını sürdürdüler. Kore ve Çinhindi savaşları sonrasında komünizmi yayma çabaları az gelişmiş ülkelere yöneltildi. SSCB'nin çıkarları ve koruyuculuğu sebebiyle Ortadoğu'da da kendine bir yer edindi. Komünizmin, İslam ülkelerine sızma hareketi, Arap ülkelerinde çoğunlukla mahallî gizli komünist partilerin mevcut olmasıyla da kolaylaştı. Bu çalışmalar Müslümanlara gerek Ortadoğu'da, gerek Afrika ve Asya'da oldukça zarar verdi. Ancak komü-

nizm giderek kendi içinde ideolojinin farklı yorumlanması sebebiyle bölündü. Bu bölünmenin en büyüğü Çin ve SSCB anlaşmazlığıydı.

Doğu Avrupa'da 1990'ların başında yaşanan hızlı değişim, komünizmin uygulamada sonunu hazırladı. SSCB'de kapitalist yönetime geçiş süreci hızlandı. Komünist partiler isimlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Bir kısmı çok partili rejime geçti, bir kısmı demokratikleşme yoluna girdi. Bütün bu gelişmelerle dünyada ideoloji olarak bir itibarı kalmadı.

Türkiye'de komünizmin propagandasını yapmak ve komünist bir parti kurmak Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleriyle yasaklanmıştı. Bu maddeler 1991 yılında çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu kapsamında kaldırıldı. Ancak Anayasa'nın 68. maddesi üstü kapalı olarak komünist partilerin kuruluşunu yasaklamıştır. Bu amaçla kurulmak istenen bazı partiler de daha kuruluş aşamasında kapatılmışlardır.

KONDOMİNYUM:

Birden fazla dış gücün, üzerinde ortak hakimiyeti olan bağımlı bölge veya ülke.

KONFEDERASYON:

Federasyonların bir araya gelmesiyle oluşan federasyonlar birliği. Kendi hükümetlerini muhafaza kaydı ile ortak bir iktidarın yönetimini kabul eden devletlerin kurduğu birlik. Uygulamada görülen örnekler göre

böyle bir siyasi yapının meydana gelebilmesi için, benzer yapı ve kültürlerle sahip devletlerin ve eyaletlerin bir arada bulunması gerekir. (Bkz: Federasyon)

KONFORMİZM:

Denetim altına alınamayan bir toplumsal çevrenin şartlarına uyma; gizli ya da açık etkilere ve baskılara boyun eğme; yürürlükte olan töreleri ve görgü kurallarını pek incelemeden benimseme ve genel olarak herkesin görüş ve düşüncelerine uyma eğilimi ve öğretisi.

Konformizm, çocukluk dönemindeki eğitimin ve beklentilerin, toplumun kültürel niteliğinin ve toplumsal yapıyla bu yapıyı oluşturan sınıfların karakterlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir.

KONGRE:

Siyasi parti ya da derneklerin genel kurul toplantısı. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 14. maddesine göre, siyasi partilerin en yüksek organı BÜYÜK KONGRE'dir. Aynı kanunun 19. maddesi İL KONGRESİ'ni, 20. maddesi ise İLÇE KONGRE'sini açıklamaktadır.

Büyük Kongre, partilerin tüzüklerine göre "Büyük kongre", "Kurultay" gibi isimler taşıyabilir. Büyük Kongre'nin iki çeşit üyesi vardır: Seçilmiş üyeler ve tabii üyeler. Seçilmiş üyeler, parti tüzüklerinde belirtilen esaslara göre, il kongrelerince seçilmiş delegelerden oluşur. Seçilmiş üyelerin toplam sayısı, TBMM'nin genel oyla seçi-

len üye tam sayısının iki katını aşamaz. Tabii üyeler, parti genel başkanını, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir.

İl Kongresi, sayısı altı yüzden fazla olmamak üzere, parti tüzüğüne göre ilçe kongrelerince seçilen delegelerden oluşur. O ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri, il kongresinin tabii üyeleridir. Geçici yönetim kurulu başkanı ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptirler. Ancak, geçici il yönetim kurulu başkanı ve üyelerden delege sıfatı olmayanların kongrede oy kullanma hakları yoktur.

İlçe Kongresi, ilçe ve çevresindeki köy ve mahallelerde partinin son genel seçimde aldığı oy sayısına göre, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısına göre, siyasi partiler sicilinde kayıtlı ilgili parti üyelerinin seçtikleri, sayısı 400'ü aşmayan delegelerden oluşur. İlçe yönetim kurulu ve varsa ilçe disiplin kurulu başkan ve üyeleri ilçe kongresinin tabii üyeleridir. Geçici ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptir. Ancak geçici ilçe yönetim kurulu başkan ve üyelerinden delege sıfatı olmayanların kongrede oy kullanma hakkı yoktur. (Bkz: Parti)

KONJONKTÜR:

Belirli bir zamanda, bir olay, eylem ya da etkinliği çevreleyen şartların bütünü.

KONSENSUS:

Fikir birliği, mutabakat, uzlaşma.

KONSOLOS:

Bir devlet tarafından, başka bir devletin verdiği izin çerçevesinde, o ülkede kendi devletinin vatandaşlarını ve onların çıkarlarını korumakla görevli, diplomatik nitelik taşımayan resmî memur.

KONYA MİTINGİ:

6 Eylül 1980 tarihinde Milli Selamet Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ve bazı MSP yöneticilerinin de katılımıyla "Kudüs'ü Kurtarma Günü" adıyla yapılan miting. Miting, şeriat sloganları atıldığı, İstiklal Marşı'na saygı gösterilmediği gibi iddialarla 12 Eylül ihtilalinin gerekçeleri arasında yer aldı.

KORPORATİZM:

Toplumu ilgilendiren önemli ekonomik ve siyasal kararların alınmasında sadece devletin denetimindeki kurum ve örgütlerin söz sahibi olduğu, bireysel etkinliğin kaybolduğu veya bireyin karar alma sürecine ancak bu örgütler aracılığıyla ve kısıtlı bir oranda katılabildiği toplumsal örgütlenme biçimi.

KORUMACILIK:

Zayıf yerli sanayinin kollanması, yabancı ürünlerin iç piyasayı istila ederek yerli sektörleri ciddi bunalımlarla karşı karşıya bırakmasının önlenmesi, dış ödemeler dengesi ve ticaret hadlerinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla gümrük tarifeleri, kotalar ve ithalat yasakları gibi araçları kullana-

rak ithalatın sınırlandırılması, dış ticaretin kontrol altına alınarak ekonominin dış rekabetten korunması. Bu amaçla uygulanan dış ticaret ve iktisat politikalarına da korumacılık politikası denir.

KOZMOPOLİT:

1- Her milletin, ülkenin yaşam biçimine, geleneklerine, düşünce sistemine kolayca uyum sağlayabilen kişi, topluluk.

2- Milli benliğini, özelliğini yitirmiş, yabancılarla kolayca çıkar ilişkisine girebilen zayıf karakterli kişi.

KÖKTENDİNCİLİK:

Bkz: Radikalizm.

KÖY:

Türkiye'nin idare sisteminde nüfusu 150'den fazla, 2000'den az olan yerleşim birimi. Kamu idarelerinin en küçükü ve yerel yönetim birimlerinin en eskisidir. Köy yönetimi, 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı yasaya dayanır.

Bir kamu tüzel kişisi olarak köyün yasa ile belirlenmiş görev ve yetkileri vardır. Köy idaresinin görevleri, yasada zorunlu ve isteğe bağlı olarak ikiye ayrılmıştır. Köylülerin sağlık ve güvenliğine ilişkin görevlerle, köyün okul, cami, yol ve ağaçlandırma gibi bayındırlık işleri köy yönetiminin zorunlu görevleridir. Köylülerin toplumsal ve iktisadî gelişmesini sağlayacak etkinlikler ise köy yönetiminin isteğe bağlı görevleridir. Köy tüzel kişiliğinin üç organı vardır: *Köy Derneği, Köy İhtiyar Meclisi ve Muhtar*.

Köy Derneği:

Seçim hakkına sahip olan ve o bölgenin seçmen kütüğüne kayıtlı olan köylülerden oluşur. Seçim zamanlarında İhtiyar Meclisi ile muhtarı seçer. Köy derneğinin, seçim dışındaki görevleri şunlardır: Muhtarın ödeneğini saptamak, köyün isteğe bağlı işlerini zorunlu olanlar arasına sokmak, merkez tarafından atanan bir imamı yoksa onu seçmek ve ödeneğini belirlemek.

İhtiyar Meclisi:

Köy Derneği tarafından seçilen üyelere oluşan bir karar organıdır. Köy öğretmeni ve imamı bu meclisin tabii üyeleridir. İhtiyar Meclisi üyeleri, nüfusu 1000'e kadar olan köylerde 8, 1000'den fazla olan yerlerde ise 12 kişidir. İhtiyar Meclisi, muhtarın çağrısıyla haftada en az bir kez toplanır ve köyün işlerini görüşerek karara bağlar.

Muhtar:

Köyün başıdır. Muhtar seçilebilmek için 25 yaşını doldurmuş olmak ve seçilme yeterliliğine sahip olmak gerekir. Köy işlerinde söz söylemek, emir vermek ve emrini yaptırmak muhtarın yetkileri arasındadır. 5 yıllık bir süre için seçilen köy muhtarı aynı zamanda devlet memurudur. Gerekğinde devlet memuru gibi muhakeme edilir. İdarî işlerde muhtarın iki vasfı vardır: Hem köy tüzel kişiliğinin icra organıdır, hem de devletin köydeki temsilcisidir. Bu suretle muhtarın göreceği işler de; köy işleri ve devlet işleri olarak ikiye ay-

rılır. Köy muhtarının köylü yararına olmayan kararlarını kaymakam bozabilir, ancak kaymakam onun yerine geçecek karar veremez. Köy muhtarına köy işlerini gördüğü zaman karşı gelen ve kötüleyenler devlet memuruna karşı koyanlar gibi ceza görürler. (Bkz: Muhtar)

KÖY KENT:

Kırsal bölgelerin kalkınması ve kentlere olan nüfus akışının durdurulması amacıyla, kente özgü bazı hizmetlerin bu bölgelere getirilmesiyle oluşturulan köyle kent arası bir yerleşim modeli.

KÖYLÜ PARTİSİ:

1952'de Demokrat Parti'den istifa eden milletvekilleri tarafından kurulan milliyetçi ilkelere sahip siyasi parti. Partinin ilk genel başkanlığını, görüş ayrılıkları sebebiyle DP'den istifa eden Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık üstlendi. Onun yanı sıra DP'den istifa eden Çanakkaale milletvekili Süreyya Endik, Seyhan milletvekilleri Yusuf Ziya Eker, ve Cezmi Türk partinin kurucuları arasında yer aldı. 1950'de kurulan Liberal Köylü Partisi de kendini feshederek Köylü Partisi'ne katıldı. Milliyetçi ve köylücü bir programa sahip parti, genel başkan R. Oğuz Arık'ın bir uçak kazasında ölümünden sonra 1958'de genel başkan Tahsin Demiray döneminde Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı. (Bkz: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi,

Cumhuriyetçi Millet Partisi, Liberal Köylü Partisi)

KRAL:

İktidara geldikten sonra genellikle ölünceye kadar en yüksek siyasi gücü elinde bulunduran kişi, hükümdar.

KRALLIK:

Kral tarafından yönetilen devlet.

KRİZ DİPLOMASİSİ:

Uluslararası ilişkilerin belirli bir sistem ve program çerçevesinde süreklilik arzeden bir biçimde değil, sadece bunalım dönemlerinde işletilmesine dayanan diplomasi.

KULİS:

1- Siyasal karar organlarını veya alıncak kararları etkilemek ve yönlendirmek amacıyla koridorlar ya da kapalı kapılar ardında yapılan görüşmeler, telkinler ve pazarlıklar gibi prosedür dışı çeşitli faaliyetler; genellikle kamuoyunun bilmediği ön çalışmaların tümü. Lobicilik.

2- Parlamento binasında toplantı salonunun dışında özel tartışma ve görüşmelerin yapıldığı koridor, kantin vb. yerlere verilen ad.

KULÜP:

Siyasi ve iktisadi sorunların tartışıldığı ve genelde üye olmayanların giremediği dernek, cemiyet.

KURUCU MECLİS:

Yeni kurulan veya anayasası askıya alınan bir devlete yeni bir anayasa hazırlamak yahut devletin ana organlarının görev ve işleyiş biçim-

leriyle ilgili temel ilkeleri belirlemek amacıyla oluşturulan organ.

Bu anlamda Kurucu Meclis, daha geniş bir kavram olan kurucu organ ya da kurucu iktidar çerçevesi içinde yer alır. Kurucu organ ya da iktidar, her zaman bir meclis olmayabilir ya da sadece kurucu meclisten ibaret bir yapı göstermeyebilir. Monarşik dönemlerden anayasalı monarşiye geçiş süreçlerinin başlarında, anayasalar genellikle hükümdar tarafından yapılmış ve ilan edilmiştir. 1848 İtalyan Anayasası ve bizde 1876 Kanunuesası'si buna örnektir. Bazen diktatörlerin de anayasa ilan ettikleri ve bu anlamda "kuruculuk" yetkisi kullandıkları görülür. Nihayet, anayasanın kesinleşmesinin halkoyuna bağlı sayıldığı durumlarda, halkın kendisi de kurucu organ rolünü oynar. Kurucu Meclisin asli görevi anayasayı hazırlamaktır. Seçilme nedeni ve esas çalışma alanı budur. Ancak, bu görevi sırasında normal yasama işlemlerini yerine getirmesine de engel yoktur. Şu var ki bu meclis, özel görevi ve işlevi gereği, anayasayı hazırlayıp kabul ettikten sonra dağılır, yerini normal yasama meclisine bırakır. Kurucu Meclis'in yeni anayasayı hazırlarken geniş bir özgürlük ve takdir alanı vardır. Ancak bu serbestlik, söz konusu ülkenin, çağın ve ortamın beraberinde getirdiği politik, kültürel ve ideolojik tercihlerin tamamen göz ardı edilmesi anlamına gelmez. Türk siyasi hayatında Kurucu Meclis uygulaması, askeri müda-

halelerden sonra yapılan anayasalar için söz konusu olmuştur. 1961 ve 1982 Anayasaları "Kurucu Meclis" adı verilen organlar tarafından hazırlanıp kabul edildikten sonra halkoyuna sunulmuş ve kesinleştirmişlerdir.

1960-1961 Kurucu Meclisi:

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra iktidara el koyan Millî Birlik Komitesinin yaptığı düzenlemelerle ortaya çıkan bir organdır. 157 sayılı kanunla oluşturulan bu organ iki kanattan meydana gelmekteydi: İhtilali yapan askerlerin oluşturduğu Millî Birlik Komitesi ve bunun yanı sıra oluşturulan Temsilciler Meclisi. Temsilciler Meclisi, üyelerinin seçilme biçimi bakımından başlıca dört kesimden oluştu: Askerlerin iki dereceli seçimle belirledikleri üyeler, DP dışındaki iki partinin seçtiği temsilciler, bazı kuruluşların (üniversiteler, yargı organları, barolar, sendikalar vb.) kendi üyeleri arasından seçtikleri temsilciler, doğrudan doğruya MBK tarafından atanan üyeler. Bu dönemin Kurucu Meclis'i yeni anayasanın hazırlanıp, halkoylamasına sunulması ve Ekim 1961'de genel seçimlerin yapılmasıyla yeni TBMM'nin oluşmasıyla hukuki varlığını tamamladı.

1981-1982 Kurucu Meclisi:

12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra iktidara el koyan komutanların oluşturduğu Millî Güvenlik Konseyi'nin yaptığı düzenlemelerle ortaya çıkan organdır. Millî Güvenlik Konseyi,

29 Nisan 1981 tarihli “Kurucu Meclis hakkında kanun”la yeni bir anayasanın hazırlanması sürecini başlattı. Türk siyasi hayatında ikinci defa ortaya çıkan Kurucu Meclis olgusu da birincisi gibi iki kanattan oluştu: Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi. Kurucu Meclis’in askerî kanadını oluşturan MGK, Genelkurmay başkanı ile diğer kuvvet komutanlarından, Danışma Meclisi ise tamamı askerler tarafından seçilen ve atanan 160 kişiden oluşuyordu. Askerler, Danışma Meclisini yükseköğrenim yapmış 11 Eylül 1980’de hiçbir partide üyeliği olmayan kişiler arasından seçti. Danışma Meclisi tarafından hazırlanıp MGK’nın denetiminden geçen yeni anayasa, 7 Kasım 1982’de halkoyuna sunulurken kabul edilip yürürlüğe girdi. 6 Kasım 1983’te yapılan genel seçimlerin ardından TBMM Başkanlık Divanı’nın 6 Aralık 1983’te oluşmasıyla MGK ve Danışma Meclisi’nin hukuki varlığı sona erdi.

KURULTAY:

Bkz: Kongre.

KUTADGU BİLİĞ:

Hasan Has Hacıp’in Hakaniye Türkçesi ile yazılmış devlet yönetimiyle ilgili manzum eseri. 1070 yılında kaleme alınan eser, Türk toplumundaki din, aile düzeni, ahlak, devlet ve saray örgütü, gelenek ve görenek konularında ansiklopedik bir kaynak niteliğindedir.

KUTUPLAŞMA:

Toplumun birbirine karşıt gruplara ayrılması.

KUVAYI MİLLİYE:

Birinci Dünya Savaşı sonrası, Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmesi ve ardından da Anadolu’da ilerlemeleri üzerine halkın kendi arasında örgütlediği direniş hareketi. Bu hareket, Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından düzenli bir orduya dönüştürülerek zaferin kazanılmasını sağladı.

KUVVETLER AYRILIĞI:

Herhangi bir siyasal sistemde devletin üç temel işlevi olan yasama, yürütme ve yargının ayrı ayrı ve birbirini denetleyen organlar tarafından yerine getirilmesi. (Bkz: Yargı, yasama, yürütme)

KUVVETLER BİRLİĞİ:

Bir siyasal sistemde devletin yasama, yürütme ve yargı işlevlerinin tek bir organ tarafından yerine getirilmesi.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI:

Kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihi ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkanlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını

yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve iş-

birliği yapmak amacıyla 16 Nisan 2003 tarih ve 4848 sayılı kanunla kurulmuş bakanlık.

-L-

LAİKLİK:

1- Sekülerizmin siyasal çerçevesi. Siyasi otoritenin ve hukukun kaynağı olarak ilâhî bir kaynak ve otoritenin tanınmadığı, devlet otoritesinin ve hukuk prensiplerinin dinî unsurlardan ve tesirlerden uzak tutulduğu siyasal örgütlenme biçimi.

2- Din ve dünya otoritelerinin, birbirlerinin faaliyet alanlarına karışmadan, kendilerine mahsus haklarını, görevlerini ve yetkilerini kullanabilmelerine imkan veren siyasi-idari sistem ilkesi.

3- Devletin çeşitli dinler arasında taraf olmaması ve ayrıcalık gözetmemesi, din işleri ile devlet işlerinin ayrı kabul edilmesi ilkesi.

Laiklik, Avrupa'da uzun bir tarihi gelişimin, toplumsal ve siyasal şartların ortaya koyduğu bir kurumdur. Devletin varlığını koruyabilmesinin ge-

rekli bir şartı olarak doğmuştur. Materyalistler ve Marksistler nazarında laiklik, dine saygı sınırlarını da aşarak, tam dinsizlik, ateistlik ve manevi değerlerin yıkılması demektir. Rönesans'ta Makyavel tarafından geliştirilen ve müdafaa edilen siyasi laik anlayışın çeşitli şekillerde tefsiri ve tatbiki materyalizmin gelişmesine ve yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan 18. yüzyılda materyalistlerle, 19. yüzyılda pozitivist Materyalist ve Marksistlerin gayretleri ile laik düşünce büyük ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'de laiklik, din ve devlet işleri ayrılığını kabul eden ama devlete din alanına giren konularda geniş bir denetim ve müdahale yetkisi tanıyan, bir özellik taşımaktadır. Bu durum, Cumhuriyeti kuran kadronun ülkede Batılılaşmanın yerleşmesiyle ilgili bir tercihin sonucudur. Kurtu-

luş Savaşının bitimiyle birlikte 1 Şubat 1922'de alınan "TBMM'nin hukuku hâkimiyet ve hükümransininin mümessili hakikisi olduğuna dair heyeti umumiye kararı" ile saltanatın ve 3 Mart 1924'te çıkarılan "Halifetin İl-gasına ve Hanedanı Osmaninin Tür-kiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun"la hilafet kurumunun kaldırılması devlet sis-teminin laikleştirilmesi yolunda bir adımı temsil ediyordu. 1924'te Şeri-ye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak, İslam diniyle ilgili işlerin görülmesi işi Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığına verildi. Aynı yıl Tevhidi Tedrisat Kanunu kabul edilerek laiklik temeli üzerinde öğretim birliği sağlandı. 1928'de yapılan bir anayasa değişikliği ile "Devletin dininin, dinî İslam olduğu" yolundaki kural (1924 Anayasasının 2. maddesi), anayasa-dan çıkartıldı. 1937 Anayasa değişikliği ile de, CHP'nin ilkeleri arasında yer almış olan laiklik, bir anayasa ku-ralı haline getirildi.

1961 Anayasası, laikliği daha sağlam güvencelere bağladı ve dini duygula-rın siyasal amaçlarla "kötüye kulla-nılmasına" karşı tedbirler öngördü. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı bir anayasa kurumu olarak metinde yer aldı. "Kimse, devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına da-yandırma veya siyasi veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla istis-mar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkası-

nı bu yolda kışkırtanlar kanuna gö-re cezalandırılır, dernekler yetkili mahkemece, siyasi partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır." (19. madde)

1982 Anayasası da bu ilkeleri koru-muş, ayrıca laikliğin, devletin temel bir niteliği olarak değiştirilemez, de-ğiştirilmesi teklif dahi edilemez ilke-ler arasında olduğunu belirtmiştir.

LALA:

Ortaçağ İslam devletlerinin yönetim şekli içinde önemli bir yeri olan ve devlet başkanlarını yetiştirmekle gö-revli eğitmen devlet adamları.

LAYİHA:

Ortaçağ İslam devletlerinde devlet işlerinin planlanması, düzeltilmesi, toplum bozukluklarına karşı tedbir alınması için devlet otoritelerine ve-rilen projeler.

LEGAL:

Yasalara uygun durum, şey.

LEJİTİMİST:

Toplumca meşru sayılan yolların dı-şına çıkmak istemeyen kişi; meşrui-yet taraftarı.

LENİNİZM:

Marksizmin, Sovyet İhtilalci Lenin (1870-1924) tarafından hem siyasi, hem de teşkilatçı bir devrim strateji-sine oturtulması ve bunun Rusya uy-gulaması. Lenin, Marksizmin ekono-mik determinizmini kabul etmemiş, geliştirdiği ihtilal teorisiyle sanayi-leşmemiş ülkelerde de komünist dü-zenin kurulabileceğini ileri sürmüş-

tür. Lenin, bu görüşlerini 1917 Ekim devriminde bunu gerçekleştirmiş, klasik Marksist teoriye göre burjuva demokrasisi kurması gerekirken o işçi sınıfı diktatörlüğünü kurduğunu söylemiştir.

Lenin'e göre partiler ihtilalin manivelası olan bir teşkilat olarak kabul edilir. Leninizmin ikinci temel özelliğini ise "emperyalizm teorisi" oluşturur. Leninizmin bu ikinci teorisine göre, tekelci kapitalizmin son aşaması emperyalizmdir. Lenin bu ikinci teoriyi ile az gelişmiş ülkelerde komünist bir ihtilale gerekçe hazırlamak istemiştir.

LIBERAL:

Kişi özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, iktisadi teşebbüs özgürlüğü ve siyasal özgürlük yanlısı kimse.

LIBERAL DEMOKRAT PARTİ (LDP):

İşadamı Besim Tibuk tarafından 26 Temmuz 1994 yılında kurulan siyasi parti. ABD'deki yönetim sistemini bir model olarak benimseyen parti, Türkiye'deki ekonomik problemlerin gerçek anlamda liberalizmin uygulanmasıyla aşılabileceğini savunmaktadır. Besim Tibuk'un istifa etmesi üzerine yerine 25 Kasım 2002'de Emin Şirin seçilmiş, 20 Haziran 2005'ten sonra Cem Tokar genel başkanlığa getirilmiştir. 18 Nisan 1999'dan itibaren girdiği seçimlerde varlık gösteremeyen parti, daha çok bir fikir kulübü gibi çalışmalarını sürdürmektedir.

LIBERAL KÖYLÜ PARTİSİ:

1950'de İstanbul'da kurulan siyasal

parti. Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi ile Müstakiller Birliği'nin kendini feshinden sonra buradan katılanlarla, aralarında Prof. Dr. Lütfü Aksu, Asaf İlbaş, Abdülkadir Can ve O. Nuri Gürler'in de bulunduğu 17 kişi tarafından kuruldu. Demokrasinin gelişmesi için yeni bir anayasa, iki turlu nisbi temsil sistemini savunan Liberal Köylü Partisi, basın ve radyo yasalarında değişiklik istiyordu. Beklediği gelişmeyi gösteremeyen Liberal Köylü Partisi 1952'de kendini feshetti.

LIBERALİZM:

Devletin, bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerinin sınırlandırılmasını, kamu otoritesinin toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarını yönlendirmelerine karışmamasını, sosyal hayatın biçimlenmesinde belirleyici rol oynamamasını, en iyi hükümetin, en az hükmeden hükümet olduğunun savunulmasını öngören öğretisi.

Siyasal liberalizm ilkesi, devlet yönetiminde en azından üç sonuç doğurmaktadır: a) Devlet, kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olarak örgütlenmelidir. Yerinden yönetim ilkesi de bu anlayış içinde yer alır.

b) Demokrasi, temsili ve parlamenter olmalıdır. Çünkü yalnızca bu demokrasi biçiminde seçimler başarılı bir süzgeç işlevi görür ve halk çoğunluğunun her türlü diktacılığı önlenmiş olur.

c) Devlet, bireyin vazgeçilmez hak ve özgürlüklerini ve özellikle mülkiyet

hakkını resmen güvence alan hukuka tabi kılınır.

“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesiyle devletin ekonomiyeye müdahalesinin en aza indirildiği, piyasada arz-talep dengesinin en yararlı sonuçları doğuracağını savunan öğretiyeye de iktisadi liberalizm denir. Liberalizm, siyasi bir kavram olarak 18. yüzyılda doğmuş ve en güçlü dönemini 1914’ten hemen önceki yıllarda yaşamıştır. Bir politika felsefesi olarak liberalizm, hürriyet fikrinin etrafında odaklanmıştır denebilir. Kişi hürriyeti, din ve inanç hürriyeti, liberal görüşün ısrarla üzerinde durduğu ve savunduğu haklardır.

Günümüzün çok yönlü ve karmaşık sosyal gelişmeleri içinde, Batı ülkelerindeki liberalizm muhteva olarak daha da genişlemiş devlete karşı kişinin hakkını daha çok vurgulamaya başlamıştır. Bu arada Amerika’da zenci haklarını savunmak veya komünist ülkelerde muhaliflerin fikir, düşünce ve eylem haklarını savunmak liberal davranışın gerekleri olarak görülmektedir.

LİDER:

Bir siyasi partinin, bir hareketin başında olan, karar yetkisini elinde bulunduran, emirleri veren kişi.

LİDERLİK:

Bir siyaset adamının, devlet ya da siyasal hareket içinde hukuken ya da fiilen sahip olduğu egemen durum.

LİSTE:

Seçimlere giren siyasi partilerin, mil-

letvekili adaylarının seçim bölgelerine göre isimlerinin sıralanması.

LİVA:

Osmanlı idare sisteminde eyalet ile kaza arasında yer alan yönetim birimi; sancak. Livalar Cumhuriyetten sonra kaldırılarak ilçeler doğrudan illere bağlanmıştır.

LİYAKAT NİŞANI:

Bkz: Nişan.

LİYAKAT SİSTEMİ:

Kamu görevlilerinin işe alınmasında ve yetiştirilmesinde kişilerin, kişisel dostluk, aynı partiden olma veya aynı siyasi görüşü paylaşma, soyluluk vb. kıstaslara göre değil; görevi yerine getirebilmek için gerekli yeteneklerin adaylarda bulunup bulunmadığının ölçüldüğü, aynı şartları taşıyan herkesin katılımına açık sınav yoluyla tespit etmeye yarayan sistem.

LOBİ:

Belirli bir çıkar grubunun isteklerini, siyasal organlara kabul ettirmek, onları kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek amacıyla parlamento dışında kurulmuş grup, topluluk. Terim, böylesi bir işi gerçekleştirmek için düzenli biçimde istihdam edilenleri kapsadığı gibi, bir yasanın kabul edilmesi ya da edilmemesi konusunda etkide bulunma gayretini gösterenleri de kapsar. Kelimenin genel kullanımı, yönetici kesim üzerindeki baskı ve etkileri kapsamaktadır.

LOBİCİLİK:

Bir çıkar grubunun kurduğu lobiye

ait faaliyetlerin tümü. (Bkz: Kulis)

LOCA:

1- Parlamentoların genel kurul salonlarında, toplantıları takip etmek isteyenler için ayrılmış bölüm.

2- Masonların toplantı yeri.

LOKAVT:

Toplu iş uyuşmazlıklarında, işyerinde faaliyetin tamamen durmasına sebep olacak tarzda, işveren veya işveren vekili tarafından işçilerin topluca işten uzaklaştırılmaları. Çoğu durumda lokavt, çalışanların grev hakkına karşılık işverenlerin kullandığı bir silahtır. Toplu İş Sözleşmesi sırasında uyuşmazlık çıkması ve işçi sendikası tarafından grev kararı alınması durumunda, Grev ve Lokavt Kanunu kurallarına uygun olarak yapılan lokavt yasalıdır. Yasanın aradığı şartlar oluşmadan yapılan lokavt ile siyasal amaçlı lokavt, genel lokavt ve dayanışma lokavtı ise yasadışıdır.

LONCA:

Ortaçağın karakteristik mesleki örgütlenme biçimi olan ve belirli bir işkolunda çalışan kişilerin usta, kalfa, çıрак gibi sıkı bir hiyerarşik düzende örgütlenmelerini öngören sistem. Osmanlı toplumundaki lonca sistemi, Avrupa'dakinden birçok bakımdan farklılıklar arz etmektedir. Osmanlı'da lonca, ekonomik bir birim olmanın ötesinde sosyal bir fonksiyona da sahipti. Gerek usta ve kalfa ile çıрак arasındaki ilişki, gerekse ticari faaliyetlerde rol oynayan ahlak unsuru, değişik bir kurum ortaya çı-

karmıştı. Dikkati çeken husus, dinî ve ahlaki ilkelerin sistemin bütününe yayılmış olmasıdır. Esnaf derneklerinin yetki ve nüfuzlarına kimse karışmazdı. Bir anlamda otomatik bir idareleri vardı. Dolayısıyla devlet politikasının değişmesinden etkilenmezlerdi. Ahi birliklerinin Anadolu'nun İslamlaşması konusunda çok büyük rolleri olmuş, Osmanlıların bir uç beyliğinden büyük bir devlet haline gelmesinde Ahiler büyük katkılarda bulunmuştur. İslamiyet'in iktisadi prensiplerinin uygulandığı bu teşkilat, pek çok iktisadi bunalımın ortaya çıkmasına engel olmuştur. (Bkz: Ahilik)

LONDRA ANTLAŞMALARI:

19 Şubat 1959'da imzalanan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayan antlaşmalar. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum Cemaatleri önderlerinin katıldığı görüşmelerde hazırlanan antlaşmalar şunlardı:

- a) Kıbrıs'ın egemenliğinin İngiltere'den Kıbrıs Cumhuriyetine geçtiğini belirten ve Kıbrıs Cumhuriyetini kuran antlaşma.
- b) Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini teminat altına alan antlaşma.
- c) Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askerî ittifak antlaşması.
- d) Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerini içeren antlaşma.

LONDRA KONFERANSI:

Kurtuluş Savaşının başlarında kazanılan başarıların; Batı devletlerini bir konferans yapmaya zorlaması sonucu Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birbirinden ayrı olarak temsil edilmek üzere çağrıldıkları, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında yapılan uluslararası toplantı.

LOZAN ANTLAŞMASI:

24 Temmuz 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ile Müttefik Devletler arasında, İsviçre'nin Lozan şehrinde imzalanan ve Türkiye'nin bugünkü siyasal sınırlarının belirlendiği antlaşma.

Lozan Antlaşması, Birinci Dünya Savaşının galip Batılı devletlerine karşı Anadolu'nun işgalden kurtarılması için verilen silahlı mücadelenin hem diplomatik alandaki devamı, hem de bir sonucudur. Lozan Barış Antlaşması olarak adlandırılan belge, 143 maddelik ana belgeye ek olarak ha-

zırlanmış 15 belgeyi içirmektedir. Ana belge Türkiye ile İngiltere, Fransa, Japonya, Yunanistan, Romanya, Rusya, Yugoslavya arasında imzalanmış, daha sonra buna Belçika ve Portekiz de katılmıştır. Ek belgeler ise Boğazlar Sözleşmesi, Trakya Sınırları Sözleşmesi, Yerleşme ve Yargı Yetkisi Sözleşmesi ile bazı tutanak ve bildirilerden ibarettir.

LUMPEN PROLETARYA:

Marksist terminolojide; büyük şehirlerde yaşayan fakat kendilerini belirli bir sınıfın mensubu olarak görmeyen işçiler. Karl Marks, bu kavramı Marksizmin sınıf kavgasını, dolayısıyla da sınıf mefhumunu reddeden işçileri aşağılayıcı bir anlamda kullanmıştır. Buna göre "sınıf kavgasına katılmayan her şehir işçisi" komünizmin gerçekleşmesinde önemli bir engeldir.

-M-

MAARİF NEZARETİ:

Islahat Fermanı'nın öngördüğü eğitim, öğretim ve yenilikleri düzenlemek amacıyla 7 Mart 1857'de kurulan Türkiye'nin ilk eğitim bakanlığı.

MAHALLE:

Şehir ya da kasaba boyutundaki yerleşim merkezlerinin sınırları içinde oluşturulmuş küçük yerel yönetim birimi. (Bkz: Muhtar, köy)

MAHALLİ İDARELER:

Devlet yönetiminde merkezi idarenin yanı sıra adem-i merkeziyet ilkesinin gereği olarak il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ve karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri. Bu kamu tüzel kişileri il, belediye ve köylerdir. Mahalli idarelerin Türkiye'deki geçmişi oldukça yenidir. 19. yüzyılın ikinci yarısını izleyen

yıllarda kurulmasına başlanılan mahalli idareler 1876 Anayasası'nda sosyolojik bir varlık haline gelmişlerdir. 1982 Anayasası'nın 127. maddesi mahalli idareleri düzenlemektedir. (Bkz: Adem-i merkeziyetçilik, belediye, idare, idari vesayet, il özel idaresi, köy)

MAKAM:

Karar yetkisi olan yönetim birimi, bu birimin başında bulunan kimsenin görevi, görev yeri.

MAKRO EKONOMİ:

Ekonomi biliminin milli gelir, istihdam, fiyatlar genel seviyesi, ödemeler dengesi, yatırımlar, büyüme ve gelişme, uluslararası iktisadi ilişkiler, kamu otoritesinin para, kredi ve maliye politikası gibi ekonomik yapının bütününe ilgilendiren konularla ilgilenen bölümü. Söz konusu makro değişkenler ile bunların arasındaki karşılıklı etkileşim, makro politikala-

rın sonuçları ile ekonomik faaliyetin bir bütün olarak irdelenip çözömlenmesine de makro ekonomik analiz denir.

MAKYAVELCİ DİPLOMASİ:

İtalyan diplomat ve yazar N. Machiavelli'nin (1489-1529) görüşleriyle paralelliğı yüzünden ismine izafeten geliştirilen; yalnızca kendi menfaati tarafından motive edilen, ustaca yapılan, hile ve değışik ayak oyunlarıyla çıkarların korunmasını amaçlayan diplomasi.

MAKYAVELCİLİK:

Siyasette hiçbir ahlaki değeri dikkate almayan, ahlaki ilkelerin geçersizliğini ve esas belirleyici faktörün güç olduğunu savunan, amaca ulaşmak için her yolun geçerli olduğu görüşüne dayanan, kural ve dürüstlük dışı siyasal anlayış.

MAKYAVELİZM:

Siyasi düşünce tarihi alanına, ünlü Floransalı Rönesans dönemi düşünürü Niccolo Machiavelli'nin adı ile geçen "amaca ulaşmak için her türlü araç meşrudur" ilkesi.

MAL BEYANI:

Kamu görevlilerinin, bulundukları mevkilerin sağladığı imkanları kullanarak haksız kazanç sağlamalarını önlemek amacıyla göreve başlarken veya gerektiğinde, sahip oldukları taşınır-taşınmaz tüm malvarlıklarını kamuoyuna açıklamaları.

MALİYE BAKANLIĞI:

Devletin maliye politikasını hazır-

lamak, uygulamak ve denetlemekle ilgili çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş olan bakanlık. Maliye Bakanlığı, 1983 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile birleştirilerek Maliye ve Gümrük Bakanlığı adını almışsa da; daha sonra gümrük ve tekel kısmı devlet bakanlıklarının uhdesine verilerek tekrar eski adını almıştır.

MALİYE POLİTİKASI:

Kamu otoritesi tarafından iktisadi ve sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla kamu gelirleri ile harcamalarının planlanması, yönlendirilmesi ve mali kurumlardan yararlanma yöntemlerinin belirlenmesiyle ilgili plan, program ve uygulamaların tümü.

MALTA SÜRGÜNLERİ:

Birinci Dünya Savaşından sonra İstanbul'u işgal eden İngilizlerin, savaş suçlusu sayarak Malta adasına sürdüğü Osmanlı siyaset adamı, subay, düşünür ve yöneticileri. Malta sürgünlerinin sayısı Mart 1919'dan Kasım 1920'ye kadar 144 kişi olmuştur. Sürgüne gönderilenlerden 16 kişilik bir grup Eylül 1921'de adadan kaçmayı başarmış, geri kalanlar da 1 Kasım 1921'de esir İngiliz askerleriyle değiştirilmişlerdir. Malta sürgünleri içinde yer alan birçok isim Cumhuriyet dönemi siyasal hayatımızda önemli görevler üstlenmişlerdir.

MANDA SİSTEMİ:

Birinci Dünya sonrasında, galip dev-

letlerin, Wilson Prensipleri uyarınca, fiilen kendi topraklarına katamadıkları yerleri, söz konusu yerlerin kendi kendilerini yönetemeyecekleri gerekçesiyle Milletler Cemiyeti adına bölüşerek vesayet altında tutup sömürmeleri temeline dayalı yönetim biçimi. 1919-1920'li yıllarda imzalanmış barış antlaşmalarıyla, mağlup olan devletlerin toprakları parçalandı ve manda idareleri konusunda anlaşmalara varıldı. Manda sistemi içine alınan bölgeler, gelişme düzeylerine göre A, B ve C grubu mandaları olarak üç gruba ayrıldı. A grubu mandaları, Osmanlı Devleti'nin yönetiminde bulunan Arap bölgeleriydi. B grubu mandaları Batı ve Doğu Afrika'daki Alman sömürgelerinden oluşuyordu. C grubu mandalarını ise Güney Batı Afrika ve Büyük Okyanus'taki Alman sömürgeleri oluşturuyordu. Manda sistemi, mandater devletlerce ustalıkla uygulanmıştı. Bölgeler mandalar grubuna ayrılırken yerli halkların sosyal özellikleri, ekonomik seviyeleri, tarihi gelişimleri, dini ve ırki bağları göz önünde bulundurulmuş, bunun için kimi bölgelere kısa, kimi bölgelere de uzun bir zaman sonra bağımsızlık verileceği vaat edilmişti. Bazı bölgelerin bağımsızlığından ise hiç söz edilmemişti. Özellikle A grubunda yer alan mandalar her ne kadar İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında bağımsızlıklarına kavuşmuş olsalar bile, görüldüğü kadarıyla bu ülkeler, ekonomik, siyasi ve askeri bakımlar-

dan dolayı da olsa mandater devletlere karşı bağımlılıklarını hâlâ sürdürmektedirler.

MANİFESTO:

- 1- Toplumsal bir hareket veya siyasal partinin, siyasal inanç ve amaçlarının açık ifadesi.
- 2- Kitlesele gösteri.
- 3- Rakiplere meydan okuyarak açıkça ilan edilen bildiri.

MAOCULUK:

Çin'deki komünist ihtilalin önderliğini ve ardından Çin Komünist Partisi'nin 27 yıllık liderliğini yapmış olan Mao Tse Tung'un (1884-1976) devrimci doktrini ile onun zamanında geliştirilen kendine has Marksist-Leninist prensiplerin yorum ve uygulamasına verilen ad. Mao'ya göre Marks'ın iddia ettiği gibi kapitalizmin bir yan ürünü olan proletaryanın sınıfının güçlenerek ortaya çıkıp devrim yapmasını beklemek yerine, varolan toplumsal güçler, mesela köylüler kullanılarak sosyalist devrimin yapılabilirlik imkanları zorlanmalıdır. Ona göre, Marksizm-Leninizm komünist toplum için gerekli tüm alternatifleri veya sorunlara ilişkin bütün çözümlemeleri sağlayamaktadır, esasen sağlaması da mümkün değildir. Çünkü insanın bilimsel yetenek ve kapasitesi gelişip genişledikçe toplumsal sorunlara ilişkin çözümleri de zamanla değişecektir. Bu nedenle sosyalist toplumu bütün boyutlarıyla şimdiden öngörmek mümkün değildir.

MARJİNAL:

Toplumun dışında yer alan kişi, grup ya da parti.

MARKSİZM-LENİNİZM:

Kısa adı Lenin olarak bilinen, 1917 Bolşevik ihtilalinin örgütleyicisi ve 1919'da III. Enternasyonal'in kurucusu olan Vladimir İlyiç Ulyanof tarafından Marksist felsefenin ihtilalci anlamda geliştirilmiş şekli. Yıllarca S.S.C.B. Komünist Partisi'nin resmi ideolojisi olarak birçok ülkeyi etkisi altına almıştır.

MARSHALL PLANI:

İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük yaralar alan Batılı ekonomileri yeniden canlandırıp dünya işbölümündeki işlevlerini yerine getirebilmeleri amacıyla ABD'nin Batı Avrupa ülkelerine yardım etmesi gerektiğini öngören plan.

Dönemin Dışişleri Bakanı G. Marshall tarafından hazırlandığı için bu adla anılan planın, Batı Avrupa ekonomilerini güçlendirerek bu ülkelerin ithal malları talebini uyarıp ABD'nin ihraç malları için iyi bir pazar bulmak, komünizmin Batıya doğru yayılmasını önlemek gibi hedefleri de bulunmaktaydı. Marshall Planı çerçevesinde sözü edilen ülkelere yapılan ekonomik yardımlara da Marshall Yardımı denilmektedir. Toplam 10-12 milyar Dolar dolayındaki bu yardımlardan en büyük payı sırası ile İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya almış, Türkiye'ye yapılan küçük miktardaki yardım da 1950'li

yıllarda Adnan Menderes hükümetleri tarafından yapılan altyapı hamlesinde kullanılmıştır.

MART MUHTIRASI (12):

TSK komuta kademesinin siyasi hayata müdahale ederek, 1961 Anayasasının öngördüğü reformları uygulayacak bir hükümetin kurulması için verdiği muhtıra. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzalarını taşıyan 12 Mart 1971 tarihli muhtıradan, parlamento ve hükümetin tavır, görüş ve icraatının ülkeyi sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine soktuğu ileri sürülüyor; çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma umudunun kaybolduğu, 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformların gerçekleştirilmediği, ülkenin geleceğinin tehlikede olduğundan söz edilerek Silahlı Kuvvetlerin bu durumdan üzüntü duyduğu açıklanıyordu.

Anayasanın öngördüğü reformları "Atatürkçü" bir görüşle ele alacak, Devrim Kanunlarını uygulayacak güçlü ve inandırıcı partiler üstü bir hükümetin kurulması isteniyor, aksi halde Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyacağı bildiriliyordu. Cumhurbaşkanı, Meclis ve Senato başkanlıklarına gönderilen muhtıra, aynı gün radyoda yayınlandı. Başbakan Demirel istifa etti. Meşru hükümeti deviren komutanlar, CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim'i partisinden istifa

ettirdiler ve partiler üstü bir hükümet kurdurdular.

MASLAHATGÜZAR:

Bir elçinin sekreterliğini yapan diplomat. Elçi olmadığı zaman yerini maslahatgüzar alır. Farsça bir terim olan “maslahatgüzar”ın kelime karşılığı “işbilir”dir.

MASONLUK:

Kendilerine göre birtakım kardeşlik ilkelerini benimseyen, birbirlerini birtakım işaret ve amblemlerle tanıyan, belli bir siyasi amacı olan kişilerin meydana getirdikleri dışa kapalı, dünya çapında örgütlenmiş dernek. Farmasonluk da denir.

“Hür Yapılar” anlamına da gelen masonluğun son iki yüz yıllık tarihi bilinmesine rağmen daha öncesi hakkındaki bilgiler yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi çok gizli ve kapalı olmasıdır. Ancak bütün gizliliğine rağmen toplantılarının dini bir niteliği olduğu anlaşılmaktadır. Bugün bilinmektedir ki masonluk, Yahudilerin dünyaya hakim olmasına çalışan, insanları ateizme, başıboşluğa davet eden düzenli, iyi örgütlenmiş bir Yahudi örgütüdür. Üyeleri dünyanın dört bir yanında yüksek mevkilerde görev almış şahsiyetlerden oluşmaktadır. Bunlar sırları muhafaza etmeye söz vermiş, toplantı, plan ve görev yapmak üzere mahfil-ler oluşturmuş kimselerdir.

Dünyadaki birçok ayaklanmanın arkasında olan, Fransız, Bolşevik ve İngiliz devrimlerinin planlarını yapan,

Sultan II. Abdülhamit'i de devirerek Osmanlı Devletinin parçalanmasında büyük rol oynayan masonluğun Türkiye'deki faaliyetleri 1723'ten sonra başlar. İlk mason locaları Halep ve İzmir'de, İskoçya locasına bağlı olarak açılmıştır.

60'a varan loca sayısıyla başta İstanbul olmak üzere İzmir ve Ankara'da faaliyetlerini sürdüren masonluk, ekonomik, sosyal ve ticari güç kaynaklarının önemli bir bölümünü elinde bulundurmaktadır.

MATERYALİZM:

Maddecilik. Maddenin ezilliğini, her türlü gerçekliğin özünün veya temelini maddeye indirgenebileceğini ve dünya ötesi bir hayatın varlığının mümkün olmadığını savunan dünya görüşü.

MAYIS İHTİLALİ (27):

Çok partili demokratik hayata geçildikten sonra muhalefete geçen CHP'nin de kışkırtmalarıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması ve bu eylemle başlayıp DP'nin kapatılması, DP'lilerin tutuklanması, yargılanması ve Adnan Menderes ile iki bakanının (Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan) idamıyla sonuçlanan, Cumhuriyet dönemi siyaset tarihimize askeri müdahaleler dönemini başlatan siyasal ve sosyal gelişmeler.

MAYIS OLAYI (20-21):

27 Mayıs ihtilalinin aktif darbeci subaylarından emekli albay Talat Aydemir liderliğindeki bir grup subay

tarafından 20 Mayıs 1963 gecesi başlatılan askeri darbe girişimi, 27 Mayıs ihtilali sonrası oluşturulan siyasi yapıdan beklediklerini bulamayan, gelişmeleri yeterli görmeyen, ihtilal sonrası oluşturulan pastadan yeterli pay alamadığı için küsen ve daha önce 27 Şubat 1962'de bir darbe girişiminde bulunan Talat Aydemir ve bir grup subay; bir kez daha üniformalarını giyerek darbe için şanslarını denediler. Darbecilerin Harp Okulunda başlattıkları harekatta bazı merkezler denetim altına alındı. Radyodan ihtilal bildirisi okundu. Bildiride TBMM ve Siyasi partilerin kapatıldığı açıklandı. Silahlı Kuvvetlerden bekledikleri desteği bulamayan ihtilalciler kısa zamanda kontrol altına alındılar. İhtilale katılan 151 subay ve 1468 harp okulu öğrencisi sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı. İhtilalin lideri Talat Aydemir ile arkadaşları Fethi Gürcan ve Osman Deniz idam edildiler.

MAYIS MİTİNGİ (1):

Bkz. Bahar Bayramı

MAZBATA:

1- Seçimlerden sonra belediye başkanı ve milletvekillerine Yüksek Seçim Kurulu tarafından verilen görev ve başlama yazısı.

2- Bir meclis veya heyetin müzakeresi ve araştırmaları neticesinde ortaya çıkan ve birçok kişi tarafından imzalanmış tutanak.

MEBUS:

Bkz: Milletvekili.

MECLİS:

1- Seçilmiş yada atanmış-ama genellikle seçilmiş- kişilerden oluşan karar almaya, kanun yapmaya yetkili kurul.

Türkiye'de yasa yapmaya yetkili organ TBMM'dir. Kanun yapmakla görevli olan ve genel olarak yasama organı adını alan bu organlar tek veya çift meclisten oluşur. Bu iki meclisten birincisine genellikle "Temsilciler Meclisi", ikincisine de "Senato" ismi verilir ve her iki meclis bir arada "Parlamento" adını alır. Eskiden bizde "Meclisi Mebusan" ve "Meclisi Ayan" vardı. İngiltere'de bunlara "Avam Kamarası" ve "Lordlar Kamarası", Amerika'da "Temsilciler Meclisi" ve "Senato" ismi verilir. Toplu olarak bu kurullar eskiden bizde "Meclisi Umumi" adını alırdı. Bunlar ikisi bir arada İngiltere'de parlamentoyu, Amerika'da ise Kongre'yi meydana getirirler. Demokrasi ile yönetilen bütün ülkelerde gerek bu sistemin ve gerekse milli egemenlik prensibinin bir sonucu olarak yasama organını teşkil eden meclislerin üyeleri seçimle işbaşına gelmektedir. Çift meclisli ülkelerde birinci meclisler için bu durum dünyanın her tarafında böyle olmakla beraber, ikinci meclislerin kuruluşunda her zaman seçim ön şartı aranmaz. Mesela İngiliz parlamentosunun ikinci meclisi olan Lordlar Kamarası genellikle verasetle gelen soylu kişilerden kuruludur. Diğer bir kısım ülkelerde üyeler uzun süreli veya süresiz olarak seçi-

lirler. Kanada'da tayin ile işbaşına gelirler.

Genel olarak yasama organlarında ikinci meclislerin varlığı iki sebebe dayanır. Bunlardan birincisi federal sistemin kabulüdür. Zira federal devletlerde yasama organının birinci meclisi halk meclisidir, yani federal devleti meydana getiren yurttaşların seçtikleri kimselerden meydana gelir. Buna karşılık ikinci meclisler federal devleti meydana getiren üye devletlerin temsilcilerinden kurulur. İkinci meclislerin varlığına diğer bir neden de birinci meclislerin egemenliğine kısmen de olsa engel olmak isteğidir. Çift meclis sisteminde meclislerin yetki bakımından da farkları vardır. Seçimle gelen meclisin, atamayla gelen ikinci meclise oranla gerek yasa koyma gerekse hükümeti denetleme konularında daha yetkili olması, hatta tek yetkili organ olması demokratik sistemin bir gereğidir.

Osmanlı hükümetleri döneminde çift meclisli sistem farklı nedenlerle zaman zaman uygulanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk anayasaları olan 1921 ve 1924 anayasalarında mutlak milli irade anlayışının da etkisiyle tek meclisli sistem tercih edilmiştir. Ancak 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra yapılan 1961 Anayasasında çift meclisli sisteme yer verildi. TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki bölüme ayrıldı. Her iki meclisin de genel oyla oluşmasına karşılık bir

fren rolü oynaması beklenen ikinci meclise "aydın"ların (seçilebilmek için yükseköğretim şartı konulmuştu) ve seçim dışı yollardan atanan üyelerin (kontenjan senatörleri ve eski cumhurbaşkanları) ya da tabii senatörlerin (eski Milli Birlik Komitesi üyeleri) eklenmesi de kararlaştırıldı. Ancak 1961-1980 arasındaki siyasal hayatımızda, iki meclisli sistemin yararlarından ziyade yasama fonksiyonunu yavaşlatıcı bir rol oynadığı düşüncesi ağır bastı. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda çift meclisli sisteme son verilerek tekrar tek meclisli sisteme dönüldü.

2- Yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kısa ifadesi. (Bkz: Türkiye Büyük Millet Meclisi)

MECLİS ARAŞTIRMASI:

Yasama organı olan meclisin bir konuda bilgilendirilmesi için meclis içinden görevlendirilen bir grup milletvekilinden oluşan komisyonun yaptığı inceleme ve araştırma. Bu araştırma ve inceleme, "Meclis Araştırma Komisyonu" olarak anılan özel bir ekip tarafından yapılır ve bu komisyonun üye sayısı ile çalışma süresi TBMM Genel Kurulu tarafından tespit edilir. "Susurluk Araştırma Komisyonu", "Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu", "Darbeleeri Araştırma Komisyonu" gibi.

MECLİS ARİTMATİĞİ:

Parlamentodaki iktidar partisi veya partileri ile muhalefetin sayısal durumu.

MECLİS BAŞKANI:

Meclis üyeleri arasından seçilen ve oturumlarda meclisi yönetmekle görevli kişi. 1982 Anayasası'nın 94. maddesine göre Meclis başkanlığı için bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre seçilenlerin görev süresi ise o yasama döneminin sonuna kadar devam eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, meclis üyeleri içinden, meclisin toplandığı günden itibaren beş gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, beş gün içinde tamamlanır. Meclis Başkanı, üyesi bulunduğu siyasi partinin veya parti grubunun meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında meclis tartışmalarına katılamaz, oylamalarda oy kullanamaz. 1982 Anayasası'nın 106. maddesine göre de; Meclis Başkanı, Cumhurbaşkanlığı makamının çeşitli sebeplerle boşalması hallerinde cumhurbaşkanlığına vekalet eder ve cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Türkiye Cumhuriyeti Meclis Başkanları:

- 1- Mustafa Kemal Atatürk (24. 04. 1920 - 29. 10. 1923)
- 2- Ali Fethi Okyar (1. 11. 1923 - 22. 11. 1924)
- 3- Kazım Özalp (26. 11. 1924 - 1. 3. 1935)
- 4- M. Abdülhalik Renda (1. 3. 1935 - 5. 8. 1946)
- 5- Kazım Karabekir (5. 8. 1946- 26. 1. 1948)
- 6- Ali Fuat Cebesoy (30.1.1948-1.11. 1948)
- 7- M. Şükrü Saraçoğlu (1.11.1948-22.5.1950)
- 8- Refik Koraltan (22.5.1950-27.5. 1960)
- 9- Dr. Fuat Sirmen (1.11.1961-10.10. 1965)
- 10- Ferruh Bozbeyli (22.10.1965-1.11.1970)
- 11- Sabit Osman Avcı (26.11.1970-14.10.1973)
- 12- Kemal Güven (18.12.1973-5.6. 1977)
- 13- Dr. Cahit Karakaş (17.11.1977-12.9.1980)
- 14- Necmettin Karaduman (4.12. 1983-29.11.1987)
- 15- Yıldırım Akbulut (24.12.1987-9.11.1989)
- 16- İsmet Kaya Erdem (21.11.1989-20.10.1991)
- 17- Hüsamettin Cindoruk (16.11. 1991-01.10.1995)
- 18- İsmet Sezgin (17.10.1995-24.12.1995)
- 19- Mustafa Kalemli (18.01.1996-30.09.1997)
- 20- Hikmet Çetin (16.10.1997-18.

06.1999)

21- Yıldırım Akbulut (20.05.1999-30.09.2000)

22- Ömer İzgi (18.10.2000-14.11.2000)

23- Bülent Arınç (19.11.2002 -22.07.2007)

24- Köksal Toptan (09.08.2007-09.08.2009)

25- Mehmet Ali Şahin (09.08.2009-12.06.2011)

26- Cemil Çiçek (04.07.2011-)

MECLİS HÜKÜMETİ:

Bkz: Hükümet.

MECLİS SORUŞTURMASI:

Yasama meclisinin hükümet üzerindeki denetleme yollarından biri.1982 Anayasası'nın 100'ncü maddesine göre; başbakan veya bakanlar hakkında TBMM üye tam sayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve gizli oyla karara bağlar. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır.

Komisyon, soruşturma sunucunu belirten raporunu iki ay içinde meclise sunar. Soruşturmanın bu süreçte bitirilememesi halinde komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Bu süre içinde raporun Tür-

kiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına teslimi zorunludur. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde görüşülür ve gerek görüldüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla alınır.

Meclisteki siyasi parti gruplarınca, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

MECLİSİ AYAN:

1876 Anayasası gereği kurulan Meclisi Umumi'yi oluşturan iki meclisin atamayla gelen kanadı. Senato benzeri olan ve Heyeti Ayan da denilen bu meclisin tüm üyeleri Padişah tarafından tayin edilirdi.

MECLİSİ MEBUSAN:

1878 Anayasasına göre kurulan Osmanlı parlamentosunun seçimle gelen kanadı. Meclisi Mebusan, her 50.000 seçmen için bir üye (mebus) seçilmesi esasına göre 4 yılda bir oluşturuluyordu. Kanun tasarılarını görüşerek Padişaha ve Ayan Meclisine sunmakla görevli olan Meclisi Mebusanın hükümetlere güvenoyu verip vermemesi söz konusu değildi. İlk toplantısını 13 Aralık 1877'de yaptı. 21 Aralık 1918'de feshedildi.

MEDİOKRASİ (MEDİOCRACY):

Yöneticilerin, kıdemlilik sisteminin getirdiği katı hiyerarşi yüzünden yahut kendilerini koruyan özel kanun maddelerinden dolayı, kendilerin-

den beklenen verimliliğin sağlanamaması durumunda bile yönetimden uzaklaştırılmadıkları yönetim tarzı.

MEKİK DİPLOMASİSİ:

Genellikle kriz anlarında başvuru-
lan bir diplomasi yöntemi. Günümüz
nükleer denge anlayışı çerçevesinde
bölgesel sorunların tırmanarak bir
çatışmaya dönüşmesinin, mümkün
olduğunca süratli bir biçimde ön-
lenmesi gerekmektedir. Bu sebepten,
benzer durumlarda çatışan taraflar
arasında, klasik diplomasinin proto-
kol kurallarını aşan seri ve uzlaştırıcı
görüşmeler yapılması gerekmektedir.
Çatışan tarafların bunu doğrudan
gerçekleştirmelerinin düşük bir ihti-
mal olduğu kabul edilirse, her iki ta-
raf üzerinde de belirli bir etkisi bulu-
nan bir ülke veya kuruluş temsilcisi
bir diplomatın bu işi üstlenmesi ge-
reği ortaya çıkmaktadır. En çok ABD
tarafından Ortadoğu sorununa iliş-
kin olarak kullanılan bu diplomasi
teknigi, BM Genel Sekreteri tarafın-
dan özel temsilcileri aracılığı ile de
sıkça kullanılmaktadır.

MELİK:

Padişah, hükümdar. Kur'an-ı Kerim'de geçen "Melik" kelimesinin devlet yöneticileri için kullanıldığı yorumu üzerine Samaniler, Eyyubiler gibi Türkler de zaman zaman hükümdarları ya da beyleri için bu unvanı kullanmışlardır.

MEMLEKETÇİ SERBEST PARTİ:

11 Şubat 1961'de Enver Adakan'ın

kurucu genel başkanlığında kurulan siyasi parti. Genel Başkan Adakan'ın, partideki bütün yetkileri elinde toplaması nedeniyle tüm kurucu üyeler topluca istifa ederek Adalet Partisi'ne katıldılar. Parti, kurulduğu yıl içinde kapandı.

MEMORANDUM:

Milletlerarası diplomasi dilinde hatırlanması gereken herhangi bir sorunun kaba hatlarını anlatan diplomatik nota.

MEMUR SENDİKASI:

Bkz: Sendika

MERKANTİLİZM:

Kapitalizm öncesi toplumlarda yaygın olarak kullanılan, ticari gelişmeyi bir devlet politikası olarak ele alan iktisat politikası, iktisadi akım.

16. yüzyıl başlarında Avrupada etkin olmaya başlayan Merkantilist eğilim Sanayi Devrimine kadar önemini korumuştur. Merkantilist görüşe göre, devletin elinde toplanması gereken altın ve gümüş gibi değerli madenler ülke zenginliğinin göstergesidir. Bu nedenle devletler bunları çoğaltmanın yollarını aramaktadır. Bunun için de elde olan kıymetli maden yataklarının işletilmesi ve yenilerinin bulunması için sömürgeler oluşturulması gerekecektir. Buna ilaveten, kıymetli madenlerin ülkeden çıkışını önlemek için ihracatı artırıp ithalatı kesmek gerekmektedir.

Merkantilist uygulamaların Fransa'daki örneğine Kolbertizm, İspanya'daki örneğine Bulyonizm, Almanya'-

daki örneğine ise Kameralizm denmiştir.

MERİTOKRASİ:

Bireysel üstünlüğe yani liyakate dayanan yönetim biçimi. Bu yönetim şeklinde idare erki üstün özellikleri olduğu düşünülen kişiler arasında paylaştırılmaktadır. Akraba önceliği, kayırma, iltimas yoktur. Özellikle kamu yönetiminde daha bilgili ve yetenekli kişilerin seçilmesi ve yine hizmet içindeki ilerleme ve yükselmelerinin bilgi, başarı, yetenek kısıtlarına göre yapılması amaçlanmaktadır. Osmanlı devletindeki devşirme sistemi buna gösterilebilecek en iyi örneklerdendir.

MERKEZ:

Uçta olmayan, ılımlılığı temsil eden siyasi eğilim. Merkez, “düzen” ve “değişiklik” arasında bir siyasi davranış bir denge olarak ele alınabilir. “Süreklilik”le değişimi uzlaştıran bir reformculuğa bağlıdır. İdeolojik bakımdan merkezin kuramsal bir yapısı yoktur. Temel başvuru kaynağı liberal öğreti olmakla birlikte “merkez” daha çok ne olmadığı biçiminde tanımlanır; pragmatizm hatta oportünizm onun ayırıcı özelliğidir.

Merkezi anlayışı salt siyasi planda belirli bir çerçeve içinde tanımlamak kolay değildir; bu durumda “merkez”den çok “merkezler”den söz etmek daha doğru olur. Kimi ülkelerde hâlâ her iki eğilimin tek bir partide bir araya gelmediği durumlarda merkez sağ ve merkez sol partilere rastla-

nır. Merkez partilerin ortaya çıkması seçim sistemine sıkı sıkıya bağlıdır; mesela bir ya da iki turlu çoğunluk sistemlerinde merkezin temsil edilme şansı iyice azalmaktadır.

MERKEZİYETÇİLİK:

Yönetim ya da örgütlenmenin merkezileşmesi, yerel organların bir üst organa bağlı olması, tüm sistemin ise tek bir merkezden yönetilmesi.

MERKEZİ YÖNETİM:

İdari ve siyasi karar alma süreçlerinin bir merkezden yönlendirildiği, bütün işlerin sıkı bir hiyerarşi içinde emir ve komuta zincirine göre yerine getirildiği, gücün tek merkezde toplanarak taşranın yetkilerinin sınırlandığı yönetim biçimi.

Yönetimin merkezileşmesi siyasal iktidarın gücünü artırır. Bu da özellikle azgelişmiş ülkeler için, çoğu kez yararlıdır. Merkezileşmenin lehine ileri sürülebilecek bir başka iddia, yerel ya da özel çıkarların baskısına karşı daha az duyarlı olan uzaktaki bir iktidarın etkinliği ve tarafsızlığıdır. Ancak, merkezileşme, mahalli sorunlar hakkında genellikle pek az bilgi sahibi olan memurların gücünü artırır. Bunun dışında, vatandaşların iktidarın kararlarını denetlemesini güçleştirir ve etkisiz hale getirir, demokrasinin uygulanmasını zorlaştırır ve bürokrasiyi hantallaştırır.

MESALİ ŞARKİYE CEMİYETİ:

1876’da Osmanlı devletindeki meşrutiyet taraftarlarını desteklemek amacıyla kurulan Türk-İngiliz ortak

derneği. Başkanlığını İngiliz Frederick Harrison'un yaptığı cemiyetin biri İstanbul'da, biri Londra'da olmak üzere iki adresi vardı.

MEŞRULUK:

Mevcut sistemin hukuki yapısına, kanun ve kurallarına uygunluk; yürürlükteki yasalarla çelişkiye düşmemek.

MEŞRUTİ MONARŞİ:

Yetkileri anayasa tarafından belirlenip sınırlanan bir hükümdarın başkanlığında çalışan parlamento yönetimi.

MEŞRUTİYET:

Anayasalcılık. Hak ve yetkilerin anayasa tarafından belirlendiği, kral ya da hükümdarın hareket alanının parlamento tarafından sınırlandırıldığı ve yetkilerin krallık ile parlamento arasında paylaşıldığı yönetim biçimi.

MEŞRUTİYET (Birinci) :

93 meşrutiyeti de denir. Türk siyasi tarihinde Anayasa'nın Sultan II. Abdülhamit tarafından 23 Aralık 1876'da onaylanarak yürürlüğe girmesiyle başlayan ve Meclis-i Mebusan'ın 13 Aralık 1878'de kapatılmasıyla sona eren dönem.

MEŞRUTİYET (İkinci) :

Türk siyasi hayatında 23 Temmuz 1908'de başlayan ve hukuken saltanatın kaldırıldığı 1 Ekim 1922'ye kadar süren dönem. Bazı siyaset bilimciler bu dönemin Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarih olan 30 Ekim 1918'de fiilen sona erdiğini söylerler.

MİKRO EKONOMİ:

Ekonomi biliminin toplumu oluşturan tek tek bireylerin ve tek tek firmaların ekonomik sorunlarıyla uğraşan alt dalı,

MİLİS:

Totaliter partilerin en küçük birimini oluşturan yarı-askeri örgüt.

MİLİTAN:

Bir siyasal parti ve düşünce için mücadele eden, çalışmalarına (toplantı düzenleme, para yardımında bulunma, propaganda yapma, kampanya yürütme) etkin bir şekilde katılan kimse.

MİLİTARİZM:

1- Ordunun siviller üzerindeki egemenliği esasına dayanan ve özellikle de 19. yüzyılda ordu gücünü kullanarak yayılmacılık politikası güden devletlerin başını çektiği siyasal akım.

2- Orduya dayanan siyasal sistem.

MİLLET:

Tarihsel olarak imparatorlukların çözümlmesiyle ortaya çıkan ve aralarında ortak dil, din ve kültür bağı bulunan ortak bir ülkü etrafında birleşmiş, aynı kaderi paylaşan ve bağımsız bir siyasal kimlikle aynı topraklar üzerinde yaşayan insan topluluğu.

MİLLET MEKTEPLERİ:

3 Haziran 1928'deki Harf İnkılabından sonra, halka yeni harflerle okuma-yazma öğretmek amacıyla 21 Kasım 1928'de kurulan halk okulları. İki dönem olarak örgütlendirilen

bu okulların her iki dönemi de dörder ay süreliydi. İlk beş yılda 16-45 yaş arasında 1,5 milyon kişiye yeni harflerle okuma-yazma öğretildi. Bu okulların, Türkiye'deki yeni siyasal rejimin yerleşmesinde önemli ölçüde etkisi oldu.

MİLLET PARTİSİ:

İlk olarak 18 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığında DP'den ayrılan Enis Akaygin, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Künü ve Sadık Aldoğan tarafından kurulan siyasi parti.

DP'nin CHP iktidarına karşı yeterli ve ciddi bir muhalefet sergileyemediğini savunan parti, 1950 seçimlerinde tek milletvekili çıkaramadı (Kırşehir'den Osman Bölükbaşı). Parti, programında; anayasadan CHP'nin altı ok'unun çıkarılmasını, demokratikleşmeyi, liberal iktisat politikaları izlenmesini, çift meclis sistemini, cumhurbaşkanının tek dönem için seçilmesini savunuyordu. Sürekli tek başkanın partide otoriter bir sistem kuracağını düşünen Millet Partisi, her kongresinde ayrı bir başkan seçti. Parti, Şubat 1954'te dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatıldı. Millet Partisi ikinci kez 1961'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden ayrılan Osman Bölükbaşı ve 30 arkadaşı tarafından kuruldu. 1965 seçimlerinde 31 milletvekiliyle meclise girdi. 1969 seçimlerinde ise aynı başarıyı gösteremedi ve sadece 6 milletvekili çıkaramadı.

Parti 1977 seçimlerinden önce kendini feshetti. Aykut Edibali liderliğindeki İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) 22 Kasım 1992'de adını Millet Partisi olarak değiştirdi. (Bkz: İslahatçı Demokrasi Partisi)

MİLLETLER CEMİYETİ:

1919 Versailles anlaşması ile kurulan ve milletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü, saldırıya karşı güvence ve milletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla barışın korunmasında ilk olarak evrensel ve sürekli bir görev üstlenmiş olan uluslararası örgüt. 1920-1946 yılları arasında faaliyet gösteren örgüt, daha sonra görevini BM'ye devretti ve 31 Temmuz 1947'de yasal varlığı sona erdi. (Bkz: Birleşmiş Milletler Örgütü)

MİLLETVEKİLİ:

Yasama meclisine seçimle gelmiş olan üye. 1924 Anayasasında meclisin seçimle gelmiş üyeleri için "mebus" terimi kullanılırken; 1961 Anayasasında Millet Meclisi üyeleri için "milletvekili", Cumhuriyet Senatosu üyeleri için de "senatör" terimi kullanıldı. Parlamentoyu tek meclise indiren 1982 Anayasasında TBMM üyeleri için "milletvekili" denilmektedir. 1982 Anayasasının 75. maddesine göre TBMM; tek dereceli, nisbi temsil sistemine göre, eşit ve gizli oyla seçilen 550 milletvekilinden oluşur. (1982 Anayasasının 75. maddesinin ilk şeklinde milletvekili sayısı 400 idi. 1987 yılında yapılan bir de-

ğişiklikle bu sayı 450'ye çıkarılmıştır. 23 Temmuz 1995 tarihinde yapılan son Anayasa değişikliği ile de bu sayı 550'ye çıkarılmıştır.) 1982 Anayasasının 76. maddesine ve buna göre düzenlenmiş olan Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 10. maddesinde belirtildiği gibi;

“Yirmibeş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. Ancak en az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolaylı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları görevlerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.”

Seçildikleri bölgeyi ya da kendileri-

ni seçenleri değil, bütün ulusu temsil eden milletvekilleri, göreve başlar-ken ant içerler. Görevleri süresince TBMM üyeliği ile bağdaşmayan işleri yapamazlar. (Bunların neler olduğu Anayasanın 82. maddesinde belirtilmiştir.) Milletvekilleri, görevlerini baskı ve etki altında kalmadan, özellikle iktidar veya yürütme organından gelebilecek müdahalelerden korunarak sürdürebilmeleri için mutlak yasama dokunulmazlığı ve nisbi yasama dokunulmazlığı gibi birtakım bağışıklıklardan yararlanırlar.

MİLLÎ AHRAR FIRKASI:

1919 yılında Cami Baykurt, Asaf Muammer, İsmail Suphi Soysalhoğlu ve Abdülhak Şinasi Hisar tarafından kurulan siyasi parti. Fırka, Söz ve Tarih gazeteleri tarafından desteklendiyse de seçimlerde başarılı olamadı. Milli Mücadelede Ankara hükümetini destekleyen Milli Ahrar Fırkası daha sonra kendini feshetti.

MİLLÎ BİRLİK GRUBU:

1962 Anayasası uyarınca, tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosuna katılan eski Milli Birlik Komitesi üyelerinin oluşturdukları grup. Grup, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle Cumhuriyet Senatosu kapatılınca ortadan kalktı. (Bkz: Milli Birlik Komitesi)

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ:

27 Mayıs 1960 askeri ihtilalini yaparak yönetime elkoyan, DP'yi kapatıp genel başkanı ve iki bakanını idam

edip ülkeyi bir süre yönetin grup. İhtilalin ardından uzun tartışmalardan sonra oluşturulan komitede 38 subay yer aldı. Komite başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel getirildi. Komite, yönetimin sivillere devredilmesi konusunda fikir ayrılığına düşerek iki gruba ayrıldı. Çoğunluğu elde eden grup Alpaslan Türkeş ve arkadaşlarını (On dörtler) tasfiye etti. Yeni anayasanın kabulü ve seçimlerle oluşturulan TBMM'nin 25 Ekim 1961'de toplanmasıyla komitenin görevi tamamlanmış oldu. Komite üyeleri, Cemal Madanoğlu dışında Cumhuriyet Senatosuna tabii üye olarak katıldılar ve senatoda Milli Birlik Grubunu oluşturdular.

MİLLÎ DEVRİM ORDUSU:

1962 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bazı beyannameleri gizli olarak M.D.O. imzası ile dağıtan, liderliğini ihtilalci subaylardan Ekrem Acuner'in yaptığı, CHP'nin siyasi hedeflerine hizmet eden Hava Kuvvetleri kaynaklı bir cunta. Albay Talat Aydemir'in hatıralarına göre genel sekreterliğini Hüsnü Özkan'ın yaptığı örgütün nasıl bir başarı sağladığı belli değildir.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI:

Ülkede eğitim ve öğretim hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak, bu hizmetlere yönelik kurum ve kuruluşların açılmasıyla ilgili çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş olan bakanlık.

MİLLÎ GÜVEN PARTİSİ:

Bkz. Güven Partisi

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ:

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra hem yasama hem de yürütme yetkisini elinde bulunduran beş kişilik kuvvet komutanının oluşturduğu kurul.

Milli Güvenlik Konseyi, Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşuyordu. Konsey 25 Eylül 1980 tarihinde kendisine bir iç tüzük hazırlayarak statüsünü belirledi. Milli Güvenlik Konseyi hakkında kanun da 12 Aralık 1980'de Resmi Gazete'de yayınlandı. Konsey, Danışma Meclisi ile birlikte 1980 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'in bir kolunu oluşturdu. Anayasanın hazırlanmasında son söz sahibi oldu. 1982 Anayasası'nın kabulü ve 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerden sonra TBMM'nin yeniden açılmasıyla Milli Güvenlik Konseyi'nin de işlevi sona erdi. Ancak ihtilali yapan komutanlar kendilerini güvence altına alması için anayasada Milli Güvenlik Konseyi ile ilgili geçici hükümlere yer verildi. Anayasanın geçici 2. maddesine göre TBMM toplanıp göreve başladıktan sonra konsey altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüştü. (Bkz. Cumhurbaşkanlığı Konseyi)

MİLLÎ GÜVENLİK KURULU:

Anayasanın 118. maddesine göre

Türkiye Cumhuriyeti devletinin millî güvenlik siyasetinin belirlenmesi ve uygulanmasıyla ilgili görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmek amacıyla oluşturulmuş kurul.

MGK, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşur. Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüş alınabilir.

Cumhurbaşkanının katılamadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu, Başbakan'ın başkanlığında toplanır. Milli Güvenlik Kurulu'nun siyasi hayatımız içindeki konumu ve hükümetle ilişkileri kurulduğu tarihten bu yana tartışma konusu olmuştur.

MİLLÎ İRADE:

Bir ülke sınırları içinde yaşayan ve belirli bir milliyet kimliği taşıyan insanların belirli noktalarda yoğunlaşan genel siyasal tercih, eğilim ve istekleri. Söz konusu iradenin halk tarafından seçilen temsilcilerin toplandığı meclislerde tecelli ettiği ve bu yüzden meclislerin nihai karar mercii olduğu kabul edilir.

MİLLÎ İSTİHBARAT TEŞKİLATI:

Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık olarak; millî güvenlikle ilgili bilgileri toplamak, bunları değerlendirmek ve ilgililere ulaştırmak, karşı istihba-

rat çalışmalarını önlemekle görevli örgüt.

MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ:

18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ, Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan'ın kurdukları siyasi parti. Türkiye'de bu partinin kurulmasıyla birlikte çok partili siyasi hayata geçildi. Devletçiliğe karşı olan, seçimlerin nisbi temsil sistemiyle yapılmasını, cumhurbaşkanının tek dönem için seçilmesini, seçimlerin tek dereceli olmasını, belediye başkanlarının halk tarafından seçilmesi isteklerini programına alan parti, 1946 belediye ve 1950 genel seçimlerine katıldıysa da bir varlık gösteremedi. Uzun süre genel kurul yapmaması nedeniyle, parti 1958 Mayıs'ında kendini feshetmiş sayıldı.

MİLLÎ KORUNMA KANUNU:

18 Ocak 1940 tarihinde yürürlüğe giren ve millî savunma ve iktisat konularında hükümete geniş yetkiler veren 3780 sayılı yasa. Bu yasa seferberlik ve savaş ihtimali gibi olağanüstü durumlarda devleti iktisadi ve askeri bakımdan güçlendirmek amacıyla taşıyordu. Yasaya göre Bakanlar Kurulu, kimi özel kurumlara el koyarak işletme hakkına sahipti. Ayrıca halkın elindeki askeri ihtiyaç maddelerinin karşılığını ödeyerek alınması na da imkan sağlıyordu. Milli Korunma Kanunu parasal, mali ve bedensel çalışma gibi yükümlülüklerde getiriyordu. Yasa, 16 Eylül 1960 tarihinde yürürlükten kaldırıldı.

MİLLÎ MARŞ:

Bir ülkenin istiklalini sembolize eden, resmî törenlerde, milli günlerde çalınan ve söylenen, metni halkın milli duygularını coşturan marş. İstiklal Marşı. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli marşının sözleri 20 Şubat 1921'de ünlü şair Mehmet Akif Ersoy tarafından yazıldı ve 12 Mart 1921'de TBMM'de resmi marş olarak kabul edildi.

Marş, 1924-1930 yılları arasında Ali Rıfat Çağatay'ın bestesiyle okundu, 1930'da Osman Zeki Üngör'ün bestesiyle günümüzdeki şeklini aldı. 1982 Anayasasının 3. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin milli marşının "İstiklal Marşı" olduğu belirtilmekte ve 4. maddesinde de bunun Anayasasının değiştirilemez hükümleri arasında yer aldığı yazılmaktadır. (Bkz: İstiklal Marşı)

MİLLÎ MEŞRUTİYET FIRKASI:

1912 Temmuz'unda Yusuf Akçura ve arkadaşları tarafından kurulan Meşrutiyet döneminin ilk Türkçü partisi. Parti, kurulduğu yıl parasal sorunlar ve faal üye yokluğu dolayısıyla siyaset alanından çekildi.

MİLLÎ NİZAM PARTİSİ:

1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız aday olarak seçilmesinden sonra Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın on yedi arkadaşıyla birlikte kurduğu (1970) ve genel başkanı olduğu siyasi parti. Milli Nizam Partisi, Türkiye'de Milli Görüş Hareketini meclis çatısı altına taşıyan ilk siyasi parti olarak siyasi hayatımız içinde ayrı bir ye-

re sahiptir. Kurulduktan sonra parlamentodan başka üyelerin de katılımıyla meclisteki sandalye sayısı artmıştır. Parti, 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya ve Siyasi Partiler Kanunu'na muhalefetten dolayı kapatılmıştır (21 Mayıs 1971). Ancak MNP'nin çekirdek kadrosu dağılmamış ve 1972'de Milli Selamet Partisi'ni kurmuştur.

MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI:

Milli güvenliğin sağlanması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının karşılanması, barışta ve savaşta askere alma ve savaş sanayisi hizmetlerinin yerine getirilmesinin sağlanması amacıyla kurulmuş bakanlık.

MİLLÎ SELAMET PARTİSİ:

Milli Nizam Partisi'nin kapatılması üzerine bu partinin devamı olarak 1972 yılında Süleyman Arif Emre'nin genel başkanlığında kurulan siyasi parti. Partinin kurucuları arasında Hüsamettin Akıncı, Şener Battal, Fehim Adak, Tahir Büyükkörükçü, Fehmi Cumalıoğlu, Hüseyin Erdal, Recai Kutan ve Kortuk Özal gibi isimler yer aldı. 1973'te yapılan kongrede MSP'nin genel başkanlığına Prof. Dr. Necmettin Erbakan getirildi. Parti daha kuruluş aşamasında siyasi felsefesini "Milli Görüş" olarak adlandırdı.

CHP'nin solcu, AP'nin liberal ve renksiz görüşü temsil ettiğini ileri süren MSP, Milli Görüş hareketinin hedefinin batıcılığa karşı İslam

kültürüne dönerek, İslami değerleri benimsemek, gelenekleri korumak, manevi kalkınmayı sağlamak gibi amaçlara yönelmek olduğunu ifade etti. Programında sanayileşmenin önemine büyük yer veren MSP, Türkiye'nin sanayileşmesini hızla tamamlaması gerektiğini deklare etti. Dış politika hedefleri arasında da bütün İslam ülkelerinin işbirliğine yönelik bir yol izlenmesi, İslam Ortak Pazarı gibi uluslararası örgütler kurulması öngörülmüyordu. Eğitim alanında da milli kültürümüze önem veren bir siyaset izlenecekti.

MSP, Necmettin Erbakan'ın genel başkanlığında girdiği 1973 seçimlerinde %11,8 oy aldı ve üçüncü parti olarak 48 milletvekili çıkardı. Koalisyon hükümetlerinin kuruluşunda önemli rol oynadı. 1974'te Bülent Ecevit'in başbakanlığında kurulan hükümette Necmettin Erbakan başbakan yardımcılığı görevini üstlenirken Devlet, adalet, içişleri, ticaret, tarım, sanayi ve teknoloji bakanlıklarını da MSP aldı. Kıbrıs Barış Harekatı bu hükümet döneminde oldu. MSP, koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra Demirel'in kurduğu Milliyetçi Cephe hükümetlerine de (1975-1977, 1977-1978) sekizer bakanla katıldı.

1977 seçimlerinde partinin aldığı oy oranı %8,6'ya, çıkardığı milletvekili sayısı 24'e indi. 1979 yılında Demirel'in kurduğu azınlık hükümetini bakan vermeden dışarıdan destekleyen MSP, 5 Eylül 1980'de CHP'nin

verdiği gensoruya olumlu oy vererek Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in düşürülmesini sağladı.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra diğer partiler gibi MSP yöneticileri de tutuklandı ve bir yıla yakın bir süre cezaevinde kaldılar. Parti, 16 Ekim 1981'de MGK tarafından kapatıldı. Parti yöneticileri "laikliğe aykırı olarak devletin temel nizamlarını dini esaslara uydurmak amacıyla partiyi illegalleştirmek" iddiasıyla yargıldılar ve aklandılar. MSP yöneticileri, siyasi yasakların kalkmasıyla birlikte bu defa Refah Partisi çatısı altında tekrar siyasete döndüler.

MİLLÎ ŞEF:

İsmet İnönü'ye CHP'nin 26 Aralık 1938'de toplanan olağanüstü kurultayında "değişmez genel başkan"lık sıfatıyla birlikte verilen unvan. Bu unvan, çok partili siyasal yaşama geçilirken 10-11 Mayıs 1946'da toplanan olağanüstü kurultayda "değişmez genel başkan"lık ünvanıyla birlikte kaldırıldı.

MİLLÎ TÜRK FIRKASI:

Milli Meşrutiyet Fırkası'nın devamı olarak 1919 yılında Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından "Türkçülük" ülküsü üzerine kurulan siyasi parti. Seçimlere giren parti, adayı Adnan Adıvar'ı mebus seçtirmeyi başardı. Kurtuluş Savaşında Ankara Hükümetini destekledi. Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesinden sonra ku-

rucu ve yöneticilerinin bir bölümü Anadolu'ya geçerek TBMM'ye katıldı.

MİLLİYET:

Hukuki olarak belirli bir millete olan bağlılığı ve aidiyeti ifade eden ve kişilerin millet düzeyinde sınıflandırılmasını sağlayan kimlik.

MİLLİYETÇİ CEPHE:

21 Aralık 1974 yılında Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin bir araya gelerek oluşturdukları sağ koalisyon hükümetine, bu koalisyonu meydana getiren partilerin liderleri tarafından verilen ad. Bu koalisyon 1977 ortalarında, erken bir tarihe alınan genel seçimler dolayısıyla bozuldu. Temmuz 1977'de CGP dışında aynı partiler tarafından İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu ve Ocak 1978'e kadar iktidarda kaldı.

MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ

(MDP):

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra siyasi parti çalışmalarına izin verilmesi üzerine Turgut Sunalp ve 41 arkadaşı tarafından kurulan siyasi parti (16 Mayıs 1983). İhtilali yapan generaller tarafından da desteklenen MDP aynı yılın Kasım ayında yapılan seçimlere büyük ümitlerle girdi. Beklenen başarıyı gösteremeyen parti TBMM'ye ancak 5'i bağımsız 71 milletvekili sokabildi. 1985 yılında yapılan genel kongrede genel başkanlığa Ülkü Söylemezoğlu geti-

rildi. 4 Mayıs 1986'da yapılan olağanüstü kongrede alınan karar gereği parti feshedilmesi üzerine üyeleri diğer partilere dağıldılar.

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

(MHP):

Genel başkanlığını Osman Bölükbaşı'nın yaptığı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin 1969'da Adana'da yapılan genel kurul toplantısından sonraki adı.

CKMP'nin genel başkanlığını yapan Osman Bölükbaşı'nın bu görevden kendi isteği ile ayrılması üzerine genel başkanlığa 30 Temmuz 1965'te Alpaslan Türkeş getirildi. Türkeş, partinin programını "dokuz ışık" olarak adlandırdığı ilkelere göre belirledi ve partiye milliyetçi görüşün ağır bastığı yeni bir yapılanma getirdi. 1965 seçimlerinde %2,2 oy alan ve meclise 11 milletvekili sokabilen parti, 1969-1970 yasama döneminde adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirdi. Bu arada gençliğe açılmayı ve bu yoldan güç kazanmayı düşünen Türkeş, Ülkü Ocakları'nı kurdu. 1973 seçimlerinde üç, 1977 seçimlerinde on altı milletvekili çıkaran MHP; bu yıllarda kurulan sağcı partilerin oluşturdukları Milliyetçi Cephe hükümetlerinde yer aldı.

25 Kasım 1979'da kurulan AP azınlık hükümetine güvenoyu veren MHP, 12 Eylül 1980 İhtilalinden sonra Milli Güvenlik Konseyi'nin çıkardığı 2533 sayılı yasa nedeniyle 16 Ekim 1981'de kapatıldı ve mallarına el konuldu.

Alpaslan Türkeş ve parti yöneticileri hakkında silahlı cemiyet oluşturmak iddiasıyla kamu davası açıldı. 6 yıl süren yargılamalar sonunda 5 sanığa idam, 9 sanığa ömür boyu hapis, 219 sanığa çeşitli hapis cezaları verildi, 145 sanık beraat etti. Alpaslan Türkeş 4 yıl, 6 ay tutukluluktan sonra Nisan 1985'te salıverildi. Fakat yargılama sonunda 11 yıl 1 ay 10 gün hapis ve 11 yıl genel gözetim cezasına çarptırıldı.

Siyasi Partilerin kurulmasına izin verilmesinden sonra MHP düşüncesini temsil etmek üzere 7 Temmuz 1985'te Muhafazakar Parti kuruldu. Bu parti, 30 Kasım 1985'te Milliyetçi Çalışma Partisi adını aldı. Liderlere konulan siyaset yasağının 5 Eylül 1987'de kalkmasından sonra Alpaslan Türkeş 4 Ekim 1987'de Milliyetçi Çalışma Partisi genel başkanlığına getirildi. 12 Eylül askeri yönetiminin kapattığı siyasi partilerin açılmasını sağlayan yasa 19 Haziran 1992'de kabul edildi. 1994'te MÇP kendini feshederek MHP çatısı altında toplandı. 4 Nisan 1997'de Türkeş'in ölümü üzerine kısa bir süre oğlu Tuğrul Türkeş vekaleten genel başkanlık yaptı. Aynı yıl yapılan olağanüstü kongrede partinin genel başkanlığına Devlet Bahçeli getirildi. 18 Nisan 1999'daki seçimlerde %17,9 oy alan MHP, bu sonuçla tarihinin en büyük başarısını gösterdi. 129 milletvekili ile Meclis'e girdi. DSP ve ANAP'la koalisyon hükümeti kurarak 12 bakanla 57. Hükümette yer aldı. Genel Baş-

kan Devlet Bahçeli, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı oldu. MHP, 3 Kasım 2002'de yapılan erken genel seçimlerde % 8,3 oy alarak Meclis dışında kaldı.

5 Ekim 2003'te yapılan büyük kongrede Devlet Bahçeli yeniden genel başkan seçildi. 2007 genel seçimlerinde %14,29 oy alarak 71 milletvekili çıkardı. 2009 yerel seçimlerinde biri büyükşehir olmak üzere 10 ilin belediye başkanlığını kazandı. 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde %13,1 oy alarak 53 milletvekili çıkardı.

MİLLİYETÇİLİK:

Kendi milletine ve onun değerlerine sahip çıkma, onları koruyup yüceltme, başka milletleri ve onlara ait değerleri horlama, küçük görme esasına dayanan ideoloji. Nasyonalizm. Ulusçuluk. Milliyetçilik gerek bir kavram gerekse tarih boyunca devam eden bir hareket olarak değişik şekil ve şartlarda ortaya çıkmış, buna bağlı olarak tarif ve tasnifler de farklı olmuştur. Fakat genel olarak milliyetçiliğin milli devlet, milli kalkınma, bağımsızlık, milli birlik, milli dil, milli kültür gibi alt kavramları öne çıkardığı, dolayısıyla daha dar, daha sınırlı ve daha mütecanis bir siyasi ve sosyal yapıyı öngördüğü söylenebilir.

MİSAK-I MİLLÎ BEYANNAMESİ:

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığı konularında alınmış olan kararların, Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından da benimsenip onaylandığını

gösteren ve 28 Şubat 1920'de İstanbul'da ilan edilen bildiri.

MİTİNG:

Herhangi bir konuda kamuoyunu bilgilendirmek veya kamuoyunun dikkatini belirli noktalara çekmek, siyasal yada toplumsal bir konuyu görüşmek ve tartışmak için bir parti, sendika ya da herhangi bir topluluk tarafından yapılan herkese açık, büyük toplantı. Yasal mercilerden izin alınmadan yapılan bu tür gösterilere korsan miting denir.

MODERNLEŞME:

Bkz: Çağdaşlaşma

MONARŞİ:

Tüm siyasal nüfuz, yetki ve güçlerin seçim dışı yöntemlerle ve çoğunlukla da miras yoluyla iktidara gelen bir tek kişide toplandığı, siyasal otoritenin bu bir tek kişi ve onun temsilcileri tarafından kullanıldığı yönetim biçimi. Monarşi çoğunlukla veraset esasına, kimi zaman da seçime dayanır. Bu haliyle de mutlak monarşi ve anayasal meşruti monarşi şeklinde ikiye ayrılır.

MONDROS MÜTAREKESİ:

30 Ekim 1918 tarihinde Türkiye ile itilaf devletleri arasında imzalanan ve Türkiye'nin müttefikleri ile birlikte Birinci Dünya Savaşını kaybettiğini belirten mütareke.

MONOKRASİ:

İktidarın tek bir kişinin elinde bulunduğu yahut belirli bir siyasal amacın gerçekleşmesi için tek bir kişinin

desteklendiği geçici yönetim. Monokrasi kavramı, batılı anlamdaki monarşi ile sınırlı olmayıp tiranlığı, diktatörlüğü, ilkel krallıkları ve doğu despotizmini de içine almaktadır.

MONROE DOKTRİNİ:

ABD Başkanı J. Monroe'nin Aralık 1823'te ABD Kongresine sunduğu mesajda belirtilen ve onun adıyla anılan yalızcılığa (izolasyon) dayalı dış politika stratejisi. Bu politikaya göre ABD, Avrupalı devletlerin kuzey, güney ve orta Amerika'daki sömürgecilik faaliyetlerine izin vermeyecek, bundan böyle ABD de Avrupalı devletlerin işlerine karışmayacak, bir bakıma kabuğuna çekilecekti. Böylece ABD ile Avrupalı devletlerin etki alanları belirlenip sınırlanmış olacaktı.

MONTREUX SÖZLEŞMESİ:

Türkiye ile SSCB, Büyük Britanya, Fransa, Japonya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya arasında İsviçre'nin Montreux kentinde 20 Temmuz 1936'da imzalanan sözleşme. Bu sözleşme ile Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin hakları arasında bir denge kurulmuş; bu özellikleriyle geçerliliğini günümüze kadar koruyabilmiştir. Sözleşme ile Boğazlar'ın Türkiye tarafından silahlandırılabilceği kabul edilmiş, Boğazlar'da geçişi denetleyen Boğazlar Komisyonu kaldırılarak denetleme yetkisi Türk hükümetine devredilmiştir. Barışta geçiş serbestliği ilke olarak kabul

edilmiş, Türkiye'nin katılmadığı bir savaşta savaşan tarafların gemilerine geçiş yasaklanmıştır. Türkiye, savaşta taraf olması durumunda geçişi istediği gibi sınırlayabilecektir. Boğazlar'dan geçecek sivil uçakların yollarını da Türk Hükümeti düzenleyecektir.

MORATORYUM:

Geciktirme, erteleme anlamına gelen Latince bir deyim. Genel anlamda kişi ada firmaların vadesi gelmiş borçlarını kanunla, mahkeme kararıyla, ya da anlaşma yolu ile ertelemelerine denir. Öte yandan devletlerin iç ve dış borçlarına ilişkin olarak da moratoryum söz konusu olmaktadır. Günümüzde az gelişmiş ülkelerin, uluslararası finans kuruluşlarına olan borçlarına ilişkin olarak sık sık bu yönteme başvurdıkları görülmektedir.

MOZAYİK TOPLUM:

Bir devlet çatısı altında toplanmış fakat dil, din, etnik köken veya ırk özellikleri bakımından farklılık gösteren alt gruplara ayrılmış toplum.

MUAHEDE:

Antlaşma.

MUAVENET-İ BAHRIYE GRUBU:

Kurtuluş Savaşı başlarında İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk akımını desteklemek amacı ile kurulan gizli derneklerden biri.

MUHAFAZAKARLIK:

Mevcut sosyal yapıya hayat veren geleneksel değer yargılarını koruma ta-

raftarlığı. Siyasi bir kavram olarak Batı dillerinde ve literatürde kullanılması 19. y.y. başlarına rastlar. Bu dönemlerde kavram, kanundan yana olanları, mevcut siyasi düzeni savunanları tavsif etmek için kullanılıyordu.

Zamanla, Marksist terminolojiye aşağılayıcı bir kavram olarak adapte edilmiş, gericilik anlamında da kullanılır olmuştur. Bu kavramın siyasi literatürümüze girişi 20. yüzyılın başlarına rastlar. Kendilerini muhafazakar olarak tanımlayan siyasetçiler, mevcut sosyal yapıya paralel olarak siyasi ve ekonomik sistemin devamını, korunmasını savunmuşlardır. Bu yönüyle muhafazakarlık, siyasi literatürde yer alan sağcılık kavramıyla bazen eşanlamlı olarak kullanılır.

MUHALEFET:

İktidar partisinin karşısında bulunan, ve onun programına, uygulamalarına engel olmaya çalışan parti, partiler veya siyasal güçlerin tümü. Parlamentoda milletvekili sayısı iktidarda bulunan parti veya partilerin milletvekili sayılarından sonra en fazla olan partiye ana muhalefet partisi denir. Demokrasilerde iktidarın denetimi ve çalışmalarının yönlendirilmesi bakımından muhalefetin büyük önemi vardır. Muhalefet mecliste iktidara karşı soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması gibi araçlarla denetim görevini yapar. Ve buradan aldığı sonuçları parti mitinglerine, seçim

meydanlarına taşıyarak iktidarı ypratır.

MUHALİF:

1- Bir düşünceye, tutuma, karara, tasarıya, programa, politikaya veya bir kişinin, grubun, zihniyetin iktidarına, yönetimine karşı çıkan, onu engellemeye çalışan kişi, kurum, düşünce.

2- Muhalefet partilerinden birinin safında politika yapan kişi.

MUHTAR:

Köy ya da mahallede yönetim işlerini yürütmek üzere seçimle bu görevde gelmiş kişi. Köy muhtarı; 442 sayılı Köy Kanunu'na göre köy tüzel kişiliğinin yürütme organı ve devletin köydeki temsilcisidir. Yürütme organı olarak, köyün işlerini yapmak ya da yaptırmakla mükelleftir. Aynı zamanda devletin memuru olarak mülki amirlerin emirlerini halka duyurmak, onları uygulamak, köyde düzeni ve güvenliği sağlamakla da yükümlüdür.

Mahalle muhtarı; mahalle biriminin yürütme organıdır. Görevleri 4541 Sayılı "Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun"la belirtilmiştir. Ayrıca Nüfus Kanunu ve Askerlik Kanunu gibi yasalar da muhtara bazı yetkiler tanımaktadır. Nüfus kağıdı örneği, ikametgah kağıdı, fakirlik kağıdı vb. verme gibi. 1977 yılından beri köy ve mahalle muhtarlarına genel bütçeden muhtarlık ödeneği verilmektedir. Yasalarımıza göre muhtar seçi-

lebilmek için, Türk vatandaşı olmak, 25 yaşını doldurmuş olmak, en az 6 aydan beri o köyde veya mahallede oturuyor olmak ve seçilmeye engel bir durumu olmamak gerekir. Muhtarlık seçimleri mahalli seçimlerle birlikte 5 yılda bir yapılır. (Bkz: Köy)

MUHTARİYET:

Özerklik

MUHTIRA:

Bir kişi, grup, ya da kurumun, başka bir kişi, grup, ya da kurumu uyararak, ihtar etmek amacıyla gönderdiği yazı. (Bkz: Mart Muhtırası 12)

MUTASARRIF:

Bkz: Sancak.

MUTLAK ÇOĞUNLUK:

Bkz: Salt Çoğunluk.

MUTLAK MONARŞİ:

Hükümdarın iktidarını yasal yoldan, temsili nitelikteki herhangi bir organla paylaşmadığı bir yönetim biçimi.

MUTLAKİYET:

Hükümet otoritesi üstünde geleneksel ya da yasal sınırlamaların bulunmadığı, otoritenin merkezileşmiş bir devlet eliyle en geniş alana yayıldığı ve yasama, yürütme, yargı yetkilerinin tek elde toplandığı siyasal sistem.

MÜDAHALEÇİLİK:

1- Bir devletin milletlerarası işlere aktif bir tarzda girmesini sağlayan ve onu bu konuda angaje eden politika. Bu iş, gerek bir savunma birlikleri ve anlaşmaları ilişkisine girmek, gerekse kendisini doğrudan doğruya ilgi-

lendirmeyen bir anlaşmazlığa karışmak şeklinde olur. Bu gibi hallerde müdahalecilik izolasyon politikasının tersi olur.

2- Ülkede devletin toplum yaşamına daha çok da iktisadi hayata müdahale etmesi gerektiğini savunan öğreti, siyaset. İktisadi alanda müdahalecilik liberalizm ile devletçilik arasında yer alır. Müdahalecilik bir öğreti olmaktan çok, İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in ilkelerinden esinlenen ampirik bir siyasettir.

MÜEYYİDE:

Bkz: Yaptırım.

MÜLKİYE MEKTEBİ:

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin eski adı.

MÜLTECİ:

Ülkesini siyasi vb. nedenlerle terk eden ve iltica ettiği ülkede yerli halkın sahip olduğu statüye hiçbir zaman ulaşamayan kimse. Mültecileri milletlerarası korumadan yararlan-dırmak ve onlara çeşitli konularda yardımcı olmak amacıyla 1951 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde Mülteciler Yüksek Komiserliği kurulmuştur.

MÜSTAKİL DEMOKRATLAR GRUBU:

Demokrat Parti'nin muhalefette olduğu 1948 yılında gerek partiden ayrılan gerekse ihraç edilen 13 milletvekilinin oluşturduğu bağımsız grup. Grup üyeleri DP'nin ikinci kongresinde de kendileri lehine bir karar çıkmaması üzerine Afyon'da kurulan Özdemokratlar Partisi ile birlikte Millet Partisi'ne geçtiler ve "Birleşik

Muhalefet Beyannamesi" adıyla bir bildiri yayınladılar.

MÜSTEBİT:

Hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan yönetici.

MÜSTEŞAR:

Başbakanlık ve bakanlıklarda danışmanlık ve yardımcılık yapmak üzere görevlendirilen en yüksek dereceli devlet memuru. Osmanlılarda geleneksel kethüdalığın yerini alan müsteşarlık, Sultan II. Mahmut döneminde Batılılaşma hareketi içinde nazırlıklara yardımcı olmak üzere kuruldu. Tanzimat'tan sonra vezirlik payesi de verilen müsteşarlar, o tarihten bu yana bürokratik yapılanma içinde önemli bir yer tuttular.

MÜŞTEREK KARARNAME:

Bkz: Kararname

MÜTAREKE:

Savaş durumunu muhafaza etmelerine rağmen, savaşan iki ya da daha fazla devlet arasında ateşkesin sağlanması. Mütareke, savaş durumunu sona erdirmez. Savaşı sona erdiren barış antlaşması görüşmelerine imkan veren geçici bir durum doğurur ve onu isteyen ülkeye savaştığı ülke ya da ülkeler tarafından bir barış antlaşmasının imzalanması ve müzakerelerin başlaması için öne sürdüğü şartları inceleme fırsatı verir.

MÜTTEFİK:

Üçüncü bir devletin saldırısını ön-

lemek amacıyla güçlerini birleştirmek konusunda anlaşmış iki yada daha çok devlet.

MÜZAKERE:

Çözülecek bir sorun üzerinde bu sorunun tarafları arasında yapılan karşılıklı görüş alış-verişi.

-N-

NAFİA NEZARETİ:

Tanzimatla birlikte başlayan Batılılaşma hareketi çerçevesinde 1848 yılında ülkenin bayındırlık işleriyle ilgilenmek üzere kurulan bakanlık. TBMM'nin oluşmasından sonra çıkarılan 20 Mayıs 1920 tarihli yasayla Ankara'da kurulan ilk bakanlıklardan biri de "Nafia Vekaleti"dir. Bakanlığın adı 1946'da Bayındırlık, 1983'te de Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 29 Haziran 2011'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olarak değiştirildi.

NAHIYE:

İdari bir birim olarak bucak'ın eşanlamlısı.

NAİP:

Türk devlet geleneğinde hükümdarın yokluğu ya da yetersizliği süresince onun adına devleti yöneten kimse.

NAKİL:

Bir memurun bir yerden başka bir yere ya da bir görevden başka bir göreve atanması.

NAMIK GRUBU:

Kurtuluş Savaşı esnasında Mülazım Halil İbrahim ve Mülazım Naci Beyler tarafından kurulan, İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve cephane nakledilerek Kuvayı Milliye'ye ulaştırılmasında önemli rol oynamış bir gizli örgüt.

NARH:

Mal ve hizmet fiyatlarının kamu otoritelerince tespit edilmesi. Taban ve tavan fiyat şeklinde iki yönlü uygulaması vardır.

NASYONAL SOSYALİZM:

Bir siyasi tepki hareketi olarak Birinci Dünya Savaşından sonra 1918 Weimar Antlaşmasının etkisiyle do-

ğup Almanya'da gelişmeye başlayan ve 1933-1945 yılları arasında Almanya'da Adolf Hitler liderliğinde iktidarda kalan sağ otoriter siyasal rejim. Ya da o dönem için Almanya özelindeki faşizmin adı. Nazizim olarak da bilinen Nasyonal Sosyalizm, Alman ırkçılığı, Yahudi düşmanlığı, lider (führer)'in mutlak egemenliği, anti-komünizm, savaşın yüceltilmesi ve şiddet öğeleri üzerine kurulmuştur.

NASYONALİZM:

Milletine, halkına ve onun törelerine aşırı bağlılık, milliyetçilik. Zamanla bir doktrin halini alan bu anlayış çoğu zaman taraftarlarını ırkçılığa sürüklemiştir.

NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü):

İkinci Dünya Savaşının sona ermesini izleyen yıllarda Avrupa dengesinin bir türlü sağlanamaması ve özellikle S.S.C.B'nin çok üstün askeri gücüne dayanarak tek yanlı girişimlere başlaması nedeniyle Amerika'nın liderliğinde 4 Nisan 1949'da Washington'da Batılı ülkeler tarafından oluşturulmuş askeri savunma örgütü.

Örgütün yönetim organı Kuzey Atlantik Konseyi'dir. Üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan konseyin merkezi Lüksemburg'dur. Genel Sekreterlik, Savunma Planları Komitesi'nin dışında siyasal, ekonomik vb. sorunları inceleyen çok sayıda komite vardır. İttifakın en yüksek komutanlığı olan Askeri Komite kurucu 13 müttefik devletin genelkurmay

başkanlarının temsilcilerinden oluşur. Ve örgütün politikalarını, stratejilerini bu 13 devlet-özellikle de ABD belirler. Diğer üye devletler de Askeri Komite'nin almış olduğu kararları uygulamak durumundadırlar.

NATO'ya Yunanistan ile birlikte 1952 yılında katılan Türkiye, bugüne kadar örgütün en sadık müttefiklerinden biri olarak kalmış, toprakları içinde askeri üs kurulmasına izin vermiş ve birkaç defa sınır dışına (Kore, Somali, Bosna) askeri güç göndermiştir. S.S.C.B'nin dağılmasıyla birlikte varlığı tartışılmaya başlanan NATO, yeni bir stratejiyle çalışmalarına devam etmektedir. 11 Eylül saldırılarını takiben iyice belirginleştiği üzere uluslararası terörle mücadeleyi ana hedef olarak belirlemiştir. Merkezi Brüksel'de bulunan örgütün 28 üyesi bulunmaktadır.

NAZIR:

Osmanlı Devleti döneminde bir yönetim bölümünün ya da kuruluşun başındaki en yüksek rütbeli kişi. Bugünkü şekliyle bakan anlamında kullanıldığı gibi bazı üst düzey genel müdürler (nüfus nazırı, balıkthane nazırı gibi) için de bu terim kullanılmıştır.

NAZİZİM:

Nasyonal Sosyalizm'in kısa adı.(Bkz: Nasyonal Sosyalizm)

NEO-KOLONİYALİZM:

İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan yeni sömürgecilik anlayışı. Bu anlayışta sömüren ülkenin işgal-

leri klasik koloniyalizmde olduğu gibi silah gücü ile yapılmaz. Sömürülecek ülke iktisadi bakımdan ele alınır, sömürge ülke burada para ile kendisine taraftarlar bulur ve onların işbirliği ile ülkeyi sömürür. Bu sömürüyü yaparken yardım eder mahiyette politikalar geliştirir ve yerli halka kendini kurtarıcı gibi göstermeye çalışır. Yardım eder görünmekle beraber, yaptığı yardımdan fazlasını birtakım iktisadi oyunlarla geri alır. Neo-koloniyalizmin en çok uygulandığı yerler, geri kalmış ülkelerdir.

NEO-LİBERALİZM:

Klasik liberalizme reform getiren ve devletin ekonomik hayata daha aktif bir şekilde müdahalesini savunan düşünce ekolü.

NEPOTİZM:

Bkz: Adam Kayırmacılık.

NESAYİH ÜL-VÜZERA VE'L ÜMERA:

Defteri Mehmet Paşa'nın 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu siyasi ve mali açıdan incelediği siyasetname tarzındaki eseri. Eser, 1969'da H. R. Uğurel tarafından "Devlet Adamlarına Öğütler" ismiyle yayınlandı.

NESİL:

Aynı zaman diliminde yaşayan, ortak veya benzer tecrübeleri olan ve bu ortak tecrübelerinden dolayı benzeşen insan topluluğu.

NEZARET:

Bakanlık

NİHİLİZM:

Bütün toplum biçimlerini reddedip,

karşılığında pek bir şey vadetmeden bunları yıkan felsefi görüş. Türkçede "hiççilik" anlamına gelen nihilizm 19. yüzyılda bazı taraftarlar bulmuş ve bunlar arasında Çarlık rejimine ve ona mensup kişilere karşı suikastlar yapmıştır. Nihilistler, görevlerinin yapmak değil yıkmak olduğunu, yapma işini ise kendilerinden sonra gelecek olanların ele alacaklarını ve köhneleşmiş saydıkları toplumu temizlemekle görevli bulunduklarını iddia etmişlerdir. Nihilizm Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının sarsıntılarında yeri olan; sol ve sağ Batılı aydınları etkileyen kuvvetli bir akım olmuştur. Bugün bile "yeni sol" anlayış içinde nihilizmin izlerini bulmak mümkündür.

NİSBİ TEMSİL SİSTEMİ:

Çok partili sistemlerde, toplumdaki siyasal farklılıkların parlamentoda daha iyi temsiline sağlanması amacıyla, partilerin, bir seçim bölgesinde aldıkları oy oranında milletvekili çıkarabilmelerini sağlayan seçim sistemi.

Nisbi temsil, her siyasal partiye seçimlerde almış olduğu oy oranında üyelik veren bir seçim sistemidir. Nisbi usul, ancak, liste sistemiyle uygulanabilir. Bu sistem, tek adaya dayanan dar bir seçim çevresi yerine birkaç milletvekili çıkaracak bir seçim çevresi gerektirir. Geniş seçim çevresinden birden fazla milletvekili seçileceğinden adayların siyasal partilere göre listelere girmesi gerekir. Seçim bölgesinde kullanılmış oyla-

rın dağıtımına göre seçilenlerin sayısını tespit etmede birkaç yöntem kullanılabilir:

-Seçim Çevresi Bölüm Sayısı:

Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısının, seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilir. Bir seçim çevresinde, seçim sayısı partilerin aldıkları geçerli oy sayısı içinde kaç defa varsa seçime katılan her parti o kadar milletvekili elde eder.

-Değişmez Tek Sayı Yöntemi:

Seçimlerden önce, bütün ülkedeki seçim çevrelerinde uygulanmak üzere, yasa koyucu tarafından değişmez ve tek olarak tespit edilen sayıdır. Örneğin, her 40.000 oya bir temsilci çıkarılacağı önceden belirlenir. Partilerin seçim çevrelerinde aldıkları geçerli oy sayısı içinde bu değişmez tek sayı kaç kez varsa, o çevrede seçime katılan parti o kadar milletvekili elde eder. Bu durumda bir seçim bölgesinin çıkaracağı temsilci sayısı önceden bellidir.

-Milli Bölüm Sayısı:

Bu sayı bütün ülkede kullanılan geçerli oyların toplamı tüm ülkede seçilecek temsilci sayısına bölünmek suretiyle bulunur. Milli bölüm sayısı böylece bulunduktan sonra listenin aldığı oy sayısı bu sayıyı kaç defa içeriyorsa o kadar temsilci çıkarır. Bu yöntemin sakıncası milli bölüm sayısının ülke düzeyinde seçim sonuçlarının alınmasından uzun bir süre sonra uygulanabilir olmasıdır.

Nisbi Temsil Sistemi Şekilleri:

A- Tam Nisbi Temsil:

Seçim çevresi olarak tek bir seçim bölgesini almaya dayanır. Bu durumda partilerin hazırladıkları listeler ülke çapındadır. Bütün ülke için ulusal seçim sayısı, kullanılan oyların toplam sandalye sayısına bölünerek bulunduktan sonra, listelerin bu sayıyı kaç kez tutturdukları hesaplanır. Bundan sonra, seçime katılan siyasal partilerin bütün seçim çevrelerindeki, birinci işlem sonunda kullanılmayan artık oyları ülke çapında toplanır. Bu artık oyların toplamı açıkta kalan milletvekili sayısına bölünür. Elde edilen ulusal seçim sayısı her partinin ülke çapında birikmiş oy toplamında kaç kere varsa, o liste, açıkta kalan milletvekilliklerinden o kadarını elde etmiş olur. Artık oyların ulusal düzeyde değerlendirilmesi olan bu usule, ulusal artık sistemi adı verilmektedir. Bu sistemde her oy tam olarak değerlendirilmektedir. Böylece seçime katılan tüm siyasal partilerin temsil edilmelerine imkan sağlanmaktadır.

B- Yaklaşık Nisbi Temsil:

Tam nisbi temsil sistemi, büyük sayılara uygundur; buna karşılık küçük seçim bölgelerinin dar çerçevesine uygun düşmez. Bu durumda artık oyların yerel planda değerlendirilmesine gidilir. Mesela 5 milletvekili çıkaracak bir seçim bölgesinde 4 parti yarışıyor 5 sandalyeyi 4 parti arasında paylaştırmak için yaklaştırmalı yöntemlere başvurulur. Bu konuda

da başlıca üç yöntem vardır:

1- En Yüksek Artık Yöntemi:

Partilerin aldıkları geçerli oy sayısı seçim sayısına veya değişmez tek sayıya bölündükten sonra, artık oylar dolayısıyla açıkta kalan milletvekilleri en fazla artık oyu olan partilere bıraktıkları artıkların büyüklüğüne göre sıra ile dağıtılır. Bu sistem, küçük partileri korumaktadır. Seçim sayısına veya değişmez tek sayıya ulaşamayan ve birinci işlemde hiçbir milletvekilliği kazanamayan küçük partiler ellerindeki artıklar sayesinde açıkta kalan milletvekilliklerini alabilirler.

2- En Yüksek Ortalama Yöntemi:

Bu sistemde de önce her partiye, aldığı oylar seçim sayısına ya da değişmez sayıya kaç kez ulaşıyorsa o kadar sandalye verilir. Her listenin aldığı oy sayısı böylece elde edilen sayıya bölünür. Sonuç bir ortalamayı vermektedir; en yüksek ortalamaya hangi parti sahipse o parti açıkta kalan milletvekilliğini alır.

3- d'HONDT Yöntemi:

En yüksek ortalama mekanizmasıyla aynı sonuçları veren bu sistemle Belçikalı matematik profesörü Hondt artık oylar sorununu milletvekilliklerinin listeler arasında tek bir işlemde bölüştürülmesini sağlayarak çözmüştür. Her partinin aldığı geçerli oylar seçilecek milletvekili sayısına dayanılarak tesbit edilen bir ortak sayıya bölünür. Ortak bölün her partinin aldığı oy sayısında kaç kez varsa parti o kadar milletvekili çıkarır.

Nisbi Temsil Sisteminde Sandalyelerin Listeler İçinde Dağılımı:

Nisbi temsil, bir liste uygulaması olduğundan partilerin kazandığı sandalye sayısı adaylar arasında listedeki sıralarına göre dağıtılır. Oy verme şekli parti listelerindeki adayların hangisinin milletvekili olacağını belirler. Bu konuda üç oy verme biçimiyle karşılaşırız:

a) *Bloke Liste Usulü:* Partiler adaylarını kendi tercihlerine göre sıraya koyarlar. Seçmenler listeleri hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi kullanırlar. Oyların dökümü sonunda bir parti kaç milletvekili kazanmışsa listede baştan başlayarak o kadar aday seçilmiş olur. Burada seçmen, doğrudan doğruya bir partiye oy vermektedir.

b) *Karma Liste Usulü:* Seçmenin bütün listelerdeki adaylar arasından seçme yapmasını sağlar. Seçmen, herhangi bir parti için oy verirken, listeden bazı adayları çıkarabilir ve bunların yerine başka bir partinin listesinden arzu ettiği adayın adını yazabilir.

c) *Tercihli Oy Usulü:* Partiler adaylarını kendi tercihlerine göre sıraya koyarlar. Buna karşılık seçmenler bir veya birkaç aday hakkındaki tercihlerini belirtmek imkanına sahiptirler. Ülkemizde milletvekili seçimleri 10.06.1983 tarihli 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre tek dereceli nisbi temsil sistemine yapılır.

NİŞAN:

Devlet tarafından herhangi bir üstün

hizmete karşılık ödül olarak verilen onur belgesi. Osmanlılarda her saha-
da üstün hizmetleri görülenlere ni-
şan verilmesi madalyadan sonra baş-
ladı. Daha önceleri bu amaçla kılıç,
hilat, vb. veriliyordu. Sultan II. Mah-
mut döneminde çıkarılan Nişan-ı İf-
tihar bu alandaki ilk örnektir. Daha
sonraları değişik dönemlerde değişik
nişanlar çıkarıldı. Nişanlar bir kur-
deleyle boyna asılabildiği gibi, genel-
likle göğsün sol tarafına takılıyordu.
Osmanlı padişahları kendileri nişan
verir ancak nişan kabul etmezler-
di. Bu gelenek Sultan Abdülmecit'in
Fransa'nın gönderdiği bir nişanı ka-
bul etmesiyle değişti. Cumhuriyetin
ilanından sonra 26 Kasım 1934'te çı-
karılan bir yasayla tüm sivil rütbeler-
le birlikte nişan ve madalyalar kal-
dırılarak, kullanılmaları yasaklandı.
Aynı yasada Türklerin yabancı nişan-
lar taşıyamayacakları da belirtildi. 24
Ekim 1983'te çıkarılan "Madalya ve
Nişanlar Yasası"nda devlet tarafın-
dan verilebilecek nişanlar belirtildi.
Bu yasaya göre: Devlet Nişanı, T.C.
ile dostça ilişkilerin geliştirilmesi ve
ulusların birbirlerine yakınlaşma-
larını sağlayan ülkelerin devlet baş-
kanlarına; Cumhuriyet Nişanı aynı
amaçlarla bu ülkelerin başbakanları,
bakanları ve dış temsilcilik çalışanla-
rına; Liyakat Nişanı, bilim ve sanatta
Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası
alandaki tanıtılması ve yüceltilme-
sini sağlayan yabancı kişilere verilir.
Gene aynı yasaya göre, yabancı dev-
letlerce Türk vatandaşlarına verilen

nişanlar ancak Başbakanlık Personel
Genel Müdürlüğü'nce tescil edildik-
ten sonra takılabilmektedirler.

NİXON DOKTRİNİ:

İttifak devletlerinin dünya düzeni-
nin korunması için sorumlulukların
paylaşımı, uluslararası sorunların si-
lahla değil müzakereler yoluyla çözü-
mü gibi belirli pratik ilkelere dayalı,
ABD Başkanı Nixon tarafından orta-
ya atılan doktrin.

NİZAM:

Devletin yürürlükte bulunan yasa ve
diğer kurallarının tümü.

NİZAM-I ALEM OCAKLARI:

Büyük Birlik Partisi'nin gençlik teş-
kilatı olarak Ocak 1993'te kurulan
gençlik derneği.

NİZAMNAME:

Tüzük. Osmanlı devletinde mevcut
yasaların uygulanma yöntemini be-
lirtmek ya da yasa gücünde olan ku-
ralları tesbit etmek için Tanzimat
döneminde yayınlanan Heyet-i Vü-
kela kararları. (Nizamname tasarıları,
Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi'nce
hazırlanır, Şûrayı Devletçe incelenir,
Padişah tarafından onaylandıktan
sonra Heyet-i Vükela tarafından ya-
yımlanarak yürürlüğe girerdi.)

NORM:

1-Olması gereken ilkelere herbiri.
2- Küçük gruplardan büyük toplu-
luklara kadar iki insanın beraber ya-
şadığı her yerde, hem karşılıklı gö-
rev ve sorumlulukların belirlenmesi,
hem de bu görev ve sorumluluğa uy-

gun bir işbölümünün yapılabilmesi için, toplumsal olarak kabul görecektir tavrı ve davranışlara ilişkin ortak beklentileri gösteren kural.

NOTA:

Bir devlet tarafından başka bir devlet veya temsilcisine belli bir konuda verilen resmi ihtar belgesi, muhtıra.

NÖTRALİTE:

Tarafsızlık. Bir devletin, her türlü milletlerarası anlaşmazlıklara karışmaması, savaşan taraflardan hiçbirini kendi topraklarından yararlan-dırmaması ve onlara karşı hiçbir şekilde tarafsızlığını bozmaması hali. Bir devletin nötraliyetinin bir değer ifade edebilmesi için, bu durumun bütün devletler tarafından kabul edilmesi gerekir.

NÖTRALİZASYON:

Tarafsızlaştırma. Birden fazla devletin kendileri dışındaki başka bir devlet için, onun isteği olsada olmasa da tarafsızlığı statüsünü kabul etmeleri konusunda anlaşmaları.

NÖTRALİZM:

Bir devletin, düşman iki blok ya da devletle ilişkilerinde bir denge sağlamak amacıyla geliştirdiği tarafsızlık politikası.

NUTUK:

Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilk yıllarını anlattığı eseri. İlk olarak 15-20 Ekim 1927'de ya-

pılan CHP'nin İkinci Kurultayında okundu ve toplam 36,5 saat sürdü.

NÜFUS:

Belirli bir arazide, bir ülkede yaşayan ve aralarında çeşitli psiko-sosyo-ekonomik ilişkiler bulunan insanların tamamı.

NÜFUS POLİTİKASI:

Hükümetlerin nüfus artışını hızlandırmak veya yavaşlatmak için aldıkları tedbirler manzumesi. (Bkz: Aile Planlaması)

NÜFUS SAYIMI:

Genellikle beş yılda bir olmak üzere belirli aralıklarla ve düzenli olarak, evlilik, yaş, meslek, iş ve eğitim durumu gibi demografik, ekonomik ve sosyal özellikleri ile beraber bir ülkede yaşayan insan sayısının tespitine yönelik olarak yapılan sayım.

NÜFUS YOĞUNLUĞU:

Nüfus sayısı ile arazi yüzölçümü arasındaki oran. Genellikle nüfus miktarının arazi yüzölçümüne bölünmesiyle bulunur ve bir kilometrekareye ortalama kaç kişi düştüğünü ifade eder.

NÜFUZ:

Söz geçirebilme, istediğini yaptırabilme gücü, erk.

NÜFUZ TİCARETİ:

Bulunulan makamın gücüne dayanarak kimi işlere karışıp, çıkar sağlama.

-O-

OBSKÜRANTİZM:

Karanlıkçılık. İktidarda bulunan yönetim tarafından halkın kasıtlı olarak bilgisiz bırakılması.

OBSTRÜKSİYON:

Herhangi bir toplantıyı, bir meclis kararını önlemek için yapılan manevra ve uygulanan taktik. 1966'da AP iktidarının af tasarını önlemek isteyen muhalefet çok sayıda ve çok uzun önergeler vererek obstrüksiyon yapmış ve böylece Türk siyaseti bu olayla birlikte bu kavramla tanışmıştır.

OCAK:

Toplulukların eğitimi için bir araya toplandıkları yer.

OECD:

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı. Üye ülkelerde istihdamın artırılmasına ve istikrarlı iktisadî büyü-

menin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak, azgelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak, dünya ticaretinin karşılıklı gelişmesini sağlamak, dünya ekonomisi ve ülke ekonomilerinin gelişmelerini izleyerek bu konularla ilgili yayınlar yapmak gibi amaçlarla, 1961'de Avrupa İktisadî İşbirliği (OEEC) yerine kurulmuş olan, Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinin yanı sıra ABD, Japonya, Kanada, Avustralya ve Türkiye'nin de üyesi olduğu örgüt. Merkezi Paris'te olan örgütün 34 üyesi bulunmaktadır. Üyelerinin büyük bir bölümü AB ve İÜT üyeleridir. Çoğunluğu da gözlemci statüsündedir. Sanayileşip zengin olmuş ülkeler olarak bilinirler.

OFF-SHORE:

Dilimize "kıyıların ötesinde" olarak aktarılabilecek bir deyimdir. İngiliz-

ce konuşulan ülkelerde metropol dışı bölgelerde girişilen iktisadi işlemleri ifade etmek için kullanılır. Ayrıca NATO ihtiyaçları dolayısıyla üye ülkeler tarafından verilen siparişler bu devletlerin ödemeler bilançosunda off-shore başlığı altında toplanmaktadır.

OFİS:

Devletin iktisadi müdahalesi sonucu ortaya çıkan ve genellikle kamu iktisadi teşebbüsleri diye anılan, sanayi ve ticaret alanında faaliyet gösteren bazı kamu kurumlarının adı. Hükümetin temel iktisadi politikasına paralel olarak faaliyet gösteren ofislerin göreceli bir bağımsızlıkları da vardır. Örneğin Devlet Malzeme Ofisi, ilgili olduğu Maliye ve Ticaret Bakanlığından bağımsız bir kuruluştur. Devlet tüzel kişiliğinden ayrı bir tüzel kişiliği vardır, çalışmalarında özerktir ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlıdır.

OĞUZLAR:

Türkmenistan, İran, Azerbaycan, Irak, Suriye, Anadolu ve Rumeli'de yaşayan Batı Türklerinin atası olarak kabul edilen ve daha sonra Türkmenler olarak anılan Türk topluluğu. Oğuzlar; Göktürk Devleti, Batı Hun İmparatorluğu, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi dünya coğrafyasını etkileyen büyük devletler kurdular.

OLAĞANÜSTÜ HAL BÖLGE VALİLİĞİ:

14 Temmuz 1987 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 19517 sayı-

lı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmasına karar verilen ve İçişleri Bakanlığına bağlı olarak çalışan bölge valiliği. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Tunceli, Van ve Siirt illerini içine alan bölge içinde kurulmuş ve daha sonra Şırnak ve Batman'ın da il olmasıyla birlikte Olağanüstü Hal Bölge Valiliği içindeki il sayısı 10'a yükselmiştir. Uygulama 15 yıl süreyle devam etmiş, 20 Kasım 2002 tarihinde kaldırılmıştır.

OLAĞANÜSTÜ HAL İLANI:

Devletin ve özellikle de yürütme organının normal hukuk kuralları içindeki yetkileriyle çözemediği deprem, su baskını, büyük yangın gibi tabii afetler, tehlikeli salgın hastalıklar, ağır ekonomik bunalım halleri veya ülke bütünlüğünü, hür demokrasi düzenini tehdit eden ideolojik örgütlenme, yaygın şiddet hareketleri gibi büyük güçlüklerin çıkması ve bunun sonucunda da kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması durumlarında başvurulanan olağanüstü yönetim biçimi.

Olağanüstü hal ilanı, 1982 Anayasasında belirtilen olağanüstü yönetim usullerinden biridir. Olağanüstü hal ilan yetkisi ve sorumluluğu Cumhurbaşkanlığının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'na aittir. Bakanlar Kurulu, olağanüstü hali, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, altı ayı geçmemek üzere ilan edebilir. Bu ilan kararının Resmi Gazete'de yayınlan-

masıyla birlikte olağanüstü yönetim usulü yürürlüğe girer ve söz konusu karar hemen TBMM'nin onayına sunulur. TBMM tatilde ise derhal toplanmaya çağrılır. TBMM, olağanüstü hal ilanını onaylamazsa, olağanüstü hal kalkar. Bunun gibi, TBMM olağanüstü hal süresini kısaltabilir. Bakanlar Kurulu talepte bulunduğu takdirde her defasında dört aydan fazla olmamak üzere olağanüstü hal süresini uzatabilir.

Olağanüstü hal ilanı, hukuk kuralları içinde bir düzendir. Sadece sivil makamların yetkileri genişlemiştir. Bakanlar Kurulu, gene Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanarak, bir yetki kanununa ihtiyaç bulunmazsınız, Kanun Hükmünde Kararname çıkarabilir. Bu kanun hükmünde kararnameler, Bakanlar Kurulu'nun mutlak yetkisi içindedir. Zira yargı denetimine tabi değildir. Ancak anayasa, iki yönden sınırlama getirmiştir. Bu kararnameler sadece olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda çıkarılabilir; Resmi Gazete'de yayınlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Bu sınırlamalara uygunluğun denetimini yapacak tek organ TBMM'dir. Bunlara karşı Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz.

Olağanüstü hal ilanı uygulamasında görev ve yetki valilere aittir. Bir bölge valisine bağlı birden çok ilde olağanüstü hal ilan edilmişse, bölge valisi sorumlu ve yetkilidir. Ülke çapında olağanüstü hal uygulamasında bunlar arasındaki eşgüdüm ve işbir-

liği Başbakanlıkça sağlanır. Valilerin, olağanüstü hal yasasının kendilerine tanıdığı yetkilere dayanarak yapacakları idari işlemlere karşı açılacak davalarda yürütmenin durdurulması kararı verilemez.

OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ:

Olağanüstü yönetimi gerektirecek durumlarda uygulanan yönetim biçimleri. 1982 Anayasasının 119, 120, 121 ve 122 maddeleri olağanüstü yönetim usullerini iki ana başlık halinde düzenlemiştir:

1) Olağünüstü haller

- a) Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı
- b) Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı.

2) Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali.

Olağanüstü Yönetim Usulleri'nden; Sıkıyönetim rejiminde sivil güçlerin yerini askeri güç ve otorite alırken, olağanüstü hal ilanlarında güç ve otorite yine sivil yönetimlerde bulunur ancak bunların kapsam ve alanı genişler.(Bkz: Olağanüstü Hal İlanı, Seferberlik, Sıkıyönetim)

OLİGARŞİ:

İktidarın belli bir azınlık tarafından adaletsiz olarak kullanıldığı, geniş halk yığınlarının bu azınlığın veya belirli bir sınıfın egemenliği altında tutulduğu yönetim şekli. Tarihi süreç içinde oligarşi, genellikle iki temel ortamda filizlenmiştir. Bunlardan

birincisi, kalabalık bir ülkenin ve ya bölgenin farklı ırktan bir grup insan tarafından istila edilmesi, ikincisi ise; askerden ve yönetimden destek almadan gücünü devam ettiremeyen, nisbeten küçük bir grubun elinde büyük çapta bir servetin toplanmasıdır. Siyasal düşünce tarihinde tüm hükümet şekillerinin eninde sonunda bir azınlık yönetimine indirgenebileceği sık sık tekrarlanan bir görüştür.

OMBUDSMAN:

Özellikle İskandinav ülkelerinde görülen bir tür hakemlik. İsveç'te aracı kişi anlamına gelmektedir.

Ombudsman'ın görevi, yurttaşlar ile bürokraside yer alan kamu görevlileri arasında çıkan anlaşmazlıklarda bir hakemlik görevi yapmak, bu görevlilerin yasaları nasıl uyguladığını inceleyerek bir sonuca varmaktır. Esas itibarıyla, devleti temsil eden bir organ ile olan ilişkisinde haksızlığa uğradığını düşünen bireyin haklarını korumak amacıyla duruma parlamento adına müdahale eden bir kurumdur. Fakat iktidarların kararlarını durdurma veya değiştirme yetkisi yoktur. Kurumun sahip olduğu düzenleyicilik inisiyatifinin derecesi, çeşitli ülkelerdeki uygulamalara göre değişmektedir.

Kurum, ülkemizin de uzun süre tartışma gündeminde olmuş, 12 Eylül 2010'da yapılan anayasa referandumundan sonra anayasal bir kurum haline gelmiştir. Ombudsman'lığı düzenleyen Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu 29 Haziran 2012 tarihinden

de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

ONAYLAMA:

1- Bir delegasyon marifetiyle hükümet tarafından yapılan bir antlaşmanın, ya da yönetmeliğin parlamento tarafından tasdik edilmesi.

2- Parlamento tarafından kaidelere uygun bir şekilde oylanmış olan bir kanunu Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilerek uygulanır hale getirilmesi.

ONDÖRTLER OLAYI:

27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra oluşturulan 38 kişilik Milli Birlik Komitesi içinde yer alan 14 subayın tasfiye edilmesi hareketi.

Milli Birlik Komitesi oluşturulduktan kısa bir süre sonra, bir iç hesaplaşma yaşadı. MBK içinde yer alan ve daha çok gençlerden oluşan bir kısım subay, ihtilal sonrasında yönetimin biran önce sivillere devredileceği öngörülmekle birlikte, sonradan ortalığın henüz yatışmadığını ileri sürerek, demokrasi için gerekli kuruluşların oluşturulmasından sonra seçimlere gidilmesi fikrini ortaya attılar. Bunlara "ilericiler" adı veriliyordu. Komitenin daha çok CHP eğilimli üyeleri ise en kısa zamanda seçimlere gidilmesini savunuyorlardı. İki grup arasında sert çatışmalar yaşandı. Sonunda ikinci grup galip geldi ve 14 subay MBK'nden çıkarıldı. Bunlar kısa zamanda çeşitli görevlerle yurtdışına gönderildi. 1965 seçimleri öncesi ancak yurda dönebilen grup üyelerinin tamamı çeşitli siyasi partilere (ço-

ğunlukla da CHP'ye) girdiler.

Yurtdışına gönderilen 14 kişilik grup şu isimlerden oluşuyordu: Kurmay Albay Alpaslan Türkeş, Kurmay Yarbey Mustafa Kaplan, Kurmay Yarbey Orhan Kabibay, Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu, Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Kurmay Yüzbaşı Numan Esin, Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Piyade Yüzbaşı Rıfat Baykal, Personel Yüzbaşı İrfan Solmazer, Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er, Piyade Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, Tankçı Binbaşı Dündar Taşer, Emekli Binbaşı Muzaffer Karan.

ONİKİLER:

Tanzimat döneminin bakanlar kurulu, Heyet-i Vükela. Bu kavram daha çok, bayramlaşma törenlerinde tah-tın solundaki saçağın sırayla öpülmesi sırasında, sadrazamla nazırlar için bir protokol terimi olarak kullanılırdı.

ONLAR GRUBU:

Zenginler Kulübü de denir. ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya, Kanada, İtalya, İsveç, Hollanda ve Belçika'dan oluşan sanayileşmiş on kapitalist ülkenin, 1962 yılında Uluslararası Para Fonu (İMF) içinde, uluslararası ödemeler durumunu ve IMF'den alınacak borçlar konusunu döviz ihtiyaçları açısından incelemek ve pazarlık güçlerini artırmak amacıyla oluşturdukları uluslararası grup.

ONUNCU YIL NUTKU:

Mustafa Kemal Atatürk'ün 29 Ekim

1933 tarihinde Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yılı münasebetiyle okuduğu nutuk.

OPEC:

Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı. 1960 yılında Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt ve Venezüela başta olmak üzere başlıca petrol üreticisi ve ihracatçısı 13 üye ülkeden oluşan, üye ülkelerin petrol üretim ve ihracatlarında, petrol fiyatlarının tesbitinde ortak politikalar uygulayarak dünya petrol piyasasındaki paylarını artırmak ve petrol gelirlerini maksimum düzeye çıkarmak amacıyla kurulmuş, özellikle 1970'li yıllarda uyguladığı politikalarla oldukça etkin işlevler görmüş olan örgüt.

OPORTÜNİZM:

Bir kimsenin, kısa vadeli menfaatler için savunduğunu iddia ettiği düşünce ve tutumlara ters düşen davranışlarda bulunması. Bu kavram Marksist terminolojide; Marksist olduğunu iddia eden bir kimsenin burjuvasıyla işbirliği yapması ve bu yolla proletaryanın sınıf kavgasını zedelemesi anlamında kullanılır.

ORDU:

Bir devletin askeri gücünün tümü.

ORTAÇAĞ:

Dünya tarihinde Batı Roma İmparatorluğunun yıkıldığı 476 ile İstanbul'un Türkler tarafından fethedildiği 1453 yılları arasındaki dönem. Batı dünyası karşısında içine düştüğümüz aşağılık kompleksinin etkisiyle zaman zaman ülkemizde partiler arası

siyasi mücadelede “ortaçağ karanlığı” şeklinde aşağılayıcı bir deyim olarak kullanılan ortaçağ; aslında Batı dünyası için çöküşlerin, zulümlerin, karanlığın olduğu bir dönemdir. Türk ve İslam dünyası için ise bu dönem büyük imparatorlukların, görkemli medeniyetlerin kurulduğu, dünya nizamının elde tutulduğu en parlak yüzyılların yaşandığı dönemdir. İslamiyet bu çağda yeryüzüne inmiş, Selçuklu, Osmanlı devletleri bu çağ içinde kurulmuştur.

ORTADİREK:

Toplumun gelir seviyesi düşük olan bölümü.

ORTADOĞU:

Sınırları kesin olarak belli olmamakla beraber, Doğu Akdeniz’e kıyısı olan ülkeleri, Türkiye’yi, verimli hilal ülkelerini (Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün, Irak), Mısır’ı, Arabistan Yarımadasını, İran’ı ve genellikle Afganistan’ı içine alan bölge. Ortadoğu terimi, coğrafi bir alandan ziyade Batılılar için siyasi bir hedefi tanımladığından 19. yüzyıldan itibaren farklı dönemlerde farklı yerleri anlatmıştır.

Ortadoğu tabiri, ilk defa 1902 yılında Alfred Mahan tarafından kullanılmıştır. Bu tabirin kullanılmasında, bölgenin Avrupa, Asya, Afrika kıtaları arasındaki konumu ve büyük su yolları ile çevredeki Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz’in kavşak noktasında bulunması ve Aden Körfezindeki önemi göz önüne alınmıştır.

Osmanlı toprakları olan bu bölgeye Batılı yazar ve devlet adamlarının “Ortadoğu” demeleri emperyalist düşüncelerinin temeli olmuştur.

ORTAK PAZAR:

1- Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun genel adı.

2- Üye ülkelerin kendi aralarındaki gümrük duvarlarını kaldırıp, üçüncü ülkelere karşı da ortak tarife uyguladıkları, buna ek olarak emek ve sermayenin kurulan birlik içinde serbest dolaşımının söz konusu olduğu iktisadî bütünleşme biçimi.

ORTANIN SOLU:

CHP’nin siyasi felsefesini belirtmek amacıyla ilk defa 1965 seçimlerinde partinin lideri İsmet İnönü tarafından ortaya atılan bir slogan. İsmet İnönü, 1965 seçimleri öncesinde rakibi AP’nin “sağcı” bir parti olduğunun belirtilmesi üzerine partisinin “ortanın solu”nda olduğunu söylemiş, böylece siyasi hayatımızda derin izler bırakan “sağ-sol” ayrışması da o zaman başlamıştır.

1965 seçimlerini AP’nin büyük bir farkla kazanması üzerine CHP içindeki bir kanat, seçimlerin bu “ortanın solu” iddiasından kaybedildiği tezi ileri sürmüş ve ondan sonra CHP içinde “ortanın solu”ndan yana olanlarla ona karşı olanlar arasında büyük bir çekişme başlamıştır. Kasım 1966’da yapılan CHP Kurultayında “ortanın solu” tezini savunanları Bülent Ecevit temsil etmiş, İsmet İnönü de “ortanın solu”nu savunan bir

konuşma yapınca, bunun taraftarları Merkez Yönetim Kurulu'nu ele geçirmişler ve Bülent Ecevit de partinin genel sekreteri olmuştur. Ecevit, kurtay sırasında bir de "Ortanın Solu" adında kitap yayınlamıştır. "Ortanın Solu"nun kesin bir tarifi CHP'liler tarafından da yapılamamışsa da, partinin altı okundaki devrimcilik ve laiklik gibi ilkelere dayanılarak ve bu partinin öteden beri güttüğünü iddia ettiği devletçilik ilkesi de öne sürülerek açıklanmaya ve halka anlatılmaya çalışılmıştır.

ORYANTALİZM:

Batı dünyasındaki üniversiteler ve ya özel araştırma kurumlarında, İslam, Çin, Hint ve diğer doğu toplumlarının ekonomik, sosyal, siyasal kurumları, yaşayış ve düşünüş tarzları, inançları, meydana getirdikleri fikir ürünleri ile ilgili olarak yapılan araştırma, inceleme yahut spekülatif katkı niteliği taşıyan yorumlardan oluşan bilgiler bütünü. Kavram, Doğubilim olarak da adlandırılır.

OSMANLI:

1-1299 yılında Söğüt'te kurulan ve kurucusu olan büyük devlet adamı Osman Gazi'nin adıyla anılan üç kıtadaki hâkimiyeti ile dünya tarihinin akışını değiştiren cihan devleti ve onun uyruğundan olan kimse.

2- Cesaretli, onurlu, düşündüğünü çekinmeden söyleyen kişiler için kullanılır.

OSMANLI BORÇLARI:

Devletin yabancı özel kişilere, yaban-

cı devletlere ve Osmanlı İmparatorluğunda ikamet eden yabancı banka ve bankerlere (Galata Bankerleri gibi) karşı giriştiği borçlar. İmparatorluk Türkiye'sinin geniş manada dış borçları demek olan bu borçlar, maliye ve siyaset tarihimizde daha ziyade Düyûnu Umumiye adı ile bilinmektedir.

OSMANLI ÇİFTÇİLER DERNEĞİ:

1919 yılında kurulan siyasi parti. Tüzüğünde siyasetle meşgul olmayacağı belirtilen mesleki bir dernek olarak kuruldu. Kısa zamanda siyasi partiye dönüştü. Kurucuları arasında Hamdullah Emin Paşa, Mustafa Münif Paşa, Dr. Mustafa Hulusi gibi isimler vardı. Kurucularının çoğu büyük toprak sahibi insanlardı. 1919 seçimlerinde dört mebusla meclise girmeyi başardı. Seçilen mebuslar daha sonra Anadolu'ya geçerek İstiklal Savaşına katıldılar. 1923'e kadar İstanbul merkezli olarak faaliyet gösterdi.

OSMANLI DEMOKRAT FIRKASI:

1909-1911 yılları arasında faaliyet gösteren siyasi parti. Kurucuları arasında İbrahim Temo, Abdullah Cevdet gibi isimler vardı. Faaliyette bulunduğu süre içinde Meclis'e girmeyi başaramadı ve küçük bir sol fraksiyon olarak kaldı. Daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldı.

OSMANLI HÜRRİYET CEMİYETİ:

1906'da Sultan II. Abdülhamit yönetimini yıkmak amacıyla gizli bir örgüt olarak bir grup subay ve memur tarafından kurulan siyasi parti. On

kişilik kurucu kadrosundan dokuzu mason olan parti, Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyetiyle birleşerek 1907 yılında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı. (Bkz: İttihat ve Terakki Fırkası)

OSMANLI HÜRRİYETPERVER AVAM FIRKASI:

Mondros mütarekesi öncesinde İttihat ve Terakki Fırkasından istifa eden Ali Fethi Bey (Okyar) ve arkadaşları tarafından 1918'de kurulan siyasi parti. Partinin kurucularından Ali Fethi Bey, Ahmet İzzet Paşa Kabinesinde Dâhiliye Nazırlığını üstlendi. Kurucularının geçmişi ve siyasal yaklaşımları dolayısıyla İttihatçılık eleştirilerine maruz kalan parti, İttihat ve Terakki'nin son kongresine çağrıldığı halde bu eleştirilen yüzünden katılmadı. Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından kapatıldı.

OSMANLI LİBERALLERİ KONGRESİ:

Sultan II. Abdülhamit yönetimini devirmek amacıyla Avrupa'ya kaçan Jön Türklerin, Fransa'da Ermeni, Rum, Yahudi örgütleriyle işbirliği yaparak ilkini 1902'de ikincisini de 1907'de yaptıkları toplantılar. Birinci kongre Fransız ayan azası Lefevre Pontalis'in evinde, ikinci toplantı ise Prens Sabahattin'in önderliğinde Malumyan Efendi'nin kontrolünde yapıldı. 31 Mart olaylarında Hareket Ordusu'nun başında İstanbul'a giren Mahmut Şevket Paşa da bu toplantılarda dikkat çeken isimler arasındaydı. Amaçlarına ulaşabilmek için

yurtiçinde çeşitli tedhiş olaylarını örgütleyen kongre üyeleri, çalışmalarına Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine kadar sürdürdüler.

OSMANLI MESAI FIRKASI:

1919 yılında mütareke dönemindeki sosyalist partilere karşı bir denge unsuru olarak eski İttihatçı memur ve işçiler tarafından kurulan siyasi parti. Ciddi bir etkinlik gösteremeyen Osmanlı Mesai Fırkası'nın en büyük başarısı 1919 seçimlerinde Zeytinburnu fabrikasından Numan Usta'yı İstanbul mebusu olarak Meclis'e sokmak oldu. Parti aynı yıl içinde kapandı.

OSMANLI SOSYALİST FIRKASI:

Baha Tevhik, İsmail Suphi gibi sosyalistlerin 1910'da bazı sosyalist gazete ve dergi yöneticileri ile birlikte kurdukları siyasi parti. İttihatçılara karşı muhalefet cephesinde yer alan parti, işçileri greve kışkırtarak isim yapmak istediye de başarılı olamadı. İttihat ve Terakki yönetimi tarafından aynı yıl içinde kapatıldı. Parti, 1919 yılında Türkiye Sosyalist Fırkası adıyla yeniden kuruldu.

OSMANLILIKLIK:

Osmanlı Devleti'nin çöküşüne doğru, bu çöküşü durdurmak amacıyla Tanzimat Fermanının ilanından sonra gelişen; İmparatorluk içindeki tüm etnik unsurların kendilerini "Osmanlı" kabul etmeleri gerektiğini savunan düşünce akımlarından biri.

OTARŞI:

Kendi kendine yetme. Bir milletin kendi kendine yetmesi ve yabancı

sermayeyi reddederek, yabancı ülkelerle mübadeleleri mümkün olduğu kadar azaltması ve ihtiyaçlarını karşılamasını hedef tutan, uluslararası işbölümüne karşı mutlak ekonomik bağımsızlık sağlamayı amaç edinen yönetim.

OTOKRASİ:

Tek bir kişi ya da grubun mutlak bir biçimde iktidarı elinde tuttuğu yönetim biçimi.

OTOKRAT:

İktidarı kimseyle paylaşmadan, sınırsız bir şekilde tek başına kullanan hükümdar.

OTOMASYON:

Sanayi toplumlarında, diğer işlevlerinin yanı sıra, insanın üretim sürecindeki denetim fonksiyonunun da makinalara devredilmesi ile meydana gelen seri üretim.

OTONOMİ:

Özerklik'in eşanlamlısı.

OTORİTE:

- 1- Karar verme, emretme yetkisi.
- 2- Bir toplumun sosyal, kültürel ve hukuki yapısına uygun olarak ortaya çıkan meşru ve kurumsallaşmış güç kullanımı.

OTORİTER REJİM:

Demokrasi ve diktatörlük arasında bir yönetim biçimi. Bu türden yönetim biçimlerinde muhalefet var olmakla beraber iktidara gelmesi fiilen zordur. Seçimler genellikle iktidarın yeniden seçilmesi için organize edilir. Siyasal haklar ve özgürlükler ka-

ğıt üzerinde var olmakla beraber fiili kullanımları açısından bir dizi engel mevcuttur. Yönetimde ordu ve polis önemli bir rol oynar. Bu gibi yönleriyle demokrasiden ayrılan otoriter rejim, yönetilenlerin gözünde nisbi bir meşruiyete sahip olması ile de diktatörlükten ayrılır.

OTOSANSÜR:

Bkz: Sansür

OTURUM:

Yasama Meclisinin gündemindeki konuları konuşmak üzere yaptığı toplantı. Yasama meclislerinin belli bir günde yapmış olduğu toplantının bütününe birleşim, bu birleşimin dinlenme, ara verme vb. gibi nedenlerle kesikliğe uğradığı durumlarda, iki ara verme arasında yer alan toplantıya da oturum adı verilir.

Oturumları meclis başkanı veya başkan vekillerinden biri yönetir. Her oturum, toplantı yeter sayısının sağlanmasıyla başlar. 1982 Anayasası'nın 96 maddesine göre toplantı yeter sayısı meclisteki milletvekili sayısının en az üçte bir çoğunluğudur. Kural olarak Meclis oturumları herkese açık olarak yapılır ve görüşmeler tutanağa geçirilerek tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır. Ancak TBMM içtüzük hükümlerine göre, belli bazı konuların görüşülmesi için kapalı oturum yapma kararı da alınabilir. 1982 Anayasası'nın 97. maddesine göre gizli oturum tutanaklarının yayınlanması TBMM'nin kararına bağlıdır. (Bkz: Birleşim)

OTUZBEŞLER:

1946 seçimlerinden sonra Başbakan Recep Peker'in izlediği sert politika-ya karşı çıkan CHP'li ılımlı ve genç milletvekillerinin oluşturduğu grup. Bu grup, 26 Ağustos 1946'da yapılan CHP Meclis Grup Toplantısında verdikleri oylarla Recep Peker'i düşürmüş ve yönetimde söz sahibi olmuşlardır.

OY:

Seçmenlerin, seçim, halkoylaması vb. durumlarda söz, yazı ya da belirli bir işaretle belirttikleri görüş. Rey. Halk egemenliğine dayalı yönetimlerde oy kullanma, seçmenlere verilen bir haktır. Ulusal egemenlik kuramına göre ise bu iş bir hak değil görevdir. Dolayısıyla ancak bu görevi yerine getirmeye yeterli sayılanlar oy kullanabilirler. Bu yaklaşım bizi sınırlı oy sistemine götürür. Temsili demokrasilerin başlangıç dönemlerinde geçerli olan sınırlı oy sisteminde oy verme hakkı cinsiyete, servet durumuna, ya da öğretim seviyesine göre sınırlandırılmıştı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren oy verme hakkının sınırları genişletildi ve genişleme genel oy sistemini doğurdu. Günümüzde genel oy verme hakkının doğabilmesi için öngörülen bir takım şartlar (o ülkenin yurttaşı olmak, belirli bir yaş haddini doldurmuş olmak vb.) genel oy hakkının kısıtlanması anlamına gelmez; aksine bunun düzenlenmesiyle ilgili olağan kuralları olarak görülür.

Oy verme, değişik kademelere dağı-

lan bir süreç niteliği gösterir. Tek dereceli oy usulünde seçmenler temsilcilerini bizzat ve doğrudan doğruya seçerler. İki dereceli oy usulünde ise seçmenler, temsilcilerini seçecek olan "ikinci seçmenleri" belirlerler. Her seçmenin bir tek oy hakkına sahip olduğu usule eşit oy sistemi denir. Bunun karşısı, bazı seçmenlerin birden fazla oy verme hakkına sahip olduğu usule çok sayılı oy sistemi denir. Örneğin aile boyu denen uygulamada aile reisi, aile üyelerinin sayısıyla orantılı oy kullanma imkanına sahiptir. Katsayılı Oy'da ise, sadece belli şartlara sahip seçmenler aynı seçimde birden fazla seçim çevresinde oy kullanabilirler.

Ülkemizde 1961 yılından beri uygulanan Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un ikinci maddesine göre "Seçimler, serbest, eşit, tek dereceli, genel oy esaslarına göre yapılır. Seçmen oyunu kendisi kullanır. Oy gizli ve verilir. Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması açık olarak yapılır." Kayıtlı seçmen sayısından oy kullanan seçmen sayısının çıkarılmasıyla kullanılmayan oyların miktarı belirlenir. Kimi ülkeler oy kullanmamayı önlemek için bazı tedbirler almıştır. Ülkemizde mevcut Milletvekili Seçimi Kanununa göre seçmen kütüğünde kaydı ve sandık listesinde oy kullanma yeterliği bulunduğu halde, özürleri olmaksızın seçime katılmayanların para cezasıyla cezalandırılmasını öngörmektedir. (Md. 63)

Bir seçim ya da karar alma sürecinde topluca ya da bireysel olarak kanaati belirli yöntemlerle açığa vurulmasına oy verme denir. İlke olarak oy verme işlemi gizli, eşit ve kişiseldir. Özgür bir şekilde gerçekleşir. Seçmen olabilmek için kanunda aranan şartlara sahip yurttaşların, temsilcilerini özgürce belirleyebilmelerine oy verme hakkı, Seçim yasası kurallarına uygun olarak verilmiş olup belirli bir tercihi gösteren oylara geçerli oy, bir oylamaya bizzat katılmayan kişinin, bir başkasını kendi adına oy kullanmaya yetkili kılması ve bu suretle oy verilmesine vekaleten oy verme denir.

OY AVCILIĞI:

Bir kişinin ya da bir siyasi partinin boş vaatlerle taraftarlarını artırmaya çalışması.

OYLAMA:

Üzerinde tartışılan bir sorunu, ya da teklifi belli bir çözüme bağlamak için ilgililerin oyuna sunma.

a) Açık Oylama: Kimin, ne yönde oy kullandığının bilinmesine imkan

sağlayan yöntem. Parlamentolarda bu yöntemin uygulanması elektronik araçların kullanılması gibi modern usullerle olabileceği gibi, parlamenterlerin adlarını ve seçim çevrelerini oy pusulalarını sandığa atmaları ya da isimlerinin okunması sırasında ayağa kalkarak “ret”, “kabul”, ya da “çekimser” kelimelerini söyleyerek oylarını belli etmeleri gibi yollarla da gerçekleştirilebilir.

b) Gizli Oylama: Ne yönde oy verildiğinin başkaları tarafından bilinmemesini sağlayan yöntem. TBMM’de gizli oylama, üzerinde herhangi bir işaret bulunmayan yuvarlakların kutuya atılmasıyla gerçekleşir. Beyazlar olumlu, yeşiller çekimser, kırmızılar da olumsuz kullanıldığı anlamına gelir. En az 15 milletvekilinin bir önerge ile gizli oylama yapılmasını istemesi ve bunun da TBMM Genel Kurul’unda kabul edilmesi durumunda gizli oylama kararı alınabilir. Ancak Anayasa ve Meclis içtüzüğünde açık ya da işaret yoluyla oylamanın zorunlu tutulduğu durumlarda gizli oylama istenemez.

-Ö-

ÖDEME DENGESİ:

Belirli bir süre içinde, bir ülke ile yabancı ülkeler arasında gerçekleşen her türlü ekonomik anlaşmaların hesap özeti.

ÖDENEK:

Devlet bütçesinde belirlenmiş kamu hizmetlerinin yapılabilmesinin sağlanması amacıyla, her bir harcama kalemi için mali yıl içinde kullanılmak şartıyla yasama organının yürütme organına verdiği harcama yetkisi.

Bütçede yer alan hizmetler için konan ödenek miktarları o yıl yapılacak harcamaların üst sınırını belirler. İta amiri, bunun üzerinde yani ödenek üstü harcama yapamaz. Harcama, ödenek miktarının altında kalabilir. Aksi takdirde yani mali yıl için ayrılan miktarın üstünde harcama yapılması durumunda; aynı konuda

ve bütçede mevcut hizmet tertibine yeniden ödenek alınabilir. Buna "ek ödenek" denir. Bütçenin hazırlanması ve onaylanması sırasında bütçede hizmet tertibinin açılması ve ödeneğinin konmasına "olağanüstü ödenek" adı verilir. Ayrıca Muhasebe-i Umumiye Kanununda "yedek ödenek", "düşünülmeyen giderler ödeneği" gibi ödenekler ve bunların bütçeye konulma durumu ve şartları belirtilmiştir.

ÖĞRENİM HAKKI:

Anayasal ve sosyal bir devlet olmanın gereği olarak kişilerin yurttaş oldukları bu devletten kendilerine öğretim imkanı sağlamasını talep etme hakları.

ÖĞRETİ:

Doktrin. Bir düşünürün veya siyasi liderin belirli bir konuda ileri sürüp savunduğu, benzerlerinden ayırt edi-

lebilecek, kendine özgü özellikler taşıyan kuramsal çözümleme veya siyasal önerilerden oluşan sistem.

ÖNDER:

Bir siyasi parti içinde karar verme yetkisinde olan ve partiyi yönlendirip, yöneten kimse. Lider.

ÖNERGE:

Mecliste, partilerin genel kurul toplantılarında, belli bir konuda üyelere birinin ya da birkaçının oylanıp bir karara bağlanmasını sağlamak amacıyla başkanlığa verdikleri teklif ya da teklifler metni. Gensoru önergesi, genel görüşme önergesi gibi.

ÖNSEÇİM:

Genel seçimlere katılacak olan siyasi partilerin, milletvekili adaylarını parti genel merkezinin kararlarıyla değil, partinin kayıtlı üyelerinin oylarıyla belirlenmesi yöntemi.

Bazı ülkelerde siyasi partilerin genel seçimlerde gösterecekleri adaylar, kısmen ya da tamamen parti tabanının oylarıyla seçilir. ABD’de partinin başkanlık seçimleri için göstereceği adayı seçecek olan delegeler de daha önceden yapılan bir seçimle belirlenir. Ülkemizde 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, milletvekili adaylarının bütün üyelerin katılacağı bir önseçimle belirlenmesi hükmünü getirmişti. Ancak 28 Mart 1986 tarihinde Kanun’un ilgili maddesinde (37. madde) yapılan bir değişiklikle önseçim mecburi olmaktan çıkartıldı ve adayların tespitinde önseçim ya da başka yöntem-

lerden birini seçme imkanı tanındı. 1 Kasım 1987 tarihinde erken genel seçimlerin yapılmasını amaçlayan yasa değişikliği, bu seçimlerde adayların tespitinde önseçim yöntemine başvurmamasını öngördü ancak bu düzenleme Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi.

Ülkemizde halen Siyasi Partiler Kanunu’nun parti adaylarının tespitini öngören 37. maddesinin birinci fıkrası şu şekliyle yürürlüktedir: “Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tesbitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler.”

Genellikle kabul edilen görüşe göre; önseçim yönteminin parti içi demokrasiyi sağlamak ve lider sultasını, oligarşik eğilimleri engellemek bakımından faydası tartışılmazdır.

ÖRFİ HUKUK:

Osmanlı döneminde, temelinde yerleşik örf ve adetler olmakla beraber, çoğunlukla padişahın toplumsal ve siyasal gelişmeler karşısında, özellikle kamu hukuku alanında yaptığı bağlayıcı kanun ve düzenlemeler.

ÖRFİ İDARE:

Bkz: Sıkıyönetim

ÖRGÜN EĞİTİM:

Kişilere hayata atılmadan, iş ve meslek kollarında çalışmaya başlamadan önce ilkokuldan üniversiteye ka-

dar devlet tarafından verilen düzenli, planlı, sistemli eğitim.

ÖRGÜT:

Birlik, teşkilat. Belirli bir amaç etrafında, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak kurulmuş bir yapı içinde bir araya gelmiş insan topluluğu. Amaç, görev ve sorumlulukların yazılı olarak belirlendiği; işbölümü ve görevlerin yerine getirilmemesinde yaptırımın söz konusu olduğu örgütü formel örgüt(mesela partilerin il ve ya ilçe örgütleri); kendiliğinden gelişen, katı işbölümü içermeyen, sözlü kurallarla çalışan örgüte de informel örgüt denir.

ÖRTÜLÜ ÖDENEK:

Gizli haber alma ve gizli savunma hizmetleriyle devletin güvenliği ve yüksek yararları için ya da siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda olağandışı hizmetlerin görülmesinde kullanılmak üzere başbakanlık bütçesinde yer alan ödenek. Kamu harcamalarında, ödemeleri yapanlarla ödeme emrini verenlerin ayrı makamlar olmasına ilişkin kural örtülü ödenekte söz konusu değildir. Örtülü ödeneğin harcama yeri ve şeklini başbakan belirler. Harcamalar konusunda da herhangi bir denetime tabi değildir.

ÖZEL ÇEKME HAKKI:

Uluslararası Para Fonu'nun (İMF), para birimi niteliğindeki parasal bütüklük. Halen 1.33 Dolara eşit olan özel çekme hakkı, ABD Doları, Japon Yeni, Alman Markı, İngiliz Sterlini ve

Fransız Frangının değerleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

ÖZEL DIŞ KREDİ:

Hükümetlerin, gerçek ve tüzel kişilerin kısa ya da uzun vadeli sermaye ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla uluslararası sermaye piyasalarından sağladıkları ticari nitelikli kredi.

ÖZEL İDARE:

Bkz: İl Özel Yönetimi.

ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ:

Kamu iktisadi teşebbüsleri veya kamu iştirak hisselerinin satışından elde edilen gelirler.

ÖZEL MÜLKİYET:

Mülkiyetin kamu otoritesine, devlete, ya da başka bir tüzel kişiliğe değil, bizzat özel kişilere ya da gerçek şahıslara ait olması.

ÖZEL SEKTÖR:

Kamu iktisadi sektörü kavramının karşısı olarak; firma mülkiyeti bireylere veya bireylerin ortaklaşa sahip oldukları tüzel kişiliklere ait olan hür teşebbüsün (veyahut özel teşebbüsün) faaliyet alanı.

ÖZEL TEMSİLCİ:

Devletler arasında özel önemi olan bir konuyu görüşmek yada resmî bir törene katılmak üzere bir hükümeti temsil eden kişi.

ÖZEL TEŞEBBÜS:

Bkz: Özel Sektör

ÖZELLEŞTİRME:

Kamu sektörünün küçültülerek devletin ekonomideki ağırlığının azaltıl-

ması amacıyla mülkiyeti kamuya ait ekonomik kuruluşların (KİT'lerin) özel kişi veya kuruluşlara devredilmesi. Türkiye'de KİT'lerin özelleştirilmesiyle ilgili çalışmalar 1980 yılından sonra hızlandırılmış ve bu amaçla bir dizi yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir.

ÖZERKLİK:

1-Geniş ve siyasal anlamda, bir devlet sınırları içindeki belirli bir ülke ya da bölgeye işlerinde serbestlik tanınması. Otonomi.

Genellikle çokuluslu devletlerde görülen özerklik uygulamaları, federasyon çatısı altında yarı bağımsız bir siyasal statü, idari bir düzenleme, eğitim ve kültür alanında kurumsal bir yapılanma gibi değişik kapsamları olabilir. Özerklik, federe bir statü taşımayan, ama işlerinde belirli bir serbestlikten yararlanan bir yönetim biçiminde de ortaya çıkabilir.

2- İdari anlamda kamu kurumlarının kendi hizmetlerini düzenlemesi hakkı. 1982 Anayasası, özerklik kavramına üniversiteler için bilimsel alanda yer vermiştir. Bununla birlikte il özel idaresi, belediye ve köy gibi yerel yönetimler de özerklik ilkesine göre çalışır.

ÖZGÜRLÜK:

Bir devlet, hükümet, halk ya da kişi-

nin neyi yapmak, neyi yapmamak isteğine kendi iradesiyle karar vermesi, egemenliğini sonuna kadar kullanması. Hürriyet.

ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ (ÖDP):

8 Haziran 1994'te sosyalist ideoloji çerçevesinde Ufuk Uras'ın kurucu genel başkanlığında kurulan siyasi parti. 2 Mart 1996 tarihinde Sosyalist Birlik Partisi ile kendi ismi ve çatısı altında birleşti.

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ PARTİSİ (ÖZDEP):

Anayasa Mahkemesi'nde açılan dava üzerine kapatılma durumu göz önüne alınarak 1992 yılı Kasım ayında kurulan siyasi parti. HEP'in devamı olarak kurulan ÖZDEP hakkında da Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 8 Ocak 1993'te kapatılma davası açıldı. Bunun üzerine parti 30 Nisan 1993'te kendini feshetti. Ancak dava sürdü ve Anayasa Mahkemesi 29 Kasım 1993'te partinin programı ve faaliyetlerinde bölücülük yaptığı iddiasıyla ÖZDEP'i kapattı.

ÖZYÖNETİM:

Bir topluluğun kendi dışındaki bir otoriteye bağlı olmadan kendi kendini yönetmesi.

-P-

PADIŞAH:

Osmanlılar devletinde, hükümdarların resmi sıfatları arasında yer alan ve yasal devlet başkanlığını tanımlayan başlıca unvan.

Bu unvan, ilk defa İstanbul'un fethiyle Osmanlı devletinin imparatorluk sürecine girdiği 1453 yılından sonra Fatih Sultan Mehmet'le birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Ondan önceki dönemlerde hükümdarlar için "bey", "han", "sultan", "hüdavendigâr" ve "hünkâr" gibi unvanlar kullanılmıştır. Uç beyliğinden başlayarak devletin gelişimi oranında güçleri artan Osmanlı Padişahları, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra "hadim-ül haremeyn ve eş-şerifeyn" unvanını da alarak İslam dünyasının "halife"si de oldular. 19. yüzyıl başlarında "padişahı İslampenah" diye anılan Osmanlı hükümdarları, Bi-

rinci Meşrutiyet anayasasında, devlet hiyerarşisi içindeki geleneksel üstün durumunu korurken, ikinci Meşrutiyet Anayasası padişahın yetkilerini sınırlandırarak, padişahı Meşrutiyet hükümdarı konumuna getirdi.

TBMM hükümetinin 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırıldığını açıklamasıyla birlikte "Padişah" ünvanı da Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte tarihe karıştı.

Osmanlı Padişahları:

Osman Gazi (1299-1323),
Orhan Gazi (1324-1361),
I. Murat (1360-1389),
I. Bayezıt (1389-1402),
I. Çelebi Mehmet (1413-1421),
II. Murat (1421-1451),
II. Mehmet (1451-1481),
II. Bayezid (1481-1512),
I. Selim (1512-1520),
I. Süleyman (1520-1566),

- II. Selim (1566-1574),
- III. Murat (1574-1595),
- III. Mehmet (1595-1603),
- I. Ahmet (1603-1617),
- I. Mustafa (1617-1618),
- II. Osman (1618-1622),
- I. Mustafa (1622-1623),
- IV. Murat (1623-1640),
- I. İbrahim (1640-1648),
- IV. Mehmet (1648-1687),
- II. Süleyman (1687-1691),
- II. Ahmet (1691-1695),
- II. Mustafa (1695-1703),
- III. Ahmet (1703-1730),
- I. Mahmut (1730-1754),
- III. Osman (1754-1757),
- III. Mustafa (1757-1774),
- I. Abdülhamit (1774-1789),
- III. Selim (1789-1807),
- IV. Mustafa (1807-1808),
- II. Mahmut (1808-1839),
- Abdülmecit (1839-1861),
- I. Abdülaziz (1861-1876),
- V. Murat (1876-1876),
- II. Abdülhamit (1876-1909),
- V. Mehmet (1909-1918),
- VI. Mehmet Vahdettin (1918-1922)

PADİŞAHLIK:

Padişah tarafından idare edilen ülke.

PAKT:

İki veya ikiden fazla devlet arasında imzalanan antlaşma ve bu antlaşmayı gösteren yazılı belge.

PANİSLAMİZM:

İslam birliği. Bütün Müslümanları tek bir siyasi teşkilat, tek bir devlet haline getirme ülküsü. Panislamizm, terim olarak 19. yüzyılda ortaya çık-

mış ve Osmanlı devletini çöküşten kurtaracak alternatif bir politika olarak Sultan Abdülhamit'le birlikte uygulanılmaya başlanmıştır. Azınlık hareketlerinin ve dış baskıların yoğun olduğu o dönem şartları içinde başarılı sonuçlar vermiş olan bu politika, Osmanlı devletinin ömrünü uzatmıştır.

PANTURANİZM:

Turancılık. Türkiye'de daha çok Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya atılan ve taraftarları tarafından Turan adını verdikleri Orta Asya'daki Türk anayurdunu esas alarak, Orta Asya'daki Türkler ile Rusya'dakiler başta olmak üzere bütün Türk ırkından olanları bir yönetim altında toplamayı hedef edinen teori.

PANTÜRKİZM:

Bkz: Türkçülük.

PARA ALDANMASI:

Paranın satın alma gücündeki azalmanın bilincinde olmama. İnsanların, çalışmaları karşısında aldıkları ücretlerin azaltılmasına şiddetle karşı çıkarken, enflasyon sonucu reel ücretlerdeki azalmaya karşı daha az duyarlı olmaları.

PARADİGMA:

Kelime karşılığı "değerler dizisi"dir. Model ya da kuramsal çerçeve anlamında da kullanılmaktadır. Sınırları belli olan ön bulgu ve genel anlamında da dünya bakışı anlamlarına gelir.

PARA-KREDİ VE KOORDİNASYON KURULU:

Ekonomi ve maliye ile para ve kredi

politikalarının tespitinde ve uygulanmasında eşgüdüm sağlamak amacıyla, Başbakanlığa bağlı olarak oluşturulan karma kurul. Kurul, 1980'de benzer amaç ve görevlerle kurulan Para ve Kredi Kurulu'nun yerine 1991 tarih ve 2548 sayılı kanunla oluşturulmuştur. Ocak 1992'den itibaren çalışmalarını yeni adıyla sürdürmektedir.

PARAZİTİZM:

Emperyalist ülkelerin kendi kaynaklarını atıl bırakma pahasına sömürge devletlerin sırtından geçinmeleri.

PARLAMENTER:

Yasama meclisi üyesi. (Bkz: Parlamento sistemi)

PARLAMENTER SİSTEM:

Devletin, yasama organı niteliğindeki parlamento ve başbakanın başkanlığındaki bir bakanlar kurulu ile yönetildiği, bakanlar kurulunun meclise karşı sorumlu olduğu, kuvvetler ayrılığı ve işbirliğine dayanan yönetim sistemi.

Parlamentar sistem, oldukça uzun sayılabilecek bir gelişim sonucunda 13. ile 18. yüzyıl arasında İngiltere'de doğmuş ve 19. yüzyılda diğer batı ülkelerinde benimsenmiştir. Doğuş itibarıyla parlamentar sistem "liberal" ve "seçkin" temellere dayanmaktadır. Liberaldir, çünkü mutlak krallıkların yıkılması ve siyasi özgürlüklerin kabul edilmesine dayanır. Seçkindir, çünkü ilk parlamentolarda temsil edilebilmek, belli miktarlarda servet sahibi olmayı gerektirir. Ancak par-

lamentar sistemin kuruluşunun, tüm ülkelerde aynı aşamalarda gerçekleştirildiği söylenemeyeceği gibi, günümüzde de tek tip bir parlamentarizmden söz edilemez.

Parlamentar sistemin ortaya çıkması, krala ait yasama yetkisinin seçimiyle oluşan bir parlamentoya geçmesi, yani yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrılması şeklinde olmuştur. Bu nedenle parlamentar sistem de, başkanlık sistemi gibi yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrılığı ilkesine dayanır. Ancak parlamentar sistemin benimsediği ayrılık, başkanlık sistemindeki gibi kesin bir ayrılık olmayıp, hukuki eşitlik, karşılıklı işbirliği ve etkileşmeye dayanan bir ayrılıktır. Bu özelliğinden dolayı parlamentar sisteme "kuvvetlerin işbirliği sistemi" de denilmektedir. Parlamento ile hükümet arasındaki işbirliği, önemli devlet kararlarının alınmasında açıkça görülür. Örneğin, kanunların yapılmasında yasama ve yürütme organlarının ayrı ayrı görev ve yetkileri vardır. Parlamento kanunları görüşerek kabul eder, hükümet ise kanunları hazırlar, teklif eder ve kabul edildikten sonra da yayınlar. Halbuki başkanlık sisteminde yürütmenin (hükümetin) kanun teklif etme yetkisi yoktur. Parlamentar sistemde yasama ve yürütmenin birbirlerini karşılıklı olarak etkilemeleri de önemlidir. Parlamento, hükümetin faaliyetlerini kontrol eder ve gerektiğinde onun siyasi sorumluluğunu belirler. Buna karşılık yürütme, mec-

lisin feshedilmesini talep ederek yasama organı üzerinde etkili olmaktadır. Parlamenter sistemi, temsili demokrasinin öteki uygulamalarından ayıran başlıca özelliklerin, “iki başlı yürütme”, “bağımsız ve sorumsuz devlet başkanlığı”, “parlamento ya karşı sorumlu kabine”, “uyumlu ve birlik içinde çalışan bir bakanlar kurulu”, “yürütme organının yasamayı feshedebilmesi” olduğu söylenebilir. Parlamenter sistemde yürütme organının, devlet başkanı ve başbakan olmak üzere iki başı vardır. Bunlardan devlet başkanı (genellikle cumhurbaşkanı), adından da anlaşılacağı üzere, devleti de temsil eden kişi olarak, yürütmenin sorumsuz başıdır. Başbakan ise, bakanlarla birlikte kolektif bir organ olup, yürütmenin sorumlu kanadını oluşturmaktadır. Başbakan, dar anlamda “hükümet” ya da “kabine” olarak adlandırılan bakanlar kurulunun başıdır. Parlamenter sistemi benimsemiş olan Fransa’da yürütme organı “bakanlar kurulu” ve “kabine kurulu” olmak üzere iki kademelidir. Bunlardan bakanlar kurulu devlet başkanının, kabine kurulu da başbakanın başkanlığında toplanmaktadır. Parlamenter sistemi benimsemiş pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, bakanlar kurulu genellikle tek kademeli bir organdır ve kurul olarak başbakanın başkanlığında faaliyetlerini yürütmektedir. Devlet başkanı (cumhurbaşkanı) ise bir yandan yürütme organını temsil ederken, diğer taraftan

devletin birliğinin ve ülkenin bütünlüğünün sembolüdür. Günümüzde başbakanlar kabineyi yöneten ve parlamento önünde hükümetin sorumluluğunu tek başına yüklenen güçlü bir pozisyona sahiptirler. Gerekirse cumhurbaşkanından parlamento-yu feshetmesini veya hükümetle ters düşen bir bakanı görevden almasını isteyebilmektedirler.

Parlamenter sistemde, yasama organı (parlamento) halk tarafından seçildiği için, hukuken devletin en güçlü siyasi organıdır. Yürütme organının, bu güçlü meclis karşısında onunla eşit hukuki ve siyasi şartlarda çalışabilmesi için, bağımsız ve sorumsuz olması kabul edilmiştir. Parlamenter sistemin klasik temsilcisi olan İngiltere, Belçika, İsveç ve Norveç gibi monarşilerde (veya tekçi parlamenter rejimlerde) devlet başkanlarının meclis karşısında bağımsızlığı, siyasi sistemin zorunlu gereği olarak kendiliğinden sağlanmıştır. Devlet başkanının parlamento tarafından seçildiği ülkelerde devlet başkanının tehlikeye düşen bağımsızlığını kurtarabilmek için, onun sorumsuz olması gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Parlamento tarafından seçilen devlet başkanlarının sorumsuzluğu ilkesi geniş kabul görmektedir. Ancak cumhurbaşkanlarının sorumsuzluğu tekçi parlamenter rejimlerde (monarşilerde) olduğu gibi sınırsız değildir. Parlamenter sistemde, devlet başkanının siyasi yönden sorumsuzluğunun temelinde, yürütme or-

ganına devamlılık kazandırmak ve parlamento ile hükümet arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklarda hakem rolü oynamasını sağlamak düşüncesi yatmaktadır. Devlet başkanının sahip olduğu bu güçlü statü ve sorumsuzluk, onun tarafsızlığını da gerektirmektedir. Devlet başkanı (cumhurbaşkanı) bir partinin mensubu olmayıp, tarafsız ve partiler üstü bir kişiliğe sahiptir; siyasi partilerden birini tutamaz, ya da hükümete muhalefet eder nitelikte beyanatlar veremez.

Temsili demokraside, egemenliği millet adına kullanan yasama organı (meclis), tüm devlet organlarını ve bu arada hükümeti de millet adına kontrol eder. Meclis yapmış olduğu kontrollerde, hükümet yerine kararlar alamaz. Ama hükümetin yapmış olduğu her işin ve almış olduğu her kararın millet yararına olup olmadığını millet adını gözetler. Hükümetin, ya da bakanlardan birinin millet yararına uygun olmayan işlemiyle karşılaşınca müdahalede bulunur. Bu tür kontrol ve müdahaleler sonucunda varsa bakanların sorumluluğu ortaya çıkarılabilir. Ayrıca bakanın tutum ve davranışlarından memnun olmayan parlamento, bir gensoru önergesi vererek denetlediği bakanı görevden çekilmek zorunda bırakabilir. Kısaca "hükümet" adı verilen "bakanlar kurulu" ya da "kabine", parlamenter sistemde başbakanın yönetiminde çalışan ve kendisine özgü hukuki statüsü bulunan bağımsız

bir kuruldur. Kabine üyeleri başbakan tarafından seçilir ve devlet başkanı tarafından atanır. Her ne şekilde olursa olsun başbakanın çekilmesi, bütün halinde kabinenin çekilmesi sonucunu doğurur. Bu nedenle her bakanın ayrı ayrı kişisel sorumluluğu olmasına rağmen, başbakanın bireysel sorumluluğu yoktur; tamamen kendi tutum ve davranışlarından doğan bireysel sorumluluk bile sonuçları itibariyle ortak sorumluluk niteliğini doğurur.

Parlamentar hükümet sisteminde, yasama ve yürütme arasındaki ayrılığın eşitlik ilkesine dayanması, bu iki kuvvet arasındaki ilişkilerde bir denklik bulunmasını gerektirmektedir. Yürütme organı (hükümet), yasama organına (meclis) karşı sorumludur; onun güvenini taşıdığı sürece iş başında kalır. Güvenini kaybedince görevden çekilmesi gerekir. Parla-mentonun hükümet karşısında sahip olduğu bu yetkilerin dengelenebilmesi için, yürütme organına parlamentoyu feshetme yetkisi verilmiştir. Parlamenter sistemlerde, yürütme organının başı devlet başkanıdır. Devlet başkanlarının bu yetkilerini kendi istedikleri zaman mı, yoksa bir organın isteği üzerine mi kullanacakları tartışmalıdır. Uygulamada devlet başkanlarının, başka bir makamın talebi olmaksızın kendi başlarına parlamentoyu feshettikleri görülmüştür. Sultan II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı feshetmesi böyle olmuştur. 19. yüzyılın ortalarına ka-

dar İngiltere’de Kral, bir başka makamın talebi olmaksızın kendi başına parlamentoyu feshedebilmiştir. Ancak günümüzde bir başka organın talebi olmaksızın devlet başkanının kendi isteği üzerine parlamentoyu feshedebileceği görüşü artık taraftar bulmamaktadır.

Günümüzde parlamentonun feshi talebi genellikle kabinenin başı olan başbakandan gelmekte, devlet başkanı da bu talebi yerinde bulursa parlamentoyu feshetmektedir. 1982 Anayasasının 116. maddesine göre, “Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine 45 gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde başkanlık divanı seçiminden sonra yine 45 gün içinde Bakanlar Kurulu’nun kurulmaması hallerinde de Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verir.” Devlet başkanının fesih yetkisi, yürütme organının korunmasına yönelik bir tedbirdir. Böylece, parlamentonun herşeye hâkim olması ve parlamenter sistemin meclis hükümeti sistemine dönüşmesi önlenmektedir.

Parlamenter sistemde yasama ile yürütme arasında çıkacak bir uyuşmazlıkta, parlamentonun vereceği bir güvensizlik kararı ile hükümeti düşürebilmesine karşılık olarak, hükümete de erken seçime gitme imkanı sağlanmıştır. Parlamentonun feshi ve seçimlerin yenilenmesi halinde, parlamenterlerden bir kısmının yeni-

den seçilememe ihtimali bulunduğundan, hükümete güvensizlik oyu verirken ihtiyatlı davranmaları gerekecektir. Günümüzde uygulanan parlamenter sistemlerin çoğunda yürütme üstün durumdadır ve bu üstünlük genellikle başbakanları daha güçlü bir konuma yükseltmiştir.

PARLAMENTO:

Halkı temsil etmek üzere, halk tarafından seçilen üyelerden meydana gelen, kanun yapan ve devletin önemli işlerine karar veren çift ya da tek meclisten oluşan yasama organı. Parlamentonun temel işlevi yasa yapmak ve yürütme organını denetlemektir. Locke ve Montesquieu gibi düşünürler tarafından kurumlaştırılan İngiliz parlamentosunun tarihsel deneyimi tüm temsili rejimlerin temelini oluşturmuştur. Günümüzün liberal demokrasilerinde, parlamento ister tek meclisli isterse çift meclisli olsun, yasa yapma, bütçeyi onaylama, hükümeti denetleme gibi geleneksel ayrıcalıklarını korumaktadır. Parlamento halkın temsilcilerinden oluşan bir temsil organı olarak, temsili demokrasiyle yaşattır. Parlamentoların oluşumu dönemlere ve ülkelere göre değişiklik göstermiştir. Sınırlı oy sisteminin yürürlükte olduğu dönemlerde parlamentolar belli bir servete sahip kişilerin seçtiği ve yine varlıklı kişilerden oluşan bir görünüm içindedir. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak özellikle 20. yüzyılda gelir durumu ve cinsiyeti ne olursa olsun herkesin seçme ve

seçilme hakkı sahibi olduğu genel oy sisteminde parlamentoların yapısı da halkın değişik sınıflarına açılabilmiştir. Bu durum, parlamentoların toplumun farklı kesimlerini temsil eden organlar olarak, yürütme karşısında da güçlenmesini mümkün kılmıştır. Güçlenmenin en belirgin göstergesi, yürütme organının parlamento karşısında siyasal sorumluluk sahibi duruma gelmesidir. Ancak bir yandan, yasaların çok özel ve teknik bilgileri gerektirir hale gelmesi, öte yandan büyük ve dağınık parlamento topluluğunun çağın öngördüğü hızlı ve uzmanlık gerektiren kararlar almadaki yetersizliği, genel kurallar koyma konusunda parlamentoların sahip oldukları tekeli yıkmıştır. Kanun hükmünde kararnameler ya da yasama yetkisinin devrini öngören başka örnekler bunu kanıtlar. Parlamentoların, yapısı bakımından “tek meclisli” ve “çift meclisli” olmak üzere iki modeli vardır. Aristokratik geleneğe sahip ülkelerde, soyluların da ayrıca temsilini sağlamak için, halkın temsilcilerini barındıran millet meclisinin yanında bir de ikinci meclisin varlığına gerek duyulmuştur. Bunun gibi, federatif sistemlerde de, üye devletlerin temsili zorunluluğu, federal düzeyde iki meclisli bir yapıya yol açmıştır.

Türk yönetim tarihinde kurul halinde toplanarak karar alan siyasi organlara her dönemde rastlanır. Divan, şura, ya da kurultay adı verilen bu organlar zamanla bağımsızlık ka-

zanarak, üyeleri halk tarafından seçilen bir parlamentoya dönüşmemiştir. Türkiye’nin günümüzdeki anlamda ilk parlamentosu 1876 anayasası ile kurulmuştur. Bu parlamentoda padişah, devlet hiyerarşisindeki etkinliğini ve gücünü korumuştur. Ancak 1876 Anayasasında 1909’da yapılan değişikliklerle padişahın izin almaksızın yasa teklif etme hakkı elde eden meclis güçlenerek, padişahın bağımsız kişilik kazanmıştır. Böylece siyasi rejim önemli ölçülerde parlamenter nitelik kazanmıştır. 1921 Anayasasında “hâkimiyet yetkisinin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğu ve bu yetkinin millet adına TBMM tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. O zamanki düzenlemeyle millet iradesini temsil eden en üstün organ olarak meclis, yasama, yürütme ve yargı yetkisini elinde toplamıştı. 1924 Anayasasında yürütme organı, yasama organından belli ölçülerde ayrılmış, fakat bağımsız bir organ niteliğini kazanmasını sağlayacak yetkilerle donatılmamıştır. Bu nedenle kurulan siyasi rejimin “meclis hükümeti” ile “parlamenter sistem”in karışımı olduğu kabul edilir. Buna rağmen tek meclisli 1924 Anayasası döneminde, önceleri parlamento yürütmeye karşı daha üstündür. Demokrat Parti’nin meclise hâkim olmasından sonra bu güç ve üstünlük yürütmeye geçmiştir. 1960 İhtilalinden sonra oluşturulan 1961 Anayasası meclisin gücünü artırmak, yürütmeyi frenlemek için çift mec-

lisli parlamentoya geçilmesini sağlamıştır. 12 Eylül 1980 müdahalesine kadar geçen süreçte çift meclisin bu yöndeki beklentilere cevap veremediği aksine birtakım sıkıntılara yol açtığı gerekçesiyle 1982 Anayasasıyla yeniden tek meclisli parlamentoya dönülmüştür.

PARLAMENTO DOKUNULMAZLIĞI:

Sadece parlamento üyelerinin yararlandığı siyasi sorumsuzluk ve hukuki dokunulmazlık konularındaki imtiyaz. Parlamento dokunulmazlığı ancak Meclis kararı ile kaldırılabilir. (Bkz: Dokunulmazlık, Yasama Dokunulmazlığı)

PARLAMENTO GRUBU:

Bkz: Grup.

PARTİ:

Ortak görüşleri paylaşan insanların siyasi iktidarı ele geçirmek amacıyla kurdukları örgüt.

La Palambora ve Weimer gibi bazı siyasal bilimciler bütün siyasal parti tanımlamalarına kaynaklık eden bir tahlille, siyasi partilerin varolması için dört şartın bir araya gelmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır:

1- Sürekli bir örgütlenme: Örgütün devamlılığı siyasi partileri basit hiziplerden, kliklerden ayırt etmektedir.

2- Milli ve mahallî ölçekte çeşitli ve düzenli ilişkiler kurup yürütebilecek bir örgüt. Bu kriter basit bir parlamenter gruba kıyasla siyasi partiyi belirlemektedir. Parlamenter bir grup, mahalli düzeydeki birim ve

gruplarla tam ve sürekli bir ilişkiler ağına sahip olmadan yalnızca milli düzeyde mevcuttur.

3- İktidarı ele geçirmek ve yürütmek iradesi. Bu, partileri baskı gruplarından ayıran en temel kriterdir. Partilerin ana amacı iktidarı ele geçirmek veya yürütülmesine -koalisyonlarla katılmaktır. Partiler seçimlerde halk temsilciliğini kazanmak, hükümete katılmak veya tek başına yönetmek istemektedirler. Buna karşılık baskı gruplarının iktidarı ele geçirmek gibi bir amaçları yoktur. Sadece iktidarı elinde tutanlar üzerinde bir "etki" yapmak ve bir "baskı" kurmak çabasındadırlar. Baskı grupları iktidarı dışardan etkilemeye çalışırlar. Gene siyasi partiler, bütün bir toplumu kapsayan bir anlayış içinde geniş ve genel kararlar için mücadele ederken; baskı grupları özel bir dayanışma anlayışı içinde özel grup yararlarını savunmaya yönelmektedirler (İşçilerin, patronların, bazı meslek gruplarının vb. çıkarları gibi).

4- Seçimlerde halk desteğini kazanmak endişe ve amacı. Siyasi hayatı canlandıran diğer aktörler (baskı grupları, kulüpler) seçimlere girmektedirler. Bu durum ve parlamenter hayata katılma siyasi partileri ayıran diğer bir kriter olmaktadır. Buna göre parti, halk desteğini elde ederek iktidarı ele geçirmeyi veya onun yürütülmesine katılmayı amaç alan sürekli bir örgüttür. Öte yandan Türkiye'de halen yürürlükte olan 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Par-

tiler Kanunu'nun 3. maddesinde parti şu şekilde tanımlanır: "Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır."

Partilerin Doğuşu ve Gelişimi:

Partiler, sürekli, yaygın, iktidarı ele geçirmek amacıyla çalışmalar yapan bir örgüt olarak tanımlandıklarında, ancak modern çağa özgü bir gerçek olarak görülmektedirler. Siyasal gruplaşmalara her çağda rastlanmasına rağmen, partiler, sadece geçen yüzyıldan bu yana bir siyasal gerçek olarak ortaya çıkmışlardır.

Daha önceleri muhalif güçler iktidara karşı gruplaşabiliyor, siyasal mücadele içine girebiliyorlardı. Ama bunların, uzaktan yakından siyasal partilerle bir benzerliklerinin olmadığı açıktır. Gene, meclislerin kuruluşlarıyla milletvekilleri arasında gruplaşmalar olmuş, ama bu gruplaşmalar bir parti biçimine dönüşmemiştir. Fransız Devrimi sırasında meclislerde ortaya çıkan gruplaşmalar, o sıralarda, modern anlamda bir siyasal parti örgütlenmesine dönüşmemiştir. Partiler, modern an-

lamda 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmışlardır. Partilerin çıkış nedenleri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler üç grupta toplanabilir: Kurumsal denilebilecek bir yaklaşım, genellikle Batı Almanya'daki partilerin ortaya çıkışını ilk parlamentolarla genel oyun yaygınlaşması ilişkisine bağlamaktadır. Diğer bir grup bilim adamı, partilerin doğuşuyla partilerin içinde oldukları sistemin tarihsel durumu arasında bağlantı kurmakta ve sistemlerin karşılaştıkları kriz anlarına ya da görevlere ağırlık vermektedirler. Nihayet gelişmeye ağırlık veren bazı yaklaşımlar da partilerin ortaya çıkışını ve gelişmesini daha geniş bir modernleşme sürecine bağlamaktadırlar.

Batı Avrupadaki partilerin doğuşu ve gelişmesi demokratik gelişmeyle paralel bir seyir izlemiştir. Parlametonun siyasal hayatta önemi arttıkça ve kamuoyu büyüdükçe aynı eğilimli temsilciler uyumlu hareket etmek için gruplaşarak parlamenter gruplar doğmuştur. Genel oy hakkı yaygınlaştıkça oyları yöneltmek, adayları himaye etmek ve kampanyaları desteklemek üzere seçim komiteleri ortaya çıkmıştır. Böylece meydana gelen parlamenter gruplar ile seçim komiteleri arasındaki ilişkilerin sürekli, düzenli bir şekilde koordinasyonunun sağlanması için örgütlenme, ilk siyasal partileri ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber bazı partiler seçim ve parlamento mekanizmasının di-

şında doğmuşlardır. Bunların kökeninde birtakım sendikalar düşünce kulüpleri ve mesleki kuruluşlar vardır (1899'da İngiltere'de işçi sendikalarının İşçi Partisi'ni kurması gibi). Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk siyasal amaçlı örgütler, ulusal bağımsızlık amacıyla azınlıklar tarafından 19. yüzyıl ortalarında kurulmuştur. Birinci Meşrutiyetten önce Türkler tarafından kurulan siyasal amaçlı örgütler, parlamentonun ve seçim mekanizmasının mevcut olmadığı bir ortamda "gizli" olarak çalışmışlar ve de siyasi parti niteliği taşımamışlardır. 1876 I. Meşrutiyet Anayasası da, dernek kurma özgürlüğü tanımamıştır. Bu bakımdan siyasi partilerin kurulmasına hukuken imkan yoktu. Bu durum, siyasal amaçlı örgütleri ister istemez illegal olarak çalışmaya zorlamıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1909'da değiştirilen Kanun-u Esasi'nin 120. maddesi cemiyet kurma hürriyetini tanımıştır. Buna ilişkin olarak 3 Ağustos 1909 tarih ve 310 sayılı Cemiyetler Kanunu ile Kanun-u Esasi'nin 120. maddesinde yer alan "cemiyet kurma hürriyetine" bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Kanuna göre, herhangi bir cemiyetin, siyasi partiler dâhil, milli olmaması, kavim esasına dayanmaması ve gizli olmaması gerekiyordu. Ancak kanunun 2. maddesine göre izne lüzum olmadan cemiyet kurulabiliyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 Anayasası, 70. maddesiyle bu hürri-

yetin kanunla sınırlanacağını belirtiyordu. Cumhuriyet döneminde, cemiyetlerle ilgili yasal düzenleme II. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış olan 1909 tarihli 310 sayılı Cemiyetler Kanunu'na dayanıyordu. Bu kanun, 15 Ekim 1923 tarih ve 335 sayılı kanunla daha önce değiştirilmiş olup, Cumhuriyetin ilanından sonra, 20 Aralık 1923 tarih ve 387 sayılı kanunla yapılan değişikliklerle 1938 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 28 Haziran 1938 tarihinde 3512 sayılı kanunla yeni bir Cemiyetler Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, cemiyetlerin kurulmasını önceden izne bağlıyordu; siyasal amaçlı cemiyetlerin tüzük ve beyannamelerini İçişleri Bakanlığına vermelerini ve faaliyete geçebilmek için tescil olduklarını gösterir belge alma zorunluluğunu koyuyordu. Kısaca, 3512 sayılı Kanun, cemiyetlerin faaliyetinde hükümete geniş denetim yetkisi veriyor ve kapatılmaları da hükümetin yetkileri arasında bulunuyordu. Ayrıca, 1938 tarihli kanunun 9. maddesinin getirdiği sınırlamalarda, tek parti döneminin bütün özellikleri görülüyordu. Bu da özellikle Almanya ve İtalya'da güçlenen tek parti modelinin ülkemize bir çeşit yansımaları olmuştur. Bu madde, Türkiye'nin yönetiminde söz sahibi olan CHP dışında başka bir partinin kurulmasına imkan vermiyordu.

5 Haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı kanunla, 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda önemli değişiklikler yapıl-

dı. Bu değişiklikle serbestlik esasına dönüldü. Serbestlik esasına geçilmeden kısa bir süre önce, 18 Temmuz 1945’de, Milli Kalkınma Partisi ve daha sonra da 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti kuruldu. 4919 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile serbestlik esası benimsenince başka partiler de kuruldu. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra, Milli Birlik Komitesi, 28 Mayıs tarihli bir kararla, partilerin siyasi faaliyetlerini tatil etti. 4 Temmuz 1960 tarihinde, 3512 sayılı Cemiyetler Kanununa ek olarak çıkarılan 8 sayılı kanunla, “siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında her nam ile olursa olsun teşkilat kurmaları” yasaklandı. Öte yandan, 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı kanun’un 32. maddesi, “siyasi partilerin faaliyete geçişleri hakkında Milli Birlik Komitesinin yetkili” olduğunu belirtiyordu. Bu maddeye dayanarak, Milli Birlik Komitesi, yeni partilerin kuruluş Ekim 1961’de yapılacak genel seçimlere katılabilmeleri için 13 Şubat 1961 tarihini son gün olarak ilan etti. 9 Temmuz 1961 günü halk oylamasına sunulan T.C. Anayasasının 56. ve 57. maddeleriyle, Türkiye’de ilk defa siyasi partiler, anayasal statüye kavuştular. Bununla ilgili Türk Siyasi Partiler Kanunu 13 Temmuz 1965’te ancak çıkarılabildi. 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle, Siyasi Partiler Kanununun çıkarılması arasında geçen sürede, partilerin statüsü Anayasa ve 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu hükümlerine bağlı kalmıştır.

13 Temmuz 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu 12 Eylül 1980’e kadar yürürlükte kaldı. Bu tarihteki askeri müdahale ile oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi tarafından siyasi partilerin tümü kapatılarak siyasetten men edildi. Yeni bir anayasa hazırlanarak halkoyuna sunuldu ve 8 Kasım 1982’de yapılan referandumda kabul edildi. 2820 sayılı Yeni Siyasi Partiler Kanunu da 22 Nisan 1983’te kabul edilerek 24 Nisan 1983’te Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Partilerin Fonksiyonları:

Siyasi partilerin en önemli fonksiyonlarından biri, toplumdaki dağınık düşüncelere ve eğilimlere açıklık kazandırmaktır. Siyasi partilerin bulunmadığı bir toplumda, aralarında bağlantı kurulmamış dağınık kişisel eğilimler ve görüşler vardır. Siyasi partiler bu kişisel isteklere yön verirler, açıklık kazandırırılar. Bunların belli kalıplara dökülmesini sağlarlar. Siyasi partiler ayrıca görüşlerin istikrara kavuşmasında önemli rol oynarlar. Partiler olmadığı takdirde, kamuoyu değişken, kararsız ve kaypaktır. Partilerin gelişip güçlenmediği ve kökleşmediği toplumlar da, bir seçimden ötekine rejimi zayıf düşüren büyük dalgalanmalar görülür. Nihayet partiler, benzer görüşleri birbiriyle kaynaştırır, bireysel farklılıkları azaltmak ve törpülemek suretiyle bunları birkaç büyük grup halinde bir araya toplar. Partilerin, modern demokratik siyasal re-

jimlerde önemli fonksiyonlarından biri, kendilerini destekleyen seçmenlerin ve çeşitli sosyal grupların çıkarlarını bağdaştırmak, bir senteze ulaştırmaktır. Seçimler ve siyasal temsil ancak bu şekilde bir anlam taşıyabilir. Aksi takdirde, her kafadan bir ses çıktığı, karmakarışık kişisel tutumlar yığını içinde, seçimlerin ve siyasi temsilin gerçekleşme imkanları ortadan kalkar.

Partilerin önemli fonksiyonlarından biri de seçimlerde görülmektedir. Seçimlerde aday göstermek suretiyle, belli bir görüşün savunucusu olanların ya da siyasal iktidarı kullanacak kadroların seçmenlerce tanınmasına yardımcı olurlar. Buna bağlı olarak da, seçmen oylarının partili adaylara verilmesi için onlar üzerinde etkili olmaya çalışırlar ve seçime katılmalarını teşvik ederler. Bir başka fonksiyonları da, seçimlerden sonra çoğunluğu elde eden partinin devlet yönetiminde, siyasal iktidarı kullanarak sorumluluğu yüklenmesine yol açmalarıdır. Bu çok partili siyasal hayatın şaşmaz kuralıdır. Azınlıkta kalanlar ise, muhalefet olarak iktidarı denetlemek sorumluluğunu taşırlar. Muhalefet görevi, iktidarın sınırlandırılması, yurttaş hak ve özgürlüklerinin güvenlik altına alınması konusunda kendini gösterir. Siyasal iktidarı kullananların faaliyetlerini denetlemek, anayasada yer alan özgürlüklere yapılacak müdahalelere karşı çıkmak, eleştirmek muhalefetin temel görevlerinden biri sayılmakta-

dır. Daha açık bir ifadeyle, muhalefet görevi ve iktidar sorumluluğu maddelerinin iki yüzü gibidir. Bu da muhalefete bir kamu görevi niteliği kazandırmaktadır.

Nihayet, partilerin eğitici fonksiyonlarından söz etmek gerekir. Eğiticilik, parti yönetici kadrolarını oluşturmaya, giderek geleceğin yöneticilerini yetiştirmenin yanı sıra, halkın ulusal ve uluslararası olaylar üzerine dikkatlerini çekmek, onların ülke sorunları karşısında belli bir görüşe ulaşmalarına yardımcı olmak biçiminde belirir.

Parti Tipleri:

1- İç Yapılarına Göre Parti Tipleri:

a) Kadro Partileri: Üyelerinin sayısından çok sıfatlarının önem taşıdığı varlıklı zümreler tarafından oluşturulan partilerdir. Mahalli birimler üzerinde partilerin merkez örgütünün otoritesi ya hiç yoktur, ya da çok azdır. Komitelerinin çoğuna bir kişi, genellikle de bir milletvekili hâkimdir.

b) Kitle Partileri: Halkın tümüne açık, demokrasilerin gelişmesine uygun partilerdir. Bu tür partilerde amaç, mümkün olduğu kadar çok kişiye ulaşmaktır.

2- Kuruluş Nedenlerine Göre Parti Tipleri:

a) Meclis İçi Kişilerce Kurulmuş Partiler: Mecliste bulunan milletvekillerinin önyak olmalarıyla kurulmuş partilerdir. Kuruluş nedenleri, oy hakkının genişlemesine bağlıdır.

b) Meclis Dışı Kişilerce Kurulmuş

Partiler: Tamamen meclis dışında kurulan partilerdir. Bunun anlamı, toplumsal, kültürel yahut ideolojik anlamda çalışmalar yapan baskı gruplarının, hiçbir partiye organik bağlantı kurmak yoluna girmek istememeleri ve kendi görüşlerini yansıtmaması amacı ile yeni bir parti örgütü oluşturmalarıdır.

3- Oluşumlarına Göre Partiler:

a) Katı Yapılı Partiler: Sıkı bir hiyerarşiye bağlı, disiplinli, özellikle seçilenlerin oy tercihlerinde disipline bağlı oldukları partilerdir.

b) Esnek Yapılı Partiler: Zayıf yapı ve seçilenlerin oy tercihlerinde serbest bırakıldıkları partilerdir.

4- Toplumsal Tabanları Bakımından Siyasi Partiler:

a) Aşiret tipi gruplara dayanan partiler

b) Etnik gruplara dayanan partiler

c) İdeolojik partiler

d) Dini partiler

Türkiye’de Siyasal Partiler:

Siyasi partilerle ilgili başlıca kurallar Anayasada ve Siyasi Partiler Kanunu’nda yer alır. 1982 Anayasası’nın 68. ve 69. maddeleri siyasi partilerle ilgili hükümlere yer vermektedir. Anayasada partiler demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelendirilir.

Siyasi partiler önceden izin almaksızın kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde çalışmalarını sürdürürler. Siyasi partilerin tüzük ve programları, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, in-

san haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelere aykırı olamaz. Sınıf ve zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz. Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz. Siyasi partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler; faaliyetlerini de takip eder. Siyasi partilere ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler, 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda yer almaktadır.

Siyasi Partilerin Kurulması:

Ülkemizde siyasi partiler, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulur. Siyasi partilerinin genel merkezlerinin başkentte olması zorunludur. Siyasi partilerin kurulup tüzel kişilik kazanabilmeleri için bildiri ve belgelerin İçişleri Bakanlığına verilmesi gerekmektedir. Buna göre İçişlerine Bakanlığına verilen bildiride kurulacak partinin adı, genel merkez adresi, kurucularının nüfus hüviyet bilgileri, öğrenim durumları, meslek ve sanatlarıyla ikametgahlarının belirtilmesi ve bildirinin bütün kurucular tarafından imzalanması gerekir. Ayrıca bildiriye kurucuların beşer adet

nüfus kayıt örnekleri, adli sicil belgeleri, parti kurucusu olabilme şartlarını taşıdıklarını belirten imzalı beyannameleri, kurucular tarafından imzalanmış parti tüzüğü ve programının da eklenmesi gerekmektedir. Bu bilgi ve belgeler İçişleri Bakanlığına ulaştığı anda Bakanlık tarafından kuruculara bir alındı belgesi verilir. Ve bakanlık kendisine ulaşan bu bilgi ve belgelerin birer nüshasını üç gün içinde Cumhuriyet Başsavcılığı ile Anayasa Mahkemesine gönderir. Tüm bu işlemlerin tamamlanmasıyla birlikte parti tüzel kişilik kazanır.

Partilerin Kuruluşunun Denetlenmesi:

Partilerin kuruluş denetimlerini; yani kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu ve kuruluş için gerekli belgelerin tamam olup olmadığını Cumhuriyet Başsavcılığı inceler. Şayet başvuru belgelerinde eksiklik olursa 30 gün içinde bu eksikliklerin giderilmesini ister. Bu süre içinde eksiklikler giderilmezse partilerin kapatılmasına dair hükümler uygulanır.

Üyelik ve Üyelğe Kabul Şartları:

On sekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilme hakkına sahiptir. (Partilere üyelik yaşı 23 Temmuz 1995 tarihinde yapılan Anayasa değişikliğiyle 21'den 18'e indirildi.) Ancak;

a) Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yüksek Öğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, özel kanunla veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulmuş bankaların ve teşekküllerin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ile aylıklı ve yevmiyeli memurları ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkanları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları, siyasi partilere giremezler.

b) 1- Kamu hizmetinden yasaklılar, 2- Zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolaylı iflas gibi yüz kızartıcı suçları ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkum olanlar,

3- Herhangi bir suçtan dolayı ağır hapis veya taksirli suçlar hariç üç yıl veya daha fazla hapis cezasına mahkum olanlar,

4- Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar,

5- Türk Ceza Kanununun 312'nci

maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme suçlarından mahkum olanlar,

Türk Ceza Kanununun 536'ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537'nci maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü ve dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar siyasi partilere üye olamazlar ve üye kaydedilemezler.

Siyasi parti üyesi olmaya kanuna göre engel bir hali bulunmayanların, üyeliğe kabul şartları parti tüzüklerinde gösterilir. Tüzükte üyelik için başvuranlar arasında dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre, sınıf ve meslek farkı gözetilen hükümler bulunamaz. Siyasi partiler üyelik taleplerini sebep göstermeksizin de reddedebilirler. Ancak üyeliğe kaydını isteyen, talebini reddeden teşkilatın bir üst kademesine, parti tüzüğünde gösterilen şekilde itiraz hakkı vardır. İtiraz üzerine verilen karar kesindir.

Partilerin Örgüt Yapıları:

Partilerin genel merkez örgütlerinin yanı sıra il ve ilçelerde de örgütleri vardır:

A- Partilerin Genel Merkez Teşkilatı:

1- *Büyük Kongre:* Partilerin en yüksek organıdır. Büyük kongre seçilmiş üyeler ile tabii üyelerden oluşur. Seçilmiş üyeler, TBMM üye tamsayısının iki katından fazla olmamak kaydıyla, parti tüzüğünde gösterilen

şekilde ve sayıda il kongrelerince seçilen delegelerdir. Tabii üyeler, parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir. Taşıdıkları sıfat dolayısıyla büyük kongre üyesi olan kimseler, ayrıca il kongrelerince delege olarak seçilemezler. Parti genel başkanını, partinin merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyelerini gizli oyla seçmek; partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak; partinin gelir-gider kesin hesabını kabul ve merkez karar ve yönetim kurulunu ibra etmek veya kesin hesabı reddetmek; kanunlar, parti tüzük ve parti programı çerçevesinde toplumu ve devleti ilgilendiren konularla kamu faaliyetleri ve parti politikası hakkında genel nitelikte olmak şartıyla temenni kararları veya bağlayıcı kararlar almak; kanunun veya parti tüzüğünün gösterdiği sair hususları karara bağlamak; partinin kapanmasına veya başka bir partiyle birleşmesine ve böylece hukuki varlığı sona erecek partinin mallarının tasfiye veya intikal şekline dair kararlar vermek, büyük kongrenin yetkilerindendir.

Büyük kongre parti tüzüğünün gösterdiği süreler içerisinde toplanır. Bu süre iki yıldan az üç yıldan fazla olamaz. Olağanüstü toplantılar, genel başkanın veya merkez karar ve yönetim kurulunun lüzum görmesi veya büyük kongre üyelerinin en az beşte birinin yazılı istemi üzeri-

ne yapılır. Parti kurucuları, seçilmiş delegelerin %15'inden fazla olmak kaydıyla, parti üyelikleri devam ettiği müddetçe, ilk büyük kongre dâhil büyük kongrenin tabii üyesidirler. Parti kurucuları, seçilmiş delegenin %15'inden fazla ise tabii delegelerin kurucular arasından nasıl seçileceği siyasi partilerin tüzüklerinde gösterilir. Parti kurucuları ilk büyük kongreyi, partinin tüzel kişilik kazanmasından başlayarak iki yıl içinde toplamak zorundadırlar. Büyük kongre ilk toplantısını yapıncaya kadar, bu kongrenin yetkilerini kurucular kurulu kullanır. Partinin genel başkanı ile yaş kaydı aranmaksızın kuruculuk şartlarını haiz merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve milletvekilleri, bu kurulun tabii üyeleridir. Büyük kongrenin toplantı yeter sayısı, büyük kongre üye tamsayısının salt çoğunluğudur. İlk çağrı üzerine yapılan toplantıda toplantı yeter sayısı bulunamıyorsa, ikinci çağrı üzerine yapılacak toplantıda toplantı yeter sayısı aranmaz. Büyük kongrenin karar yeter sayısı, kanunda veya parti tüzüğünde daha büyük bir sayı gösterilmediği hallerde, hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğudur.

Parti tüzük ve programında değişiklik yapılmasına ilişkin olan veya parti politikasını ilgilendiren konularda karar alınmasına dair teklifleri karara bağlamak için, bunların genel başkan, merkez karar ve yönetim kurulu veya büyük kongre üyelerinin en

az yirmide biri tarafından ileri sürülmüş olması gerekir. Kanunlar, parti tüzük ve parti programı çerçevesinde toplumu ve devleti ilgilendiren konularla kamu faaliyetleri konularında karar alınmasına dair teklifleri karara bağlamak için bu tekliflerin büyük ede hazır bulunan üyelerin üçte biri tarafından yapılmış olması şarttır. Bu teklifler, büyük kongrece seçilecek bir komisyonda görüşüldükten sonra, komisyon raporuyla birlikte incelenir ve karara bağlanır.

2- Genel Başkan: Parti genel başkanı, büyük kongrece gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile seçilir. İlk iki oylamada sonuç alınamazsa, üçüncü oylamada en çok oy alan seçilmiş sayılır. Genel başkan en çok üç yıl için seçilir. Partiyi temsil yetkisi genel başkana aittir. Kanunlardaki özel hükümler saklı kalmak kaydı ile parti adına dava açma ve davada husumet yetkisi, genel başkana veya onu izafeten bu yetkileri kullanmak üzere parti tüzüğünün göstereceği mercilerine aittir. Parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu-nun da tabii başkanıdır. Parti tüzüğü, genel başkana görevinin yerine getirilmesinde ve yetkilerinin kullanılmasında yardımcılık etmek üzere genel başkan yardımcısı ve genel sekreter adlarıyla gerekli gördüğü sayıda yardımcıları öngörebilir. Bunların ne suretle seçileceği, görev ve yetkileri parti tüzüğünde gösterilir.

Genel başkanlığın herhangi bir sebeple boşalması halinde, büyük

kongre toplanıncaya kadar, merkez karar ve yönetim kurulu partiyi temsil yetkisini kendi içinden seçeceği bir üyeye tevdi eder ve en geç 45 gün içerisinde büyük kongreyi toplantıya çağırır.

3- Merkez Karar, Yönetim ve İcra Organları: Siyasi partilerin merkez karar, yönetim ve icra organları parti tüzüğünde belirtilen isim, şekil ve sayıda kurulur. Büyük kongrece seçilecek merkez organlarının herbirinin üye sayısı 15'ten az olamaz. Bu organlar, iki büyük kongre arasında, parti tüzük ve programına ve büyük kongre kararlarına uymak şartıyla, partiyi ilgilendiren hususlarda karar almak ve alınan kararları uygulamak yetkisine sahiptirler.

Merkez karar organı, zorunlu sebepler dolayısıyla büyük kongrenin toplanamadığı hallerde, partinin hukuki varlığına son verilmesi ve tüzük programının değiştirilmesi dışındaki bütün kararları alabilir. Parti işlerini düzenleyen parti iç yönetmelikleri merkez karar organı tarafından yapılır. Merkez karar ve yönetim organlarının üyeleri büyük kongrece seçilir. Diğer merkez organlarının seçim usul ve esasları parti tüzüğünde belirtilir. Parti genel başkanı merkez karar, yönetim ve icra organlarının herbirinin de başkanlığını yapar.

4- Merkez Disiplin Kurulu: Parti tüzüğünde gösterilen şekilde kurulur ve bu kurulun üye sayısı 7'den az olamaz.

B- Partilerin İl ve İlçe Teşkilatı:

1- İl Teşkilatı: Siyasi partilerin il teş-

kilatı; il kongresi, il başkanı, il yönetim kurulu ve il disiplin kurulundan oluşur. İl kongresi, sayısı 600'den fazla olmamak üzere, parti tüzüğüne göre ilçe kongrelerince seçilen delegelerden oluşur.

O ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri, il kongresinin tabii üyeleridir. Geçici yönetim kurulu başkanı ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptirler. Ancak, geçici il yönetim kurulu başkanı ve üyelerinden delegе sıfatı olmayanların kongrede oy kullanma hakları yoktur. İl kongresi, büyük kongrenin yapılmasına engel olmayacak şekilde parti tüzüğünde gösterilen süreler içinde toplanır. İl yönetim kurulu, parti tüzüğünün göstereceği sayıda üyeden oluşur. Bu sayı 7'den az olamaz. İl başkanı ile il yönetim kurulu il kongresince seçilir. İl başkanı ile yönetim kurulunun, seçim şekli ve merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir. İşten el çekirme kararının il yönetim kurulu-na bildirilmesinden 45 gün içinde il kongresi toplanarak yeni il yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde il kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır. İl başkanı en çok üç yıl için seçilir. İl teşkilatında bir il disiplin kurulu bulunur. İl disiplin kurulunun üye sayısı ve bu üyelerde aranacak nitelikler parti tüzüğünde gösterilir.

2- İlçe Teşkilatı: Siyasi partilerin ilçe teşkilatı; ilçe kongresi, ilçe başkanı, ilçe yönetim kurulu ve belde teşkilatından meydana gelir.

Parti tüzüğünde ilçe disiplin kurulu teşkili de öngörülebilir. Bir ilçede teşkilatlanma, ilçe sınırları içerisindeki beldelerin en az yarısında teşkilat kurmayı gerektirir. Belde sayısı üç veya daha az sayıda ise beldenin sadece birinde teşkilat kurulmuş olması yeterlidir. İlçe kongresi, ilçe ve çevresindeki köy ve mahallelerde partinin son genel seçimde aldığı oy sayısına göre, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısına göre, parti üyelerinin seçtikleri, sayısı 400'ü aşmayan delegelerden oluşur. İlçe yönetim kurulu ve varsa ilçe disiplin kurulu başkan ve üyeleri ilçe kongresinin tabii üyeleridir. Geçici ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptir. Ancak geçici ilçe yönetim kurulu başkan ve üyelerinden delege sıfatı olmayanların kongrede oy kullanma hakkı yoktur. Delege seçimleri; köy ve mahallelerde partinin bu yerlerde son genel seçimde aldığı oy miktarı, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısı esas alınmak suretiyle bu yerlere verilecek kontenjanlara göre yapılır. Köy ve mahallelerdeki üye sayı delege kontenjanı verilmesini gerektiren nispetin altında ise bu durumdaki köy ve mahallelerin diğer köy ve mahallelerle birleştirilerek delege seçilmesi mümkündür. İlçe kongresi, il kongresinin yapılmasına engel olmayacak

şekilde parti tüzüğünde gösterilen süreler içinde toplanır. İlçe yönetim kurulu, parti tüzüğünün göstereceği sayıda üyeden oluşur. Bu sayı 5'den az olamaz. İlçe başkanı ve ilçe yönetim kurulu ilçe kongresince seçilir. İlçe başkanı ile ilçe yönetim kurulunun; seçim şekli ve il yönetim kurulunca veya merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir. İşten el çekirme kararının ilçe yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren 30 gün içinde ilçe kongresi toplanarak yeni ilçe yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde ilçe kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır.

Partilerde Seçimlerin Yapılması:

Siyasi partilerin genel merkez, il ve ilçe organları seçimleri ile il kongresi ve büyük kongre delegelerinin seçimleri, yargı gözetimi altında gizli oy ve açık tasnif esasına göre yapılır. **Siyasi Partilerin Seçimlere Katılması:** Siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında, oy verme gününden en az 6 ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması şarttır. Bir ilde teşkilatlanma, merkez ilçesi dâhil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmayı gerektirir.

Siyasi Partilerin Gelirleri:

- Parti üyelerinden alınacak giriş aidatı ile üyelik aidatı,

- Parti milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı,
- Milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınacak özel aidat, (Bu aidatlar, siyasi partilerin yetkili merkez karar organlarınınca tesbit ve tahsil olunur.)
- Parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri rumuzların satışından sağlanacak gelirler,
- Parti yayınlarının satış bedelleri,
- Üye kimlik kartlarının ve parti defter makbuz ve kağıtlarının sağlanması karşılığında alınacak paralar,
- Partice tertiplenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak gelirler,
- Parti mal varlığından elde edilecek gelirler,
- Bağışlar,
- Devletçe yapılan yardımlar,
- Mal varlığı haricinde elde edilen diğer tüm gelirlerden vergi, resim, harç muafiyeti.

Siyasi Partilerin Kapatılması:

Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcı vekilinin açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümleri uygulanmak suretiyle dosya üzerinde inceleme yapılarak karara bağlanır. Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının, Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatılmasına, ancak onun bu nite-likteki fiillerin işlendiğinin Anayasa

Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz. Partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete’de gerekçeli olarak yayınlanmasından başlayarak 5 yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır. Anayasa Mahkemesinin vereceği kapatma kararına karşı itiraz mercii yoktur.

PARTİ SEÇMEN LİSTESİ:

Siyasi partilerin milletvekili adaylarını önseçimle belirlediği durumlarda, bu seçimlerde oy kullanacak olan parti üyeleri. Siyasi partiler, genellikle önseçimi, kayıt defterinde isimleri bulunan ve Cumhuriyet Başsavcılığı’nca seçim kurullarına gönderilen listelerde yer alan üyeleri aracılığıyla yaparlar. Siyasi partiler kayıtlı üyelerinin tamamı dışında başka bir usulle aday yoklaması yaparsa bu halde oy kullanacak seçmen listelerini önseçimden en az 30 gün önce ilçe seçim kurulu başkanlığına üye kayıt defterleri ile birlikte vermek zorundadırlar. Bu listeler önseçim tarihinden 25 gün önce parti yönetim kurulu ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılır. İtiraz süresinden sonra

kesinleşen listelere göre parti seçmen kartları ilçe seçim kurulu başkanlığınca her üyeye dağıtılır. Parti üyeleri, parti seçmen listesine, asıldığı tarihten itibaren 15 gün içinde yazı ile itiraz edebilirler. İtirazları ilçe seçim kurulu tarafından incelenir. Ve en geç 2 gün içinde kesin olarak karara bağlanır. İtirazın görülmesi halinde parti seçmen listesi düzeltilir.

PARTİZAN:

Bir partiye bağlı olan ve bu partinin çıkarlarını ve savunuculuğunu amaç edinen kimse.

PASAPORT:

Bir ülkenin, bir kişinin kendi vatan-daşı olduğunu göstermek amacıyla düzenlediği kimlik belgesi. Bir kişiye pasaport verilmesinin amacı, bu kişinin ülke dışında seyahat ederken, gerek seyahat ettiği ülkenin de taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ile saptanmış olan, gerekse bu ülke ile ülkesi arasında varolabilecek anlaşmaların kendisine sağladığı haklardan yararlanmaktır.

PASİF DİRENME:

Şiddete başvurmadan bir yönetime karşı koyma yöntemi. Tarihin çeşitli dönemlerinde, yönetimlere karşı kendiliğinden gelişen pasif direniş örnekleri görülmüştür. Bununla beraber yöntemin, şiddet kullanımına karşı çıkma gibi felsefi bir temelle dayanan uygulamaları 20. Yüzyılda yaygınlaşmıştır.

PASİFİZM:

Uyuşmazlıkların çözümü ya da çı-

kar sağlama aracı olarak savaşa ve şiddete karşı olmak. Pasifizm, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde barışçı yollara, askeri ve savaş kurumlarının ortadan kaldırılmasına yönelik çağrılara, toplumun herhangi bir şekilde devlet gücü aracılığıyla örgütlenmesine karşı olmaya, politik, ekonomik ya da toplumsal amaçlara ulaşmak için fiziksel şiddet kullanımının reddedilmesine, kendini ve başkalarını savunmak dâhil, her türlü şart altında şiddete karşı olmaya dek uzanan geniş bir düşünce yelpazesini kapsar.

PAŞA:

Osmanlı devletinde yüksek kademedeki sivil görevlilerle miralaydan yukarı askerlere verilen resmi ünvan. Cumhuriyet döneminin başlarında da albaydan yukarı rütbedeki askerler için kullanılan bu ünvan 1926 yılında çıkarılan bir yasayla resmen kullanımdan kalktı. Ancak hâlâ general rütbesindeki askerlere halk arasında yaygın olarak "paşa" terimi kullanılmaktadır.

PATERNALİZM:

İşyeri patronunun, kendini, işçilerin sosyal korunma ihtiyaçları hakkında en iyi yargıyı verebilecek tek otorite olarak gören tutumu.

PATRİMONYAL BÜROKRASI:

Tek kişide toplanmış geleneklere dayalı mutlak yönetim. Kavram, ilk kez Osmanlı yönetim düzenini ifade etmek için Max Weber tarafından kullanılmıştır.

PAZAR EKONOMİSİ:

Bkz: Piyasa Ekonomisi

PERSONA GRATA:

Bkz: Agreman

PERSONEL REJİMİ:

Kamu personelinin hukuki statülerini, hak ve yükümlülüklerini ve öteki özlük işlerini düzenleyen hükümler.

PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ÖRGÜTÜ:

Bkz: OPEC

PEYK:

Siyasi çalışmalarında başkasına tabi olan kişi, örgüt, parti.

PİLOT BÖLGE:

Herhangi bir politikayı özel ve sınırlı bir denemeye tabi tutmak amacıyla seçilen bölge. Pilot bölge çalışmaları, daha sonraki geniş kapsamlı uygulamalarda ortaya çıkabilecek sorunları ve aksaklıkları belirleyebilmek için yapılan uygulamaları kapsar.

PİŞMANLIK YASASI:

5 Haziran 1985 tarihinde çıkarılan 3216 sayılı "bazı suç failleri hakkında uygulanacak hükümlere dair" kanun. Yasanın amacı, siyasal nitelikteki yasadışı örgütlerin ortaya çıkarılmasını kolaylaştırmaktır. Yasa, bu tür örgüt üyesi olan ve siyasal nitelikli suç işleyen kişilerin örgütü ve örgütün elemanlarını ihbar etmeleri halinde, şartlara göre cezalarının indirilmesini ya da tümüyle kaldırılmasını öngörmektedir.

PLANLAMA:

1-Hükümet tarafından ulaşılabilecek he-

defleri gösteren, bazı sektörlerdeki artış normlarını tespit eden ve uygulanması gerekli çareleri önceden kestiren ekonomik programların uygulanması.

2-İktisadi ve toplumsal gelişmenin devletçe bir plan çerçevesi içine alınması.

PLEBİSİT:

Bir yürütme yasasını, yahut siyasi veya toprakla ilgili bir değişikliği onaylamak için yapılan halkoylaması.

PLÜTOKRASİ:

Hükümetin zengin sınıflar elinde bulunduğu siyasi rejim. İktidarın çok partili seçimlerle belirlendiği ülkelerde bile seçimleri daha iyi propaganda imkanına sahip zengin partilerin kazanma ihtimalinin fazla olması demokratik sistemler içinde de plütokrasî kavramının önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir.

POLİARŞİ:

Modern ve sanayileşmiş toplumlarda tam bir elit yönetiminin değil, birden fazla elit grubunun aynı anda toplumsal ve siyasal süreçleri etkilemesiyle ortaya çıkan bir elit çoğulculuğunu ifade eden yönetim tarzı. Buna göre, modern toplumlardaki iktidar yapısı ve güç dağılımı birden fazla seçkinler grubunun varolabilmesine imkan tanımakta, demokratik süreçler sonunda seçilen yönetici elitler, toplumdaki bütün önemli karar merkezlerine ve anahtar niteliğindeki işlere nüfuz edememekte, bu alanlar alternatif elitler tarafından

doldurulmakta, bu yüzden de herşeyi denetiminde tutan bir elitin yönetimi mümkün olmamaktadır.

POLİMETRİ:

Siyasal verileri, istatistik veya matematiksel yöntemler kullanarak çözümlayıp anlamlandırmayı ve bunlardan toplumun siyasal nabzı konusunda belirli sonuçlar çıkarmayı amaçlayan disiplin.

POLİTBÜRO:

Komünist partilerde en önemli karar alma komitesi. Politbüro, ilk defa 1919'da Sovyet Komünist Partisi bünyesinde Merkezi Komitenin alt komitesi olarak kuruldu. Bu ilk Sovyet Politbürosunda Lenin, Troçki, Stalin de bulunuyordu. Politbüro sonradan fraksiyonların ve iktidar kavgalarının yapıldığı kilit yer haline geldi. Stalin, Politbüro'yu kendi şahsi iktidarını sürdürmek için parçalayarak kullandı, 1952'de ise lağvederek yerine 25 kişiden ibaret Pezidiyum'u kurdu. Politbüro diğer komünist partilerde, bir parti içi organı olarak fonksiyonunu sürdürmektedir.

POLİTİK:

Siyasetle ilgili, siyasi.

POLİTİKA:

- 1- Devletin uluslararası ilişkilerde takip ettiği yol, uygulamaya geçirmek istediği görüşlerin tümü. Siyaset.
- 2- Yürütmede bulunan yani hükümet olan bir siyasi partinin yönetimde takip ettiği yol.

POLİTİKACI:

Siyasetçi.

POLİTİK İKTİSAT:

Ekonominin kuralları ile siyasetin kurallarının belirlenmesi, iktisat ile siyasetin karşılıklı etkileşim süreci ve devletin ekonomideki rolünün açıklanıp irdilenmesini konu edinen disiplin.

POPÜLİZM:

Siyasi görüş ve ideolojisi ne olursa olsun, geniş halk desteğini almayı amaçlayan tüm siyasal hareketlerin değişik yoğunlukta paylaştığı ve halk ile yönetim arasında aracılık işlevi gören siyasal kurum ve elitlerin ortadan kaldırılarak siyasal meşruluğun dolaysız yollarla halka dayandırılması gerektiği noktasında odaklaşan siyasal görüş.

PORTER DOKTRİNİ:

Bir devletin vatandaşlarının, bir başka devletten alacaklarını tahsil edemedikleri durumlarda uygulanması sözkonusu olan önlemlere ilişkin bir görüş.

PORTFÖY:

Bakanlık makamına verilen isim. Türkçede çoğunlukla "sandalye" anlamı ile "sandalyesiz bakan" deyişminde kullanılır. Sandalyesiz bakan, bakanlık sıfatına sahip olmakla beraber, hiçbir bakanlık makamında bulunmayan kişidir.

POSTMODERNİZM:

Modernizm ötesi. Modernist kuramların ve uluslararası üslubun yarım

yüzyıl boyunca kurduğu egemenliğin tartışılmasına dayanan çağdaş hareket. Bu hareket aynı paradigmal çerçeveyi ya da uygarlık seviyesini paylaşmakla beraber, modernliğe ve onun düşünce tarzı olan modernizme yapılan içsel eleştiri ve alternatif geliştirmeye yönelik çabaların tümünü kapsar.

PRAGMATİK:

Gerçeklere mümkün mertebe sadık kalma, belli bir fikir veya hareketi takip edecek hadiseler zincirini sıhhatli ve doğru olarak hesap etme esaslarına dayanan görüş. Daha ziyade siyasi hayatta ve siyasetçiler için kullanılan bir kavramdır. Vasıf olarak dogmatik veya belli bir ideal görüş sahibi olmayanlar için kullanılır. Birçok kavram gibi, esas anlamından az-çok saptırılmış ve yanlış olarak, bütün prensipleri çiğneyen, belli bir sonuca ulaşmak için kurnazca ve sinsice davranan siyasetçiler için kullanılar hale getirilmiştir.

PRENS:

Hükümdar ailesine mensup erkeklerle verilen unvan. Daha çok Batı ülkelerinde kullanılan bu unvan, Osmanlı İmparatorluğunun hiçbir döneminde resmi olarak kullanılmakla beraber; son zamanlarda Batı etkisiyle hanedanın bazı erkek mensupları için gayri resmi olarak kullanılmıştır.

PROGRAM:

Bir siyasi partinin gerçekleştirmeyi hedeflediği tasarıların tümü.

PROLETARYA:

İşçi sınıfı. Topraksız olan ve hayatlarını ücretleriyle, yani üretim araçlarını sahibine kiraladıkları çalışma güçlerinin kendilerine kazandırdığı para ile sürdürenlerin teşkil ettikleri sınıf. Kavram, daha önceleri başka sosyal bilimciler tarafından kullanılmışlarsa da, bugünkü manasında kullanılması Marx tarafından olmuştur. Marx, prolaterayı belirli kimseler için kullanılan kavram olmaktan çıkarmış, onu bir sınıf kavramı muhtevasına sokmuştur. Marx bu kavramla burjuvazi sınıfına dahil olmayan herkesi kastetmiş, tarihi de bu iki sınıfın mücadelesi olarak yorumlamıştır.

PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ:

Marksist kurama göre, sosyalizme geçişi hızlandırmak ve üretim araçlarını toplumsallaştırmak amacıyla işçi sınıfının işçi partileri yoluyla geçici bir süreyle kurduğu diktacı rejim.

PROPAGANDA:

Siyasi partilerin halkın beğenisini kazanıp oy oranını artırma ve nihayetinde de seçimlerden en yüksek oyu almak amacıyla yönelik olarak yaptıkları tanıtım, reklam, etkileme ve yönlendirme faaliyetleri.

PROTEKTORA:

Zayıf bir devletin, daha güçlü bir devletin himayesi altına girmesi. Bu durumda zayıf devlet, iç ve dış yetkilerinden bazılarını güçlü devlete bırakır.

PROTESTO:

Bir siyasal davranışı, uygulamayı v.b.

kabul etmeyerek ona karşı çıkma eylemi.

PROTOKOL:

- 1- Resmi ilişkilerde uyulması gereken biçimler ve davranış kuralları.
- 2- Kongre, konferans ve diplomatik görüşmelerin tutanakları.
- 3- Konusu itibarıyla sınırlı ya da bir ana antlaşmayı tamamlayıcı ve ayrıntılarını düzenleyici nitelikteki antlaşmalar. (AET-Türkiye arasında geçiş dönemini düzenleyen katma protokol gibi)

PROVAKASYON:

Tahrik, kışkırtma. Bir grubun, bir siyasi partinin, ya da büyük bir topluluğun amacına ulaşmak için giriştiği eylem ve etkinliklerin kontrolden çıkmasına veya amacından saptırılmasına yönelik olarak düzenlenen faaliyetler.

PROVAKATÖR:

Tahrikçi. Bir örgüte, bir partiye, bir mitinge, bir gösteriye katılanları,

kendilerine zararları dokunacak şekilde eylemlerde bulunmaya itmek amacıyla sızan kimse.

PSİKOLOJİK SAVAŞ:

Temel unsuru propaganda olan ve karşı grupların birbirlerini etkileyebilmek, onların kendi istedikleri şekilde hareket etmelerini sağlamak için, tehdit, yıldırma, kendini güçlü gösterme gibi psikolojik faktörlerin araç olarak kullanıldığı mücadele biçimi.

PUSULA:

Bir seçimde oylamaya katılan seçmenlerin tercihini gösteren kağıt, oy pusulası. Seçime katılan partilerle, bağımsız adayların tümünü gösteren ve üzerinde seçmenin tercihini yaparak oyunu kullandığı kağıtlara da birleşik oy pusulası denir. Ülkemizde milletvekili seçimleri ile yerel yönetim seçimlerinde kullanılan birleşik oy pusulaları Yüksek Seçim Kurulu tarafından bastırılmaktadır.

-R-

RADİKAL AVAM PARTİSİ:

İttihat ve Terakki'nin muhaliflerinden Mevlanzade Rifat, Babanzade Aziz, Ragıp Bey ve arkadaşları tarafından 1918'de kurulan siyasal parti. Parlamento dışında oluşturulan parti, bütünlüğüne zarar gelmemesi şartıyla devletin milliyetçilik bağlı olarak yönetilmesini savunuyordu. 1919 genel seçimlerine katılmayan Radikal Avam Partisi, aynı yıl Demokrat Fırka ile birleşerek varlığını sona erdirdi.

RADİKAL TEORİ:

Alternatif model geliştirmek veya uzlaşmacı somut ara çözümler üretmekten ziyade, mevcut sistem, düşünce biçimi ve sosyal yapının bir bölümünün değil tümünün değiştirilmesi üzerine odaklanan teorik çabaların tümü.

RADİKALİZM:

Temel düşünce teması siyasal ilkelere kökten değiştirilmesini savunan, siyasetle beraber ekonomiye de yansımış doktrin.

Radikalizm doktrini, Bentham, James Mill ve J. Stuart Mill isimli üç İngiliz düşünür tarafından ortaya atılmıştır. Bu üç düşünürün, tümüyle temel siyasal ilkelerin değiştirilmesini savunan, düşünce sürecinin çeşitli alanlarında ileri sürdükleri kökten değişiklik doktrinine "felsefi radikalizm" adı verilmiştir ve aslında bir çeşit liberalizmdir. Felsefi radikalizm, temelde bireycilik anlayışını ön planda tutarak, ekonomik, geleneksel, siyasal tüm alanlarda bireye tam ve şartsız bir özgünlük tanınmasını benimsemiştir. Siyasal alanda radikaller, seçimle iş başına gelen hükümetin ve milletvekillerinin tam yetkili

ve devlette en büyük güç haline getirilmesini istiyorlardı. En üstün iyiliği ve mutluluğu yararlı olanda buluyorlardı. 19. yüzyılın başlarında İngiliz Liberal Partisi'nin demokratik reformlar isteyen üyeleri ile 1976 Anayasasının ilanından sonra Cumhuriyetçi Parti'nin Oportünistler (fırsatçılar) adıyla bilinen ılımlı üyelerine karşı olan ve köklü değişiklikler isteyen üyelerine Radikaller adı verilmiştir.

Daha ileri tarihlerde genellikle bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de düzen değişikliği isteğinde birleşen gruplar ve partiler, birbirlerine zıt düşünceler taşıdıkları halde radikal olarak adlandırılmışlardır. Ayrıca sol radikalizmin tam karşıtı olan sağ radikalizm de oluşmuştur. Sağ radikalizmin içinde Alman ırkçılığının yanı sıra Amerikan Mc Carthycilik doktrini gibi gerici ve bütün dünya devlet ve halkları için tehlike oluşturmuş pek çok akımın yer aldığını görmek mümkündür. Devrimci işçi hareketi içinde oluşan sahte devrimci, fırsatçı ve tutucu nitelikli sol radikalizm, Marksizm'in gelişmesine katkıda bulunan Lenin tarafından toplumcu hareketin çocukluk hastalığı olarak değerlendirilmiştir. Lenin ve arkadaşları revizyonizmle olduğu kadar, sol radikalizmle de mücadele etmişlerdir. Özellikle bazı kapitalist devletlerde ortaya çıkan sol radikaller, emekçilerin devrimci hareketini, serüvenci ve terörist bireysel eylemlere dönüştürmeye çalışmışlardır.

Ancak sonuç olarak, olay tamamen tersini dönüşerek devrimci hareketin baskı altına alınmasına ve sindirilmesine yol açmıştır.

RADİKALLEŞMEK:

Daha sert ve uzlaşmak duruma gelmek.

RANT:

Kendisinden yararlanma karşılığında herhangi bir üretim faktörüne; maddi ya da manevi, menkul veya gayrimenkul bir değere ödenen bedel.

RANTIYE:

Serbest piyasa ekonomisinde, sermaye birikimi sağlamak için menkuller ve banka mevduatları, kıymetli kağıtlar (tahviller, vb.), mevduatlar gibi gayrimenkuller edinip bunların rantıyla (kârı veya geliriyle) geçinenler.

RAPOR:

Meclis komisyonlarından birinin yaptığı çalışmalara ve ulaştığı sonuçlara ilişkin olarak Meclis Genel Kurulu'na sunduğu yazılı metin.

RAPORTÖR:

Bir komisyonun aldığı kararları gösteren raporu düzenlemekle görevli meclis üyesi.

RASYONALİST:

Akılçı.

RASYONALİZM:

İnsan zihninin işleyişinin bağlı olduğu kurallarla nesnel dünyaya egemen olan kuralların aynı olduğunu savunan, bütün açıklamaların merkezine akıllı veya akıllı prensipleri yerleştiren yaklaşım.

REAKSİYONER:

- 1- Tepkici.
- 2- Muhafazakâr.

REALİST:

Gerçekçi.

REALPOLİTİK:

Siyaset ile ahlâk arasına kesin bir ayırım olduğu varsayımına dayanarak, hükümet yahut devlet politikalarını ahlaki kaygılardan arındırarak siyasal kararların gücün gereklerine göre ayarlanması gerektiğini ve yegane ölçünün güç ve başarı olduğunu ileri süren siyasal yaklaşım. Bkz: Mak-yavelcilik.

REAYA:

Osmanlı devletinde, başlangıçta askerî sınıfın dışında kalan Müslüman veya gayr-i Müslim halk, özellikle de tarımla uğraşan kesim. Bu kelime, 18. yüzyıldan sonra devletin Müslüman olmayan uyruklarını kapsayacak biçimde anlam değişikliğine uğramıştır.

REFAH DEVLETİ:

Politik bir değerlendirme ve değer yargısına yer vermeden; bütün vatandaşlarına en azından asgarî yaşam standardının gereklerini temin etmeye ve fırsat eşitliğini korumaya yönelik ciddi sorumluluklar yüklenen, kamu harcamalarının yatırım alanlarına kaydırılması için bilinçli politikalar üreten ve uygulayan devlet.

REFAH EKONOMİSİ:

Ferdin ve toplumun iktisadi refahını artırmak için alınması gerekli iktisat politikası tedbirlerinin analitik esaslarını tespiti çalışan iktisadi analiz dalı.

tiyat politikası tedbirlerinin analitik esaslarını tespiti çalışan iktisadi analiz dalı.

REFAH PARTİSİ:

12 Eylül askeri müdahalesiyle birlikte tüm siyasal partileri kapatan Milli Güvenlik Konseyi'nin Mayıs 1983'te siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin vermesinden sonra Avukat Ali Türkmen başkanlığında kurulan siyasi parti.

Refah Partisi 19 Temmuz 1983'te kuruldu. Ancak MGK kurucu üyelerin büyük bir kısmını ve bu arada kurucu başkan Ali Türkmen'i veto etti. Bunun üzerine veto edilmeyen kurucu üyelerden Ahmet Tekdal 8 Ağustos'ta genel başkan seçildi. Ne var ki kurucular kadrosu yasaların öngördüğü süre içinde tamamlanamadığı için, parti 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılamadı. 12 Eylül döneminde kapatılan Milli Selamet Partisi'nin devamı niteliğinde olan ve o partinin oy tabanına yönelen Refah Partisi, örgütlenmesini tamamlayarak 25 Mart 1984'deki yerel seçimlere katıldı. Katıldığı bu ilk seçimde %5 oranında oy aldı.

6 Eylül 1987'de yapılan referandumla eski liderlere uygulanan siyasi yasaklar kalktı. Yasakların kalkmasıyla birlikte Eski Selamet Partisi Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan Refah Partisi genel başkanlığına seçildi. Bundan sonra RP girdiği her seçimden oylarını artırarak çıktı. 29 Kasım 1987'de yapılan erken genel seçimlerde %7,6 oranında oy

alan Refah Partisi, %10'luk seçim barajını aşamadığı için milletvekili çıkaramadı. 26 Mart 1987'de yapılan yerel seçimlerde oyların %9,8'ini alarak 5 il, 15 ilçe ve 45 beldede belediye başkanlıklarını kazandı. Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile birleşerek girdiği 20 Ekim 1991 erken genel seçimlerinde %16,38 oy alarak müttefikleriyle birlikte 62 milletvekilliği kazandı. MÇP ve IDP'ye mensup milletvekilleri kendi partilerine gidince Meclis'te 42 sandalyesi kaldı. RP, 4 Kasım 1992'de yerel ara seçimlerde %24,99 oy aldı. Ve İstanbul'da yeni kurulan 6 ilçeden 4'ünde belediye başkanlıklarını kazandı.

Refah Partisi esas oy patlamasını 27 Mart 1994 tarihinde yapılan yerel seçimlerde yaptı. RP bu seçimlerde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere 5'i büyük şehir, 27 ilde belediye başkanlığını kazandı. Oy oranını da %17,9'a çıkardı. 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan erken genel seçimlerde %21,38 oy oranıyla birinci parti oldu ve Meclis'te 158 milletvekilliği kazandı. RP, Ekim 1995'te DYP ile 54. Koalisyon hükümetini kurdu. RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan başbakan oldu. Hükümet 11 ay işbaşında kaldı. Refah Partisi daha hükümette iken Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Anayasa Mahkemesine kapatılması talebiyle dava açıldı. 7 ay süren yargılama 16 Ocak 1998'de tamamlandı. Anayasa Mahkemesi 2'ye karşı 9 oyla RP'yi kapattı. Kapatma

kararıyla birlikte genel başkan Necmettin Erbakan'ın da içinde bulunduğu 6 milletvekiline 5 yıl süreyle siyaset yasağı getirildi.

REFERANDUM:

Halkoyuna sunma; halkın görüşünü alarak uygulamayı bu sonuca göre belirleme. Bir ülke yönetiminin, önemli gördüğü siyasi, kültürel, iktisadi konularda bir karar alabilmek veya alınan bir kararın halk tarafından kabul edilip edilmediğini ortaya koymak için halkın oyuna başvurusu.

Yarı doğrudan demokrasilerde halkın yönetime katılmasını sağlayan yöntemlerden biri olan referandum yoluyla halk, hem yasama hem de anayasa yapma yetkisine katılmış olur. Referandum'un çeşitli türleri vardır. Zorunlu ve ihtiyari olanı en çok bilinen türü olmakla birlikte yasama veya yürütme referandumu ile anayasal referandum, danışmalı referandum, seçme, halk vetosu, halk teşebbüsü ve hakemlik gibi türleri de bulunmaktadır. Ayrıca referandum konusu olan şey önceden halkoyuna sunulabileceği gibi, halledildikten sonra, işin sonucu da referandum konusu yapılabilir. Zorunlu referandumda, anayasanın ve bazı önemli yasaların kanunlaşp kabul edilmesi, referandum yoluyla halk tarafından benimsenmesine bağlanmıştır. Bazı konularda ise hukuksal-siyasal sistem, referanduma gitme konusunda mecburiyet getirmemiş, yönetimin ihtiyarına bırakmıştır. Bu

tür referandumlara ihtiyarî referandum denmektedir.

Referanduma, ilk kez, 1830'da İsviçre'de başvurulmuştur. İsviçre'nin çeşitli kantonlarında zorunlu ve ihtiyari referandum şekillerine rastlanmaktadır. Çağımızda, genellikle kurucu meclislerce hazırlanan yeni anayasaların kabulü referandum yoluyla gerçekleşmektedir. 1919'da Weimar Anayasası için Almanya'da referandum yapılmıştır. Fransa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa Cumhuriyeti için teklif edilen anayasa 1948 referandumu ile reddedilmiştir. Yine aynı ülkede beş ay sonra referandum yoluyla bir başka anayasa kabul edilmiştir. Türkiye'de 1961 Anayasası, kurucu meclis tarafından yapıldıktan sonra halkoylamasına sunulmuş ve kabul edilmiştir. Aynı şekilde 1982 Anayasası da referanduma sunulmuş ve 7 Kasım 1982'de kabul edilmiştir. 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi ile 1980 öncesi siyasi kadrolara getirilen yasakların kaldırılması için de 6 Eylül 1987'de referanduma gidilmiş ve az bir farkla yasağın kaldırılması mümkün olmuştur. Türkiye'de yapılan dördüncü, "hayır" sonucu çıkan ilk referandum 25 Eylül 1988'de yapıldı. Yerel seçimlerin bir yıl erkene alınması için yapılan bu oylamada %65 hayır oyu çıkmıştır. Siyasi tarihimizin beşinci referandumu 21 Ekim 2007 tarihinde yapılmış, milletvekili seçimlerinin beş yerine dört yılda bir yapılması ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gibi anayasa de-

ğişiklikleri halkoyuna sunulmuş ve kabul edilmiştir. Altıncı referandumumuz 12 Eylül 2010 tarihinde yapılmış ve 26 maddelik bir değişikliği içeren paket %57,89 evet oyu olarak kabul edilmiştir. (Bkz: Halkoylaması)

REFORM:

İslahat. Yeniden biçimlendirme. Bir sistem, kurum veya yapının zor ve tehdit edici yöntemlere başvurmadan, mevcut kuramsal yapının dışına taşmadan, meşru düzenlemeler yoluyla iyileştirme ve değişim öneren siyasi hareket.

REFORMCULUK:

1- Var olan kurumsal yapı içinde kararlar siyasal, ekonomik ve toplumsal reformların yasal yöntemlerle gerçekleştirilmesi.

2- Katı bir doktrini olan bazı partilerde ortaya çıkan ve bu doktrini yeni şartlara uydurmak amacını güden eğilim.

REİS:

Başkan. (Daha çok belediye başkanları için kullanılır.)

REİSİCUMHUR:

Bkz: Cumhurbaşkanı.

REJİM:

Yönetim tarzı. Belirli bir ideolojiye bağlı hükümet yönetimi. Demokratik rejim, totaliter rejim, cunta rejimi gibi... Rejim değişimleri hükümet darbeleri ve devrimlerle olur.

REJYONALİZM:

Bölgecilik. Yöneticilerin bir ülkeyi meydana getiren bölgelerden bazıla-

rına karşı haksızlık derecesinde yaptırım ve kaynak aktarmada aşırı ilgi göstermeleri

REKABET:

Aynı amaca ulaşmak isteyenlerin aralarında yaptıkları mücadele.

RENKSİZ:

Hiçbir özgün yanı bulunmayan, silik fikir ya da kişi.

RESMİ:

Meşru makam tarafından yapılan, emredilen, ya da ilan edilen herşey.

RESMİ GAZETE:

TBMM hükümeti tarafından 7 Ekim 1920 gününden itibaren Ankara'da yayınlanan gazete. Meclis'te kabul edilen yasaları, hükümetçe çıkarılan karar, yönetmelik ve tüzükleri, çeşitli yargı organlarının kararlarını, kamu kurumlarına ilişkin atama, azil, v.b. olayları duyurmak amacıyla yayınlanan gazetenin çıktığı ilk tarihteki adı Ceridei Resmiye idi. Daha sonra yayınına bir süre ara verilen gazete, 13 Eylül 1923'te Resmi Ceride, 17 Aralık 1927'den başlayarak da Resmi Gazete adını aldı. Gazetenin düzenli çıkarılması 1925'te Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındaydı. 1927 ortalarında bu görev Başbakanlığa bağlı Müdevvenat Umum Müdürlüğü'ne, sonraki yıllarda da Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne verildi. 21 Haziran 1970'ten beri pazar günleri de yayınlanan gazetenin gerektikçe mükerrer baskıları da yapılmaktadır.

RET CEPHESİ:

Mısır'ın İsrail ile barış siyasetine karşı çıkan Arap ülkelerinin oluşturduğu grup. 2-5 Aralık 1977'de yapılan Trablusgarp Konferansı sırasında kurulan ve Libya, Cezayir, Suriye, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nden oluşan Ret Cephesi, Camp Davit Antlaşmaları ve Mısır-İsrail barış antlaşmasının imzalanmasından sonra hemen hemen tüm Arap ülkelerinin Mısır'a karşı belirlenen siyasi ve iktisadi yaptırımları benimsemelerini sağladı.

REVİZYON:

Bir siyasal öğretiyi, bir uygulaması, bir sistemi ortaya çıkan yeni durum ve şartlar doğrultusunda yenisinden geçirme.

REVİZYONİZM:

Siyasal doktrinlerin temellerinin yeniden tartışmaya açılmasını savunan tutum, öğreti. Revizyonizmi genellikle Marksist, ya da sosyalistlerin birbirleriyle tartışmalarında kullandıkları görülür. Rosa Luxemburg ya da Troçki gibi solcu düşünürler, Lenin'in komünist devrimine alternatif yöntemler ileri sürdükleri için revizyonist olmakla suçlanmışlardır. Marksizmin çoğu türleri de bu yolla revizyonizmle suçlanabilir. Dolayısıyla terim oldukça değer yüklü ve seçici bir kavram özelliğine sahiptir. Marksist olmayan yazarlar, kavramı, sonradan çıkma herhangi bir alternatif teoriyi tanımlamak amacıyla kullanırlar.

REY:

Bkz: Oy.

RIZA:

Siyasal doktrinler tarihinde, yenilen yenilen taraf arasında ya açıkça ve isteyerek ya da istemeyerek yapılan anlaşma.

RİCAL:

Siyasi hayatı yönelten başlıca devlet adamlarına verilen ad.

ROMANTİZM:

Toplum yönetiminde gerçeğe ait incelemeleri bir yana bırakarak duygu ve heyecan taşkınlığını ön plana alma.

ROTARY KULÜBÜ:

Ticaret ve sanayi alanında güven ve dayanışma idealini hâkim kılma-yı amaç edindiği söylenerek kurulan beynelmilel Yahudilik'in kontrolü altında bulunan masonik örgüt. Rotary ismi, dönme, nöbetleşe, sırayla yapma anlamına gelen "rotation" kelimesinden alınmıştır. Üyeleri yakalarında yuvarlak, yıldızlı bir rozet taşırlar. Rotary Kulüpleri ilk olarak 1905 yılında Amerika'da kuruldu. Sonra İngiltere'de ve bazı Avrupa ülkelerinde, daha sonra da dünyanın birçok ülkelerinde şubeler açtı. Bu örgütün Mısır, Ürdün, Tunus, Cezayir, Libya, Fas ve Lübnan gibi Arap ülkelerinde de şubeleri bulunmaktadır. Ayrıca İsrail'de de bir şubesi vardır. Ortadoğu Rotary Kulüplerinin merkezi Beyrut'tadır. Türkiye'deki çalışmaları ise 1980 sonrasında geniş bir sahaya yayılmıştır.

Mason teşkilatları ve Rotary Kulüpleri arasında düşünce, üyelik ve örgüt çalışmaları gibi konularda büyük benzerlikler vardır. Her ikisi de eşitlik, kardeşlik ve insanlığın birliği gibi yıldızlı sloganların arkasına sığınır. Aslında tek amaçları milletler arasındaki kültür farklılıklarını eritip insanları tek tip haline getirmektir. Rotary ve benzeri kulüpler, masonların yönetimleri altında olmalarından dolayı, masonlarla birlikte teorik ve pratik olarak beynelmilel Yahudilikle bağlıdır. Yeni bir Rotary şubesinin açılabilmesi için milletlerarası örgütün onayından geçmesi ve daha önceden kurulmuş bir büronun kontrolü altında olması şarttır.

RÜŞVET:

Bir kimseden bir şey koparmak için, ona el altından verilen mal veya para. Rüşvet, bir toplumda ahlaki değerlerin sarsıldığının, iktisadi ve hukuki dirliğin bozulduğunun başlıca işaretlerindendir.

Türk Ceza Kanunu, rüşvet alma ve rüşvet vermeyi sayarken, rüşvet alma suçunun ancak bir memur tarafından işlenebileceğini belirtir. Ceza uygulamasına göre, memur sayılan birinin, yapmak zorunda olduğu bir işi yerine getirmek için maddi çıkar sağlaması rüşvet sayıldığı gibi; yasal olarak yapmaması gereken bir işi maddi çıkar karşılığı yapması da rüşvet suçu sayılır. Yasada rüşvet suçu adi ve ağır olmak üzere iki türdür. Adi rüşvet, memurun yasa gereği yapmak ya da kaçınmak (yap-

mamak) zorunda olduğu bir iş konusunda maddi yarar sağlamasıdır. Bu durumda rüşvet alan memur 4 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Ağır rüşvet ise memurun yapmak zorunda olduğu işi yapmamak, ya da yapmamak zorun-

da olduğu bir işi yapmak için maddi çıkar sağlamasıdır. Bu suç, 5 yıldan 12 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Memura ayrıca sağladığı menfaatin beş misli ağır para cezası verilir.

-S-

SAADETLÜ:

Osmanlı devleti döneminde albay ile korgeneral rütbeleri arasındaki subaylara ve bu makamlara denk seviyede görev yapan sivillere verilen unvan.

SAADET PARTİSİ:

Refah Partisi'nden sonra Fazilet Partisi'nin kapatılması üzerine "Milli görüş" akımına mensup politikacılar tarafından 20 Temmuz 2001'de kurulan siyasi parti.

Partinin kurucu genel başkanı Recai Kutan'dır. SP, 3 Kasım 2002 seçimlerinde % 2,4 oy alarak meclis dışında kaldı. Partinin 11 Mayıs 2003'te yapılan kongresinde genel başkanlığa Necmettin Erbakan seçildi. Ancak 29 Aralık 2003'te Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Erbakan'ın kesinleşmiş hapis cezası nedeniyle parti üyeliğinden ayrılmasını istedi. Erbakan

30 Ocak 2004'te parti üyeliğinden ve genel başkanlıktan istifa etti. Yerine tekrar Recai Kutan getirildi. 2004'teki yerel seçimlerde %4,77, 2007 genel seçimlerinde %2,34 oy aldı. 26 Ekim 2008'de yapılan 3. Büyük Kongrede Numan Kurtulmuş genel başkanlığa seçildi. Numan Kurtulmuş, 1 Ekim 2010'da Saadet Partisinden istifa etti. 17 Ekim 2010'da Necmettin Erbakan yeniden genel başkan seçildi. 27 Şubat 2011'de Erbakan vefat etti. Onun vefatından sonra Mustafa Kamalak genel başkanlığa getirildi. 2011 seçimlerinde %1,24 oy alarak dördüncü parti oldu.

SABIK:

Bir makamda daha önce bulunmuş olan; eski, önceki. (Sabık başbakan)

SABİKA:

Geçmişte işlenmiş ve hükme bağlanmış suç.

SABOTAJ:

Bir işi bozmak, engellemek; bir şeyi yıkmak veya tahrip etmek amacıyla yapılan hareket. Askerî sabotaj TCK'nun 131. maddesinde düzenlenmiş bir suçtur. Bu suç, Türkiye ile savaş halinde olan bir devlet yararına işlenirse ya da devletin savaş hazırlıklarını veya savaş gücünü veya askeri hareketlerini tehlikeye düşürürse suçluya ölüm cezası verilir.

SADABAT PAKTI:

Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937'de imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşması. Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa coğrafyasında meydana gelen siyasi değişiklikler ve kampaşma belirtileri, Ortadoğuda bir güç birliğinin oluşturulmasını zorunlu kılmıştı. Adını, İran Şahı'nın Tahran yakınlarındaki yazlık sarayından alan antlaşma, dört Müslüman ülke arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözömlenmesine, bölgede barışın ve karşılıklı güvenin sağlanmasına imkan verdi. Ayrıca Türkiye, paktı imzalayan öteki ölkeler arasında hakem olarak yerini almakla, aktif bir siyasal görev üstlenmiş oldu. Sadabat Paktı, 1979'da İrandaki İslami rejim, paktı feshettiğini ima edene kadar hukuki varlığını sürdürdü.

SADARET:

Osmanlı devleti döneminde sadrazamlık makamı ve sadrazamların görev yaptıkları bina.

SADRAZAM:

Osmanlı devleti döneminde hükü-

met başkanının resmî unvanı. Fatih Kanunnamelerinde belirtildiğine göre sadrazamlara yazışmalarda ve protokol sırasında ayrıca "sadr-ı âli", "sahib-i devlet", "vekil-i mutlak", "düstur-u ekrem", "nizam-ül alem", "celis üs saltanat", "zat-ı âsafi" gibi ünvanlarla da seslenilirdi. Osmanlı siyaset tarihinde sadrazam unvanı 1838, 1878 ve 1879 yıllarında üç kez başvekil olarak değıştirildi. Bu değışim ilkinde 440 gün, ikincisinde 114 gün, üçüncüsünde de yaklaşık 3,5 yıl sürdükten sonra yeniden sadrazamlık unvanına döndü.

Osmanlı devletinde 111 Türk, 33 Arnavut, 24 Kafkas, 20 Slav, 5 Rum, 3 Arap, 2 Latin, 2 Ermeni ve 15'i de milliyeti belirsiz devşirme olarak toplam 215 kişi sadrazamlığa getirildi. Osmanlı siyaset tarihinde yinelemeler dışında en uzun süre bu görevde kalan devlet adamı aralıksız 19 yıl sadrazamlık yapan Çandarlı Ali Paşadır. Zurnazen Mustafa Paşa'ninkî 4 saat süreyle en kısa süreliisidir. Osmanlı devletinde 1323 yılında Alaattin Paşa ile başlayan 599 yıllık Sadrazamlık unvanı, 1922 yılında Ahmet Tevfik Paşa Hükümetinin istifasıyla son bulmuştur.

SAĞ:

Sol ile karşılaştırmalı olarak kullanılan ve köklü yenilikler karşısında mevcut yapının korunmasından yana siyasal ideolojileri ifade eden terim. Siyaset alanında "sağ" kelimesi ilk kez Fransa'da Kurucu Meclis'in 11 Eylül 1789 tarihli oturumun-

da kullanıldı. Siyasal anlaşmazlıklar, bu meclisin söz konusu toplantısında tarafların oturdukları yerlerin ayrılmasıyla biçimsel bir görünüm kazandı. Buna göre güçlü bir krallık yönetiminden yana olanlar, başkalarının sağına oturdular. Bir süre meclis salonunun topoğrafik bölümlerini ifade eden "sağ yan" ve "sol yan" deyimleri, çok geçmeden görüş farklılıklarını ifade etmeye başladı. Duruma göre, ağırlık merkezi birçok kez yer değiştirdi. Eskilerin yanı sıra yeni sağlar ortaya çıktı ya da eskiden sol sayılan görüşler sağa geçti. Örneğin liberalizm ve radikalizm için durum böyle oldu. Zamanla sağ ve sol kavramları Fransa'nın sınırlarını aşarak tüm dünyaya yayıldı. Merkezdeki ideolojik gruplaşmaların en belirgin ifade tarzı oldu. Sağ grubun görüşlerini benimseyenlere sağcı, sol grubun görüşlerini benimseyenlere de solcu denilmektedir.

SAĞCI:

Bkz: Sağ

SAĞLIK BAKANLIĞI:

Ülkenin genel sağlık sorunlarıyla uğraşmak, halka bu konularda gerekli hizmeti vermek amacıyla kurulmuş bakanlık. İlk defa 1936 yılında kurulan Sağlık Bakanlığının hukuki statüsü, 13 Aralık 1983 tarih ve 181 sayılı kanun hükmünde kararnameyle bugünkü biçimini almıştır.

SALDIRGANLIK:

Uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde öncelikli olarak silahlı güce

başvurmayı savunan öğretisi ya da tutum.

SALDIRMAZLIK PAKTI:

Adem-i tecavüz anlaşması. İki ya da daha fazla devletin birbirlerine karşı saldırı yada tecavüzde bulunmayı, anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümlemeyi taahhüt ettikleri anlaşma.

SALMA:

Köy işlerinin yapılabilmesi için Köy İhtiyar Heyeti kararıyla toplanan para.

SALTANAT:

Devletin tek kişinin iktidarı altında olması ve idarenin babadan oğula geçmesi esasına dayanan yönetim şekli. Hükümdarlık. Tarihimizde Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadar kurulan hemen hemen bütün Türk devletleri saltanat esasına dayanıyordu. Osmanlı devletinde de idare babadan oğula geçen bir yapıya sahipti. 1909'da ilan edilen İkinci Meşrutiyetle birlikte saltanat makamı yetkilerini ve siyasal gücünü önemli ölçüde yitirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ekim 1922 tarih ve 307 sayılı kararıyla saltanat makamı kaldırılırken, 308 sayılı kararıyla Türkiye'nin saltanat yerine bir halk hükümetinin yönetimini benimsediği açıklandı.

SALT ÇOĞUNLUK:

Mutlak çoğunluk. Bir oylamada ya da sayımda oyların yarısından bir fazlasıyla sağlanan çoğunluk. TBMM'nin toplantı yeter sayısını düzenleyen

1982 Anayasasının 96. maddesine göre, "Anayasada başkaca bir hüküm yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin fazlasından az olamaz; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz."

SANAYİ DEVRİMİ:

Makina üretimine geçişin başlangıcı olan 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayıp, kısa sürede Avrupa'ya yayılan ve Avrupa'yı dünya siyaset dengesinde ön plana çıkaran üretim teknolojisindeki köklü dönüşüm hareketi.

SANAYİLEŞME:

Sanayinin hızlı ve eksiksiz gelişmesi, teknolojik düzeyin yükselmesi ve sanayi sektörünün ekonomideki ağırlığının artması süreci.

SANAYİLEŞME POLİTİKASI:

Ülkenin sanayi ağırlıklı üretime geçebilmesi için gerekli araçlar ve önceliklerin belli bir düzen içinde belirlendiği politika.

SANAYİ TOPLUMU:

Ekonomisi sanayiye dayalı, milli bir devlete sahip, nüfusunu önemli bir oranı kentleşmiş, okuma-yazma oranı yükselmiş, geçim ekonomisi yerine pazar ekonomisinin egemen olduğu, toplum biçimi.

SANCAK:

Osmanlı devletinde eyalet ile kaza arasında yer alan yönetim birimi. Önceleri sancakbeyi adını taşıyan asker-yöneticiler tarafından idare edilen sancaklar, 1837'den sonra liva adıyla anılmaya başlanmış ve mutasarrıf adlı sivil yöneticilerin yönetimine bırakılmıştır.

SANDALYE:

Siyasi partilerin Meclis'te sahip oldukları üyelik.

SANDALYESİZ BAKAN:

Bakanlık sıfatına sahip olmakla beraber, hiçbir bakanlık makamının başında bulunmayan kişi.

SANDIK:

Genel veya yerel seçimlerde seçmenlerin içine siyasi tercihlerini belirten oy pusulalarını attıkları kapalı büyük tahta kutu.

SANDIK ALANI:

Seçim sandığının, kapalı oy verme bölümünün ve sandık kurulunun bulunduğu yerin yüz metre uzaklığı içinde kalan çevre. Mevcut seçim yasası, sandık alanında sandık kuruluyula, seçmenlerden ve kendisine yetki verilmiş olanlardan başka kimsenin bulunamayacağını belirtmiştir.

SANDIK KURULU:

Seçim bölgesine konacak her sandık için kurulan ve bir başkanla altı asıl ve altı yedek üyeden oluşan kurul. Sandık kurulları, ilçe seçim kurulları tarafından oluşturulur. Başkan ve üyeleri göreve başlamadan önce ye-

min ederler. Sandık kurullarının, sandık alanı içinde seçimin düzenli geçmesini sağlamak, sandığa atılmış oy pusulalarını saymak, sonuçları tutanağa geçirmek gibi görevleri vardır.

SANDIK SEÇMEN LİSTESİ:

Aynı sandık bölgesinde oturan seçmen kütüğünde yazılı seçmenlerin, seçmen kütük numaralarının ve gerekli nüfus bilgilerinin soyadı sırasına göre yazılmış olduğu liste. Sandık seçmen listeleri, seçim gününden 120 gün önce, seçmen kütüğünde kesinleşmiş bilgilere dayanılarak çıkarılır. Ve ilgili muhtarlıklara seçimden 20 gün önce gönderilir. Muhtarlıklardaki seçmen sandık listelerini seçmenler seçimden önce inceleyip varsa gerekli düzeltmelerin yapılmasını isteyebilir.

SAN REMO KONFERANSI:

Versay Antlaşmasının yürürlük şartlarını konuşmak, Ortadoğudaki mevcut coğrafyayı incelemek ve özellikle Türkiye ile yapılacak Sevr Antlaşmasını hazırlamak üzere Fransa, İngiltere ve İtalya hükümet başkanları ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinden oluşan müttefik konseyini biraraya getiren 19-26 Nisan 1920 tarihli konferans.

SANSÜR:

Mevcut sistem ve iktidar ilişkilerine zarar vereceği düşünülen her türlü iletişim aracının denetim altına alınması. Bu denetimi iletişim organlarının kendi kendilerine yapmalarına ise otosansür denir.

SARAY:

Devlet başkanının, hükümdarın oturduğu büyük ve görkemli yapı.

SARI SENDİKACILIK:

İşçilerin haklarını korumak amacıyla kurulmasına rağmen tam tersi bir işlev görerek, el altından işverenle işbirliği yapıp işçiler aleyhinde faaliyet gösteren sendikacılık türü.

SAVAŞ:

Devletlerin ve siyasal grupların, aralarındaki anlaşmazlıkları diplomatik ve diğer barışçı yollarla çözemedikleri zaman başvurdukları silahlı mücadele. Uluslararası hukukta ise savaş, iki ya da daha fazla devlet arasındaki silahlı mücadeledir. Bu mücadele, savaşan devletler arasındaki ilişkiler bütününde olduğu kadar, onların üçüncü devletlerle ilişkilerinde de özel kuralların uygulanmasını gerektirir.

Uluslararası hukuka göre savaş, gerekçeli bir savaş bildirimi ile başlar ve ilke olarak savaş durumuna son veren bir barış antlaşmasıyla sona erer. En az iki devlet arasındaki silahlı mücadele haline sıcak savaş, hasım ülkeler arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan, sıcak çatışmaya varmaksızın uzun süre devam eden düşmanlık ya da gerginlik durumuna da soğuk savaş denir.

SAVAŞ HALİ:

Uluslararası hukukta, savaşın ilanından itibaren geçerli olan hukuki durum. Savaş hali durumunda diplomatik ilişkiler otomatik olarak ke-

silmekte, devletlerarasındaki anlaşmalar geçersiz sayılmakta veya uygulama imkanı kalmamaktadır. İç hukukta; bir hükümetin kendisine karşı ayaklanan bir gruba savaş yasalarını uygulayacağını belirtmesiyle ortaya çıkan durum. Savaşa girilmesiyle birlikte ülkede uygulanan olağanüstü yönetim usulü.

SAVAŞ HUKUKU:

Savaşın tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı durumlarda yol açacağı zararların azaltılmasını amaçlayan uluslararası hukukun bir alt dalı. Devletler arasındaki tüm çatışmalar bir savaş değildir. Savaş hukukunun geçerli olabilmesi için, devletlerin silahlı kuvvetler aracılığıyla bir çatışma içinde olmaları gerekmektedir. Savaş hukukunda uygulanan kuralların bir kısmı teamülü bir nitelik taşıırken bir kısmı da çok taraflı uluslararası antlaşmalarla belirlenmiş durumdadır.

SAVAŞ SUÇLARI:

Savaşta, savaş hukuku kurallarının çiğnenmesi ile ortaya çıkan suçlar. Uluslar arası hukuka göre, savaş hukuku kurallarına uymayanlar ya kendi ülkeleri ya da haksızlığa uğrayan devlet tarafından cezalandırılabilirler. Uygulamada cezalandırılanlar genellikle mağlup tarafın üyeleri olmaktadır.

SAVUNMA VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ANTLAŞMASI:

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 29 Mart 1980'de imzala-

nıp 11 Aralık 1980'de yürürlüğe giren ve muhtevası açıklanmayan antlaşma. Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın temeli, iki devlet arasında 1954'ten itibaren imzalanan çeşitli ikili antlaşmaları birleştiren 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Antlaşması'dır. Bu gizli antlaşma, 1974 Kıbrıs Barış Harekatından sonra ABD'nin antlaşma hükümlerine aykırı olarak Türkiye'ye ambargo uygulaması üzerine Türkiye'deki ABD üslerinin kapatılmasıyla sona erdi. Ambargonun 26 Eylül 1978'de kaldırılmasından sonra SEİA imzalandı. 5 yıl süreli olarak imzalanan ve hükümleri gizli tutulan antlaşma, 1987'deki karşılıklı mutabakat mektubu ile 1990'a kadar uzatıldı. Bugüne kadar da birer yıl uzatılarak devam etti.

SAYGINLIK:

Prestij. Başkaları tarafından önemsenme, saygı görme, değer verilme.

SAYIM:

Ülkedeki nüfusun miktar ve niteliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan sayım işlemi. Nüfus sayımı, bir ülkede yaşayanların sayısını; doğum, ölüm, askerlik, evlilik v.b. kişisel durumlarını ve bunlara ilişkin değişiklikleri belirlemek amacıyla yapılır. Türkiye'de nüfus sayımıyla ilgili hükümler, 7 Temmuz 1939 tarih ve 3705 sayılı Nüfus Yazımı Deneme Kanunu ile düzenlenmiştir. Nüfus sayımı yaptırma yetkisi İçişleri Bakanlığına aittir. Bakanlık bu yetkisini

Devlet İstatistik Enstitüsü eliyle kullanılır.

SAYIŞTAY:

Genel ve katma bütçeli kuruluşların gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli anayasal mali denetim organı.

SEÇİM:

Kamu işlerinin yapılabilmesi için vatandaşların kendi içlerinden bu işe talip olan kişiler arasında yaptığı tercih. Siyaset biliminde halk egemenliği görüşünden yana olanlara göre her fert, iktidarın bir parçasının sahibi olarak, iktidarı doğrudan doğruya kullanır. Bu durumda yurttaş kitlesi kendi başına yasama, yürütme ve yargı gibi, iktidarın üç temel fonksiyonunu yerine getirir. Bu, doğrudan demokrasi olgusudur. Artan nüfus ve buna bağlı olarak seçmen sayısı ile birlikte bu fonksiyonların yerine getirilişinin güçleşmesi ve giderek imkansız hale gelmesi üzerine yurttaşlar kendilerini temsil edecek kişileri seçimle belirlemeye başladılar. Ulusal egemenlik görüşüne göre ise iktidar kolektif, bölünemez ve soyut bir varlık olarak, "ulus"un elindedir. Bu görüşte ulusal iradenin ortaya çıkarılmasına imkan veren bir yöntemin bulunması söz konusudur. En iyi yöntemin seçim olduğu belirlendi; ama o da değişik bir anlam kazandı. Seçim,

bir yandan artı her yurttaş için bir hak değil, yalnızca bir fonksiyon sayılmaya başlanırken, öte yandan her yurttaşın ulusal iradeyi açıklamanın bir aracı olduğu kabul edildi. Ulusal iradeyi yurttaşların seçtiği vekillerin temsil ettiği anlayışı temellendi. Temsilcilerin yurttaşlardan bağımsız olduğu kabul edildi. Bu da temsili demokrasi kavramını doğurdu. Temsili demokrasilerin tümünde, yasama işlevini kullanacak kişiler seçimle belirlenir; yürütme ve özellikle de yargı işlevini kullanacak kişilerin belirlenmesindeyse seçim çok az kullanılan bir yöntemdir. Türkiye'de siyasal nitelikteki seçim, milletvekili seçimiyle belediye ve muhtarlık gibi yerel yönetim organları seçimlerini kapsar. Seçimleri düzenleyen başlıca yasalar şunlardır: 26 Nisan 1964 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, 18 Ocak 1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, 26 Ocak 2012 tarih ve 6271 sayılı Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu.

Türkiye'de milletvekilleri dört yıllık bir süre için, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, muhtarlar, ihtiyar heyetleri yıllık süre için seçilirler. Türkiye'de seçimler serbest, eşit, tek dereceli genel ve gizli oy esaslarına göre ve yargı denetiminde yapılır. Her türlü seçim işleri için yapılacak

giderler, genel bütçeden ödenir. Bunun için gerekli ödenek, Adalet Bakanlığı bütçesi içinde gösterilir. Bu ödeneğin harcanmasında ita amiri, Yüksek Seçim Kurulu başkanıdır. Yerel yönetim organlarından il genel meclisi ve belediye meclis üyelikleri için yapılan seçimlerde onda birlik baraj uygulamalı nisbi temsil sistemi, belediye başkanlığı seçiminde ise çoğunluk sistemi uygulanır. İl genel meclisi üyeleri için, her ilçe bir seçim çevresidir. Belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri seçimi için her belde, yani belediye sınırları içinde kalan yerler, bir seçim çevresidir.

SEÇİMBİLİM:

1950'li yıllardan sonra, siyaset biliminin bir alt dalı olarak gelişen ve seçim sistemleri, siyasal katılım, oy hakkı, seçim tahminleri, seçim problemleri ve seçim-toplum ilişkilerini inceleyen disiplin.

SEÇİM BÖLÜMÜ:

Nisbi temsil sisteminde bir sandalyeyi kazanma hakkını veren oy sayısı. Bu sayı, kullanılan oy sayısının, sandalye sayısına bölünmesiyle elde edilir.

SEÇİM EKONOMİSİ:

Seçimle işbaşına gelen hükümetlerin seçim öncesi dönemlerde, seçmen çoğunluğunun desteğini sağlamaya yönelik olarak ekonomik faaliyetleri canlandırıcı, alım gücünü artırıcı politikalar uygularken; seçim sonrası dönemlerde bunun tersine daraltıcı, kemer sıkmaya yönelik ekonomi politikaları uygulamaları.

SEÇİM SİSTEMLERİ:

Yönetilenlerin, yöneticileri nasıl seçeceklerini düzenleyen kurallar, seçimle ilgili kurumlar ve teknikler bütünü. Diğer alanlarda olduğu gibi, seçim sistemleri de toplumsal siyasal yapılara göre farklı biçimler almışlardır. Sosyalist yönetimlerin örgütlenmeleri ve kurumlaşmaları seçime farklı bir boyut ve yorum getirmiş ve temsili demokrasilerdeki seçim biçimleri eleştirilmiştir. Ne varki sosyalist sistemlerdeki seçim, temsili demokrasilerdeki seviyeye bile erişememiş, sadece bir "plebisit" niteliği taşımıştır. Öncelikle seçim sistemlerini tek dereceli ve çift dereceli olmak üzere ikiye ayırmak gerekir. Temsili demokrasilerin ekseriyetinde uygulanan tek dereceli seçimlerde, yönetilenler doğrudan yöneticileri seçme imkânına sahiptirler. Yönetilenler oy kullanırlarken yönetici adayları arasında tercih yapma ve doğrudan adaya veya partiye oy vermeye çalışmaktadırlar. Çift dereceli seçim sisteminde ise yönetilenler, yöneticileri seçecek olan delegeleri seçmekte ve seçilen bu delegeler ikinci derecede yöneticileri seçmektedirler. Tek dereceli seçimde dolaysız (doğrudan), çift dereceli seçimde dolaylı oylama söz konusudur. Esas itibarıyla seçim sistemleri iki temel gruba ayrılır: Çoğunluk sistemi ve nisbi temsil sistemi.

Çoğunluk Sistemi: Yönetilenlerden, bir seçim bölgesinde en fazla oy alanın yönetici seçildiği sistemdir. Uygulamada farklı şekiller gösterir. Tek

isim yönteminde, sadece bir temsilcinin seçileceği bir seçim bölgesinde en fazla oy alan, yönetici seçilecektir. Liste yönteminde ise birden çok temsilcinin yönetici seçileceği bir seçim çevresinde, en fazla oy alan liste (parti) seçimi kazanmaktadır. Tek isim yönteminde aday, liste yönteminde parti oylanmaktadır. Bir seçim bölgesinden sadece bir temsilcinin seçildiği çoğunluk sistemine dar bölge çoğunluk sistemi, birden çok temsilcinin seçilebildiği çoğunluk sistemine de geniş bölge çoğunluk sistemi adı verilmektedir. Çoğunluk sistemi üç farklı biçimde uygulanır. Biri, oylanan aday veya listenin, geçerli oyların yarısından bir fazlasını alması şeklindeki mutlak çoğunluk, tek isim veya liste yöntemidir. Bu yöntemin cari olduğu seçim sistemlerinde adaylar, genellikle birinci turda oyların mutlak çoğunluğunu toplayamadıklarından ikinci tura geçilmektedir. İkinci yöntem, aday ve listenin oyların nisbi çoğunluğu alması yöntemidir. Bu yönetimin uygulandığı seçim sistemlerinde birinci turda seçim sonuçlanmaktadır. Bu bakımdan bunun uygulanması kolay ve masrafi azdır. Üçüncü yöntem, tercihli oy yöntemi olup seçmenlerin, seçime katılan adaylar arasındaki bir tercih yaparak o seçim bölgesinden çıkacak temsilci kadar adı işaretlemeleri şeklinde olmaktadır. Okuma ve yazmanın düşük olduğu toplumlarda bu yöntemi uygulamak çok zor olmaktadır.

Nisbi Temsil Sistemi: Seçime katılan partilerin, yönetilenlerden aldıkları oy oranında temsilci çıkarmalarına imkan veren sistemdir. Çoğunluk sistemine karşılık adalet ilkesini ön plana çıkartmaktadır. Nisbi temsil, ancak liste yöntemiyle uygulanabilir. Dolayısıyla tek temsilcinin seçileceği dar bölge sistemi uygulanamadığından, birkaç temsilcinin seçileceği geniş bölge sisteminin uygulanması zorunludur. Geniş seçim çevresinde birkaç temsilci seçileğinden, adayların partilerin listelerine girmeleri gerekmektedir. Listelere giren yönetici adaylarının, partilerin aldıkları oylara göre seçimi kazanmaları farklı yöntemlerle tayin edilmektedir. Türkiye’de 1943 yılından sonraki çok partili döneme kadar yapılan seçimlerde, Birinci Meşrutiyet döneminde çıkarılmış “İntihab-ı Mebusan Kanunu”na göre iki dereceli ve çoğunluk esasına dayalı ve çeşitli değişikliklerle uygulanmış olan bir yöntem izlenmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk seçim kanunu 14 Aralık 1942 tarihinde kabul edilen 4320 sayılı “Mebus Seçimi Kanunu”dur. Bu kanuna dayanılarak yapılan 1943 seçimleri de tek partili siyasi hayatın son seçimi olmuştur. 1946 tarihinde yapılan çok partili siyasi yaşamın ilk seçiminden hemen önce çıkarılan 4918 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”yla iki dereceli seçim sistemi yerini tek dereceli seçim sistemine bırakmıştır. 1950 yılında özellikle seçim güvenliği sorununa karşı çıkara-

rılan 5545 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu", çeşitli teknik düzenlemelerle 1960 askeri müdahalesine kadar kullanılmıştır. Bu tarihte feshedilen parlamentonun görevlerini Milli Birlik Komitesi devralmıştır. Bu komite, 13 Aralık 1960'ta kabul ettiği yasa ile Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinden oluşan bir Kurucu Meclis kurulmasını öngörmüştür. Bu meclisin hazırladığı anayasa 1961'de halkoyuna sunularak kabul edilmiştir. 1961 Anayasasına göre TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki meclisten oluşmaktadır. Seçim sistemleri ayrıca çıkarılan seçim yasalarıyla düzenlenir. Bu sistem, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar uygulanmıştır. Bu müdahale sonucu kurulan Danışma Meclisi içinden seçilen Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan Anayasa Tasarısı, Milli Güvenlik Konseyi'nce bazı değişiklikler yapılmak suretiyle 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunulmuş ve kabul edilmiştir. Buna göre TBMM yalnız Millet Meclisinden oluşmaktadır. (Bkz: Çoğunluk Sistemi, Nisbi Temsil Sistemi, Meclis, Parlamento, Anayasa, Milletvekili)

SEÇKİN:

Bkz: Elit.

SEÇMEN:

Seçimlerde oy kullanarak yöneticileri seçme yeterliliğine sahip kimse. 1982 Anayasasının seçmen yaşını düzenleyen 67. maddesi 23 Temmuz 1995

tarihinde değiştirilerek seçmen yaşı 18'e indirilmiştir. Buna göre seçimlerin ve halkoylamasının yapıldığı yılda ay ve gün hesabına bakılmaksızın 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Bu hak ayrıca Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un 6. maddesinde düzenlenmiştir. Aynı yasanın 7. maddesinde oy kullanamayacak olanlar şu şekilde belirtilmiştir:

- 1- Silah altında bulunan erler, onbaşılar ve kıta çavuşları,
- 2- Askeri öğrenciler,
- 3- Ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklu olarak bulunanlar. Yasanın 8. maddesi de kısıtlı olanlar ve kamu hizmetinden yasaklı olanlar.

SEFERBERLİK:

Devletin tüm güç ve kaynaklarının öncelikle askeri güç olmak üzere, savaş ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması, toplanması ve kullanılmasına ilişkin bütün etkinliklerin uygulandığı, hak ve özgürlüklerin kısmen ya da tamamen sınırlandırıldığı olağanüstü durum. Seferberlik ilanı, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması ya da devletin iç ve dış güvenliğinin tehlikeye düşmesi durumunda Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından verilir. Bu konuda Milli Güvenlik Kurulu'nun da görüşü alınır. Kararda seferberlik uygulamasının başlayacağı gün ve saat belirtilir.

Bu karar, Resmi Gazete'de yayınlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Bakanlar Kurulu, seferberlik ilanından sonra gerekiyorsa sıkı yönetim ilan edebilir. Seferberlik halinin kaldırılması da gene Bakanlar Kurulu kararına bağlıdır.

SEFİR:

Bkz: Elçi.

SEİA:

Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın kısa yazılışı.

SEKÜLARİZM:

Dünyevileşme. Dünya ve devlet işlerini dini görüşlerden bağımsız hale getirerek, dinin kamu hayatı üstündeki etkisini sınırlamak, sosyal kurumları kendi esaslarına göre yeniden oluşturmak amacı güden doktrin. Sekülerizm, laiklikle eş anlamlı olarak da kullanılmakta olup, birincisi bir hayat anlayışını, diğeri de o yaşam tarzının siyasi örgütlenme biçimini ifade etmektedir. Avrupa'da doğan sekülerizm, 1789'da meydana gelen Fransız Devrimi ile birlikte siyasi hüviyete kavuşmuş, 19. yüzyılda tüm Avrupa'da yayılmıştır. Emperyalizmin ve onun siyasi öncüsü olan misyonerliğin elleriyle birçok ülkedeki politikalara ve iktidarlara hâkim olmuştur.

SELAHİYET:

Yetki.

SELAMETİ UMUMİYE KULÜBÜ:

1906'da çoğunluğu hukuk öğrencisi olan İbrahim Naci'nin başını çektiği

bir grup öğrenci tarafından kurulan Siyasi dernek. Jön Türk yayınlarının Avrupa'da dağıtımını üstlenen dernek, kurucularının Osmanlı Demokrat Fırkasına katılmasıyla 1909'da kapandı.

SELÇUKLULAR:

11. yüzyılda Ortadoğu'nun İran, Irak, Suriye ve Anadolu'yu içine alan bölümünde büyük bir devlet ve medeniyet kuran ve adını hanedanın ilk üyesi Selçuk'tan alan Oğuzlar'ın Kınık boyuna bağlı bir Türk hanedan.

SELEF:

Bir yönetimde, bir görevde ya da yükümlülükte birinden önce bulunmuş kimse. (Zıt anlamı: Halef)

SELF DETERMINATION:

Milletlerin hak eşitliği prensibine göre kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı. Bu hakkın, İkinci Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler örgütünün temel amaç ve prensiplerinden olduğu belirtilmiş, örgütün "amaçlar ve prensipler bölümü"nün 1. ve 2. fıkraları buna ayrılmıştır.

Ne var ki Birleşmiş Milletler'e üye olan bazı sömürgeci ülkeler, sömürleri altındaki ülkelere bağımsızlıklarını yani "self determination" hakkını kullanmalarını önlemek istemiş ve bu durum savaş ve ayaklanmalara yol açmıştır. Bugün dünyada self determination haklarını kullanamamış ülkelerin sayısı hayli azalmıştır. Ama sömürge altında bulunan küçük ülkeler de hâlâ vardır. Ve bu gibi ülkeler, Birleşmiş Milletler'de en çok söz

sahibi, veto hakkı olan ülkelerin egemenliği altındadır.

SENATO:

Parlamente rejimlerde ikinci meclis ya da yüksek meclis. Türkiye'de Senato, Cumhuriyet Senatosu adıyla yasa meclisinin ikinci kanadı olarak 1961 Anayasası ile oluşturuldu. 1961 Anayasası'na göre yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşuyordu. Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üyeden kuruluydu. Ayrıca Milli Birlik Komitesi'nin eski üyeleri de Cumhuriyet Senatosu'nun doğal üyesiydiler. Cumhuriyet Senatosu, 12 Eylül 1980 müdahalesiyle kapatıldı ve 1982 Anayasasında da yer almadı. (Bkz: Cumhuriyet Senatosu, Meclis, Tabii Senatörlük)

SENATÖR:

Senato üyesi.

SENDİKA:

Üyelerinin her türlü hak ve çıkarlarını korumak amacıyla kurulmuş olan tüzel kişiliğe sahip örgüt. İşçilerin kendi menfaatlerini korumak amacıyla kurdukları sendikaya İşçi Sendikası, memurların kendi menfaatlerini korumak amacıyla kurdukları sendikaya Memur Sendikası, işverenlerin kendi menfaatlerini korumak amacıyla kurdukları sendikaya İşveren Sendikası denir.

SENEDİ İTTİFAK:

Sultan II. Mahmut'un saltanat yıla-

rında merkezi hükümet ile Rumeli ve Anadolu ayanları arasında 7 Ekim 1808'de yapılan sözleşme. Sözleşmeyle âyan, Merkeze sadakat sözü verirken, Merkez de âyana siyasal güvence verdi. Senedi İttifak siyaset tarihimizde monarşiye giden ilk adım olarak yorumlanır.

SEPARATİZM:

Bir ülke veya kuruluş içinden bir bölgenin, ya da bir grubun ayrılması taraftarlığı. Muhtariyetçilik

SERBEST BÖLGE:

Bir devletin siyasal sınırları içinde, ancak gümrük sınırları dışında bırakılan alan. Serbest bölgeler, genel olarak dış ticareti, yabancı sermaye girdisini desteklemek ve artırmak amacıyla kurulur. Bu alanlar, gümrük sınırları dışında bırakıldığı için buraya giren mallardan gümrük vergisi alınmaz ve gümrük işlemleri uygulanmaz.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI:

1923'ten sonra CHP içinde ve dışında gelişen muhalefet hareketinin kanalize edilmesi ve resmîleştirilmesi amacıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle eski başbakanlardan Ali Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulan siyasi parti.

Partinin kurucuları ve tümü milletvekili olan yöneticileri arasında Nuri Conker, Tahsin Uzer, Haydar Yuluğ, Ahmet Ağaoğlu, İbrahim Süreyya Yiğit, Dr. Reşit Galip, Mehmet

Emin Yurdakul gibi isimler bulunuyordu. Merkezi İstanbul'da bulunan parti, CHP'nin o güne kadar yürüttüğü yanlış politikaların da etkisiyle kısa zamanda halkın büyük ilgisini gördü. Geniş halk kitleleri, CHP'ye karşı SCF etrafında kenetlendi. Parti yöneticileri gittikleri her yerde halkın büyük sevgisiyle karşılaştılar. Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa zamanda CHP'nin tahtını sallamaya başladı. CHP yöneticileri gelişmelerden tedirgin olmaya başladılar. Genel Başkan Fethi Beyin, İzmir'e gelişi esnasında halkın sokaklara dökülmesi ve bu esnada meydana gelen olaylar, CHP binasının taşlanması Meclis'te büyük tartışmalara sebep oldu. CHP gibi laikliği savunmak, Cumhuriyet devrimlerine bağlı kalmak ve göstermelik muhalefet yapmak gibi amaçlarla kurulan partide olayların planlandığı gibi gelişmemesi hükümeti kızdırdı. Meclis'te kendisine yöneltilen ağır baskılara dayanamayan Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı feshetti.

SESSİZ DİPLOMASİ:

Bir uluslararası diplomasi türü. Günümüz dünyasında özellikle Birleşmiş Milletler Örgütünün devletlerarası temasları kolaylaştırıcı bir zemin yarattığı açıktır. Devletlerin bu zeminde yürüttükleri diplomatik faaliyetlere sessiz diplomasi denilmektedir.

SEVR ANTLAŞMASI:

Osmanlı devletinin Birinci Dünya

Savaşı yenilgisini belgeleyen Mondros Mütarekesi'nden (1918) sonra 10 Ağustos 1920'de imzaladığı antlaşma. Yunanistan'dan başka hiçbir devletin, Padişah Vahdettin'in bile onaylamadığı Sevr Antlaşması, Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanması üzerine geçersiz sayıldı.

SEZARİZM:

Hiçbir yasal ve ahlâkî sınır tanımayan diktatörlük yönetimi.

SICAK SAVAŞ:

Bkz: Savaş

SIFIR OYUN KURAMI:

Bazı durumlarda, aralarında çıkar çatışması olan ve tam zıt kutuplarda yer alan rakiplerden birinin kazanmasının, zorunlu olarak diğerinin kaybetmesine bağlı olmasından dolayı, sonuçta kazançlarla kayıpların toplamının sifıra eşit olacağını ileri süren kuram.

SIKIYÖNETİM:

Milli güvenliği tehdit eden, seferberlik, savaş hali veya savaş gerektirecek durumlarla, sivil olağanüstü yönetim şekliyle giderilemeyecek şiddet hareketlerinin yaygınlaşması karşısında hükümete geniş yetkiler sağlayan ve kamu düzeninin korunm asında sivil idare yerine askerî makamlara yetki veren olağanüstü yönetim şekli.

Sıkıyönetime ilişkin yasal düzenlemeler Anayasa ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasında yer alır. 1982 Anayasasının 122. maddesine göre ayaklanma, savaş ya da şiddet hareketlerinin yaygınlaşması gibi durum-

larda Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir ya da birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Sıkıyönetim ilanından önce, Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşü alınır. Sıkıyönetim kararı derhal Resmi Gazete'de yayınlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. TBMM gerekli görürse, sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir ya da tamamen kaldırabilir. Sıkıyönetimin her defasında, dört ayı aşmamak üzere uzatılması TBMM'nin kararına bağlıdır. Sıkıyönetim ilanının doğurduğu önemli hukukî sonuçlardan biri yürütme kuvvetinin (hükümetin) yetkilerinin genişlemesidir. Sıkıyönetim süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, sıkıyönetim halinin gerekli gördüğü konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Sıkıyönetimin asıl önemli özelliği askerî bir yönetim olmasıdır. Devletin kolluk yetkileri, sıkıyönetimde bütünüyle askerî makamlara geçer. Sıkıyönetim, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini sınırlandırabilir, kimi özgürlüklerin kullanılmasını izne bağlayabilir ya da durdurabilir. Yargı alanında ortaya çıkan sonuç, kimi suç sanıklarının sivil mahkemeler yerine, askerî mahkemelerde yargılanmalarıdır. Bunun için de sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde sıkıyönetim askerî mahkemeleri kurulabilir. Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923'ten,

son sıkıyönetim uygulamasının bitişi 19 Temmuz 1987 tarihine kadar geçen süre içinde toplam 25 yıl, 9 ay, 11 gün süreyle sıkıyönetim uygulaması yapılmıştır.

Türkiye'de İlan Edilen Sıkıyönetimler:

24 Şubat 1925-23 Aralık 1927 tarihleri arasında; Doğu'da Şeyh Said ayaklanması üzerine Muş, Bingöl, Elazığ, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Tunceli, Urfa, Bitlis, Van, Hakkari, Malatya ve Erzurum illerinde.

1 Ocak 1931- 9 Mart 1931 tarihleri arasında; Kubilay olayı üzerine Menemen, Manisa ve Balıkesir'de.

20 Kasım 1940-23 Aralık 1947 tarihleri arasında; İkinci Dünya Savaşı üzerine İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Tekirdağ illerinde.

7 Eylül 1955- 7 Haziran 1956 tarihleri arasında; 6/7 Eylül Olayları üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde.

28 Nisan 1960- 1 Aralık 1961 tarihleri arasında; Öğrenci olayları ve 27 Mayıs İhtilali üzerine İstanbul ve Ankara'da.

21 Mayıs 1963- 20 Temmuz 1964 tarihleri arasında; 20/21 Mayıs Olayları üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir'de. 16 Haziran 1970- 16 Eylül 1970 tarihleri arasında; 15/16 Haziran İşçi Olayları üzerine İstanbul, Kocaeli merkez ve Gebze'de.

26 Nisan 1971- 26 Eylül 1973 tarihleri arasında; 12 Mart hareketinin ardından İstanbul, Kocaeli, Sakarya,

Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde.

20 Temmuz 1974- 2 Eylül 1975 tarihleri arasında; Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine İstanbul, Ankara, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Antalya, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illerinde. 27 Mart 1975 Irak İç Savaşı nedeniyle Diyarbakır, Hakkari, Mardin ve Siirt illerinde ilan edilmek istenen sıkıyönetim uygulamasını TBMM onaylamadı.

26 Aralık 1978- 12 Eylül 1980 tarihleri arasında; yaygın şiddet hareketleri üzerine Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas, Urfa, Adıyaman, Hakkari, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Tunceli, İzmir, Hatay ve Ağrı illerinde. 12 Eylül 1980-19 Temmuz 1987 tarihleri arasında; 12 Eylül askeri harekâtı üzerine tüm yurtta.

SINIF MÜCADELESİ:

Üretim sürecine emeği ile aktif olarak katılan fakat üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayan sınıf ile, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sınıf arasındaki yapısal çıkar çatışmasının yarattığı sömüren ve sömürülen mücadelesi. Marksist terminolojiye göre insanlık tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihinden ibarettir.

SINIFSIZ TOPLUM:

Marksist kurama göre sınıflararası

çatışmanın üretim araçlarına sahip olmayan sınıf (işçiler) lehine ortadan kalktığı ideal toplum.

SINIR:

İki ülke veya devleti birbirinden ayıran ülkelerin egemenliklerini sürdürdüğü alanı belirleyen çizgi.

SINIRLI SAVAŞ:

Düşmanın tamamen yok edilmesinden veya şartsız tesliminden daha sınırlı bir amacı yönelik olarak yürütülen silahlı mücadele. Bu türden bir savaşın sınırlılığının göstergesi, mücadelede kullanılan silahların derecesi, katılan tarafların sayısının azlığı, kapsadığı alanın darlığı gibi özellikler olabilir.

SİBERNATİK:

Canlılar ve makinelere ilişkin iletişim ve denetim bilimi. Temelleri 1940'larda Norbert Wiener tarafından atılan sibernatik, iktisatta ücret-fiyat spiralinin incelenmesinden, askeri teknolojide fırlatılan bir güdümlü füzenin yönlendirilmesine kadar çeşitli işlerde kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerdeki kullanım alanı sınırlıdır.

SİLAHLANMA YARIŞI:

Askerî gücün iki, ya da daha çok devlet tarafından sürekli geliştirilip çoğaltılması.

SİLAHSIZLANMA:

Barışın sürekliliği için silahlanma yarışına son vermek amacıyla bazı silahların azaltılması, ortadan kaldırılması ya da kullanımının yasak-

lanması amacıyla ortaklaşa girişilmiş anlaşmalı eylem.

SİNEİ MİLLETE DÖNMEK:

Sahip olduğu tüm resmi sıfat ve ayrıcalıkları bırakıp halkın arasında, halktan biri olarak siyaset yapmak.

SİNİSİZM:

M.Ö. 2000’li yıllarda geliştirilmiş olduğu kabul edilen ve dönemin site devletinin siyasal kurumlarını protesto amacı taşıyan, sosyal hayatın gerçeklerinden kaçmak veya devlete bağımlı olmamak için fakirliği tercih etmek gibi özellikler taşıyan siyaset felsefesi.

SİSTEM:

- 1- Toplumsal düzen, rejim.
- 2- Belirli bir fonksiyonu yerine getirmeyi amaçlayan işlemler, örgütlenmiş ya da kurumlaşmış uygulamalar bütünü. (Eğitim sistemi, sağlık sistemi gibi).

SİSTEM ANALİZİ:

Dar anlamda, rasyonel karar vermede yardımcı olan tekniklerden biri. Geniş anlamda ise tüm bilgi alanları arasında bir ilişki kurmaya çalışan “Genel Sistem Teorisi”nden türetilen çeşitli analiz yöntemleri anlamında kullanılmaktadır.

Sistem analizi gerek siyaset bilimi, gerekse uluslararası politika alanlarında ilginç çalışma ve uygulamalara konu olmuştur. Sistem analizi yaklaşımını siyaset bilimine uygulayanların öncüsü David Easton’dır. Easton, genellikle ulusal düzeydeki siyasal sistemler üzerinde dur-

muş ve özellikle de istikrarsızlık ve değişimlerle dolu bir dünyada çeşitli siyasal sistemlerin nasıl olup da varlıklarını sürdürebildiklerini incelemiştir.

SİTE DEVLETİ:

Eski Isparta, Atina ve Medine örneklerinde olduğu gibi üyelerinin belli yasalarla kendi kendilerini yönettikleri, doğal olarak oluşan küçük devlet.

SİVAS KONGRESİ:

Kurtuluş Savaşı sırasında 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılan ulusal kongre. Sivas Kongresi, tüm milli müdafaa örgütlerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleşmiştir, Erzurum Kongresinde alınan kararları tüm ülke için genelleştirmiş, manda sorununu kapatmış, böylece milli mücadele hareketini daha güçlü bir konuma getirmiştir. Kongrenin ardından gelişen süreçte Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda bırakılmış, onun yerine atanan Ali Rıza Paşa Hükümeti ile yapılan görüşmeler sonunda Sivas Kongresi kararlarının ve Heyet-i Temsiliye’nin tanınması sağlanmıştır. Sivas Kongresi’nin seçtiği Heyet-i Temsiliye, milli mücadele hareketinin resmi temsilcisi durumuna gelmiştir.

SİVİL İTAATSİZLİK:

Yöneticileri harekete geçirmeye zorlamak amacıyla kitleleri kanunları ihlal etmeye teşvik eden bir protesto stratejisi.

SİVİL SAVUNMA:

Savaş ya da doğal afet gibi olağanüstü durumlarda halkın can ve mal kaybının önlenmesi için alınan tedbirlerin tümü. Türkiye'de sivil savunma işleri 9 Haziran 1958 tarihli Sivil Müdafaa Kanunu hükümlerine göre yürütülür. Bu yasaya göre sivil savunma, düşman saldırılarına, doğal afetlere ve büyük yangınlara karşı halkın can ve mal kaybının asgari düzeye indirilmesi, önemli tesislerin korunması, savunma çabalarının halk tarafından desteklenmesi, cephe gerisindeki halkın moralinin bozulmaması için alınacak her türlü önlem ve çalışmayı içerir.

SİVİL TOPLUM:

Askerî'nin zıttı olarak devlet baskısı ve denetiminin ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı, fertlerin devletten ya da kamu gücünden izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu taşımadan rahatlıkla ilişki geliştirebildikleri, sosyokültürel etkinliklerde bulunabildikleri toplum.

SİVİL TOPLUMCULUK:

Devlet ile sivil toplum arasında kaçınılmaz bir çelişki bulunduğunu kabul eden ve tercihini sivil toplumdan yana yaparak, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda sivil toplumun güçlendirilmesi gerektiğini savunan görüş.

SİYASAL ANTROPOLOJİ:

Devlet bazında siyasal kurum ve ilişkilerin ilk insandan bugüne gelişimini inceleyen disiplin.

SİYASAL BÜRO:

Özellikle de Komünist partilerde görüldüğü şekliyle bazı parti ya da siyasal hareketlerin en üst kademesinde yer alan yürütme organı.

SİYASAL DAVRANIŞ:

İnsanları siyasal etkinliklere iten his, inanç ve düşüncelerin oluşturduğu davranış biçimleri; bu davranış biçimlerini çözümlemeyi konu edinen disiplin.

SİYASAL HAKLAR:

Siyasette seçme ve seçilme biçiminde belirginleşen vatandaşların siyasal yaşama katılma hakları. Siyasal haklar, ülke yönetimine ilişkin haklardır ve kural olarak yalnızca o ülkenin uyruğunda olan insanlara (vatandaşları) tanınmıştır. Yurttaşlar yasada gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve siyasal faaliyetlerde bulunma haklarına sahiptir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin siyasal haklarla ilgili 21. maddesinde şu ilke yer alır: "Herkesin doğrudan doğruya ya da temsilcileri aracılığıyla ülkesinin kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı vardır."

SİYASAL İKTİSAT:

Bkz: Politik iktisat.

SİYASAL KATILIM:

Toplum üyelerinin siyasal sistemde karar alıcıların aldıkları ve alacakları kararları etkilemek amacıyla giriştikleri faaliyet ve eylemlerin tümü. Siyasal rejim tarafından konulmuş kural ve normlara uygun olan katılım şekline olağan siyasal katılım, siya-

sal rejim tarafından konulmuş kural ve normlara aykırı olan faaliyetlerle yapılan katılıma da olağandışı siyasal katılım denir.

Oy vermek, siyaset hakkında başkalarıyla konuşmak, tartışmak, siyasal sistemdeki görevli kişilerle temas kurmak, seçim kampanyalarına katılmak ve siyasal sistemi etkilemek üzere örgütlenmek gibi faaliyetler olağan siyasal katılmanın örnekleridir. Olağandışı siyasal katılma faaliyetleri de, toplu dilekçe verme, bildiri, boykot, miting, işgal, çete savaşı, devrim ve bilerek yasalara ihlal etme olarak gösterilebilir. Siyasal katılım faaliyetleri, bireyin kişisel isteğini ve tercihini yansıtan bağımsız faaliyetler olabileceği gibi, başkalarının baskısıyla gerçekleşen bağımlı eylemler de olabilmektedir.

SİYASAL KÜLTÜR:

Tarihi birikimin algılanışına, ferдин kimlik ve bağılıklarının oluşumuna biçim veren, toplum yahut grupların uzun bir tarihi süreç sonucu elde ettikleri siyasal bilgi, birikim ve tecrübe. Siyasal kültür kavramı, İbni Haldun'dan Weber'e siyaset biliminde kökleri eskiye uzanan bir düşüncenin yeni ifadesidir. Bu kavram, bir toplumun siyasal ideolojisi, kimliği, kurumsal yapısı, halkın köklü değerleri ve siyasal rolleri ile ilgili konuları daha iyi anlamak ve incelemek için ortaya atılmıştır. Bu nedenle siyasal kültür kavramı, birinci olarak siyasal sistemleri tanımlamak ve sınıflandırmak, ikinci olarak da, siyasal olguları

analiz etmek amacıyla kullanılmaktadır.

SİYASAL PARTİ:

Bkz: Parti.

SİYASAL SİSTEM:

Genel sistem kavramının, toplumların siyasal yapıları açısından ele alınışı. (Bkz: Sistem Analizi) Siyasal sistem, toplumların ortak amaçlarını belirlemek, oluşturmak ve gerçekleştirmek üzere geliştirdikleri ve aralarında çeşitli seviye ve biçimlerde bağlantılar bulunan bir örgütler bütünü olarak tanımlanabilir.

Siyasal sistemi diğer toplumsal örgüt kümelerinden ayıran bazı özellikler söz konusudur. İlk, siyasal sistem kapsamı açısından, diğer toplumsal örgüt kümelerinden çok daha büyüktür. Sosyal hayatın tüm yönlerini kapsar ve dolayısıyla faaliyetleri toplumun tüm kesimlerini etkiler, etkilemesi beklenir. İkinci olarak sistemin kararları emredici, toplumun tüm üyelerini bağlayıcı niteliktedir. Diğer bir deyişle sistemin ürünü olan kararlar, ilgilendirdikleri kişiler açısından uyulmasında zorunluluk bulunan işlemlerdir. Uymama, zor kullanmayı da içeren çeşitli yaptırımlarla cezalandırılır. Öte yandan siyasal sistemin içerisinde geliştiği ve faaliyet gösterdiği bir çevresi vardır. Siyasal sistemin içerisinde bulunduğu toplum, iktisadi sistem, hukuki sistem gibi diğer sistemler aracılığı ile siyasal sistemin içinde yaşadığı toplum ve dolayısıyla o toplumun si-

yasal sistemi, diğer toplumların ve siyasi sistemlerin oluşturduğu uluslararası bir çevrede yaşar, bu çevreden etkilenir, bu çevreyi etkiler.

SİYASAL SÜREÇ:

İktidarın paylaşılmasına yönelik ilişkilerin işleyişini belirleyen yol, yöntem ve kuralların bütünü.

SİYASET:

- 1- Toplumda devlet ve hükümetle temsil edilen güce (iktidara) sahip olmak suretiyle toplum problemlerini çözmeye çalışan faaliyetlerin bütünü.
- 2- Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı.
- 3- Bir amaca ulaşmak için düşündüğünden başka türlü konuşup davranarak işlerini yürütme.

Siyaset, Osmanlı literatüründe şu anlamlarda kullanılmıştır:

- Hükümet, ülke idaresi.
- Cezaya müstahak olanların cezasını vermede şiddet göstermek.
- İdam cezası.
- Devletler arasındaki münasebet ilmi, diplomasi.

Siyasetin, sistematik bir biçimde incelenmesinin Yunanlı düşünürler, Eflatun ve Aristo ile başladığı kabul edilir. Bu düşünürler siyaseti, toplumu etkileyen genel konulara ilgi, ya da kamu yararına yönelik faaliyet biçiminde tanımlamışlardır. Eflatun ve Aristo, toplumu etkileyen genel konuları, yani kamu çıkarını, özel çıkarlara göre ahlâken üstün görmüşlerdir. İslam düşünürleri siyaseti, sosyal hayat için vazgeçilmez bir uğraş ola-

rak yorumlamışlardır. Örneğin İmam Gazali'ye (1058-1111) göre siyaset, yaşayabilmek için zorunlu işler arasında yer alan bir meslektir; toplumun sevgi, saygı, yardımlaşma ve beraberliğini sağlama aracıdır. Selçuklu Veziri Nizâmülmülk, devlet yönetimine ilişkin olarak yazdığı ve Sultan Melikşah'a sunduğu ünlü eserine "Siyasetname" adını vermiştir. Bazı Batılı kaynakların sosyoloji biliminin kurucusu saydıkları İbni Haldun (1332-1406) ise siyaseti "devlet yönetiminde izlenen yol" olarak tanımlamıştır.

Batıda 15. 17. yüzyıllarda devletin yapı ve işlevlerinde meydana gelen gelişme ile birlikte, siyaset kavramı, "devletin faaliyetleri" anlamında ele alınmaya başlanmıştır. Bu yüzyıllar, Batıda merkezi idarelerin ve mutlak monarşilerin kurulup geliştiği dönemdir. Bu nedenle düşünürler, ister istemez, siyasal incelemelerinde devleti merkez olarak almışlardır. Siyaset, 15. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısı arasında, Aristo'nun tanımından daha dar olarak "devlet"le aynı anlamda düşünülmüştür.

1950'lerden sonra, siyaset anlayışında önemli bazı değişiklikler olmuştur. Bilim adamları, yasama, yargılama ve yürütme organlarının kendi başlarını var olmadığı, biri diğerinden ya da toplumdaki diğer siyasal örgütlerden (siyasal partiler ve baskı grupları gibi) bağımsız olarak işlemediğini vurgulamışlardır. Formel bir kurum olan devlet ile birlikte diğer siyasal kurumlar toplumun sos-

yal ve iktisadi yapısı, değer yargıları ve normları “siyasal sistemi” oluşturmaktadır. Bu nedenle, yasal-kurumsal yapının yanında, siyasal gruplar, halk hareketleri, siyasal kayıtsızlık, siyasal katılma, karizmatik liderlik gibi konuların incelenmesi ve değerlendirilmesi zorunlu olmuştur.

SİYASET BİLİMİ:

Siyasal kurumları ve olguları, bireylerin ve grupların davranış kalıplarını inceleyerek, bunlar arasındaki ilişkileri ve nedensellik bağlarını ortaya koyma amacını güden bilim dalı.

SİYASET MEYDANI:

İdam cezalarının uygulandığı yer.

SİYASETÇİ:

Siyaset adamı, politikacı.

SİYASETEN KATIL:

Tarihte devlet başkanlarına verilen ve devlete zararlı oldukları kanaatine vardıkları kimseleri öldürebilmeleri hakkı.

SİYASETGAH:

Hükümet ya da meclis kararıyla öldürülecek kimselerin idam edildikleri yer.

SİYASETNAME:

1-İslam devletlerinde hükümdarlara ve devlet adamlarına devlet yönetimi konusunda İslami kaynaklara dayanılarak bilgi veren ve adaletli yönetimin yollarını gösteren eser.

2- Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün yazıp, Sultan Melikşah'a sunduğu devlet yönetiminin esasları ile ilgili ünlü eseri.

SİYASİ AMBARGO:

Bkz: Ambargo

SİYASİ COĞRAFYA:

Bkz: Jeopolitik.

SİYASİ TAASSUP:

Bkz: Bağnazlık

SİYONİZM:

Filistin'de yeni bir Yahudi devleti kurmak için ortaya atılan “Yahudicilik” fikri ve onun ideolojik eylemi. Siyonizmi “Yahudicilik ideolojisi” olarak ortaya atan Avusturyalı Musevi Theodor Herzl olmuştur. Herzl, “Der Judenstaat” adlı Almanca kitabında, Dreyfus davasını da işleyerek Yahudiler için tek yolun yeni bir yurt edip, bağımsız devlet kurmak olduğu iddiasında bulunmuş ve bu maksakla 1897'de İsviçre'de ilk “Dünya Siyonist Kongresi”ni toplamıştır. “Yahudi Devleti” fikri hemen tutmuş, ilk önceleri böyle bir devlet için Latin Amerika düşünülürken Chaim Weizmann bunun mutlaka Filistin'de gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bakımdan “Siyonizm”in isim babası Herzl ise, eylem babası da Chaim Weizmann'dır. Filistin'de “Yahudi Devleti” kurma eylemi Batılı politikacılar ve aydınlar tarafından da desteklenince bu hareketin bütün taraftarlarına, ister Yahudi olsun, ister olmasın “Siyonist”; hareketin bizzat kendisine de “Siyonizm” denmiştir.

SLOGAN:

Fikri derinliği olmayan, daha çok duygu ve heyecan yüklü, kitleyi coş-

turmaya yönelik, kolay hatırlanabilen kısa ve kolay ifade.

SOFTPOWER:

Bkz: Yumuşak güç

SOĞUK SAVAŞ:

Taraflar arasında silahlı çatışmaya dönüşmeyen, siyasal, ekonomik ve ideolojik gerginlik. İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan Doğu ve Batı bloklarının liderleri ABD ve SSCB arasında 1962 yılına kadar çeşitli alanlarda ve dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşanan gerginlik durumu ve silahlı çatışmaya varmayan uluslararası ilişkilerdeki çatışmayı ifade etmek için kullanılmıştır.

Soğuk savaş, en genel biçimiyle, 1945'ten sonra ABD ile SSCB arasındaki çatışmayı anlatmaktadır. Terim, ilk defa 19. yüzyılda İspanya Prensi Juan Manuel tarafından kullanılmıştır. Soğuk Savaşın ifade ettiği uluslararası ilişkilerde, genel olarak taraflar maksimum faydayı silahlı bir çatışmaya gitmeden propaganda, tehdit, yıkma, etki altında bırakma, şantaj ve benzeri yollarla elde etmeye çalışırlar.

SOL:

Sağ ile karşılaştırmalı olarak kullanılan ve değişim ve ilerlemenin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini savunan siyasal ideolojilerin genel adı. Sol kavramı, kökeni bakımından Fransa'ya özgü topolojik bir kavramdır. Bu terim ilk kez Kuruocu Meclis'in 28 Ağustos 1789 tarihli oturumunda, kralın vetosuna karşı çıkmak için, başkana göre salonun

sol tarafında oturan milletvekillerini belirtmek için kullanılmıştır. Bu terim, o tarihten başlayarak zamana ve yere göre değişen, kültürel ve siyasal bir muhteva kazandı. Sol Marksçılığa yönelme ve klasik siyasal mekanizmaları benimseme gibi bir kriter gere göre birbirinden ayrılan, çok çeşitli akımları kapsar. Sol'un belirli tarihlerde sınırlı anlamı değişse bile evrimcilik anlamı kalıcıdır.

SOLCU:

Sol bir siyaseti benimseyen kişi veya topluluk.

SOLCULUK:

Geleneksel sol partilere ya da sendikalara oranla kitlelerin devrimci rolüne üstünlük tanıyanların siyasal düşüncesi yada tutumu.

SONDAJ:

Kamuoyu yoklaması.

SORUMLULUK:

Karar alma yetkisinin yanı sıra hesap verme zorunluluğunu da içeren görev, meslek ya da toplumsal konum. (Bkz: Hükümet sorumluluğu)

SORUMSUZLUK:

Parlamentar rejimlerde Cumhurbaşkanının yaptığı işlemlerden, kural olarak, sorumlu olmaması, milletvekillerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Meclis'te ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulmamaları. (Bkz: Cumhurbaşkanı, milletvekili)

SOSYAL DEĞİŞME:

1- Sosyal bünye veya sistemin mahi-

yet ve muhtevasında görülen farklılıklar.

2- Sosyal bünye veya sistemin belli başlı unsurlarının nisbî önemlerinde meydana gelen farklılıklar.

Sosyal değişme, dinamik bir "oluş"u ifade etmektedir. Ortadoks batı sosyal bilimcileri sosyal değişmeyi tabii, beklenen ve eşyanın tabiatına mahsus bir vakia olarak görürler. Marksistler, bu görüşten saparak sosyal değişmeyi devrim zorlamasıyla gerçekleştirilmesi gereken bir vakia kabul ederler ve kendi terminolojileri içinde sosyalizmle eş tutarlar. Sosyal değişme vetiresi kendiliğinden, tedrici olabileceği gibi; zorlayıcı ve yönlendirici bir metodla da olabilir. Bir üçüncü yol da devrimle gerçekleştirilen sosyal değişmedir.

SOSYAL DEMOKRASİ:

Emekçi kesim ile burjuvazi arasında mevcut olan yapısal çatışmanın şiddet kullanılarak değil demokratik yollarla giderilebileceğini, sosyal adalet ve iş barışının sağlanmasıyla alt gelir gruplarının bölüşümden daha fazla pay alabileceğini savunan yaklaşım.

SOSYAL DEMOKRASİ PARTİSİ

(SODEP):

6 Haziran 1983'te Prof. Dr. Erdal İnönü, Türkan Akyol, Atilla Sav, Cahit Külebi, Oktay Ekşi'nin başını çektiği sosyal-demokrat eğilimli 37 kurucu üye tarafından kurulan siyasi parti. Partinin ilk genel başkanı olan Erdal İnönü, MGK tarafından veto edildi-

ğinden yerine Cezmi Kartay seçildi. MGK'nın veto yetkisinin kalkmasıyla birlikte 17 Aralık 1983'te parti genel başkanlığına tekrar Erdal İnönü seçildi. 12 Eylül ihtilaliyle birlikte kapatılan CHP'nin oy tabanına yönelen SODEP, ilk defa katıldığı 25 Mart 1984'teki yerel seçimlerde %23,4 oy alarak ANAP'tan sonra ikinci parti oldu. 3 Kasım 1985'te Halkçı Parti ile birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti adını aldı.

SOSYAL DEMOKRAT:

Sosyal demokrasiden yana olan.

SOSYAL DEMOKRAT FIRKASI:

Aralık 1918'de Dr. Hasan Rıza ve arkadaşları tarafından kurulan ve genel başkanlığını da Hasan Rıza'nın yaptığı siyasi parti. II. Enternasyonal ile ilişki kuran Sosyal Demokrat Fırkası, 1919 seçimlerinde varlık gösteremeyince politikadan çekildi. Nisan 1946'da kurulan Sosyal Demokrat Partisi bu fırkanın devamı olduğunu ileri sürdü.

SOSYAL DEMOKRAT PARTİSİ:

9 Mart 1946'da Cemil Alpay liderliğinde kurulan ve mütareke yıllarının Sosyal Demokrat Fırkası'nın devamı olduğunu savunan siyasi parti. Sendikalar ve yardımlaşma derneklerinin kurulmasını ilkeleri arasına alan parti, lideri Cemil Alpay'ın ölümü üzerine 1951'de dağıldı.

SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ (SHP):

Sosyal Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti'nin birleşmesiyle 3 Kasım

1985'te kurulan siyasi parti. Partinin ilk genel başkanlığına Aydın Güven Gürkan getirildi. 1 Haziran 1986'da yapılan ilk genel kongrede genel başkanlığa Erdal İnönü seçildi. Mayıs 1986'da Meclis'te 84 milletvekili-ne sahip olan SHP 28 Eylül 1986'da yapılan ara seçimlerde %22,7 oy aldı. Bu seçimlerde genel başkan Erdal İnönü İzmir'den milletvekili seçilerek Meclis'e girdi.

12 Eylül ihtilalinden sonra kapatılan CHP'nin oy tabanına yönelen SHP ile DSP'nin birleşmesi sürekli olarak gündemde tutulduysa da bu hiçbir zaman mümkün olmadı. SHP, 29 Kasım 1987'de yapılan erken genel seçimlerde oyların %24,74'ünü alarak ANAP'tan sonra ikinci parti oldu. Temmuz 1988'de parti genel sekreterliğine Deniz Baykal getirildi. 26 Mart 1989'da yapılan yerel seçimlerde birinci parti durumuna yükselecek, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde belediye başkanlıklarını kazandı. Partinin Eylül 1990 ve Haziran 1991 kurultayları Deniz Baykal ile Erdal İnönü arasında yaşanan parti içi çekişmelere sahne oldu. 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimlerde %20,7 oy alarak üçüncü parti durumuna düştü ve Meclis'e ancak 88 milletvekili sokabildi. Demirel'in başbakanlığında DYP ile kurulan 49. hükümette koalisyon ortağı oldu. Genel Başkan Erdal İnönü Başbakan Yardımcılığına getirildi. 1992'de çıkarılan bir yasayla eskiden kapatılan siyasi partilerin açılmasına izin veri-

lince tekrar CHP'nin yeniden kurulması gündeme geldi. İnönü ve ekibi, CHP'nin SHP'ye katılmasını savunduysa da Deniz Baykal liderliğindeki muhalif grup aksi tezi savundu. Toplanan CHP kurultayında Deniz Baykal genel başkanlığa seçilince Baykal ve ekibi SHP'den ayrılarak parlamentoda ayrı bir grup oluşturdular.

SHP, Demirel'in Cumhurbaşkanı olması üzerine DYP genel başkanlığına seçilen Tansu Çiller'in kurduğu 50. hükümette de koalisyon ortağı olarak yer aldı. Bu arada SHP'li belediyelerde ortaya çıkan büyük çaptaki yolsuzluklar ve sergilenen beceriksiz idarecilik bu partinin halk nazarındaki itibarını hızla eritti. 11 Eylül 1993'te yapılan ve Erdal İnönü'nün aday olmadığı olağanüstü kurultayda Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın genel başkan seçildi. Başbakan yardımcılığı ve devlet bakanlığı görevini de Erdal İnönü'den devraldı.

26 Mart 1994 yerel seçimlerinde büyük darbe yiyen SHP, başta İstanbul, Ankara, İzmir başta olmak üzere yolsuzluklarla yıprattığı belediyelerin hemen hemen tümünü kaybetti. 24 Aralık 1994 kurultaylarında birleşme kararı alan SHP ve CHP 25 Şubat 1995'te CHP çatısı altında birleşti. SHP kendisini feshederek Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılma kararı aldı.

SOSYAL DEVLET:

Devlete, ekonomik ve sosyal alanlarda planlama, düzenleme ve gerektiğinde piyasaya aktif müdahale işlevi

yükleyen, bu çerçevede bireylere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikaların geliştirildiği refah devleti modeli.

SOSYAL DEVRİM:

Toplumsal kurumlarda veya bir toplumdaki gelenek, görenek, alışkanlıklar ya da hiyerarşik yapılanmada meydana gelen ani ve radikal değişim.

SOSYAL EMPERYALİZM:

Sosyalizm adına uygulanan emperyalist siyaset.

SOSYAL GÜVENLİK:

Çalışma gücü kayıplarının yeniden kazandırılması ve gelir kayıplarının telafi edilmesi yoluyla, bütün fertlere ve ailelere yaşadıkları toplum içinde insan haysiyetine yaraşır asgari bir hayat standardını sağlamayı hedef edinen tedbirler bütünü ve müesseseler ağı.

Bütün dinler gibi İslamiyet de mensupları arasında bir toplum olarak bir arada yaşamanın vazgeçilmez şartının gerçekleşmesi için karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmiş, Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda hükümle aynı ve nakdî yardım transferini öngörmüştür. Diğer dinlerin aksine İslamiyet, sosyal güvenliği aynı zamanda kurumsallaştırmış, hatta inancın temel ve mutlaka yapılması gereken şartlarından biri olarak kabul etmiştir. Bu kurumların amacı da maddi ve manevi yardımlaşma yoluyla, toplum hayatının sağlamlığını ve sürekliliğini sağlamaktır. İslami-

yetteki sosyal güvenlik kurumlarını sadaka, fitre ve zekat oluşturmaktadır. Türkiye, Anayasası'nda sosyal güvenliği temel insan haklarından biri olarak değerlendirmiş ve bu hakkı sağlama görevini devlete vermiştir.

SOSYAL SİYASET:

Bir toplumu meydana getiren çeşitli sosyal sınıfların durumlarını, hareketlerini, birbirleriyle ilişkilerini, çatışma ve mücadelelerini ele alarak devleti korumaya ve toplumu huzur, istikrar ve refaha kavuşturmaya yönelik tedbirleri, usul ve esasları inceleyen disiplin.

SOSYALİST:

Sosyalizmi benimsemiş kişi veya sosyalizm yanlısı partinin üyesi.

SOSYALİST DEVRİM PARTİSİ:

Mayıs 1975'te Mehmet Ali Aybar ve arkadaşları tarafından kurulan Sosyalist Parti 1977'deki birinci kurultayında Sosyalist Devrim Partisi adını aldı. 12 Eylül darbesinden sonra diğer partilerle birlikte MGK kararıyla feshedildi.

SOSYALİST EMEKÇİ VE KÖYLÜ PARTİSİ:

Dr. Şefik Hüsnü Değmer ve arkadaşları tarafından 20 Haziran 1946'da İstanbul'da kurulan ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 16 Aralık 1946'da kapatılan siyasi parti.

SOSYALİST PARTİ:

Bkz: Sosyalist Devrim Partisi.

SOSYALİZM:

1- 19. yüzyılda kapitalizme ve onun

uygulanması sürecinde ortaya çıkan ciddi sosyal ve ekonomik sorunlara bir tepki olarak ortaya çıkan, bu aksaklıkları tenkit eden ve onun yerine sınıfsız, yani sadece çalışanlardan ibaret tek sınıflı bir toplumun geçmesi gerektiğini savunan her türlü siyasi ve iktisadi teori.

2- Üretim araçlarının mülkiyetinin devlete ait olması, üretim ve bölüşümün toplum adına merkezi bir örgütlenmeyle devlet tarafından planlanması, özel teşebbüs ve mülkiyet hakkının olmaması yahut çok sınırlı tutulmasının öngörüldüğü toplumsal düzen.

Sosyalist hareket tarihi bakımından birbirini izleyen birçok akımla yakın ilişki kurmuştur. Bu akımlar, sosyalizme birbirinden hayli farklı karakterler vermiştir. Birbirinden farklı çok sayıda sosyalizm şekillerinin doğasındaki neden budur. Bu sosyalizm şekillerinin başlıcaları şunlardır: Ütopik sosyalizm, kooperativist sosyalizm, anarşist sosyalizm, diyalektik sosyalizm, reformist sosyalizm, fabien sosyalizmi, ihtilalci sosyalizm... Sosyalizmin iktidarı ele aldığı ülkelerde bireyciliği, özel mülkiyeti ve genelde liberalizmi sorumlu tuttuğu temel sorunlara çözüm üretememesi işçi kitleleri ve aydınların kendisine duyduğu güveni sarsmıştır. Ayrıca uluslararası alanda savaş ve çatışmalara, içeride totaliter diktatörlüklere yol açması, sınıfları kaldırmak şöyle dursun toplumu parti ve kamu bürokrasisi sınıfına teslim etmesi, öz-

gürlüklere aşırı sınırlar getirmesi, devletin kalkınması yönünde hiçbir gelişmenin görünmemesi, özel mülkiyetin ve üretim araçlarının kamulaştırılması ile toplumsal dinamizmin ortadan kalkması, her bakımdan eleştirilen serbest piyasa ekonomisine sahip ülkelerin hızla ileri gitmesi gibi nedenler sosyalizme duyulan güveni sarsmıştır.

Türkiye'de sosyalizm yanlısı düşünceler, 1917 Ekim İhtilali'nden sonra görüldü. Batı emperyalizmine karşı bir İstiklal Savaşı veren Türkiye aydınları için, Avrupadan önce kapitalizmi yıkmış olan Bolşevik Rusya daha da ilgi çekici idi. Ayrıca Üçüncü Enternasyonal'in merkezinin Moskova'da olması da sosyalist hareketleri Moskova merkezli olmak zorunda bırakmıştır. İstiklal Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti ile Sovyet Yönetimi arasında başlayan yakınlaşma 1925'te iki ülke arasında bir dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının imzalanmasına imkan verdi. 1920-1926 arasında Üçüncü Enternasyonal'e bağlı olarak faaliyet gösteren Türk sosyalizmi, Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili otoriter yapısının kurulması ve tüm muhalefetin ezilmesi sırasında etkinliğini yitirdi ve illegal hale geldi.

1931'de çıkmaya başlayan Kadro dergisi etrafında toplanan bir grup sosyalist aydın, bazı önemli kişilerin yardımlarını gördüler. Türkiye'de sosyalist düşünceler halk katlarında ciddi bir taraf bulamadı. Genelde

çeşitli dergilerin etrafında toplanan aydınlar arasında rağbet gördü. II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin Batı'ya daha çok kaymasının, 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin sosyalizmin gelişmesini önlediği söylenebilir. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamında çeşitli adlar altında örgütlenme imkanı bulan sosyalistler, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinden olumsuz etkilendiler. 1920'den bu yana faaliyet gösteren illegal Türkiye Komünist Partisi'nin Türk siyaset hayatında fazla bir etkisi olmamıştır. 1960'tan sonra örgütlenen Marksist-Leninist çizgideki sosyalist partiler, Türk sosyalizminin bölünmüşlüğüne ifade etmişlerdir. Bazılarının güttükleri bölücülük politikası hem yasal engelle, hem de kamuoyunun baskısıyla karşılaşmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Marksist olmayan "demokratik sol" ve "ortanın solu" şeklinde formüle edilen sosyalizmi başarıya ulaştırırken, Marksist-Leninist ve ihtilalci sosyalizmin taraftarları seçimlerde varlık gösterememişlerdir. 1982 Anayasası'nın yasal çatısı altında teşekkül eden siyasal yapı içerisinde sosyalist düşüncelere ve eğilimlere Halkçı Parti, Sosyal Demokrat Parti ve bu iki partinin birleşmesiyle kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (daha sonra CHP)'de rastlanmaktadır. Bülent Ecevit'in kurduğu Demokratik Sol Parti, ulusal özelliklere göre dizayn edilen demokratik sosyalizmi programına dâhil etmiştir. Bir yandan 1989'dan

itibaren Doğu Bloku ülkelerinde meydana gelen hızlı değişme, diğer yandan sosyalizmin son yıllarda ciddi anlamda teorik ve pratikte kendini yenileyememesi Türk sosyalizmini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

SOYKIRIM:

Toplu katliam. Aynı millet, ırk veya dinden olan insanları bilinçli bir şekilde toptan ortadan kaldırma eylemi. Genosit. İlk defa Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Hukuki Suç olarak tanımlanan soykırım için 1948'de önleyici tedbir ve baskı uygulama kararı alındı. Bu karar 1951'de yürürlüğe girdi.

SOYLU:

Mutlakiyetçi devlet yönetiminde doğuştan ayrıcalıklı bir sınıfın üyesi.

SOYLU YÖNETİMİ:

Bkz: Aristokrasi.

SÖMÜRGE:

Bir devletin, kendi sınırları dışında sahip olduğu, yönettiği ve siyasal, ekonomik çıkarlar sağladığı topraklar.

SÖMÜRGEÇİLİK:

Daha çok ekonomik, ticari ve siyasi amaçlarla güçlü devletlerin zenginlik ve güç kaynağı olarak gördükleri ülke veya ülkeleri egemenlikleri altına alarak nüfuz kurma hareketi. Sömürgecilik hareketinin başlangıç tarihini kesin olarak belirleme imkanı yoktur. İnsan topluluklarının devlet şeklinde örgütlendikleri eski çağlardan bu yana çeşitli sömürgecilik uygulamalarına rastlanmaktadır. Ancak bugünkü

dünyanın siyasi güç dengesini belirleyen esas sömürgeleştirme hareketi Avrupalı devletler tarafından 15. yüzyılın sonlarına doğru başlamış ve İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar devam etmiştir. Bugünkü gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının temelindeki en önemli etken sömürgeciliktir. İkinci Dünya Savaşından sonra hemen hemen bütün sömürgeler bağımsızlıklarını kazanmış, sömürgecilik tasfiye edilmişse de, sanayileşmiş, ülkelerin fakir ülkeler üzerindeki nüfuz ve etkileri ortadan kalkmış değildir. Zayıf Üçüncü Dünya Ülkelerinin ekonomik ve sosyal bakımdan kısa zamanda kalkınmalarını gerçekleştirmek için büyük ve zengin devletlerin yardımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere yaptıkları yardımlar, bir tür yeni sömürgeciliğin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Ayrıca sömürgeci ülkeler, sömürge altında tuttukları toplumlara bağımsızlıklarını verdiklerinde buradaki ekonomik menfaatlerinin devamını sağlayacak bazı garantiler almış, çeşitli imtiyazlar koparmışlardı. Bunun yanı sıra genç ülkelerdeki idarecilerin de, sömürgeci ülke kadrolarının etkisinde olmaları, sömürgeciliğin doğrudan olmasa da dolaylı biçimde devam etmesini sağlamaktadır. 20. yüzyılın sonlarında bu alanda gelişen nokta Üçüncü Dünya Ülkelerinin, sanayileşmiş ülkelere ekonomik, ticari ve sosyal alanlarda bağımlı oluşları ve altından kalkılması zor bir

borç batağına düşerek bağımsızlıklarının ciddi bir şekilde tehdit edilmesidir. Sömürgecilik, "yeni sömürgecilik" adıyla, değişik bir görünüm altında devam etmektedir. (Bkz: Emperyalizm)

SÖMÜRÜ:

Başkalarının güçsüzlüğünü fırsat bilerek onlara ait değerlere el koyma, haksız gelir sağlama.

SÖYLEM:

İktidar ilişkileri ile beraber geliştirilen ve kendi içinde mantıksal tutarlılığı olan bir düşüncenin, yazılı veya sözlü olarak anlatımı.

SÖZ HAKKI:

Yasama meclisinin (TBMM'nin) tüm üyeleriyle bu meclise katılabilen hükümet temsilcilerine, iç tüzük kurallarının izin verdiği şartlarda tanınan hak.

SÖZ KESME:

Bir milletvekilinin mecliste konuşurken başka bir milletvekili tarafından sözünün kesilmesi. Söz kesme eyleminin gerçekleşebilmesi için Meclis Başkanının veya konuşmacı milletvekilinin onayı gerekmektedir.

SÖZCÜ:

Bkz: Hükümet Sözcüsü, Komisyon Sözcüsü.

SÖZDE İKTİDAR:

Bkz: İktidar

SÖZLÜ SORU:

Bir parlamento mensubunun herhangi bir bakana cevaplama için

sorduğu soru. Bakan bu soruyu kürsüden cevaplamak zorundadır.

SPEKÜLASYON:

1- Herhangi bir konuda bazı varsayımlar üzerine kurulu, doğruluğu tartışılmalı yorum ve değerlendirmeler.

2- Fiyatların artması halinde satmak üzere alıp saklama. İhtikar, vurgun.

STAND BY:

Uluslararası kredi işlemlerinde kullanılan bir terim. Her an kullanılabilir kredileri nitelemekte kullanılmaktadır. En belirgin uygulaması Uluslararası Para Fonu (İMF) bünyesinde görülmektedir. Kurulusta, ilgili üyeler için, üzerinde anlaşmaya varılan belirli süreler içinde ve belirli bir miktara kadar söz konusu olan kullanılabilir fonları ifade eder.

STATÜ:

1- Kurumlar veya kişilerin toplumsal hiyerarşi içinde sahip oldukları konum.

2- Kamu kuruluşlarının ve kamu hizmeti gören personelin temel hak ve yükümlülüklerini belirleyen yasalar, tüzükler ve yönetmelikler bütünü.

STATÜKO:

Mevcut sosyal ve siyasal sistem, süregelen fiili ve hukukî durum.

STATÜKOCU:

Mevcut sistemin değişmeden sürmesini isteyen kimse ve onun tutumu.

STATÜKO POLİTİKASI:

Uluslararası sistemde mevcut güç dağılımını korumaya ve sürdürmeye

yönelik dış politika stratejisi.

STRATEJİ:

1- Başarıya ulaşabilmek için öngörülen politikaların etkinliğini artırmaya yönelik olarak iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasal etkenlerin birarada, uyum içinde yönlendirilmesi.

2- Belirli bir amaca ulaşabilmek için izlenen yol.

3- Askerî güçlerin harekâtını siyasal iktidarcı belirlenmiş bir hedefe ulaşacak biçimde birleştirme sanatı.

SUÇLULARIN GERİ VERİLMESİ:

Uluslararası hukukta siyasi nitelikli bir işlem. İşlenen bir suçun cezasız kalmaması, genel hukuk teamülü çerçevesinde genellikle kabul edilen bir görüştür. Buna paralel olarak da, bir ülkede bir suç işleyip de bir başka ülkeye kaçanların, ya o ülke devletince cezalandırılmaları veya suçun işlendiği ülke devletine geri verilmesi gerektiği klasik hukuk anlayışı içerisinde yaygın bir konudur. Günümüzde yukarıdaki alternatiflerden birincisinin uygulanmasındaki güçlükler, devletleri ikinci yolu denemeye yöneltmiştir. Suçluların geri verilmesini düzenleyen uluslararası nitelikte bir anlaşma yoktur. Konu genellikle ikili anlaşmalar çerçevesinde düzenlenmektedir.

SUIKAST:

Devlet adamlarına karşı siyasi nedenlerle gizlice düzenlenen planlı öldürme girişimi. Türk Ceza Kanunu'nda, ayrı bir suç olarak suikastın tanımı yapılmamıştır. Ancak Ceza

Kanununda Cumhurbaşkanına karşı işlenen suikastla ilgili düzenlemeler vardır. Kanunun 156. maddesinde Cumhurbaşkanına karşı suikastta bulunanlarla buna teşebbüs edenlere karşı uygulanacak cezalar belirtilmektedir. Buna göre suikastçı, eylem tam teşebbüs derecesindeyse ölüm cezasıyla, eksik teşebbüs derecesindeyse ömür boyu hapis cezasıyla cezalandırılır.

SULH VE SELAMETİ OSMANİYE FIRKASI:

Ocak 1919'da Sulh ve Selamet Cemiyeti ile Selameti Osmaniye Fırkası'nın birleşmeleri sonucu İstanbul'da kurulan siyasi parti.

Partinin kurucuları ulemadan Fazıl Efendi, Mehmet Ali (Fesçi), Hüseyin Hakkı ve Ferit Paşadan oluşuyordu. Yönetim kurulunda Mutedil Hürriyetperveran Fırkası liderlerinden Hüseyin Hakkı Paşa, Cami (Baykut), Osman Nevres (İzmir'in işgali sırasında düşmana ilk kurşunu sıkan gazeteci Hasan Tahsin) gibi isimler bulunuyordu. Parti, tek parti denetimindeki Meclis'in diktatörlüğe yol açtığını, Meşrutiyet döneminde bu uygulamalara sıkça rastlandığını savundu. İç barışın sağlanabilmesi için militarizmin ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürdü. Ankara, İzmit, Adapazarı, Çanakkale ve Koçhisar'da şubeler açan parti, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin tek sorumlusunun İttihatçılar olduğunu söyledi. Üyelerden Ferit Paşa'nın Damat Ferit Hükümetinde Harbiye Nazırı olması

parti içinde çatlamalara neden oldu. İstanbul'un işgali üzerine üyelerinin çoğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldı. Parti'nin tabanı dağıldı.

SULTAN:

Hükümdarlıkla yönetilen birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Osmanlı devletinde de padişahlara, onların kız ve erkek çocuklarına, anneleri ve kadınlarına özgü "iktidar sahibi" anlamına gelen unvan. Bu unvan padişahlar için kullanıldığında adın önünde, diğerleri için kullanıldığında ise adın arkasında yer alırdı. 19. yüzyılda şehzadelerin sultan unvanını kullanmaları yasaklanmıştır.

SUSURLUK SKANDALI:

3 Kasım 1996'da Susurluk'ta meydana gelen ve İstanbul eski Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, katliam iddialarıyla aranan Abdullah Çatlı ve Gonca Us isimli bir mankenin ölümü, Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak'ın da yaralanmasıyla sonuçlanan trafik kazası ve bu kazadan yola çıkarak devlet, siyaset ve yeraltı dünyasının birbiriyle bağlantılı kirli ilişkilerinin sorgulandığı süreç.

SÜBVANSİYON:

Devletin, geniş kitleler tarafından tüketilen temel ihtiyaç maddelerinin veya stratejik değeri olan bazı ürünlerin üretimini teşvik etmek, üretici veya tüketicisini korumak amacıyla doğrudan veya dolaylı yollarla yaptığı karşılıksız malî yardım.

SÜPER GÜÇLER:

Dünya siyasetini kendi ilkeleri ve

menfaatleri doğrultusunda yönlendirilebilen, bunun doğal sonucu olarak da diğer ülkeleri kendilerine siyasi, ekonomik açıdan bağımlı kılabilen ülkeler.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA:

Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye düşürmeden, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma şekli.

SÜRGÜN:

- 1- Bir kimsenin siyasi otorite tarafından ülkesinden dışarıya çıkarılması.
- 2- Adli bir hükümlünün belirli bir şehir ya da kasabada oturmaya mecbur edilmesi şeklinde yerine getirilen ceza. (Bu ceza 13 Temmuz 1965'te TCK'dan çıkarılmıştır.)

SÜRGÜNDE HÜKÜMET:

Uluslararası hukukta özel bir tanıma biçimi. Uluslararası hukukta devletlerin, ülke toprağı üzerinde tam an-

lamda egemen otorite olmaları temel kuraldır. Bununla beraber bazı özel durumlarda ülke toprakları üzerindeki egemenlik haklarını fiilen elinde bulundurmayan veya bu imkanı kaybeden bir hükümet, diğer devletler tarafından hâlâ ülkesinin meşru hükümeti olarak tanınabilmektedir. Bu gibi durumlarda uluslararası hukuk açısından ülke adına konuşma hakkına sahip olan bu "sürgündeki hükümet" olmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonlarında, faaliyetlerini Londra'da sürdüren Polonya Hükümeti, Batılılar tarafından bir süre Polonya'nın meşru hükümeti olarak tanınmıştı. Aynı dönemde Polonya toprakları üzerinde fiili denetimi elinde bulunduran Sovyet yanlısı bir hükümet de Varşova'da görev yapıyordu.

ŞABLONCULUK:

Bir siyasi modeli, bir öğretiyi yeterince bilmeden, tartışmadan, düşünmeden benimseme ve savunma.

ŞAPKA DEVRİMİ:

25 Kasım 1925'te uygulanmaya başlanan Atatürk devrimlerinden biri. Şapka İhtisası Hakkında Kanun'la çerçevesi çizilen bu devrimle TBMM üyelerinin, memur ve müstahdemlerin şapka giymeleri zorunlu oldu. Şapka dışında başlık giyilmesi yasaklandı. Ancak bu kanunu ihlalin herhangi bir yaptırımı yoktu. Buna rağmen ülkenin değişik yerlerinde şapka giymeyenler irtica yanlısı suçlamasıyla İstiklal Mahkemelerinde yargılandılar. Giresun, Erzurum, Sivas, Maraş, Ankara başta olmak üzere birçok kişi şapka giymedikleri için idam edildiler. Pek çok kişi de değişik sürelerde ağır hapis cezalarına çarp-

tırıldı. Şapkaya karşı en ufak bir muhalefet çok sert bir şekilde bastırıldı. Ancak bütün baskılara rağmen bu zorlama uygulama hiçbir zaman kabul görmedi. Kısa bir zaman sonra başta bakanlar ve milletvekilleri olmak üzere şapka giyen kalmadı. Bunun üzerine 1939 yılında Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinde yapılan bir değişiklikle şapka giymeme 3 ay kadar hapisle yaptırıma bağlandı. Bu kanunun hiçbir zaman uygulanmayacağı bilindiği halde 1960 ve 1982 Anayasaları ile diğer Devrim Kanunları gibi Şapka Devrimi de güvence altına alındı.

ŞARK MESELESİ:

Avrupalı devletlerin dağılma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu üzerinde giriştikleri üstünlük ve pay alma çekişmelerine Batılılarca verilen ad. Şark meselesinin teme-

lini Avrupa'nın emperyalist ve koloniyalist yayılma ve ekonomik emperyalizm politikası oluşturur. Şark Meselesi'nin ilk defa politik bir terim olarak ifade edilmeye başlandığı dönem 19. yüzyıldır. Fransız tarihçi Sinyobos, terimin ilk defa kullanılışının 1815'te yapılan Viyana Kongresinde olduğunu söyler: "1815 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu hâlâ mülki tamamiyetini muhafaza ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun ne olacağı bir mesele idi. İşte bu mesele Rusya tarafından Şark Meselesi denildi." Şark Meselesi terim olarak ilk defa 1815'te ifade edilmişse de varlığının tarihi menşei oldukça eskidir. Bazı yazarlar, aslında Anadolu topraklarında Malazgirt Savaşı ile birlikte başlayan ve günümüze kadar uzanan Doğu-Batı mücadelesinin Şark Meselesi'nin evrelerini oluşturduğunu söylerler.

ŞARK-I KARİP ÇERKEZLERİ TEMİNİ HUKUK CEMİYETİ (Yakındoğu Çerkezlerinin Haklarını Sağlama Derneği):

İşgal döneminde İzmir'deki Yunan kuvvetlerinin Ekim 1921'de Maan Ali liderliğindeki bir grup Çerkez'e kurdurdukları bölücü örgüt. İngilizler tarafından da desteklenen örgüt, Anadolu'daki bazı isyanlarda özellikle de Düzce isyanında aktif rol aldı. Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra dağıldı. Örgütün önde gelen isimleri 150'likler listesine alındı.

ŞARKİ ANADOLU MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ:

Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması için Erzurum Kongresi üyeleri tarafından 24 Ağustos 1919'da kurulan dernek. Kurucuları arasında Heyeti Temsiliye üyelerinden Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ve Rauf Bey (Orbay)'inde bulunduğu dernek, Sivas Kongresi kararıyla Eylül 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katıldı.

ŞARTSIZ TESLİM:

Savaş sırasında avantajlı tarafın diğerine karşı öne sürdüğü savaşı sona erdirmeye şartı. Böyle bir durumda, yani savaşta yenilen tarafın şartsız teslim olması halinde, galip taraf diğerinin ülkesini işgal edebileceği gibi, bu ülkede savaş suçlusu olarak gördüğü kişileri cezalandırabilir ve nihayet söz konusu ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik yapısında bazı değişiklikler gerçekleştirebilir.

ŞEF:

Bir toplumu yönlendiren kimse, lider. (Bkz: Ebedi Şef, Milli Şef)

ŞEFFAF YÖNETİM:

Herkesin görüşüne ve denetimine açık olan idare şekli.

ŞEHİRLEŞME:

Bir ülke nüfusunun şehir merkezlerinde yaşama oranındaki artış.

ŞEHREMANETİ:

Osmanlılar döneminde günümüzdeki belediye örgütünün yerini tutan yerel yönetim şekli. Osmanlılar döneminde uzun yıllar kadılar

tarafından yürütülen belediye işleri 1854'ten itibaren şehremaneti adlı kuruma verildi. Kurum, bir şehremininin başkanlığında, iki yardımcısı, halk ve esnafın önde gelenlerinden oluşan karma bir şehir meclisiyle yönetiliyordu. Örgütün yetki ve görevleri yasalarla belirtilmişti. 1912'den sonra şehremaneti kurumları kaldırıldı ve yerini belediyeler aldı.

ŞEHREMİNİ:

Osmanlı döneminde belediye teşkilatı niteliğindeki şehremaneti kurumunun başındaki görevli. Bugünkü anlamda belediye başkanı.

ŞEHZADE:

Padişah soyundan gelen erkek çocuklara verilen unvan.

ŞEHZADE SANCAKLARI:

Osmanlı devletinde şehzadeler tarafından yönetilen idari birimler.

ŞEREF KITASİ:

Cumhurbaşkanı, TBMM başkanı, başbakan, genelkurmay başkanı ve İçişleri bakanı ile yabancı devlet başkanları, başbakanlar, genelkurmay başkanları ve NATO başkomutanlarının birlik, karargâh, kurum ve kışlalarla garnizonları ziyaretleri esnasında yapılan karşılama ve uğurlama törenlerini düzenleyen kıta.

ŞİDDET ALEYHTARLIĞI:

Bütün biçimleriyle şiddeti siyasal bir araç olarak kullanmayı reddeden öğretisi. Şiddet aleyhtarlığı çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Bunlardan en fazla uygulananları açlık grevi, ses-

siz gösteri, pasif mukavemet, kamu yollarını kapama gibi direnişlerdir. Şiddet aleyhtarlığı Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde Gandhi tarafından etkin bir şekilde kullanıldı. Ayrıca Martin Luther King de önemli şiddet aleyhtarlarından biridir.

ŞİKAYETNAME:

Osmanlı devletinde görevlerini yasalara uygun olarak yapmayan kamu görevlilerini, ilgili makamlara bildirmek için yazılan yazı, şikayet mektubu.

ŞOVENİZM:

Yabancı düşmanlığıyla somutlaşan, başkalarına hayat hakkı tanımayan abartılı vatanseverlik duygusunun biçimlendirdiği aşırı ve ölçsüz milliyetçilik. Terim, Napolyon'un ordusunda yer alan ve kendisini ona adanmış N. Chauvin isimli bir askerin isminden gelmektedir. Batı ülkeleri, 16. yüzyılın başından itibaren Afrika, Asya ve Latin Amerika'da izledikleri sömürgeci, yayılmacı ve emperyalist politikalarını ırkçı ve şovenist teorilerle desteklemiş ve resmiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Çağımızda Hitler ve Mussolini'nin izledikleri politikalar şovenist özellikler taşımaktadır.

ŞUBAT SÜRECİ (28):

Refah Partisi ile Doğruyol Partisinin koalisyonu ile oluşturulan 54. hükümeti yıkmak için oluşturulan, Türk Silahlı Kuvvetlerinin de etkin bir şekilde rol aldığı siyasal ve toplumsal süreç. Süreç, 28 Şubat 1997'de yapı-

lan Milli Güvenlik Kurulu toplantısıyla başlamış, dört ay sonra Erbakan Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Sonuçları itibariyle Türk siyasetinin yeniden yapılanmasında ve toplumsal düzenlemelerde etkili olmuştur.

ŞUBAT OLAYI (21-22) :

27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra yönetimin sivilere erken teslim edildiğini düşünen Albay Talat Aydemir başkanlığındaki bir grup subay tarafından 21 Mayıs 1962'de yapılan başarısız ihtilal girişimi. Bu ihtilal girişimi sonrasında tutuklanan Talat Aydemir ve başında bulunduğu 73 subay herhangi bir cezaya çarptırılmadan emekliye sevk edildi. 30 Nisan 1962'de çıkarılan bir yasayla da onların herhangi bir cezai kovuşturmaya uğramamaları teminat altına alındı. Ancak Talat Aydemir kendisine gösterilen bu ayrıcalığa rağmen darbe hevesinden vazgeçemeyecek ve bir yıl sonra yaptığı başarısız darbe girişiminden sonra idam edile-

cektir. (Bkz: Mayıs Olayı 20-21)

ŞURAYI SULTANAT:

Osmanlı devletinde, olağanüstü durumlarda Padişahın başkanlığında devlet adamlarının, komutanların ve ilmiye ileri gelenlerinin katılımıyla yapılan toplantı.

ŞURA HÜKÜMETLERİ:

Birinci Dünya Savaşı sonunda Rus orduları çekildikten sonra bölge halkı Doğu Anadolu'da kurulan geçici yerel hükümetler. Bu hükümetlerin ilki 14 Kasım 1918'de Kars'ta Türk, Rus, Rum ve Ermeniler tarafından Kars Milli İslam Şurası Merkezi Umumisi adıyla kuruldu. 25 Mart 1919'da Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti oluşturuldu. 12 Nisan 1919'da İngiliz işgal kuvveti tarafından bu hükümete son verildi. Oltu Şura Hükümeti 25 Mayıs 1919'da kuruldu ve 17 Mayıs 1920'ye kadar yöreyi bağımsız bir hükümet gibi yönetti. Yöneticileri İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi.

-T-

TABAKA:

Monarşik siyasi toplumlarda aşağıdan yukarıya doğru yükselme imkanının olduğu hiyerarşik yapılanmada toplum derecelerinden her biri.

TABAN:

Yöneticilere karşıt olarak bir siyasi partinin yönetiminde yer almayıp partiye gönül veren insanların oluşturduğu kitle.

TABAN FİYAT:

Devletin, bir malın piyasa fiyatının belirli bir seviyenin altına düşmesini önleyerek bu yolla üreticiyi desteklemek amacıyla belirlediği en düşük fiyat.

TABELA PARTİSİ:

Müstakilen seçimlere girme kabiliyeti olmayan, sadece başka bir partiyle pazarlık yapabilmek için kurulmuş kısa ömürlü reaksiyonel siyasi parti.

TABİİ SENATÖRLÜK:

1961 Anayasası'nın 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanunla isimleri bulunan Milli Birlik Komitesi (27 Mayıs İhtilalini yapan ekip) başkan ve üyeleriyle eski Cumhurbaşkanlarına tanıdığı hayat boyu Cumhuriyet Senatosu üyeliği.

Başlangıçta Milli Birlik Komitesi içinde olan ancak daha sonra Komiteden çıkarılan 14'ler tabii senatör olamadılar. Cumhuriyet Senatosu'nun oluşumu ve bu oluşum içinde tabii senatörlerin durumu 1961 Anayasası'nın 70. maddesinde belirtildi. Senatörlükleri ömür boyu süren tabii senatörlerin bu durumları sadece bir siyasi partiye girdiklerinde değişikliğe uğrayabilmektedir. Buna göre Bir siyasal partiye katılan tabii senatörlerin üyelikleri, partiye girişlerini izleyen ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminde

sona eriyordu. 12 Eylül 1980 harekâtıyla Cumhuriyet Senatosu dağıtılınca tabii senatörlük uygulaması da sona erdi. (Bkz: Cumhuriyet Senatosu, Meclis, Milli Birlik Komitesi, Senato)

TABU:

Konuşulması, tartışılması yasak olan şey.

TAÇ GİYMİ:

Hükümdarlıkla yönetilen devletlerde, devlet başkanının bu siyasi güce sahip olduğunu göstermek amacıyla yapılan tören. Bütün hükümdarlar böyle bir törenden geçerek "taht"a çıkarlar.

TAHKİMNAME:

Devletlerarası uyuşmazlıkların hakemliğe havalesi ve hakemlikte takip edilecek hukuk kuralları ve prensipler hakkında, uyuşmazlığın doğumundan önce veya sonra halletmek isteyen devletlerin ortak rızasını gösteren antlaşma.

TAHRİK:

Bir eğilimi halk arasında yayarak onları ayaklandırmaya çalışma. (Bkz: Provakasyon)

TAHT:

Hükümdarlıkla yönetilen devletlerde hükümdarların sahip olduğu yönetime yetkisi.

TAHTTAN DÜŞME:

Bir hükümdarın tüm yönetim haklarının elinden alınması. Halk isyanıyla tahttan düşen bir hükümdarın yerine halk iradesinin şartlandığı bir başkası çıkarılırsa, artık hükümet

meşruti bir şekil almış demektir. Yönetime başka bir hükümdar gelmez ve egemenlik doğrudan doğruya halkın eline geçerse, bu durum cumhuriyet şeklinin doğması demektir.

TAKDİR YETKİSİ:

Bir işlemin yapılması konusunda yasaların belirli bir kural koymadığı durumlarda idare organlarının sahip oldukları yetki. Bir işlemin idare organlarının takdir yetkisine giren kısımları yargı denetimine bağlı değildir.

TAKİYYE:

Zor karşısında veya içinde yaşanan toplumda egemen olan düşüncelere aykırı düşünceler taşımanın getirebileceği olumsuz sonuçlardan kaçınmak yahut karşısındakinin ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla gerçek inanç ve düşüncenin gizlenmesi.

TAKLİB-İ HÜKÜMET:

Bir ülkede zor kullanarak siyasi yetkileri ele geçirme, hükümet darbesi.

TALEBE-İ ULUM GÖSTERİLERİ:

10-12 Mayıs 1876 tarihleri arasında medrese öğrencileri tarafından Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın görevden alınması için yaptıkları yürüyüş eylemleri. Kabine değişikliğine sebep olan eylem sonucunda Mahmut Nedim Paşa sadrazamlıktan azledilerek yerine Mütercim Rüştü Paşa getirildi.

TAMPON DEVLET:

Ekonomik ve siyasal yönden güçlü

devletlere bağımlı, diğer devletlerle olan ilişkilerini güçlü devletlerin istediği doğrultuda ayarlayıp sürdürmek zorunda olan ve bir savaş esnasında toprakları ön saldırı ve savunma amacıyla kullanılan devlet.

TANIMA:

Uluslararası hukukta devletlerin ve hükümetlerin hukuki varlıklarının tanınması. Bunu sağlayacak üst bir organ bulunmadığından bu tanıma yetkisi o anda var olan diğer kişilere yani devletlere tanınmıştır. Burada yeni bir devletin tanınması ile anayasa dışı yollardan iktidara gelen bir hükümetin tanınmasını birbirinden ayırmak gerekmektedir. (Diğer tanıma türleri için bkz: ayaklanma, asi sıfatının tanınması).

Bir devletin doğuşu siyasal bir olgudur. Devlet olmak özelliklerini bünyesinde toplayan bir topluluk uluslararası alanda devlet olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber bu yeni devletin hukuki varlığının oluşması için diğer devletlerce tanınması gerekir. Bir başka deyişle tanıma yolu ile eski devletler, yeni devletin doğuşunu kabul ettiklerini, bu devletle uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde ilişki kuracaklarını belirtmektedirler. Bu tanıma, yeni kurulan devletin başkasına gönderilen bir mesaj veya yayınlanan bir deklarasyon yolu ile açık bir biçimde yapılabileceği gibi, yeni devletin tanındığı açıkça belirtilmemekle beraber onunla ilişkiye girerek üstü kapalı bir biçimde de gerçekleştirilebilir. Kut-

lama mesajı göndermek, diplomatik ilişki kurmak gibi eylemler de birer dolaylı tanıma biçimidirler.

TANZİMAT:

1839'da Osmanlı Sultanı Abdülmecit'in imzasını taşıyan Gülhane Hattı Hümayunu'nun Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmasıyla başlayıp 1976'da Birinci Meşrutiyetin ilanına kadar süren ıslahat ve Batılılaşma dönemi. İmparatorluk içindeki çeşitli öğeleri "Osmanlılık" ideolojisi çevresinde birleştirmeyi amaçlayan Tanzimat, bir süre sonra tam tersine Osmanlı toplumunun dağılmasını kolaylaştıran, özellikle Hristiyan topluluklar arasında "milliyetçilik" bilincinin uyanmasına yol açan bir dönem olarak tarihe geçti.

TARAF:

Siyasi düşünceleri karşıt olan iki veya daha çok kişi, topluluk vb.den her biri.

TARAFSIZLARIN HAKLARI:

Tarafsız devletlere savaştan devletler tarafından tanınan haklar.

TARAFSIZLIK:

1- İç politikada Cumhurbaşkanı, Meclis başkanı gibi partiler üstü kurumların, aralarında ihtilaf bulunan siyasi partilerden hiçbirine taraf olmaması.
2- Uluslararası hukukta bir devletin uluslararası çatışmaların dışında kalması.

Tarafsızlık; toprak dokunulmazlığı, ticaret serbestliği gibi bazı haklar ve düşmanca tavırlardan kaçınma gibi bazı yükümlülükler içerir. Tüm sa-

vaşan taraflara karşı yansız olmayı ve mutlak olarak eşit davranmayı gerektirir.

TARAFTAR:

Bir siyasi partiye bağlı olan, onunla ilgilenen, destekleyen kimse.

TARİHSEL MADDECİLİK:

Marksizm'in toplum ve tarih teorisi. Temel amacı tarih boyunca ortaya çıkan toplumsal değişme gelişme sürecinin yasalarını ortaya koymaktır.

Tarihsel maddeci görüş, üretim biçimlerini, toplumların temelini oluşturan altyapı olarak görür. Buna karşılık siyaset, ideoloji, kültür gibi öğeler de toplumsal üst yapıyı oluştururlar. Bunların tümüne birden de toplumsal formasyon denmektedir. Bu alt ve üst yapılar arasındaki uyumsuzluklar da sınıf mücadelesinin temelini oluşturmaktadır.

TARİKİ SALAH CEMİYETİ:

Eylül 1921'de Osmanlı İlayı Vatan Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri tarafından kurulan siyasi parti. Başkanlığını Kiraz Hamdi Paşa'nın yaptığı partide yönetici kadrolar üçler, yediler, kırklar şeklinde üç kademeden oluşuyordu. Küçük bir grup olarak doğan ve fazla bir varlık gösteremeyen parti, Kurtuluş Savaşından sonra Cumhuriyet rejimine geçilmesini eleştirdi. Üyelerinden bazıları Şeyh Sait Ayaklanmasına karıştıkları gerekçesiyle yargılandı, bunlardan 11'i hakkında idam cezası verildi.

TASARRUF:

İdari makamların yetkilerine daya-

narak yaptıkları işlemler, aldıkları kararlar.

TASFİYE:

1- Parti yönetimi tarafından, fikir ve hareketleri açısından sakıncalı görülen üyelerin partiden ayıklanması, uzaklaştırılması.

2- Bir siyasi partinin kapanması veya kapatılmasıyla tüzel kişiliğinin sona ermesi durumunda varlıklarının satılması, hesaplarının kesilmesi ve borçlarının ödenmesi.

TAVAN:

"Taban"a karşıt olarak; siyasi partinin üst yönetimi.

TBMM:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kısaltılmışı.

TEAMÜL:

Yazılı olmayan yerleşik kurallar bütünü.

TECEDDÜT FIRKASI:

Birinci Dünya Savaşı sonunda, İttihat ve Terakki Fırkasının dağılması üzerine, İttihatçıların, partiyi yeni bir ad altında sürdürmek için Kasım 1918'de kurdukları siyasi parti. İttihat ve Terakki'nin son kongresinde alınan bir kararla bu partinin şubeleri ve tüm mal varlığı Teceddüt Fırkası'na geçti. Genel başkanlığına Hüseyin Hüsnü Paşa'nın getirildiği parti, İttihatçıların politikasını aynen devam ettirdi. Tevfik Paşa Hükümeti'ne güvenoyu verdiyse de aynı hükümeti gensoru önergesiyle düşürmeye çalıştı. Damat Ferit Hükümetinin ka-

rarıyla 5 Mayıs 1919'da feshedildi. Üyelerinden bir kısmı Divanı Harp'te yargılandı, bir kısmı Malta'ya sürüldü, bir kısmı da Ankaraya geçerek TBMM'ye katıldılar.

TEDHİŞ:

Belli bir grubu sürekli korku altında tutmak, yıldırma amacıyla girilen şiddet eylemleri.

TEK DERECELİ OY USULÜ:

Bkz: Oy

TEK PARTİ SİSTEMİ:

İktidarda bulunan parti dışında hiçbir partinin kurulmasına izin verilmeyen, ülkeyi yönetme hak ve yetkisinin sadece bir partiye tanındığı siyasal sistem.

TEKÇİLİK:

Devlet başkanının yetkisiz kalması durumunda, yürütme erkinin uygulamada sadece hükümetle temsil edildiği parlamenter rejim.

TEKNOKRASİ:

Toplumu teknik bilgi ve beceriye sahip kişilerin (teknik adamların) yönetmesi fikrine dayanan siyasal akım. Amerika'da doğup gelişen bu akıma göre teknokratlar, serbest seçimle iktidara gelen bilgisiz kişilerin demokraside buhrana sebep olduklarını, bu buhrandan da ancak mühendis ve teknisyen gibi teknik bilgi ile donanmış uzmanlar tarafından kurtulabileceklerini savunurlar. Fakat bu akım uygulandığı ülkelerin hiçbirinde başarı kazanamamıştır. Türkiye'de 12 Mart muhtırasından sonra kurulan

Nihat Erim Hükümeti de bir teknokratlar hükümetidir. Ancak bu hükümet, sorunları çözmek bir yana mevcut sorunlara yenilerini eklemiştir.

TEMSİL YETKİSİ:

Bir kimsenin, vekaletini aldığı toplum adına hareket etmesi. Temsil yetkisi teorisine göre temsilciler, emredici değil, temsil edici bir yetki taşır. Bu teorisinin demokrasinin işleyişine getirdiği dolaylı durum, oy hakkının genişletilmesi ve referandum gibi kimi doğrudan demokrasi mekanizmalarının benimsenmesiyle giderilmiştir.

TEMSİLCİ:

Halk adına hareket etme yetkisine sahip kişi, parlamenter.

TEMSİLCİLER MECLİSİ:

Bkz: Kurucu Meclis.

TEMSİLİ DEMOKRASİ:

Ulusal egemenlik ilkesine dayanan ve bu ilke gereği vatandaşların siyasal karar alma süreçlerine bizzat değil, belirli zaman aralıklarıyla seçip yetki verdikleri temsilcileri aracılığıyla katıldıkları yönetim biçimi. (Bkz: Demokrasi)

TEOKRASİ:

Devletin yönetim organlarının, tüm siyasal ilişkilerin ve iktidarın din adamları tarafından düzenlenip yürütüldüğü yönetim biçimi.

TERAKKİ VE İTTİHAT CEMİYETİ:

1902 yılında Paris'te toplanan Birinci Osmanlı Libarelleri Kongresinde Sultan II. Abdülhamit yönetimine

karşı olan Ahmet Rıza Bey liderliğindeki bir grup tarafından oluşturulan siyasi parti. Parti daha sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşerek eylemlerini artırdı. Bu eylemler 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile sona erdi. Cemiyet, daha önce ayrıldığı Teşebbüsi Şahsi ve Ademimerkeziyet Cemiyeti ile birleşerek İttihat ve Terakki Fırkası adını aldı. (Bkz: İttihat ve Terakki Fırkası, Teşebbüsi Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti)

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI:

Din ve inanç hürriyetine yönelik ağır baskıları ve partinin karıştığı yolsuzluk ve rüşvet olaylarını protesto etmek amacıyla Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa eden 29 milletvekili tarafından 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan siyasi parti.

Genel başkanlığını Kazım Karabekir'in yaptığı partinin genel başkan yardımcılıklarına Adnan Bey (Adıvar) ve Rauf Bey (Orbay), genel sekreterliğine de Ali Fuat Paşa (Cebesoy) seçildi. Diktatörlüğe kesin olarak karşı çıktığını belirten TCF, programında CHP'den farklı olarak yerinden yönetime daha fazla yer veriyor, iktisadi liberalizmi savunuyordu. Ayrıca parti programında dini fikirlere ve inançlara saygılı olunacağını belirtilmesi Cumhuriyet Halk Fırkası üyeleri tarafından tepkiyle karşılandı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, açılışından üç gün sonra kurulan Fethi Bey (Okyar) Hükümetine güvenoyu verdi. Kısa zamanda

gelişen ve halk arasında büyük ilgi gören TCF, Halk Partilileri ciddi biçimde endişelendirdi. Doğuda Şeyh Sait İsyanının başlaması TCF'nin kapatılması için gerekli fırsatı doğurdu. İsyanın bastırılması için sert tedbirler almadığı için eleştirilen Fethi Bey istifaya zorlandı. Yerine İsmet İnönü başbakanlığa getirildi.

İsmet Paşa Hükümetinin yaptığı ilk iş Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılması oldu. TCF, bu kanuna dayanılarak 3 Haziran 1925'te irticaya destek verdiği gerekçesiyle Bakanlar Kurulu kararıyla kapatıldı. İzmir suikastından sonra kurulan İstiklal Mahkemesi, partinin Halit Akman-su dışındaki bütün milletvekillerini tutukladı. Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet ve Cafer Tayyar Paşalar dışındaki milletvekilleri çeşitli cezalara çarptırıldı. 6 milletvekili de idam edildi.

TERCİHLİ OY:

Seçmenin, seçim listesinde yer alan adaylardan istemediklerinin adını silerek onların yerine istediklerini yazabilme yetkisi. Bu sistem seçmene kendi listesini oluşturma imkanını vermesine rağmen, oy sayımında karışıklığa sebep olması nedeniyle fazla tercih edilmemektedir. (Bkz: Nisbi Temsil Sistemi)

TESANÜD GRUBU:

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla birlikte Meclis'te bütün milletvekillerinin katılımıyla oluşan siyasi grup. Meclis Başkanı Mustafa Kemal

Paşa'nın 13 Ekim 1920'de, (daha sonra 1921 Anayasasına esas olacak) programını Meclis'e sunması üzerine milletvekilleri arasında gruplaşmalar oluştu. Birinci ve İkinci Grup'un oluşmasıyla birlikte Tesanüd Grubu dağıldı. (Bkz: Birinci Grup, İkinci Grup)

TEŞEBBÜSİ ŞAHSİ VE ADEMİ MERKEZİYET CEMİYETİ:

Sultan II. Abdülhamit yönetimi muhaliflerinden Prens Sabahattin'in liderliğinde 1902'de Paris'te kurulan siyasi parti. Özel girişimi ve yerinen yönetim ilkesini toplumsal kalkınmanın temeli kabul eden Cemiyet, Meşrutiyet'in ilanından sonra (1908), Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşerek, İttihat ve Terakki Fırkası'nı oluşturdu. (Bkz: İttihat ve Terakki Fırkası, Terakki ve İttihat Cemiyeti)

TEŞKİLAT:

Bkz: Örgüt.

TEŞKİLAT-I MAHSUSA:

Bugünkü Milli İstihbarat Teşkilatı'nın da temelini teşkil eden ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından 1914'te Süleyman Askeri Bey'e kurdurulan yarı resmi istihbarat örgütü.

TEŞVİK TEDBİRİ:

Siyasi iktidarın izlediği ekonomik ve sosyal politikalar uyarınca kimi iş ve yatırım alanlarına tanıdığı malî, iktisadî ve idarî ayrıcalık.

TEVHİDİ DÜYUN KARARNAMESİ:

Osmanlı yönetiminin son yıllarında yabancı ülkelerden aldığı borçların birleştirilmesi amacıyla 1903 yılında

çıkartılan kararname. (Bkz: Düyun-u Umumiye)

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU:

Türkiye'deki bütün eğitim ve öğretim kurumlarının birleştirilerek Milli Eğitim Bakanlığına bağlayan 3 Mart 1924 tarihli yasal düzenleme. 1961 Anayasası'nda bu yasanın "Devrim Yasaları"ndan olduğu belirtilirken, 1982 Anayasası'nda da Tevhid-i Tedrisat Kanunu korumaya alındı. 1982 Anayasası'nın 130. maddesi ise vakıflara üniversite kurma yetkisi tanıdı.

TİMAR:

Bkz: İktâ.

TİRANLIK:

- 1- Hukuki olarak bir kralın olmadığı yerde kralla ilgili otoriteye sahip olan kişinin yönetimi.
- 2- Baskıcı ve zalimce davranış.

TOPLAYICI PARTİ:

İdeolojisi, toplumun her kesiminden oy almaya uygun olan, bu nedenle de mümkün olan en geniş seçmen kitesine ulaşmak için çalışan siyasi parti. (Bkz: Kitle partisi)

TOPLU SÖZLEŞME:

Yasada gösterilen işçi temsilcisi sendikal örgüt ile işveren kuruluşları arasında mevcut hizmet sözleşmelerinin yapılması, sona ermesi konularının düzenlendiği ve tarafların hak ve sorumluluklarının belirtildiği yazılı anlaşma.

TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME:

Sosyal entegrasyon. Birden fazla toplumun yahut toplumsal alt grupların,

belirli amaçların gerçekleştirilebilmesi için önceki özerklik ve kimliklerini terk ederek yeni ve ortak bir kimlikte buluşmaları.

TOPRAK REFORMU:

Toplumsal bütünlük ve sosyal adalet kaygılarıyla tarımsal yapıya, toprağın kullanım veya mülkiyet yapısına yeni bir biçim vermeye yönelik devlet müdahalesi.

Toprak reformunun en belirgin şekli, genellikle büyük toprak sahiplerine ait toprakların toprağı olmayan tarım işçileri ya da köylülere devridir. Genel olarak bütün toprak reformlarında en asıl görev devlete düşer. Kırsal bölgelerde hızlı ve köklü değişikliklere elverişli politik ve sosyal güçlerden destek alan devlet, tarımsal yapıların değişimini hızlandıran maddi ve kanuni düzenlemeler yapar. Türkiye’de toprak mülkiyeti ve tasarruf biçimleriyle ilgili sorunlar Osmanlılar dönemine kadar uzanır. Devlet mülkiyetine dayalı Osmanlı toprak sistemi¹⁸. Yüzyılda bozulmaya başlamış ve 1826’da tımar sisteminin kaldırılmasıyla topraklar üzerindeki devlet mülkiyeti yerini giderek özel mülkiyete bırakmıştı. Öte yandan 1858’de çıkartılan Arazi Kararnamesi’yle özel mülkiyet ve miras sınırlarının genişletilmesi, mültezimlerin uyguladıkları ağır vergi yükümlülükleri gibi nedenlerle küçük çiftçilerin satmak zorunda kaldıkları topraklar âyân denilen büyük toprak sahiplerinin ellerinde yoğunlaşmaya başlamıştı. Öte yandan Os-

manlılar döneminde tımar sistemi uygulanmayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da beylere ve aşiretlere işçilerinde özerklik verildiği için bunların toprakları üzerindeki hakları yasallaşmıştı.

Cumhuriyet döneminde toprak sorunu ilk kez 1924’de bütçe kanununda; devlet arazilerinin 10 yıllık taksitlerle topraksız köylülere satılabilmesi yolundaki uygulamayla gelmiştir. Bunu 1929’da Doğu’dan sürgün edilen büyük toprak sahiplerine ait toprakların kamulaştırılarak topraksız ailelere dağıtılması ve 1934 İskan Kanunu gereğince yapılan toprak dağıtımı izlemiş ancak bütün bunlar dar kapsamlı birer girişim olarak kalmıştır. Toprak dağıtımı ile ilgili en önemli yasal düzenleme 1945’te çıkartılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’dur. Meclis’te büyük tartışmalara sebep olan bu yasayla devlet, vakıf, özel idare, belediye ve belli bir miktarın üstündeki özel mülklere ait toprakların topraksız ailelere dağıtımı yapılmıştır. Uygulamada pek de başarılı olmayan bu kanun 26 yıl yürürlükte kalmış ve 1973’te tümüyle ortadan kaldırılmıştır. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra yeniden gündeme gelen toprak reformu konusu Milli Birlik Komitesi ve Kurucu Meclis’te ele alınmış, 1960-1971 yılları arasında bu konuda birçok kanun tasarısı hazırlanmıştır ancak kanunlaşmamıştır. 1973’te çıkarılan Tarım ve Toprak Reformu Yasası ise TBMM’nin teklifi ve Bakanlar Kurulu’nun kararıyla an-

cak "tarım reformu bölgesi" ilan edilen Urfa'da kısmen uygulanabilmiştir.

Tarım ve Toprak Reformu Yasası, Anayasa Mahkemesi tarafından 19 Temmuz 1976'da iptal edilmesinden sonra ise bu konuda önemli bir girişim olmamıştır. 1997 yılında kurulan Anasol-D koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı olan Bülent Ecevit'in bu konuyu tekrar gündeme getirmesi ise inandırıcı bulunmamıştır.

TOTALİTARİZM:

Siyasal faaliyet tekelinin tek bir partiye tanındığı, her türlü devlet imkanı ve gücünün bu partinin elinde bulunduğu, polisiye ve ideolojik terörün öne çıktığı siyasal rejim. Böyle bir ideolojinin şekillendirdiği topluma da totaliter toplum denir. Türkiye'de çok partili hayata geçilene kadar totalitarist eğilimleri ağır basan bir rejim bulunuyordu. CHP'nin hâkim olduğu tek parti döneminde parti, ideoloji ve ekonomi tekel devletinin elinde idi. Çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte bu tekel kırıldı.

TRABZON MUHAFAZAİ HUKUKU MİLLİYE CEMİYETİ:

Karadeniz kıyısındaki Trabzon, Rize, Gümüşhane, Giresun ve Ordu yöresini düşman işgalcilerine karşı korumak, müdafaai hukuk ilkelerini gerçekleştirmek amacıyla 12 Şubat 1919 tarihinde Nemlizade Sabri ve arkadaşları tarafından Trabzon'da kurulan siyasal dernek. İşgale karşı böl-

gedeki direnişi başarıyla örgütleyen dernek, daha sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne katıldı.

TRABZON VE HAVALİSİ ADEMİ MERKEZİYET CEMİYETİ:

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı çıkmak, Trabzon ve yöresinde bağımsızlık sağlamak amacıyla 1919'da İstanbul'da kurulan dernek. Şatırzade Hasan Hicabi'nin başkanlığını yaptığı dernek ciddi bir şekilde varlığını göstermeden 26 Eylül 1919'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılarak kendini feshetti.

TRAKYA-PAŞAELİ MÜDAFAAİ HEYETİ OSMANİYE:

Mondros Mütarekesi'nden sonra oluşan şartlar içinde Trakya'da yaşayan Türklerin her türlü haklarını korumak ve bir saldırı durumunda silahla karşı koymak amacıyla 15 Aralık 1918'de kurulan siyasal dernek. Şehbender Şükrü Bey'in başkanlığını yaptığı dernek, Osmanlı Meclisi Mebusanı'na ve TBMM'ye mebuslar seçilip yollanmasında öncülük etti. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti kurulduktan sonra bu cemiyetin bir şubesi durumuna geldi.

TRUMAN DOKTRİNİ:

Amerika'nın İkinci Dünya Savaşından sonra gelişen Sovyet yayılcılığı ve tehdidine karşı yardım isteyen devletlere ekonomik ve askeri yardım taahhüt ederek, Sovyetler Birliği'nin yayılmasını durdurma siyaseti.

Truman Doktrini, savaş sonrası Ame-

rikan dış politikasında sonuçları günümüze kadar gelen oldukça önemli bir doktrindir. İlk defa bu doktrin ile ABD ilgili Doğu Akdeniz bölgesinde belirgin bir konum elde etmiştir. Truman Doktrini ile bir yandan Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin etkisi dengelenmeye çalışılmış; diğer yandan da ekonomik ve askeri yardım yapılan ülkeler ABD'nin nüfuzu altına sokulmuştur. Truman Doktrini aynı zamanda Orta Doğu ve Batı Avrupa ülkelerine yapılacak çeşitli yardımların da bir başlangıcını teşkil etmiştir. Bu doktrinin hemen arkasından, Avrupa devletlerine iktisadi yardımı öngören "Marshall Planı" gündeme gelmiş; daha sonra çeşitli yardımlar farklı adlar altında dünyanın yoksul ve güçsüz insanlarına da verilmeye başlanmıştır. (Bkz: Marshall Planı)

TUĞRA:

Eski Türk devletlerinde, özellikle de Selçuklu ve Osmanlılar'da hükümdarlığın simgesi olarak kullanılan ve padişahın babasıyla birlikte isminin yazılı olduğu nişan.

TULUM ÇIKARMAK:

Bir siyasi partinin, girdiği seçim bölgesindeki oyların tümünü fire vermeksizin kazanması.

TURANCILIK:

Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan bütün Türkleri tek bir yurt ve tek bir bayrak altında birleştirmeyi hedefleyen milliyetçiliğe dayalı fikrî ve siyasi akım.

Turancılık akımı 19. yüzyılın ilk yarısında Batı'da baş gösteren milliyetçilik akımlarına paralel olarak Osmanlılık ve İslamcılık akımlarıyla birlikte ortaya çıktı. Kırım Türklerinden Gaspıralı İsmail Bey ve Azerbaycan'da Ahmet Ağaoğlu bu akımın ilk öncülerinden oldular. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı aydınları arasında bir hayli taraftar toplayan Turancılık, özellikle iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki yönetimi tarafından da yakın ilgi gördü. Rusya'dan Türkiye'ye göç eden Yusuf Akçura, İstanbul'da Türk Derneği isminde bir siyasi dernek kurdu. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu akımı resmî bir doktrin gibi benimsedi. Dönemin güçlü isimlerinden Enver Paşa da devletin çöküşten kurtarılabilme çaresini Turan idealinin gerçekleşmesinde gördü ve bu yolda adımlar attı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ve devlet partisi CHP, bütün dünya Türklerini bir bayrak altında toplamayı hedefleyen Turancılığın tersine, yurt kavramını misak-ı milli sınırları içindeki topraklarla sınırladı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Almanya'nın izlediği politika, Hitler ordularının Kafkasya üzerine yürümesi Türkiye'de de Turancılık idealini yeniden gündeme getirdi. Rusya'dan Türkiye, Pakistan ve Almanya'ya göç etmek zorunda kalan Türkler'in bir Türk federasyonu çatısı altında birleşmeleri için girişilen çabalar yoğunlaştı. Türkiye'de yönetim, İkinci

Dünya Savaşı sonuna kadar Turancılık konusundaki etkinlikler konusunda sessiz kalmayı yeğledi. Ancak savaşın Almanya aleyhinde sonuçlanacağını belli olmasıyla birlikte, Turancılık fikrinin önde gelen simalarından Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Hikmet Tanyu, Alpaslan Türkeş gibi isimler kovuşturmaya uğradılar. Sıkıyönetim mahkemesinde yapılan yargılamalar sonucunda aklandılar.

Yakın siyasi tarihimiz içinde Turancılık akımının izlerine sloganları hafifletilmiş de olsa Alpaslan Türkeş'in liderliğini yaptığı siyasi hareket içinde rastlandı. Özellikle SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yeni bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkması sadece Türk milliyetçilerini değil bütün dünyayı hareketlendirdi ama beklenen gelişmeler istenildiği şekilde gelişmedi. Gene de sene de bir kez yapılan ve bağımsız Türk devlet başkanlarının katıldığı Türk Kurultayları sembolik de olsa bu birliği sağlamaya başladı.

TÜRK DERNEĞİ:

Rusya'dan Türkiye'ye göç eden Yusuf Akçura'nın öncülüğünde 8 Ocak 1908'de İstanbul'da kurulan Meşrutiyet döneminin ilk Türkçü Derneği. Derneğin 1912'de çalışmalarına son vermesinden sonra bazı üyeleri Türk Ocağı'na katıldılar.

TÜRK GÜCÜ CEMİYETİ:

İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri tarafından gençleri savaşa hazır-

lamak amacıyla Haziran 1913'te kurulan yarı askeri örgüt. Derneğin, Ziya Gökalp tarafından yazılmış bir marşı da vardı.

TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu):

Üyelerinin sosyal ve ekonomik hak ve çıkarlarını korumak amacıyla 31 Temmuz 1952'de Ankara'da kurulan Türkiye'nin en büyük işçi örgütlerinden biri.

TÜRKÇÜLÜK:

Bkz: Turancılık.

TÜRKİYE BİRLEŞİK KOMÜNİST PARTİSİ:

Yasadışı olarak yurtdışında faaliyet gösteren Türkiye Komünist Partisi ile 12 Eylül 1980 İhtilalinden sonra kapatılan ve yöneticileri yurtdışına kaçan Türkiye İşçi Partisi'nin yurtdışındaki sol hareketi birleştirmek amacıyla 1987 yılında yurtdışında oluşturdukları yasadışı siyasi parti. Partinin TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın ve TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu tarafından 1990'da Türkiye'de yasal kuruluşu gerçekleştirildi. Ancak aynı yıl Anayasa Mahkemesi'ne kapatılması için dava açıldı. Dava, 1991'de partinin kapatılması kararıyla sonuçlandı.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ:

23 Nisan 1920 tarihinden bu yana Türkiye'deki yasama organının adı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu, İstiklal Savaşı yıllarının özel şartlarına dayanır. Birinci Meclis'in oluşum şekli, 19 Mart 1920'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Ce-

miyeti tarafından çıkartılan bir tebliğ ile belirlendi. Ve seçimler cemiyetin öncülüğü altında iki dereceli usulle yapıldı. Bu yolla seçilenlerin yanı sıra, dağılan son Osmanlı Meclisinden katılanlarında yer aldığı TBMM, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açıldı.

Birinci TBMM, karşılaştırmalı anayasa hukuku açısından ilginç bir model oluşturmuştur. Bu dönem, Türkiye'nin daha sonraki anayasal ve siyasal gelişmelerini belirleme açısından da son derece önemli bir hareket noktasıdır. Anayasa hukuku açısından dikkat çeken temel özellik, kuvvetler birliği ilkesinin benimsenmesi, Meclis'in hem yasama hem de yürütme güçlerini elinde toplamasıdır. Aynı Meclis, 1921 Anayasasını (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) yapmakla, yalnız bir yasama Meclisi' olmadığını aynı zamanda bir kurucu organ niteliği de taşıdığını ortaya koymuştur. Kuvvetler birliği ve Meclis'in mutlak ve tek yetkili organ oluşu, birtakım yargılama işlemlerinde de kendini göstermiş, Meclis, yargılama yetkisini de kendinde görmüştür. Üyeleri Meclis tarafından ve milletvekilleri arasından seçilen İstiklal Mahkemeleri bunun tipik bir örneğidir. Gerek 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet, gerekse 1924 Anayasası ile belirlenen model, 1920'lerde oluşan ilke ve yapılanmayı ana çizgileri ile korudu. Ancak Anayasa değişiklikleri yürütme yetkisinin TBMM'den bağımsızlaştığını gösteriyordu. 1924'ten sonra başlayan fiili tek parti

rejimi, kuvvetler birliği ve Meclis üstünlüğü ilkelerine farklı bir boyut getirdi. Tek parti olgusu, Meclis'i silik bir konuma itti. Bunun yerine hükümet ön plana çıktı ve bütün güç parti yönetiminin merkezinde toplandı. 1945'ten sonra başlayan çok partili siyasal hayat içinde TBMM'nin önemi arttı. 1950'deki serbest seçimler sonucundaki iktidar değişikliği, milletin temsilcili olan, millet adına egemenlik hakkını kullanan, yasama ve yürütme yetkilerini hukuken kendinde toplayan Meclis'in canlı bir organizmaya dönüşmesini sağladı. 27 Mayıs 1960 İhtilaliyle, 1920'den beri ilk kez TBMM'nin varlığına geçici bir süre için son verildi. İhtilali yapan cuntanın oluşturduğu Milli Birlik Komitesi, TBMM'nin yerini alarak yasama ve yürütme yetkilerini üstlendi. Bu geçici dönem, 1961 Anayasası'nın kabulü ve yeni seçimlerin yapılmasıyla sona erdi. 1961 Anayasası, TBMM'nin konumunda önemli bir değişikliğe yol açarak "TBMM'nin mutlak üstünlüğü" yerine "Anayasanın üstünlüğü" ilkesini benimsedi. Ayrıca tek meclis sistemine son verilerek iki meclisli bir yasama organı oluşturuldu.

12 Eylül 1980 müdahalesiyle TBMM'nin hukuki ve fiili varlığına ikinci defa son verildi. Bu dönemde Milli Güvenlik Konseyi, TBMM'nin yerine geçerek yasama ve yürütme yetkilerini kendinde topladı. 1982 Anayasası, Meclis'in 1980 öncesi dönemde hareketsiz kaldığı tezinden hareket-

le, TBMM'ye daha çok işlerlik kazandırma amacını güden düzenlemeler getirdi. Ayrıca Cumhuriyet Senatosunu kaldırarak iki meclisli uygulamaya son verdi. İçyapısı bakımından TBMM çeşitli kurul ve gruplardan oluşur. Bunların başında Meclis faaliyetlerinin düzenleyicisi olan Başkanlık Divanı gelir. Bu kurul, Meclisin kendi üyeleri arasından seçtiği bir Meclis başkanı ile başkanvekilleri, katip üyeler ve idare amirlerinden oluşur. Siyasi parti grupları güçleri oranında temsil edilir. Meclis'in önceki önemli altkurulları, çeşitli uzmanlık dallarına göre oluşturulmuş olup, genel kurul öncesindeki hazırlık çalışmalarını yerine getiren komisyondur. Bir de Anayasada öngörülmüş olmamakla birlikte, içtüzük uyarınca düzenlenen ve belli konularda görüşü alınan Danışma Kurulu vardır. Nihayet, siyasi partilerin meclis grupları, Anayasa ile tanınan ve düzenlenen Meclis içi güçlerdir.

Görev ve yetkileri açısından TBMM, en yüksek siyasi karar ve denetim organıdır. Bu, TBMM'nin aynı zamanda bir tartışma ve en geniş anlamıyla karar organı olması anlamını da içermektedir. Meclis'in denetleme yetkisi ise, özellikle hükümeti hedef alan bir karakter taşır. (Bkz: Meclis, Meclis Araştırması, Meclis Başkanı, Meclis Soruşturması, Parlamento)

TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FİRKASI:

Tokat mebusu Nazım Resmor başkanlığında, Türkiye Komünist Partisi'nin

yayılma ve yasallaşmasını sağlamak amacıyla 12 Aralık 1920 tarihinde kurulan siyasi parti. Türkiye'nin savaştan sonra Komünist bir rejime kavuşturulması için hükümet içindeki etkin isimlerle temasa geçen halkın sempatisini kazanmak için de Komünizmin İslamiyete yakınlığını savunan parti ciddi bir faaliyette bulunamadan Çerkez Ethem ayaklanması sırasında Şubat 1921'de kapatıldı.

TÜRKİYE İŞÇİ KÖYLÜ PARTİSİ:

1978 yılında Doğu Perinçek başkanlığında Çin yanlısı bir sosyalizmi benimseyen bir grup antisovyetçi sosyalist tarafından kurulan siyasi parti. ABD, Rusya ve MİT'e karşı yoğun bir muhalefet kampanyası yürüten parti, 12 Eylül 1980 müdahalesiyle birlikte kapatıldı.

TÜRKİYE İŞÇİ VE ÇİFTÇİ SOSYALİST FİRKASI:

Almanya'da okuyan bir grup öğrencinin 1919'da İstanbul'da kurdukları siyasi parti. İlmi sosyalizm esaslarına göre Türkiye'deki işçi ve çiftçilerin iktisadi ve siyasi menfaatlerini korumak amacını taşıyan parti 1919 seçimlerine 3 adayla katıldıysa da bir başarı kazanamadı. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kapatıldı.

TÜRKİYE İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU:

Bkz: Türk-İş.

TÜRKİYE İŞVERENLER SENDİKALARI KONFEDERASYONU (TİSK):

İşverenlerin ve üye işveren sendika-

larının çalışma ilişkilerinden doğan ortak hak ve çıkarlarını korumak, işverenlerle işçiler arasında çalışma barışını sağlamak amacıyla kurulan üst düzeyde bir işveren kuruluşu. Konfederasyon, 1961 yılında İstanbul İşveren Sendikaları Birliği adıyla kuruldu. 1962'de Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu adını aldı. 1965 yılında konfederasyonun merkezi Ankara'ya alındı.

TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI:

Kurtuluş Savaşında Rusya'nın desteğinden yararlanabilmek için Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Ekim 1920'de Hakkı Behiç, Tevfik Rüştü, Mahmut Esat, Yunus Nadi, Kılıç Ali, Topçu İhsan gibi kişilere kurdurduğu siyasi parti. İnkılap fikirlerine karşı memleketi baskılardan korumak amacıyla kurulduğu belirtilen parti Çerkes Et-hem ayaklanması sırasında dağıldı.

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ:

Mustafa Suphi tarafından 1920'de Bakü'de kurulan siyasi parti. Partinin birinci kongresi Eylül 1920'de Bakü'de toplandı. Kongrede bütün komünist örgütlerin bir parti çatısı altında toplanması kararlaştırıldı. Başkan seçilen Mustafa Suphi örgütlenme çalışmaları yapmak üzere Anadolu'ya geçti. Ocak 1921'de Trabzon'da bir grup vatandaş tarafından arkadaşlarıyla birlikte öldürüldü. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na katılan parti, Ankara'da yaptığı gizli kongre sonrasında hükümet tarafından dağıtıldı. Çalışmalarını gizli-

ce İstanbul'da sürdürmeye başlayan TKP, bu defa da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'yla bütünleşti. Parti, 1928 yılına kadar kendi içinde çatışma ve tasfiyeler yaşadı. TKP'nin bazı üyeleri 1929'da hükümeti devirmeye teşebbüs suçundan yargılandı. Bunu diğer davalar izledi.

Türk siyaset hayatında hiçbir zaman yasal bir konuma gelemeyen ve belirleyici bir rol oynayamayan TKP tarihindeki en ciddi tutuklama yargılamalarına 1951'de uğradı. Bu tarihten sonra yurtdışında örgütlenen partinin başına 1952'de Zeki Baş-tımar, İsmail Bilen ve onun da ölümünden sonra Haydar Kutlu getirildi. 12 Eylül'den sonra yurtdışına kaçan Türkiye İşçi Partisi yöneticileri Behice Boran ve Nihat Sargın, Haydar Kutlu ile görüşerek Ekim 1987'de iki partiyi Türkiye Birleşik Komünist Partisi adı altında birleştirdiler. 11 Kasım 2001'de Sosyalist İktidar partisi (SİP) ile Komünist Partisi (KP) birleşerek Türkiye Komünist Partisi adıyla yeni bir parti kuruldu. (Bkz: Türkiye Birleşik Komünist Partisi)

TÜRKİYE SOSYALİST FIRKASI:

Sosyalist Hilmi olarak bilinen Hüseyin Hilmi Beyin 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın devamı olarak kurduğu ve daha çok tramvay işçileri arasında örgütlediği siyasi parti. Parti, Hüseyin Hilmi'nin öldürülmesi üzerine 1922'de kapandı.

TÜRKİYE SOSYALİST İŞÇİ PARTİSİ:

1970'te Anayasa Mahkemesi kararı-

la kapatılan Türkiye İşçi Partisi'nin tabanı üzerine Ahmet Kaçmaz'ın genel başkanlığında 1974'te kurulan siyasi parti. 1977 seçimlerinde ve daha sonra yapılan ara seçimlerde hiçbir varlık gösteremeyen parti 12 Eylül 1980 müdahalesinde kapatıldı. Genel başkan ve yöneticileri yurtdışına kaçtılar. Siyasi yasakların kalkmasından sonra 3 Ocak 1993 tarihinde Turgut Koçak'ın genel başkanlığında aynı isimle yeni bir parti kuruldu.

TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ:

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçil-

mesiyle birlikte 14 Mayıs 1946'da Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun başkanlığında kurulan siyasi parti. 1946 seçimlerine katılan ve merkezleri İstanbul'da bile hiçbir varlık göstere-meyen parti, 1951 ara seçimlerinde de başarı sağlayamadı. Aralık 1952'de mahkeme kararıyla kapatıldı.

TÜZÜK:

Yasalarda genel ve soyut olarak belirtilen ilke ve hükümlerin somutlaştırılması ve açıklanması amacıyla Bakanlar Kurulu'nun Danıştay denetiminden geçirerek çıkardığı hukuki metinler.

-U-

UFUK:

Bir siyasetçinin fikir ve etkinlik alanı.

ULUS:

Bkz: Millet.

ULUSAL ÇIKAR:

Yöneticilerin, devletlerin dış politikalarını dayandırdıklarını ifade ettikleri temel öğeler. Uluslararası politika alanında kullanılan kavramların en tartışma doğuranlarından birisi de ulusal çıkardır. Bu kavramın tüm ulusun çıkarlarının bir bileşkesi niteliği taşıdığını kabul eden klasik görüş taraftarları açısından hangi öğelerin ulusal çıkarı temsil ettiğinin belirlenmesi sorun olmaktadır. Her şeye rağmen bir ulusun tümünü kapsayan ortak bir çıkar öğesinin, ülkenin özvarlığının korunması olduğu genellikle kabul edilmektedir.

ULUSAL DEVLET:

Tarih boyunca ortaya çıkan devlet biçimlerinden biri. Özellikle Fransız devrimi, imparatorlukların parçalanarak birçok ulusal devletin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında en yoğun dönemini yaşayan ulusal devletlerin ortaya çıkış süreci, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren durulmuştur. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle ulusal devlet oluşturabilecek potansiyel toplulukların sınırına yaklaşılmıştır. İkinci olarak iki büyük federal devletin öncülüğünde oluşan bloklar, savaş sonrası dönemde ulusal devletin konum ve prestijini zedelemiştir. Nihayet sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuşmaları sonucunda ortaya çıkan yeni devletlerin genellikle ulusal devlet niteliğinde olmamaları da

klasik anlamda ulusal devletin konumunu zayıflatan üçüncü bir faktör olmuştur. Her şeye rağmen ulusal devlet, günümüz uluslararası sisteminde en yaygın bir uluslar arası birim, bir devlet biçimi olarak gözükmemektedir.

ULUSAL ENTEGRASYON:

Yeni kurulan devletlerde ülke bütünlüğünün sağlanması, toplumun çeşitli unsurlarının birbirleri ile kaynaşmasının gerçekleştirilmesi. Merkezi otorite, entegrasyonu sağlamak amacıyla ayrıca ülkenin insan malzemesi üzerinde de çalışmak zorundadır. Örneğin devlet memuriyeti ve askerlik hizmetlerinde bireylerin dar dünyalarını oluşturan çevre dışında görevlendirilmeleri, iç turizmin teşvik edilmesi gibi.

ULUSAL EGEMENLİK:

Egemenlik yetkisinin, bireylerden ayrı bir kişiliğe sahip olan millete ait olduğunu ileri süren anayasa ilkesi. Bu ilke, 1982 Anayasası'nın 6. maddesinde "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" ifadesiyle belirtilmektedir.

ULUSAL EKONOMİ:

Bir devletin kendi imkan ve şartlarına göre uygulamakta olduğu iktisat politikası sonucu oluşan ekonomik durum.

ULUSAL GÜÇ:

Bir devletin bir diğerini, belirli tutum ve davranışları yapma ya da yapmama açısından zorlamakta kullanabileceği potansiyel imkanların toplamı.

Bu imkanlar; coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri güç, nüfus, diplomasi yeteneği, hükümet ve yönetici niteliği gibi unsurlardır.

ULUSAL MUHTARİYET PARTİSİ (UMP):

Türkiye genelinde görev yapan muhtarların hak ve yetkilerini Meclis'e taşımak amacıyla 13 Ağustos 2001'de kurdukları siyasi parti. Partinin genel başkanlığını önce Hüseyin Özkan ardından Fehmi Öztürk üstlenmiştir.

ULUSCULUK:

Bkz: Milliyetçilik.

ULUSLARARASI ADALET DİVANI:

Devletlerarası uyuşmazlıkları çözmek konusunda genel yetkisi olan evrensel mahkeme. Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde 1945'te kurulan divanın merkezi Lahey'dedir. (Bkz: Birleşmiş Milletler Örgütü)

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ:

Kesin olaylardan yola çıkarak ırk, din ya da fikirleri nedeniyle hapsedilen insanların savunmalarını yapmak ve işkenceye karşı çıkmak amacıyla 1961 yılında İngiliz Avukat Peter Benenson tarafından kurulan özel örgüt. Birleşmiş Milletler'de temsil edilen örgüt, çalışmalarından dolayı 1977 yılında Nobel Barış Ödülü aldı.

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (İLO):

Sosyal barışın sağlanması için Hükümetle işçi ve işveren sendikalarını bir araya getirerek ortak hareket etmelerini sağlamak amacıyla 1919 yılında

kurulan uluslararası örgüt. Örgütün başlıca çalışma alanları şunlardır:

- Çalışma ve hayat şartlarını iyileştirmeye, iş bulma imkanlarını arttırmaya ve temel insan haklarını daha ileri seviyelere götürmeye yönelik katkılarda bulunmak ve uluslararası politika esasları ile faaliyet programlarını hazırlamak.

- Bu politikaların her ülke tarafından onaylanarak uygulanabilmesi için uluslararası düzeyde çalışma standartlarını oluşturmak.

- Bu politikaların etkin bir şekilde uygulanmasında hükümetlere yardımcı olacak kapsamlı bir uluslararası teknik işbirliği programı hazırlamak.

Uluslararası Çalışma Örgütü, her yıl toplanan Uluslararası Çalışma Konferansı, Yönetim Kurulu ve Uluslararası Çalışma Bürosu'ndan oluşur.

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üyeliği 9 Temmuz 1932 tarihinde Cemiyet-i Akvam'a üye olmasıyla başlamıştır. Türkiye, örgütün anayasasında yer alan ilkeleri kabul etmesinin gereği olarak 1934 yılında bir tasarı hazırlamış ve bu tasarı 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu olarak kanunlaşmıştır.

Türkiye Örgütün faaliyetlerine 1945 yılında Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasından sonra etkin bir şekilde katılmıştır. 1947 yılında çıkarılan Sendikalar Kanunu'na kadar sendikalar bulunmadığı için Çalışma Örgütü'ne işçi ve işveren temsilcisi göndere-memiştir. Özellikle 1980'den son-

ra Çalışma Örgütü'nün gündeminde önemli bir yer tutan Türkiye, bugüne kadar 166 adet İLO sözleşmesinden 28 tanesini onaylamış, fakat Uluslararası Çalışma Konferansı'nda kabul edilmesi için olumlu oy kullandığı 87 sayılı Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunması Sözleşmesi'ni (9.7.1948) onaylamamıştır.

ULUSLARARASI HAKEMLİK:

Uluslararası çatışmaların barışçıl bir şekilde ve de hukuka uygun bir biçimde çözümünü sağlayan yollardan biri.

Hakemlik, esas olarak tarafların kendi arzularıyla seçtikleri barışçı bir çözüm yoludur. Bununla beraber bazen devletler aralarında yaptıkları bir antlaşmayla ileride aralarında bir anlaşmazlık çıktığı takdirde bunu hakeme götürmeyi önceden kabul etmektedirler. Aralarındaki bir sorunu hakeme sunmak niyetinde olan taraflar, aralarında bir hakemlik sözleşmesi yaparlar. Bu sözleşmede hakemlik organının kuruluşu, uygulayacağı yöntem ve kuralları da belirlenir. Hakemlik, eskiden genellikle tek üyeden oluşmaktaydı. Günümüzde ise genellikle, ikisi tarafların temsilcileri olmak üzere toplam beş üyeden oluşmaktadır. Hakemlerin yetkileri genellikle hakemlik sözleşmelerinde gösterilmektedir. Bu sözleşmede hakemlere sorunu çözüme konusunda esneklikler tanınabileceği gibi katı sınırlamalar da getirilebilir. Hakemlik organının vereceği karar kesindir ve uyulması zorunlu-

dur. Karara ancak yetki aşımı nedeni ile karşı çıkılabilir.

ULUSLARARASI HUKUK:

Devlet, örgüt, kişi gibi uluslararası toplum üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların tümü. Uluslararası hukuku iç hukuktan ayıran en önemli faktör; iç hukukta bunu sağlayan bir otoritenin olmasına karşılık, uluslararası hukukta böyle bir otoritenin bulunmaması, bunun "iyi niyet" ve "ahde vefa" gibi yollarla sağlanmaya çalışılmasıdır. Kuralların uygulanmasında bir uluslar üstü bir otorite bulunmamaktadır. Ancak uluslararası alanda bir antlaşmanın şartlarına aykırı bir davranışın antlaşmayı hükümsüz kılması gibi hukuki, bir uluslararası örgütün kurucu antlaşmasına aykırı davranışların üyelikten çıkartılması gibi kurumsal veya herhangi bir zararın doğmasından sorumlu bir devletin tazminat ödemesi gibi mali bazı yükümlülükler söz konusudur.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER:

Devletler, halklar ve devlet dışı kuruluşlar arasında ülke sınırlarını aşan ve söz konusu aktörlerin uluslararası güçler dengesindeki ağırlıkları ve temsil ettikleri grupların çıkarları doğrultusunda belirlenen ilişkilerin tümü. Devletlerin birbirleriyle kurdukları her türden ilişki.

Uluslararası ilişkiler, insan topluluklarının hâkimiyet alanı oluşturmaya başlamalarından bu yana vardır. Sıte devletlerinden imparatorluklara

kadar devletlerin hepsi sabit ilişki ve politika kalıplarına riayet etmişlerdir. Fakat uluslararası ilişkilere yön veren temel faktör güçtür. Eldeki imkanlar ve içinde bulunulan şartlar da gücün belirleyicileri durumundadır. Uluslararası ilişkilerde gücün ortaya konmasının çeşitli yolları vardır. Bunların hangisinin uluslararası ilişkilerde devreye sokulacağını içinde bulunulan şartlar kadar muhatabın durumu da belirler.

Uluslararası ilişkilerde kullanılan araçlardan birincisi diplomasi dir. Diplomasi, bir devletin icra organının belli konulardaki görüşlerini diğer devlet nezdinde takdim sürecidir. Sürecin takibini diplomat denen temsilci yapar. Uluslararası ilişkilerde etkili olabilecek ikinci araç propagandadır. Propagandanın amacı kişilerin belli biçimde düşüncelerini ve davranışlarını sağlamaktır. Ekonomik ilişkiler, uluslararası ilişkilerin en büyük kısımlarından birini oluşturur. Ekonomiye politikadan ayırmak artık zordur. Uluslararası iktisadi ilişkiler bunun çarpıcı örnekleriyle doludur. Almanya'nın güçlü bir ülke olarak ortaya çıkması 1871'de gümrük birliğini sağlamasıyla mümkün olmuştur. ABD'nin 20. yüzyıla büyük bir güç olarak girmesi Kuzey ve Güneyin birleşmesi sayesinde. Aynı birleşme İtalya'da da yaşanmıştır. Ama bugün daha farklı birleşme hareketlerine tanık olunmaktadır. Ekonomik entegrasyon hareketleri olarak ifade edeceğimiz bu gelişmelerin

temel amacı iktisadi çevre şartlarını güçlendirmek ve ortaya hatırı sayılır bir güç olarak çıkmaktır. Mesela Avrupa Topluluğu'nun oluşturulmasının temel amaçlarından biri Avrupa fikrini beslemek ve eski güçlü Avrupa'yı ortaya koymaktır. İktisadi imkanların dış politika ve uluslararası ilişkilerde araç olarak kullanılması, doğrudan değil dolaylı müdahale özelliği taşır. Ülkeler ekonomik güçlerini kullanarak ödüllendirme, cezalandırma, ekonomik uydular oluşturma ya da etki alanları oluşturma politikaları izleyebilmektedirler. Bunun için de en fazla uygulanan yöntemler ambargo, abluka, dış yardım, içişlerine müdahale, boykot ve kara listedir. Başka şekilde çözümü mümkün olmayan uluslararası sorunlar, nihai safhada savaşa dönüşmektedir. Savaş, hem toplumsal hem de maddi maliyeti itibarıyla kolay göze alınacak bir iş değildir.

ULUSLARARASI PARA FONU (İMF):

Uluslararası ticaretin serbestçe işlemesini sağlamak için gerekli konvertibilite koşullarını gerçekleştirmek ve kambiyo kısıtlamalarını kaldırmak; dış ödeme gücüğü içine düşen ülkelere finansal destek sağlamak; uluslararası parasal ilişkiler ve diğer konularda danışmanlık hizmetleri vermek ve parasal-mali işbirliğine yardım olmak gibi amaçlarla; kapitalist dünya sisteminde zaman zaman meydana gelen tikanıklıkları gidermek ve sistemin istikrarlı bir şekilde yürümesini temin etmek için İkinci Dünya Sava-

şından sonra yapılan Bretton Wood Konferansı sonucunda, 1945'te imzalanan uluslararası anlaşmayla kurulmuş mali kuruluş.

Merkezi Washington'ta bulunan İMF, dünya üzerindeki devletlerin büyük bir çoğunluğunu bünyesinde toplar. Yılda bir kez toplanan Guvernörler Meclisi (Daimi Yürütme Kurulu), bir müdürlük ve bir sekreteryadan oluşan bir yapısı vardır. Kuruluşa üye olan her devlet, ekonomik gücüne göre bir kota payı yatırır. Onun oy ve çekiş hakları bu kotaya göre belirlenir. Dolayısıyla İMF'nin politikası en zengin ülkeler yani ABD, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa tarafından saptanmaktadır. Türkiye, İMF ile 27 Aralık 1945'te Washington'da yapılan ana sözleşmeyi, 19 Şubat 1947 tarihli 5016 sayılı yasa uyarınca 11 Mart 1947'de kabul ederek kuruluşa üye olmuştur.

ULUSLARARASI POLİTİKA:

Uluslararası sistemde egemen devletlerin birbirleriyle olan siyasal ilişkilerini inceleyen bilim dalı. Uluslararası politikada temel aktör olarak ele alınan devlettir. Uluslararası politikada devletin amaçlarının maksimizasyonu diplomatlar, resmi organlar ve kişiler aracılığıyla yürütülür. Ancak nükleer silahlanma ve teknolojinin gelişmesi, içinde bulunduğumuz yüzyılda uluslararası politikanın niteliğini önemli ölçüde değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan yeni uluslararası sisteme, hükümetlerin kontrolü dışında

yer alan toplumlararası ilişkileri de dâhil etmek gerekir. Transnasyonal ilişkiler ya da gruplar denilen kişisel temaslar, turizm faaliyetleri, sportif faaliyetler, ticari ilişkiler ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri de uluslararası politika çözümlemelerinde dikkate alınması gerekli faktörlerdir.

ULUSLARARASI SULAR:

Karasularının dışında kalan ve hiçbir devletin egemenlik sınırları içine girmeyen deniz alanı.

UŞAK:

Siyasi çıkar amacıyla iktidara yaltaklanan kimse.

UYDULAŞTIRMA POLİTİKASI:

Bir devleti siyasi ve ekonomik yönden daha büyük bir devlete bağımlı kılma.

UYGARLIK:

- 1- Toplumların ekonomik, siyasi ve toplumsal yönlerden ideal sayılan gelişme seviyeleri. Medeniyet.
- 2- Değişik coğrafyalarda yaşayan insanların ürettikleri bilgi, teknoloji,

yapı, kurum, inanç, sanat eseri, vb. maddi-manevi ürünlerin belirli bir zaman kesitindeki genel adı.

UYRUKLUK:

Tabiiyet. Bir kimsenin, bir millete, kültür ve soy bakımlarından bağlılığı ile sınırlı olmadan tüzel olarak bir devleti oluşturan halktan olması.

UZLAŞMA:

İktidardaki partinin, mevcut siyasi bunalımın üstesinden gelmek için, temsil ettiği sosyal tabakalarla ötekiler arasında bir hükümet anlaşması öneren stratejisi. Bir birine güç yetiremeyen tarafların karşılıklı olarak çıkarlarından tavizler vererek oluşturdıkları uyuşma veya anlaşma biçimi.

UZLET:

Zahitlik veya siyasi düşünce yüzünden toplum dışında yalnız yaşamak arzusu ile geçirilen hayat şekli. Uzlet, toplum etkilerinden kaçmak değil, bunları içten daha kuvvetli yaşamak için tutulan yoldur.

-Ü-

ÜCRET:

Üretim faktörlerinden emeğin bedeli olarak, işveren tarafından işçiye ödenen para. Bir ekonomide ücret, birçok ekonomik ve sosyal faktörlerle karşılıklı etkileşim içindedir. Esasta ücrete üç bakımdan önem atfedilmektedir:

Önce, ücret emeği ile geçinen insanların gelir kaynağı olmasından dolayı ücretliler açısından büyük önem taşımaktadır. Zira bu kitle için ücret, satın alma gücü ve hayat standardının göstergesidir. İkinci olarak ücret, işletmeler için önemli maliyet unsurlarından biridir. Bu sebeple ücretler işletmeler arası, sektörler arası ve uluslararası rekabet bakımından önemli bir fonksiyon icra eder. Üçüncü olarak ücretler milli gelirin dağılımı bakımından da önem taşır. Milli gelirin fonksiyonel dağılı-

mı dikkate alındığında ücret geliri elde edenlere yapılan ödemenin yıllık tutarı, onların milli gelirden aldıkları payı gösterir. Dolayısıyla milli gelirin çeşitli kesimler arasında adil dağılıp dağılmadığı bu şekilde belirlenmiş olmaktadır.

Ücretler nominal (nakdi) ve reel (hakkiki) olarak ele alınabilir. Bu ayırım, özellikle enflasyonun uzun süre yüksek oranlarda seyretmesi halinde önem taşır. Nominal ücret, fiyatlar dikkate alınmaksızın ücretin ülkede geçerli olan para birimi ile belirlenen miktarıdır. Reel ücret ise, nakdi ücretin, piyasada geçerli fiyatlar karşısındaki satın alma gücünü ifade eder. Öte yandan mal cinsinden ödenen ücrete aynı ücret; para cinsinden ödenen ücrete de nakdi ücret denir.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİ:

1- Azgelişmiş ülkeler. Dünya nüfu-

sunun üçte ikisini oluşturan, tam olarak kapitalist veya sosyalist blok içinde yer almayan ancak kaynakları kapitalist ülkeler tarafından sömürülen, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri.

2- Rejimleri, klasik demokrasi ile Marksist demokrasi arasında olan askeri diktatörlük ve tek parti yönetimi gibi denemelere sık sık rastlanılan ülkeler.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki birçok ülke sömürgecilik bağlarını koparabilmekle beraber, siyasal bağımsızlığın yeterli olmadığını da anlamış oldu. Bu ülkeler, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmadıkça, fazla bir şey elde etmiş olmuyorlardı. Sanayileşmiş dünya ile daha eşit ilişki talebinde bulunan üçüncü dünya ülkeleri çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. 1955 Nisan'ında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı Asya ve Afrika ülkelerinin kalkınma meselesinin uluslararası ilgiye bağlı olduğunu vurgulamıştır. Yine 1961'de toplanan Bağılantısız Ülkeler Devlet ve Hükümet Başkanları Birinci Konferansı dünyaya barış ve güvenlik getirmeyi, sömürgeciliği ortadan kaldırmak için mücadele etmeyi ve gelişmiş ülkeleri geliştirmekle olan ülke sorunlarıyla ilgilenme ve bu mücadeleye katılmayı çağrı olarak sunmuştu. Bütün bunlardan sonraki toplantılarda da yoğun olarak iktisadi meseleler ağırlık taşımıştır.

Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japon-

ya ve Yeni Zelanda'nın oluşturduğu ülkeler birinci dünya, Sovyet Bloku'na bağlı ülkeler İkinci Dünya, bunların dışında kalan ülkeler de Üçüncü Dünya'yı oluşturmuşlardır. Fakat Üçüncü Dünya Ülkeleri tabiri yerine Gelişmekte Olan Ülkeler, 77'ler Grubu ve Bağılantısızlar Grubu deyimleri de kullanılmaktadır. (Bkz: Azgelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ülkeler)

ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK:

Üçüncü Dünya Ülkelerinin gelişme potansiyellerine ve uluslararası ilişkilerdeki rollerine önem veren düşünce akımı.

ÜLKE:

Bir devletin egemenliği altında bulunan, coğrafi bir bütünlük oluşturan ve sınırları belirlenmiş yeryüzü parçası. Ülke kavramı, devletin toprakları ile beraber nehir, göl, karasuları ve hava alanını da kapsar.

Bir devletin ülkesi üzerindeki yetkileri uluslararası hukuk tarafından teammüle dayalı olarak veya anlaşmalarla bazı sınırlamalara tabi kılınabilir. Bunlar arasında diplomatik himaye, konsolosluklar, yabancı askeri kuvvetlerin bazı özel halleri bulunur. Ulusal sınırlar içindeki bir bölgede uluslararası hukuk düzeni uygulanabilir. Bir devletin karasularından, kanal ve nehirlerinden diğer devletlerin deniz taşıtlarının geçiş hakları vardır. Çağdaş uluslararası hukuk sisteminde ülke üzerindeki uyumsuzluklarda ileri sürülen temel siyasi ilkeler coğ-

rafi yakınlık, tarihi süreklilik ve self determinasyon ilkeleridir.

Türkiye'nin kara ülkesinin sınırları Bulgaristan'la 1913 Barış Anlaşması ve 1923 Lozan Anlaşması, Yunanistan ile 1923 Lozan Anlaşması, Suriye ile 1921 Türk-Fransız İtilafnamesi esas olarak tespit edilmiştir. Aynı şekilde Irak ile 1921, İran ile 1932, 1939 ve Rusya ile de 1921 Moskova Anlaşması ve 1921 Kars Anlaşması sınırları çizmiştir. Bununla birlikte, özellikle Yunanistan ile deniz ve hava sahaları sınırları konusunda uyuşmazlık devam etmektedir. Ege denizinde Yunanistan'a ait sayıları 3000'e varan adaların varlığı ve bu denizin kendine has özelliklerinin olması, Türkiye ile Yunanistan arasında, karasularının genişliği, ve kıta sahanlığı konularında önemli uyuşmazlıklar çıkarmıştır.

ÜLKÜ:

İdeal, mefkure. Bir kimsenin, bir toplumun ulaşmak istediği amaç olarak düşünülen zihni, fikri, ahlaki ve siyasi değerler bütünü.

ÜLKÜ OCAKLARI:

1960'lı yılların ortalarından başlayarak MHP tarafından "Türk milliyetçilik anlayışını işleyip güçlendirmek ve onları memlekete yararlı birer milliyetçi yapmak amacıyla" oluşturulan aksiyoner gençlik örgütünün adı.

Yakın siyasi tarihimiz içinde milliyetçilik fikirleri üzerine kurulan derneklerin en etkin ve faal olanıdır. İlk

olarak İstanbul ve Ankara'daki fakülte ve yüksekokullarda "Ülkü Ocakları" adıyla kurulan bu dernekler, 1969 yılında üniversitelerin bulunduğu illerdeki Ülkü Ocaklarını da içine alan bir birlik haline geldi ve ismi de Ülkü Ocakları Birliği oldu. Kısa zamanda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde de örgütlendi. Kuruluşunda komünizme karşı fikri mücadeleyi amaçlayan örgüt, komünist sol terör örgütlerinin silahlı eylemlerinin artması üzerine bu eylemlere şiddetle karşılık veren bir kimlik kazandı. MHP tarafından açılan kamplarda komandoların görev aldığı Ülkü Ocakları, devrimci militanlara karşı çok sayıda silahlı eylemde bulundu. Bu mücadelede 5000'i aşkın ülkücü hayatını kaybetti. MHP, 1978 yılında, Ankara Valiliğinin suç duyurusunda bulunması üzerine Ülkü Ocakları'nı feshetmek zorunda kaldı. Kapatılan Ülkü Ocakları kısa bir süre sonra Ülkücü Gençlik Dernekleri adıyla yeniden faaliyete geçirildi. 12 Eylül hareketinden sonra kapatılan ve bazı üyeleri idamla yargılanan Ülkü Ocakları, 1984'lerden sonra "Bizim Ocak" adıyla yeniden faaliyete geçti. 1990'lara doğru da yeniden Ülkü Ocakları ismine döndü.

ÜLKÜCÜ:

1- Toplumu daha iyiye götürmek için zihni ve ahlaki düzlemde büyük hedefleri olan kimse, idealist.

2- MHP üye ve yöneticileriyle bu partinin gençlik örgütlenmesi olan Ülkü Ocakları üye ve yöneticilerine

verilen ad. Bu ad, MHP'den ayrılan kişilerce kurulan Büyük Birlik Partisi taraftarları için de kullanılır.

ÜLTİMATOM:

1- Devletlerarası ilişkilerde, bir devletin diğer devlete karşı belirli isteklerini ihtiva eden, süreli olan ve reddedilmesi halinde siyasi ilişkilerin kesilmesi veya savaş kararı gibi ciddi sonuçlar doğurabileceği anlamını taşıyan son ihtar, nota.

2- Hiçbir tartışmaya imkan vermeden kabul edilmek ya da reddedilmek üzere yapılan kesin teklif.

Daha çok çağdaş siyaset terminolojisinde geçmekle beraber devletlerarası ilişkilerin doğduğu tarihlerden bugüne ültimatom olarak nitelendirilebilecek gelişmeler sık sık görülen olaylardandır.

ÜMMET:

İrk, soy, dil ya da ülke birliği temelinde değil, din ve inanç birliği temelinde bir araya gelmiş insanlar topluluğu.

ÜTOPIK SOSYALİZM:

Dinin yerine yeni bir inanç ve yaşam sistemi olarak sosyalizmin ikame edilmesi, özel mülkiyet ve miras hakkının kaldırılması, toplumun tüm bireylerine her konuda eşit hak tanınarak insanlara yeteneklerine göre iş verilmesini savunan düşünce akımı.

ÜTOPYA:

1- Gerçekleşmesi imkansız düşsel tasarı.

2- Zihinde tasarlanmış felsefi bazı ilkelere göre hayali ve yetkin bir toplum şeklinin savunulması.

Bu kelime ilk olarak Thomas Morus'un "Ütopya" adlı eserinde kullanıldı. T. Morus, bu eserinde 16. yüzyıl İngiliz toplumundaki krizleri anlattıktan sonra, onlardan kurtulmak için Atlantik denizindeki bir adada sosyalist düzene göre hayali bir toplum kuruyordu. Ondan sonra bütün bu tarzdaki hayali toplum projelerine "ütopya" denilmiştir.

-V-

VAHDETİ MİLLİYE HEYETİ:

Mütareke döneminde ülkeyi içinden düştüğü zor durumdan kurtaracak bir barışı gerçekleştirmek amacıyla Ayân Reisi Ahmet Rıza Bey'in başkanlığında bir grup Osmanlı aydını tarafından 17 Mart 1919'da kurulan dernek. Wilson Prensiplerinin Osmanlı topraklarına insaf ve adaletle uygulanmasını isteyen dernek, Birinci Saltanat Şurası'na katıldı. Eylül 1919'da Ahmet Rıza Bey'in yurtdışına çıkmasından sonra etkinliğini yitirdi ve kısa bir süre sonra kapandı.

VAKAİ HAYRİYE:

Bozulan askeri yapısıyla döneminin önemli siyasi istikrasızlık sebeplerinden biri haline gelen Yeniçeri Ocağı'nın 15 Haziran 1826'da ortadan kaldırılmasına Osmanlı kaynaklarında "hayırlı olay" anlamında verilen ad. Yeniçeriler, Hacı Bektaşî Velî'yi ocak-

larının piri saydıkları, kışlarında her zaman bir Bektaşî babası bulundurdıkları ve olay günü Bektaşî babaları tarafından isyan propagandası yaptıkları için 8 Temmuz 1826'da Bektaşî tarikatı da yasaklandı. Mensupları çeşitli yerlere sürüldü, tekkelerine öteki tarikatlardan şeyhler atandı.

VALİ:

Bir ilde devletin, hükümetin ve ayrı ayrı her bakanlığın temsilcisi olan yüksek dereceli görevli. İl yönetiminin başı. Vali, İçişleri Bakanının teklifi, Bakanlar Kurulu'nun kararı ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır. Genel olarak hükümet güvendiği kişileri vali olarak atayabilir.

Vali olabilmek için, yasalarda özel nitelikler öngörülmemiştir. Vali, ilde hem devletin, hem hükümetin hem de ayrı ayrı her bakanlığın temsilcisi durumundadır. İl sınırla-

rı içinde, yasaları ve hükümet emirlerini uygular; genel emirler çıkarır. Vali ilde kamu düzenini ve güvenliğini sağlar; bu amaçla bütün kolluk güçlerinden ve olağanüstü durumlarda askerî birliklerden yararlanır. Genel yönetimin başı olan vali, il genel yönetimi içinde yer alan kuruluşlar arasında işbirliğini ve eşgüdümü sağlar. Bu alanda gereken önlemleri alır ve bu amaçla toplantılar düzenler. İl İdaresi Kanunu'na göre, valiler "adli ve askerî teşkilat dışında kalan bütün devlet daire ve müesseselerini ve işletmelerini, özel işyerlerini, özel idare, belediye, köy idareleri ile bunlara bağlı tekml müesseseleri denetler, teftiş eder." İl İdaresi Kanunu'nun bu hükmünü, hiyerarşik bir denetim olarak kabul etmemek gerekir. Bu, bir tür genel gözetimdir.

İl sınırları içinde olan bazı kuruluşlar valinin yönetimi dışındadır. Bunlar, adalet kuruluşları, askerî kuruluşlar, yerel yönetim kuruluşlarıdır. Valilerin bu kuruluşlarla olan ilişkileri yasalarla ayrıca düzenlenmiştir. Mesele valiler, yerel yönetim kuruluşları üzerinde yasaların öngördüğü biçimde "vesayet" denetiminde bulunurlar. Olağanüstü durumlarda kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması amacı ile valiler askerî birliklerden yardım isteyebilirler. Valiler, adalet kuruluşları ile de sınırlı bir ilişki içindedirler. (Bkz: İl Özel İdaresi)

VAROŞ:

Şehir merkezinin dışında kalan yerleşim merkezleri.

VARŞOVA PAKTİ:

Sosyalizmin kurulmasını kolaylaştıracak dış politik şartları sağlamak amacıyla; 14 Mayıs 1955'te Polonya'nın başkenti Varşova'da SSCB, Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Çekoslovakya ve (1956'da) Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin katılımıyla 8 Doğu Bloku devlet tarafından oluşturulan askerî nitelikli uluslararası örgüt.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkelerinde komünist partilerin iktidarı ele geçirmeleri sonucu ikili anlaşmalar imzalamıştı. Bu anlaşmalar birbirine benzer hükümler kapsamaktaydı. Almanya'nın ve Almanya ile birlikte bir başka devletin saldırısına karşı askeri dayanışma ve yardım öngörü-lüyordu. 4 Nisan 1949'da Washington Antlaşmasıyla Batılı devletlerin kendi aralarında NATO'yu oluşturmalarından sonra 1951-1952 yıllarında Doğu Bloku devletlerinin orduları Sovyet Kızılordu sistemine uygun hale getirildi. 1951'de de Doğu Bloku sorumlularının ilk genelkurmay toplantısı Çekoslovakya'da yapıldı. SSCB, 30 Ağustos 1954'te Almanya Federal Cumhuriyeti'nin yeniden silahlandırılmasını ve NATO'nun üyesi olmasını kabul eden 23 Ekim 1954 tarihli Paris Antlaşmalarını engellemeye çalıştı. Bunu başaramayınca daha önceki yıllarda İngiltere ve Fransa ile yaptığı ikili antlaşmaları yürürlükten kaldırdığını duyurdu. 20 Nisan 1955'te Doğu Bloku ülkele-

rinin kuvvetleri bir kumandanlıkta birleştirildi.

14 Mayıs 1955'te Yugoslavya hariç diğer tüm Doğu Bloku ülkeleri arasında "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşmaya dayanılarak kurulan Varşova Paktı, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, SSCB tarafından Doğu Avrupa'da örgütlenen siyasal bütünlüğe, askerî bir yapı kazandırdı. Varşova-Prag-Doğu Berlin demir üçgeni üzerinde kurulan bu askerî düzen, siyasal disiplinin sağlanmasını da yasal hale getirdi. SSCB'nin 1956'da Macaristan'a, 1968'de Çekoslovakya'ya müdahale etmesi ve 1981'de Polonya'nın özgürleşmesine karşı çıkması bu çerçeve içinde gerçekleşti. Rusların son söz sahibi olduğu Varşova Paktı, kısa zamanda nükleer silahlar konusunda da mutlak bir tekel oluşturdu. 1990'lara gelindiğinde Doğu Blokundaki rejim değişiklikleri ve SSCB'nin dağılması, Varşova Paktı'nın anlamsız hale gelmesine neden oldu. 1990'da Doğu Almanya pakttan çekildiğini açıkladı. 1 Temmuz 1991'de üye ülkeler Prag'da bir araya gelerek örgütün feshine karar verdiler. Varşova Paktı'nın ortadan kalkmasıyla birlikte Amerika'nın başını çektiği NATO'nun varlığı da eski önemini yitirdi.

VASİYETNAME:

Bir devlet adamının siyasal görüşlerinin kaynağını oluşturan temel ilkelere yer aldığı yazılı belge.

VATAN CEPHESİ:

1957 seçimlerinden sonra CHP'nin yoğun kampanyasına karşı, DP'ye yönelik halk desteğinin sürdüğünü göstermek amacıyla 24 Ekim 1958'de oluşturulan; il, ilçe ve bucaklara yayılmış ocaklardan müteşekkil siyasi teşekkül.

DP'nin öncülüğünde örgütlenen Vatan Cephesi'ne katılanların isimlerinin radyodan ilan edilmesi CHP'nin yoğun eleştirilerine neden oldu. Ülkedeki ortamı sertleştirdiği iddiasıyla ihtilalin gerekçelerinden birini oluşturdu. İhtilalden sonra kurulan Yassıada Mahkemelerinde Adnan Menderes ve arkadaşlarının idam gerekçeleri arasında yer aldı. Vatan Cephesi'nin varlığı 27 Mayıs 1960 ihtilalinde DP iktidarıyla birlikte sona erdi.

VATAN VE HÜRRİYET CEMİYETİ:

Sultan II. Abdülhamit yönetimine karşı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından 1906 yılında Şam'da kurulan gizli örgüt. Beklenen ilgi ve gelişmeyi gösteremeyen örgüt, Selanik'te bir şube açıtıysa da kısa zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde eridi.

VATANDAŞLIK:

Yurttaşlık. Üzerinde dünyaya gelinecek ülkeye veya yasaların gerektirdiği belirli şartları taşıyıp taşıyamamaya bağlı olarak belirlenen ve kişilerin hangi devlet veya millete bağlı olduklarını ifade eden kimlik.

Hukuki kaynaklarda vatandaşlık te-

rimi, devletle o siyasi toplumun herhangi bir ferdi arasındaki ilişkiler, karşılıklı hak ve vazifeler karşılığı olarak kullanılır. Siyasi sınırlarla çevrilmiş bir vatan parçasında bir bayrak ve idare altında yaşayan insanlar, o siyasi camia içindeki sosyal hayatlarını sürdürebilmek için birbirlerine karşı belli birtakım sorumluluklar, haklar ve görevlerle bağlıdırlar. Bunlara hukuki kaynaklarda “vatandaşlık hak ve görevleri” de denir.

Devletler hukuku açısından vatandaşlık, bir ülkenin tebaası, uyruğu olmayı ifade eder; bir devletin kendi vatandaşından olmayan bir kişiye, halkından herhangi birine tanıdığı hakları tanınması mukabilinde kullanılır. Bazı ülkelerin, bir başka ülkeden kendisine sığınanlara, kendi vatandaşı gibi muamele etmeyi kabul etmesi veya etmemesi böyle bir mana taşır. Bu, devletler hukukunda, vatandaşlığa kabul veya vatandaşlıktan çıkarma tarzında ifadesini bulur. Yine bazı ülkeler, bir diğer ülkeden olanlara kendi vatandaşına tanıdığı bazı hakları tanır ki, buna da, iki ülkenin de vatandaşı olma anlamında “çifte vatandaşlık” denir.

Siyaset biliminde vatandaşlık özel bir anlam kazanmış olup bir takım hak ve görevlerde kişilerin ortak ve eşit olmalarını ifade eder.

VATANSEVERLİK:

Vatanını sevmek ve vatani için her türlü özveride bulunma duygusu. Siyasal anlamda vatanseverliğin ortaya çıkışı veya dirilişi, ulus-devletle

birlikte olmuştur. Modern ulus-devletin ortaya çıkışını izleyen yüzyıllarda, vatanseverlik milliyetçilikle ilişkilendirilmiş ve onunla bir tutulmaya başlanmıştır. Artık, siyasal bağlılığın nihai objesi, monarklardan, hanedanlardan ziyade, siyasal olarak birleşmiş insan topluluklarıdır ve bundan böyle, vatanseverlik halkın veya milletin çıkarları uğruna yapılan savaflara katılma anlamına gelecektir.

VATANSIZ:

Uyruğu olduğu devletin vatandaşlık hakkını kaybeden ve bir yenisini de kazanamayan kimse. Vatansızlık sorunu ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, yurtlarından atılan ve vatandaşlıktan çıkarılan 3 milyonu aşkın mültecinin ortaya çıkmasıyla kendini gösterdi. Önce 28 Eylül 1954, daha sonra da 30 Ağustos 1961'de Cenevre'de imzalanan vatansızların hukukî durumuna ilişkin sözleşmeler, onlara ikametgâhlarının bulunduğu ülkenin yasaları tarafından belirlenen bir statü tanıdı. Vatansızların sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla 15 Aralık 1946'da Birleşmiş Milletler bünyesinde Mülteciler Yüksek Komiserliği oluşturulmuştur.

VEKALET:

Osmanlılar döneminde bakanlık (Hariciye vekaleti).

VEKALETEN OY VERME:

Bkz: Oy

VEKİL-İ DEVLET:

Osmanlı devletinde ilk zamanlar ve-

ziriazam, sonraları sadrazam denilen en üst düzeydeki devlet görevlisi.

VELİAHT:

İktidarda bulunan hükümdardan sonra onun yerine yönetime geçmeye aday olan kimse.

VESAYET REJİMİ:

Birleşmiş Milletler tarafından “manda” rejiminin yerini almak üzere oluşturulan, kendi kendine yeterli olmayan bölge ya da ülkelerin gelişmesini ve bağımsızlığını sağlamak amacıyla bu bölge ya da ülkeleri BM denetimi altındaki bir ülkenin yönetimine bırakmayı amaçlayan rejim. Vesayet altındaki toprakların tamamı, “sömürgeciliğin tasfiyesi” akımı sırasında bağımsızlığına kavuştu. (Bkz: Sömürgecilik)

VETO:

Bir kişi, meclis, kurul veya benzeri bir organın almış olduğu kararın yürürlüğe girmesini geçici ya da sürekli olarak durduran üst makama ait karşı koyma işlemi. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de 1961’den itibaren anayasa tarafından Cumhurbaşkanına veto yetkisi verilmiştir. Uluslararası hukukta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin beş daimi temsilcisine (ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa) veto hakkı tanınmıştır. Buna göre 15 üyeli Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde öze ilişkin bir kararın alınabilmesi için 5 daimi üyenin olumlu oy vermiş olmaları şartı aranmaktadır. BM’deki veto sistemine ilişkin olarak bir de

“çifte veto” sistemi vardır. Güvenlik Konseyi’nde üzerinde tartışma yapılan bir konunun usul ya da esasa ilişkin görüşmeyi belirleyecek bir karar alınması gerekir. İşte bu hususun tespitinde de veto işlediği için bir daimi üye önce veto yetkisini kullanarak meseleyi usul görüşmesi dışında bırakır, ardından da yine vetosunu kullanarak bir karar alınmasını önleyebilir.

Birleşmiş Milletler’deki veto uygulamasının temelinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan uluslararası dengede hegemonyalarını sürdürmek isteyen süper güçlerin dünya siyasetini ellerinde tutmak istemeleri yatmaktadır. Nitekim BM Genel Kurulu’nda, İsrail gibi yayılmacı ve milyonlarca Müslümanı baskı altında tutan bir devletin uygulamalarını reddeden yüzlerce karar alınmış olmasına rağmen bütün bu kararlar, Güvenlik Konseyi’ndeki veto sistemi ile ABD tarafından etkisiz hale dönüştürülmüştür.

VEZİR:

Osmanlı devlet yönetiminde bakanlık, valilik gibi üst düzey görevlerde bulunan devlet adamlarının unvanı.

VİLAYET:

Osmanlı devletinde yönetim birimlerini yeniden düzenlemek amacıyla 1864 yılında yayınlanan bir nizamnameyle kurulan en büyük yönetim birimi. Osmanlı yönetim birimlerini yeniden düzenleyen bu nizamnameye göre, uzun yıllar eyalet olarak

bilinen yönetim birimleri kaldırılarak en büyük coğrafyaya sahip yönetim birimine vilayet adı verildi. Vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar köylere bölündü. 1870 yılında çıkarılan İdarei Umumiye Vilayet yönetmeliğiyle vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere bölünerek yeni bir düzenleme yapıldı. 1921 Anayasası'nda il, ilçe ve bucak olarak tespit edilen yönetim birimleri 1924 Anayasası'nda da aynen konuldu. (Bkz: İl)

VİZE:

Bir ülkenin, başka ülke vatandaşları-

na giriş izni veren ve söz konusu ülke vatandaşının kimlik ve milliyetinin doğruluğunun ispat edildiğini, giriş nedenlerinin uygun bulunduğunu gösteren ve o ülkenin elçilik, konsolosluk, temsilcilik gibi diplomatik servislerince pasaport üzerine yapılan tasdik.

VİZE MUAFİYETİ:

Ülkelerin karşılıklı olarak vizele-ri kaldırmaları, ya da belirli kişilerin vize uygulamasının kapsamı dışında bırakılması.

VİZYON:

Yenilikler ortaya koyabilme yeterliliği.

-Y-

YABANCI:

Bulunduğu ülkenin vatandaşı olmayan kimse. Ülkemizde yabancıların sahip oldukları haklar ve sınırları Anayasanın 16. maddesinde işaret edildiğı gibi iç ve dış hukuk kurallarıyla belirlenmiştir. Buna bağılı olarak yabancıların Türkiye'ye girişleri Pasaport Kanunu ile düzenlenmiştir.

YABGU:

Eski Türk devletlerinde "kağan"dan sonra yönetim gücünü temsil eden kimse.

YAKINDOĞU:

Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır gibi doğu Akdeniz kıyılarında-ki ülkelerle diğer doğu Asya ülkelerini içine alan ve özellikle de Ürdün ile Basra Körfezi çevresindeki ülkeleri ifade eden jeopolitik terim.

YAKINLAŞMA:

Aralarında problem olan iki ülke arasında, normal ilişkilerin yeniden kurulmasına yönelik olarak yapılan diplomatik girişimler.

YALNIZ VATAN İÇİN PARTİSİ:

21 Haziran 1946'da İstanbul'da kurulan siyasi parti. Kemalist, ılımlı, devletçi, milliyetçi, halkçı ve cumhuriyetçi ilkeler üzerine kurulan parti girdiğı seçimlerde bir sonuç elde edemedi ve 1952 yılında kendi kendini feshetti.

YALNIZCILIK POLİTİKASI:

Uluslararası siyasi ilişkilerini tümüyle yavaşlatan ve kendi iç işlerine her türlü müdahaleyi reddeden bir devletin dış politika stratejisi. Yalnızcılık politikası, uluslararası ilişkilerde, izolasyonizm, ayrı durma politikası gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Yalnızcılık politikası, askerî ittifaklara

girmemeyi ve diğer devletlere ülkesi üzerinde askeri kolaylıklar tanıtmayı öngörür. Böyle bir politikanın izlenmesi, devletin güvenliğinin ve bağımsızlığının ancak bu şekilde korunabileceği varsayımına dayanır. Ancak yalnızcılık politikası izleyen devletin herşeyden önce kendi kendine yeterli durumda olması gereklidir. Bu politika uluslararası sistemde güç dağılımının uygun olduğu ve askeri, ekonomik ve ideolojik tehditlerin söz konusu olmadığı durumlarda başarılı bir şekilde uygulanabilir. Öte yandan bu politikanın uygulanabilmesi için ülkelerin coğrafi özelliklerinin de buna uygun olması gerekir.

Amerika'da bu politika ilk defa 1782'de dile getirilmiş ve bu tarihten Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etmiştir. Yeni kurulan Sovyet Devleti de ilk yıllarında uluslararası sistemden belli bir süre ayrı kalarak bu politikayı uygulamıştır. Ancak 1920'lerle birlikte diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmiş ve Milletler Cemiyeti'ne girerek uluslararası sistemle bütünleşmiştir. Japonya ise 1854'te uygulamaya başladığı yalnızcılık politikasını 50 yıl başarıyla sürdürmüştür. 1866'dan Birinci Dünya Savaşı'na kadar Etiyopya da yalnızcılık politikası izlemiştir. (Bkz: Monroe Doktrini, İzolasyonizm)

YALTA KONFERANSI:

4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında ABD, SSCB ve İngiltere devlet başkanlarını Kırım'ın Yalta şehrinde bir araya getiren politik etkileri ba-

kımından son dönemin en önemli uluslararası konferansı.

Politika literatüründe önemli bir yeri olan Yalta Konferansı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzenini şekillendirmiş ve son yarım yüzyılın siyasi, ideolojik ve ekonomik gelişmelerinin dolaylı olarak kaynağını teşkil etmiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasına ilişkin temellerin atıldığı konferansta ayrıca Almanya'nın işgal edilmesi, Doğu Polonya'nın bölünmesi, Avrupa'da demokratik yönetimlerin kurulması, Rusya'nın Japonya'ya (bazı adaların kendisine bırakılması karşılığında) müdahale etmesi de karara bağlandı. Yalta Konferansı'nın ileriki yıllarda Rusya tarafından tahrif edilmesi üzerine, soğuk savaşa kadar varan gelişmeler cereyan etmiştir. Bunun içindir ki birçok politikacı tarafından son yarım yüzyılın siyasi yapılanması içindeki sıkıntıların kaynağı olarak bu konferans gösterilir.

YANDAŞ:

Bir siyasi partiye, öğretiyeye bağlı olan kimse.

YANSIZLIK:

Dünyadaki bütün siyasi ve ideolojik blokların dışında kalmayı savunan politik yaklaşım.

YAPTIRIM:

Toplumsal düzenin devamı için, bir yasanın uygulanmasını sağlamaya yönelik ceza. Müeyyide.

YARARCILIK:

Bkz: Faydacılık.

YARGI:

1- Devletin üç temel fonksiyonundan biri olarak (diğerleri yasama ve yürütme), hukuk düzeninin sağlanması amacıyla, yasama organının meydana getirdiği kanunları somut durumlara uyarlamak, anlaşmazlıkları çözmek, böylece adaleti sağlamak için mahkemeler aracılığıyla yerine getirdiği fonksiyon.

2- Bir değerlendirme sonucunda varılan sonuç, hüküm.

YARGI BAĞIMSIZLIĞI:

Yargılama fonksiyonunun, devletin yasama ve yürütme fonksiyonlarının etkisinde kalmadan bağımsız mahkemeler tarafından yerine getirilmesi. Yargı fonksiyonu, devletin, uyumsuzlukları ortadan kaldırarak hukuk bakımından gerçek durumun ne olduğunu belirtmek için yaptığı faaliyetlerdir.

Yargı fonksiyonunun bu niteliği bu fonksiyonu yapacak organlara devlet teşkilatı içinde ayrı bir yer verilmesini ve diğer mercilerden farklı durum ve yetkilere sahip kılınmasını gerektirmiştir. Bu organın en belirli niteliği, her türlü etkilerden, siyasi ve idari müdahalelerden yoksun kalması, bağımsız bir şekilde çalışmasının sağlanmasıdır. Bu itibarla dünyanın bütün medeni ülkelerinde anayasalar yargı organının bu özelliğini ve niteliğini belirtecek ve koruyacak hükümleri ihtiva ederler. Nitekim Türkiye’de yürürlükte olan 1982 Anayasası’nın 9. maddesinde “yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemeler-

ce kullanılır” denildikten sonra, 138. maddesinde “Hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar, anayasaya, kanuna, hukuka ve vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler” ifadesine yer verilmiştir. Yine aynı maddenin devamında şöyle denilmektedir: “Hiçbir organ yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclisinde yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili soru sorulamaz, görüşme ya da herhangi bir açıklama yapılamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarına hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.”

Gene Anayasa’nın 139. maddesinde “Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılmaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz” denilmektedir.

YARGI DENETİMİ:

Yargı organları tarafından hukuk düzeninin sağlanması amacıyla yapılan denetim. Yönetim üzerinde uygulanan ve yönetimin dışında yer alan en etkili denetim yolu, yargısal denetimdir. Yönetimin yargısal denetimi hukuk devleti anlayışının zorunlu bir sonucudur. Yargısal dene-

tim, yönetimi hukuk kuralları içinde tutar.

YARGITAY:

Adliye mahkemeleri tarafından verilen kararların hukuka uygunluğunu son inceleme mercii olarak denetlemekle görevli yüksek mahkeme. Yargıtay kanunda gösterilen belli dalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Bu mahkemenin esas görevi olayları inceleyip, tarafları muhakeme etmek yerine ülkede hukuk ve kanun birliğini sağlamaktır. Sadece adalet mahkemelerinin kararlarının esas ve usul bakımından kanuna uygun olup olmadığını, dava görülürken muhakeme usulü kurallarına uyulup uyulmadığını, uygulanan hükmün kanuna veya hukuk esaslarına uygun bulunup bulunmadığını inceler. Askeri mahkemelerden verilen karar ve hükümler de son inceleme mercii olarak askeri yargıtay tarafından karara bağlanır. Askeri yargıtay, yargıtay'dan ayrı özel yasası olan bağımsız yüksek mahkemedir.

YARI RESMİ:

Yetkili ancak resmen görevlendirilmeyen kişiler tarafından yapılan açıklama.

YASA:

Kanun. Yasama organı tarafından belirli usullere uyularak hazırlanan ve kamu otoritesinin yaptırım gücüyle uygulanan yazılı hukuk kurallı. Yasaları çıkarmaya yetkili organ, çağdan çağa ve ülkeden ülkeye değişmektedir. Mutlak monarşiler dö-

neminde hükümdar, yasaları yapmaya ve uygulamaya ya da uygulatmaya yetkili tek organdır. Sınırlı monarşilere geçiş ve seçimle gelen meclislerin oluşması, yasa yapma yetkisinin de hükümdardan koparak demokratik organlara geçmesi anlamına gelmiştir. Bu açıdan, demokratik rejimlerde yasa yapma yetkisi seçimle oluşmuş meclislere aittir.

Yasaların maddi bakımdan genel, nesnel ve sürekli oldukları kabul edilir. Onun için yasama organı tarafından "yasa" adı altında çıkarılan belli bir kişiye aylık bağlanması, ya da belli bir kişinin ölüm cezasının onaylanması gibi bireysel ve somut düzenlemeler, biçimsel olarak yasa olarak kabul edilse de; bunlar maddi anlamda yasa değildir. Çünkü bir yasanın maddi anlamda yasa niteliğini kazanabilmesi için genel, nesnel ve sürekli olması gerekir. Bu ölçüden hareketle bütçe yasaları ile kalkınma planlarına ilişkin yasalar da muhtevaları bakımından soyut ve genel olmaktan çok, somut ve özel, üstelik geçici karakterdedirler. Türkiye'de İkinci Meşrutiyet döneminde 1876 tarihli Kanun-u Esasi'de 1909 yılında yapılan değişiklikten bu yana yasama yetkisi meclisin ya da meclislerin elindedir. İkinci Meşrutiyet döneminde Heyet-i Ayan ve Meclis-i Mebusan, 1920'den başlayarak da TBMM yasa yapmaya yetkili tek organdır. 1961 Anayasası döneminde yasama meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere ikili bir yapı gös-

termiş olduğu için, yasa yapımında da bu iki meclis birlikte söz sahibiydiler. Ancak Millet Meclisi daha etkili bir konumdaydı. 1982 Anayasası ile yeniden tek meclisli yapıya dönüldü. 1982 Anayasası'na göre yasa yapma yetkisi TBMM'ne aittir. Bu yetki devredilemez. Yasa konusu olan düzenlemeler, başka kamu kuruluşlarına bırakılamaz. Yasa ile düzenlenmesi zorunlu olan konularda, yasama organı ana bir yasa çıkararak, uygulanmasının düzenlenmesini idari metinlere bırakabilir. Anayasa, yasama organının yetkisini, konu yönünden sınırlandırmamıştır. Anayasaya aykırı olmamak şartı ile yasa koyucu, yasanın konusunu serbestçe tespit edebilir. Anayasa'da açıkça öngörülmemiş bir konunun, yasa koyucu tarafından düzenlenmesi yasama organının takdiri ile ilgili bir husustur. Ancak, yasama organının takdir yetkisi sınırsız değildir. Yasama organının, takdir yetkisini kullanırken, Anayasa'nın temel ilkelerine uygun hareket etmesi zorunludur. Yasa teklif yetkisi, Bakanlar Kurulu ve milletvekillerine aittir. Bakanlar Kurulu'nun yaptığı teklife "tasarı" denir. Yetkili organlarca yapılan teklifler, Meclis tarafından görüşülür ve karara bağlanır. Tasarılar Meclis Genel Kurulu'na gelmeden önce kural olarak ilgili komisyonlarca incelenir. TBMM tarafından kabul edilen yasanın tamamlanabilmesi için, Cumhurbaşkanı tarafından yayınlanması gerekir. Cumhurbaşkanı, Meclisçe

kabul edilen yasa ya 15 gün içinde imzalar, ya da bir daha görüşülmek üzere Meclis'e geri gönderir. Meclis, Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen yasa ya yeniden aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bunu imzalamakla yükümlüdür. Meclis, geri gönderilen bu yasada bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı'nın değiştirilen yasa ya yeniden Meclis'e gönderme yetkisi vardır.

1982 Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanı anayasa değişikliklerini de diğer yasalar gibi Meclis'e geri gönderebilir. Meclis, Cumhurbaşkanı'nca geri gönderilen anayasa değişikliğini aynen kabul ederse, Cumhurbaşkanı anayasa değişikliğine ilişkin yasa ya halkoyuna sunabilir. Buna karşılık, Anayasa değişikliğinin, Mecliste üçte iki'den az bir çoğunlukla kabul edilmesi durumunda, halkoyuna sunulması zorunludur. Yasalar, Resmi Gazete'de yayınlanır. Resmi Gazete'de yayınlanmayan hiçbir yasa bağlayıcı değildir. Yasaların ne zaman yürürlüğe gireceği yasaların yürürlük maddesinde açıkça gösterilir. Böyle bir hüküm bulunmayan durumlarda, yasa Resmi Gazete'de yayınlanmasından itibaren 45 gün içinde yürürlüğe girer.

YASA EGEMENLİĞİ:

Hükümet üyelerinin ve memurların Anayasa, yasa ya da yönetmelikte belirtilen hukuk kurallarına uymalarını belirten kalıplaşmış söz.

YASA GÜCÜNDE KARARNAME:

Bkz: Kanun hükmünde kararname.

YASA TASARISI:

Hükümetin bir yasada değişiklik yapmak ya da yeni bir yasa çıkarmak için Meclis'e sunduğu taslak. 1982 Anayasası'nın 88. maddesinde yasa tasarısı ve tekliflerinin TBMM'de görüşülme usul ve esaslarının içtüzükle düzenleneceğini belirtmektedir.

YASADIŞI:

Bkz: İllegal.

YASAMA:

Devletin üç temel fonksiyonundan biri olarak (diğerleri yürütme ve yargı) ülkenin ulusal veya uluslararası konularla ilgili bağlayıcı ve yaptırım gücü olan kurallarını, yasalarını oluşturma, değiştirme veya var olan yasalarını iptal etme fonksiyonu. Anayasa'nın 7. maddesine göre Türkiye'de yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir ve bu yetki devredilemez. Yasama sürecinin sonunda belli bir siyasal örgüt çatısı altında yaşayan insanların hak, yetki ve sorumlulukları belirlendiği için, bir toplumdaki yasama sistemi, hem o toplumdaki siyasal iktidar ilişkilerini, hem sosyal güçler dengesini, hem de o toplumu çevreleyen egemen değer ve inançları yansıtır.

YASAMA DOKUNULMAZLIĞI:

Parlamentar sistemlerde üyelerin, üyelikleri devam ettiği ve üyesi oldukları meclisin aksine bir kararı olmadığı sürece, meclis içinde ve dışındaki fiil ve sözlerinden dolayı sorumlu tutulmamaları garanti-

si. (Bkz: Dokunulmazlık, parlamento dokunulmazlığı)

YASSIADA YARGILAMALARI:

27 Mayıs 1960 İhtilali ile iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Parti'ye mensup hükümet üyeleri, milletvekilleri, parti görevlileri ve bazı memurlar hakkında ihtilali yapan cunta tarafından kurulan göstermelik bir mahkemeyle Yassıada'da yapılan yargılamalar.

İhtilal sabahı Ankara'daki Harp Okulunda toplanan DP'liler, 29 Mayıs'tan itibaren yargılanmak üzere İstanbul'da deniz üssü olarak kullanılan Marmara Denizindeki Yassıada'ya gönderildiler. Ardından da ihtilali yapan subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi tarafından sorgulama ve yargılama için gerekli çalışmalar başlatıldı. Duruşmalar için Yassıada'da mahkeme salonu hazırlanırken, bir yandan da 24 Eylül 1960'da, eski iktidar mensuplarını yargılayacak Yüksek Adalet Divanı kuruldu. Divan başkanlığına Salim Başol, başsavcılığa ise Altay Ömer Egesel getirildi. Bu arada sanıkların yaş durumları göz önüne alınarak TCK'nin 65 yaşını geçmiş olanlara idam cezası uygulanamayacağına ilişkin 56. maddesi değiştirildi. Yassıada yargılamaları 14 Ekim 1960'ta başladı ve 15 Eylül 1961'de son bulup kararlar açıklandı. Yakın siyasal tarihimizde kara bir leke olarak kalan yargılamaların başlamasından önce ve sonra 9 sanık intihar veya içine düştükleri duruma dayanamayarak ölmüştür. İçlerinde ge-

nelkurmay başkanı ve bakanların da olduğu bu isimler şunlardır:

DP Hükümeti İçişleri Bakanı Namık Gedik (intihar),

DP dönemi Konya Valisi Cemil Keleşoğlu (intihar),

DP İstanbul milletvekili Zakar Tarver,

DP dönemi İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay,

DP İstanbul Milletvekili Yusuf Salman,

DP Afyon Milletvekili Gazi Yiğitbaşı,

DP dönemi İstanbul Valisi Lütfü Kırdar,

DP dönemi Genelkurmay başkanı Nuri Yamut,

DP Bursa milletvekili Kenan Yılmaz.

Yassıada duruşmalarında İhtilalcilerin belirlediği 592 kişi yargılandı ve haklarında toplam 19 dava dosyası düzenlendi:

- Anayasayı ihlal davası (Cumhurbaşkanı ve başbakan ile birlikte 405 kişi hakkında)

- Köpek davası (Celal Bayar ve N. Ökmen hakkında)

- 6,7 Eylül davası (Celal Bayar, Adnan Menderes ve bazı sivil görevliler hakkında)

- Bebek davası (Adnan Menderes ve F. Atabey hakkında)

- Vinylex davası (Hasan Polatkan hakkında)

- Zimmet davası (Hayrettin Erkmen ve Z. Mandalıncı hakkında)

- Arsa yolsuzluğu davası (N. Ökmen hakkında)

- İpar Transport davası (Adnan Menderes, F. Rüştü Zorlu, Hasan Polat-

kan, M. Berk ve A. İpar hakkında)

- Değirmen davası (S. Yırcalı hakkında)

- Barbara davası (Refik Koraltan, H. Polatkan hakkında)

- Örtülü ödenek davası (A. Menderes ve A. Salih Korur hakkında)

- Radyo davası (A. Menderes, F. Rüştü Zorlu, M. Sarol, Emin Kalafat, C. Yardımcı, S. Yırcalı, A. Aker ve H. Şaman hakkında)

- Topkapı olayları davası (C. Bayar, A. Menderes ve bazı sivil görevliler hakkında)

- Çanakkale ve Geyikli Olayları davası (A. Menderes ve DP Çanakkale milletvekilleri hakkında)

- Kayseri olayları davası (A. Menderes ve DP Kayseri milletvekilleri hakkında)

- Demokrat İzmir Gazetesi davası (İzmir valisi ve DP İzmir yöneticileri hakkında)

- 27, 28 Nisan İstanbul ve Ankara olayları davası (C. Bayar, A. Menderes ve tüm hükümet üyeleri hakkında)

- İstimlak yolsuzluğu davası (A. Menderes, bazı bakanlar, İstanbul ve İzmir Valileri ile DP İstanbul yöneticileri hakkında)

- Vatan Cephesi davası (A. Menderes, R. Koraltan, bir kısım bakanlar ve DP genel yönetim kurulu üyeleri) 592 sanıktan, 288'inin idam talebiyle yargılandığı duruşmalar sonunda 15 kişi ölüm, 31 kişi de müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Ayrıca 418 kişi 6 aydan 20 yıla kadar değişen ha-

pis cezaları aldılar. 123 kişi hakkında beraat, 5 kişiyle ilgili olarak da dava-
nın düşmesi kararı verildi. Milli Bir-
lik Komitesi Adnan Menderes, Fa-
tin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın
idam cezalarını onaylarken Celal
Bayar'ın da içinde bulunduğu 12 ki-
şinin cezalarını müebbet hapse çe-
virdi. Menderes, Zorlu ve Polatkan
İmralı adasında idam edildiler gene
orada defnedildiler. Bundan sonra
Yassıada'nın boşaltılmasına başlandı.
Hükümlüler Adana ve Kayseri Ce-
zaevlerine gönderildiler. Bunlardan
Samsun milletvekili Tefik İleri, Di-
yarbakır milletvekili Kamil Tayşi, Af-
yon milletvekili Necati Topçuoğlu ve
İstanbul milletvekili Muhlis Erdener
cezaevinde öldüler. Yassıada hüküm-
lülerinin affı ile ilgili çalışmalar 1962
yılında siyasi gündemin önde gelen
maddelerinden biri oldu. 16 Ekim
1962'de çıkarılan ilk af yasasıyla tüm
cezalardan dörder yıl indirildi. Aynı
yasayla 7 yıla mahkum olanlar şart-
lı olarak salıverildi. Salıvermeler bel-
li aralıklarla devam etti ve 1964 son-
larında tamamlandı.

1966 yılında çıkan bir yasayla Yassı-
ada hükümlülerinin kamu hakları,
1974'te de siyasi hakları geri verildi.
1990'da da Adnan Menderes, Fatin
Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın
itibarları iade edilerek naaşları dev-
let töreniyle İmralı adasından alına-
rak İstanbul Topkapı'daki Anıt Meza-
ra nakledildi.

YAVER:

Devlet ve hükümet başkanlarıyla ko-

mutanların yanında bulunan ve on-
ların talimatlarını yerine getirmek ve
ilgili yerlere ulaştırmakla görevli yar-
dımıcı subay.

YAVUZ GRUBU:

İstiklal Savaşı yıllarında İstanbul'da iş-
galcilere karşı kurulan ve Anadolu'ya
silah ve subay kaçırarak direniş örgüt-
lerinden biri. Karakol Cemiyeti'nin
dağılması üzerine kurulan Zabitan
Grubu'nun isim değiştirmesiyle olu-
şan örgüt, savaş sonuna doğru etkin-
liğini yitirdi.

YAYILMACILIK:

Bir devletin kendi sınırları dışında
toprak ve ekonomik çıkar teminine
yönelik takip ettiği strateji.

YAZILI SORU:

Bir milletvekilinin Bakanlar Kuru-
lu'ndaki bir bakandan herhangi bir
konuyla ilgili olarak yazılı açıklama
istemesi.

YEMİN:

Bkz: Andîçme.

YENİ DEMOKRASİ HAREKETİ:

22 Aralık 1994 tarihinde işadamları
Cem Boyner ve arkadaşları tarafın-
dan kurulan siyasi parti. Türk yöne-
tim sistemine ciddi eleştiriler geti-
ren ve her alanda köklü bir değişimi
savunan parti, girdiği seçimlerde
hiçbir varlık gösteremeyerek hayal
kırıklığına uğradı. Cem Boyner'in
siyaseti bırakmasının ardından parti
başkanlığına Hüseyin Ergün getiril-
di. 11 Şubat 1997'de Barış Partisi'ne
katıldı.

YENİ DÜNYA DÜZENİ:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan SSCB ve ABD'nin başını çektiği iki bloklu statükonun, sosyalist blokun çökmesiyle bozulması sonucu, ABD'nin tüm dünyayı denetimi altına alma isteği doğrultusunda yeni bir dengenin oluşturulmasını öngören sistem. İki Almanya'nın birleşmesi ve Körfez Savaşı gibi gelişmelerle şekillenen yeni dünya düzeninin en belirgin sloganları globalleşme, kapitalizm, demokratikleşme ve bütünleşmedir.

YENİ OSMANLILAR:

Bkz: Jön Türkler.

YENİ PARTİ:

7. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kardeşi, eski bakanlardan Yusuf Bozkurt Özal tarafından 7 Ekim 1993'te kurulan siyasi parti. Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'nin kuruluşunda ifade ettiği ekonomik ve sosyal ilkeleri yaşatmak maksadıyla kurulan parti, Türk siyasi hayatında varlık gösteremedi ve 1997 yılı sonlarında Demokrat Parti ile birleşme kararı aldı.

YENİ SAĞ:

1970'lerden itibaren kapitalist sistemin içine düştüğü krizi aşmak için geliştirilen ve ekonomide devletin yükümlülüklerinin azaltılarak liberalizmin tam olarak uygulanmasını savunan, özellikle 1980'li yıllardan itibaren ABD, Japonya ve Avrupa ülkelerindeki sağ iktidarlarca benimsenen ideoloji.

YENİ SOL:

Klasik solcu düşünceyi yetersiz bulan bazı kimselerin 1950'lerde Sosyalist akım içerisinde geliştirdikleri hareket. Yeni Sol'un fikir ve faaliyet akımı haline gelmesi 1956 Macaristan ayaklanmasından sonradır. İngiltere'de yayınlanan Yeni Sol Mütalâa dergisi bu akıma adını vermiştir. Hareketin çıkış noktasında "yeni solcu"ların müşterek tek noktaları "sistem"i devirmeyi hedef edinmeleriydi bunu da müesseseler içinde teşkilatlanarak yapacaklarına inanıyorlardı. Yeni Sol, 1960'ların sonuna doğru durgunlaşmış; radikalizmini daha değişik biçimlerde, mesela "kadın hakları, cinsi serbesti, kürtaç" gibi alanlarda göstermeye başlamıştır. Ayrıca Marksizm'e yeni yorumlar getirmeye çalışmış, bilhassa Rusya'nın "komünist" uygulamasına sert eleştiriler yöneltmiştir.

YENİ SÖMÜRGEÇİLİK:

Az gelişmiş ülkelerin, emperyalist ülkeler tarafından iktisadi, siyasi, askeri, ideolojik ve kültürel baskı altında tutularak, siyasal denetim ve ekonomik sömürünün devam ettirilmesi biçiminde ortaya çıkan sömürgecilik anlayışı.

YENİ TÜRKİYE PARTİSİ:

1- 27 Mayıs ihtilalinden sonra DP'nin kapatılmasıyla siyasal platformda doğan boşluğu doldurmak için 13 Şubat 1961'de kurulan siyasi parti. Kurucu kadrosu, geçmişte Bayar-Menderes çizgisine karşı çıkan DP'nin küçük

bir kanadını temsil ediyordu.

Genel başkanlığına Milli Birlik Komitesi yönetiminde maliye bakanlığı yapmış olan Ekrem Alican getirildi. Aynı dönemde DP'nin mirasçısı olarak ortaya çıkan Adalet Partisi'ne karşı askerî yönetimden destek gören YTP'nin programı liberal nitelikteydi. YTP, 15 Ekim 1961'deki milletvekili seçimlerinde oyların %13'ünü alarak 54 milletvekiliyle Meclis'e girdi. Cumhuriyet Senatosu'nda ise 28 üyelik elde etti. Haziran 1962'de kurulan İnönü başkanlığındaki koalisyon hükümetine 6 bakan verdi. Ekrem Alican da devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak yeni hükümette görev aldı. 17 Kasım 1963'teki yerel seçimlerde oy oranı %6,5'e indiği için koalisyondan ayrıldı. Daha sonra 20 Şubat 1965'teki Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki koalisyon hükümetine 4 bakanla katıldı.

10 Ekim 1965'teki seçimlerde oy oranı daha da azalarak %3'e düştü. Seçim başarısızlıklarının parti yönetiminde oluşturduğu ağır bunalım nedeniyle 1966'da genel başkanlığına İrfan Aksu seçildi. İstifalar sonucu boşalan bu göreve 1968'de Yusuf Azizoğlu, 1970'de Tahsin Banguoğlu getirildi. YTP, 12 Ekim 1969'daki seçimlerde %2 oy alabildi. Bu seçimlerde çıkarabildiği 6 milletvekilinden bazıları AP'ye, bazıları da Milli Nizam Partisi'ne geçti. Ve 14 Ekim 1973'deki genel seçimlere girmeden siyasetten çekildi.

2- 22 Temmuz 2002'de 56. ve 57. hükümetlerin etkin isimlerinden İsmail Cem ve Hüsamettin Özkan'ın öncülüğünde kurulan siyasi parti. Kurucu Genel Başkanlığını İsmail Cem'in üstlendiği parti ilk olarak girdiği 3 Kasım 2002 seçimlerinde % 1,1 oy alabildi.

YENİDEN DOĞUŞ PARTİSİ:

Anavatan Partisi kurucularından ve eski milli eğitim bakanlarından Hasan Celal Güzel tarafından 23 Kasım 1992 yılında kurulan siyasi parti. Milliyetçi muhafazakar bir kimliğe sahip olan parti, kuruluşundan sonra katıldığı seçimlerde herhangi bir varlık gösteremedi. Partinin Kurucu Genel Başkanı Hasan Celal Güzel'in siyasetten yasaklı hale gelmesinden sonra genel başkanlığa önce Ahmet Rüştü Çelebi, ardından Mehmet Ali Akgül getirildi. YDP'nin 22 Ağustos 2002'de yapılan 3. Olağan Kongresinde partinin ismi Genç Parti olarak değiştirildi. Genel başkanlığına da Cem Uzan getirildi. (Bkz: Genç Parti)

YEREL DEMOKRASİ:

Demokratik ilkelerin sadece ulusal düzeyde değil; yerel nitelik taşıyan kararların alınmasında da kullanılması, böylece siyasal katılım, kamu denetimi, eşitlik gibi demokratik değerlerin yerel karar alma süreçlerine de hakim kılınmasını öngören demokrasi anlayışı.

YEREL YÖNETİM:

Bkz: Mahalli idareler.

YERİNDEN YÖNETİM:

Mahalli idarelerin, merkezi yönetim karşısındaki yetkilerinin genişletilmesi, merkezin gücünün kırılması; yetkilerin merkez ile taşra arasında paylaştırılması; merkezileşmenin önlenmesine dayalı yönetim ilkesi. (Bkz: Adem-i Merkeziyet).

YERLEŞTİRME KONVANSİYONU:

Belirli bir yabancı topluluğun bir devlete ait topraklar üzerindeki statüsünü belirleyen iki taraflı anlaşma.

YETER SAYI:

Meclis müzakere ve kararların geçerli olması için oturumda bulunması gereken en az üye sayısı.

YEŞİLDORDU:

Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetlerle girilen ilişkiler sonucunda kurtuluş hareketinin Bolşeviklikle suçlanması karşısında halka gerçekleri anlatmak amacıyla 1920'de kurulan örgüt. Genel sekreterliğini Tokat Mebusu Nazım Bey'in yaptığı örgütün genel merkez üyelerinin hemen hepsi eski İttihatçı mebuslardan oluşuyordu. Kuruluş aşamasında Ankara hükümeti tarafından da desteklenen örgüt, özellikle Çerkes Ethem'in katılımıyla büyük bir silahlı güç haline gelince; ilerde denetlenmesinin güçleşeceği endişesiyle aynı yılın sonlarında lağvedildi. Üyelerinden bazıları Komünist Fırkası'na katılırken, bazı üyeleri de gizli Halk İştirakiyûn Fırkası içinde yer aldılar.

YETKİ DEVRİ:

Birinci derecede ita amiri olan baka-

nın, kendisine verilen harcama yetkisinin bir bölümünü, ikinci dereceden ita amirine devir ve havale etmesi.

YETKİ GENİŞLİĞİ:

Hem örgüt içerisinde yetki ve sorumluluğu dağıtmak, hem de bürokrasiyi en aza indirerek iş akışını hızlandırıp verimi sağlamak amacıyla hiyerarşik bir örgüt içerisinde, gerek yasal düzenlemeler sonucu gerekse üst kademede yöneticilerin ihtiyarî olarak bir kısım yetkilerini alt kademede yöneticilere devretmesi.

YETMİŞYEDİLER GRUBU:

Bkz: Üçüncü dünya ülkeleri.

YIKICI:

Toplumsal düzeni bozarak devleti yıkmaya çalışan kimse, bölücü.

YILDIZ MAHKEMESİ:

Osmanlı Padişahı Abdülaziz'in intihar etmeyip öldürüldüğüne ilişkin iddialara dayanılarak, ölümünden 5 yıl sonra katillerini yargılamak amacıyla 27-29 Haziran 1881 tarihleri arasında görülen dava ve bu davaya bakan mahkeme.

Mahkemede içlerinde eski sadrazamlardan Mithat ve Mütercim Rüşdü Paşaların da bulunduğu 15 sanık yargılandı. Mahkeme İstinaf Mahkemesi Reisi Süruri Efendi başkanlığında yapılan yargılamalar sonucunda sanıklardan 10'u idam, 2'si onar yıl kürek cezasına çarptırıldı. Sultan II. Abdülhamit, mahkeme kararının incelenmesi için askerî, mülkî ve idarî sahada uzman 25 kişilik özel bir kurul topladı. İçlerinde Plevne Gazisi

Osman Paşa'nın da bulunduğu kurul da sanıkları suçlu bularak mahkemenin verdiği kararı onayladı. Ancak Sultan II. Abdülhamit, kendi inisiyatifıyla idam cezalarını sürgüne çevirdi. Suçlular cezalarını çekmek üzere İzzettin vapuruyla Taif'e sürüldüler.

YOLDAŞ:

Ortak bir görüşü benimseyenlerden her biri. İlk defa Troçki tarafından kullanılan bu terim, Sovyetlerden bütün dünyaya yayılmış, komünist partilerin üyelerine ve partilerin il-kelerini benimseyenlere "yoldaş" denilmiştir.

YOLLUK:

Sürekli ya da geçici bir görevle bir yere gönderilen devlet görevlilerine yol giderlerini karşılamak amacıyla ödenen para.

YOLSUZLUK:

Yetkiyi kötüye kullanarak yasalara aykırı olarak yapılan eylem; suiistimal.

YOZGAT AYAKLANMALARI:

Kurtuluş Savaşı sırasında Yozgat ve çevresinde çıkan ayaklanmalar. Birinci Yozgat ayaklanması 15 Mayıs 1920'de başladı ve aynı yılın 27 Temmuz'unda sona erdi. İsyanın elebaşları Yozgat'ın nüfuzlu ailelerinden Çapanoğulları'dır. Yunanlıların genel bir saldırıya hazırlandığı günlerde çıkan ve Ankara Hükümetini zor durumda bırakan ayaklanma Çerkez Ethem kuvvetleri tarafından bastırıldı. İkinci Yozgat ayaklanması 5 Eylül 1920'de başladı ve aynı yılın 30 Aralık'ına kadar sürdü. Delihacı ve Kü-

çükağa'nın elebaşlığını üstlendikleri bu ayaklanma milli kuvvetler tarafından bastırıldı.

YÖN HAREKETİ:

1961-1967 yılları arasında İstanbul'da Doğan Avcıoğlu'nun yöneticiliğinde yayınlanan haftalık siyasi Yön Dergisinin etrafında gelişen sosyalist hareket.

Yön Hareketi'nin temel yaklaşımı işçi sınıfının yeterince güçlü olmadığı Türkiye'de halktan yana dönüşümlerin, sol-Kemalist bir yönetimle gerçekleştirilebileceği şeklindeydi. Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Mihri Belli, Behice Boran gibi sosyalist fikir ve siyaset adamlarının içinde yer aldığı hareket, NATO'ya karşı düzenlenen kampanyalarla kendine yer bulmaya çalıştı. Yöncüler zamanla siyaset, medya ve ordu çevrelerinde etkili bir şekilde örgütlendiler. Ekibin ordu içindeki uzantısı 1971 Muhtırası ile ordudan tasfiye edildiyse de bir kısmı bu tasfiyeden etkilenmedi. Geçen zamanda TSK'nın kilit noktalarına yerleşen Yöncü subayların, 1986 ve 1987 yıllarından bu yana sık sık gündeme gelen darbe hazırlıklarını örgütledikleri iddia edildi. 28 Şubat 1997'den sonra başlayan süreçte Refahiyol hükümetinin sona erdirilmesi, Türkiye'deki İslami gelişmenin durdurulması ve nihayetinde askeri bir darbeyeyle yönetimin ele geçirilmesi için oluşturulan Batı Çalışma Grubu'nun da bu subaylar tarafından oluşturulduğu, tüm

bu oluşumların da medya ve siyaset dünyasındaki Yöncüler tarafından desteklendiği söylendi.

YÖNETİCİ SINIF:

Ekonomik, politik ve ideolojik açıdan öteki toplum grupları arasında büyük etkisi olan grup.

YÖNETİM:

Bir örgütün amacını gerçekleştirebilmesi için oluşturulan formel hiyerarşi.

YÖNETMELİK:

Yasa ve tüzük hükümlerini açıklamak ve bu hükümleri daha somut durumlara uygulamak üzere bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin; anayasa, yasa ve tüzüklere aykırı olmak kaydıyla hazırladıkları idarî ve hukukî bağlayıcılığı olan metinler.

YUMUŞAMA:

Siyasi gerginliklerin azalması, devletlerarası ilişkilerin düzelmesi; detant. 1969-1975 yılları arasında, süper güçler arasındaki düşmanca ilişkiyi yeniden düzenlemek amacıyla ABD Başkanı Nixon'un Sovyetler Birliğine karşı benimsediği politik strateji bu terimle adlandırıldı.

YURT PARTİSİ:

14 Mart 2002'de kurulan siyasi parti. 57. Hükümet döneminde İçişleri Bakanlığı yapan Sadettin Tantan, partinin 25 Ağustos 2002'de yapılan olağanüstü kongresinde genel başkanlığa getirildi. 2011 genel seçimlerine YSK'nın eksik evrak gerekçesiyle reddinden dolayı girememiştir.

YURTTAŞLIK:

Bkz: Vatandaşlık.

YÜCE DİVAN:

Anayasa Mahkemesi'nin, anayasada belirtilen yüksek devlet sorumlularını, görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılarken aldığı ad.

Yüce Divan'ın görev ve yetkileri Anayasanın 148. maddesinde belirtilirken şu ifadelerle yer verilmiştir: "Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcısı Vekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanını da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar. Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir." (Bkz: Anayasa Mahkemesi)

YÜKSEK ADALET DİVANI:

27 Mayıs 1960 ihtilaliyle görevlerinden uzaklaştırılan Demokrat Parti yönetici ve milletvekillerini yargılamak üzere ihtilali yapan cuntacı subaylar tarafından kurdurulan olağanüstü mahkeme.

1924 Anayasası'nın yerini almak üzere oluşturulan 28 maddelik geçici Anayasaya dayanılarak oluşturulan Yüksek Adalet Divanı, ihtilalcilerin tespit ettiği şu üyelerden oluşturuldu: Salim Başol (divan başkanı), Feriuh Adalı, Selman Yörük, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Cahit Özden, General Rıza Tunç, Yarbey Nahit Saçlıoğlu, Yarbey Hasan Gürsel (asli üyeler) ve Altay Ömer Egesel (başsavcı). İhtilalcilerin isteği doğrultusunda son derece ağır cezalar veren YAD, siyaset tarihimizde bir başbakanın idamı kararını veren ilk ve son mahkeme olmanın utancını taşıdı. (Bkz: Yassıada Yargılamaları)

YÜKSEK ASKERİ ŞURA:

Türk Silahlı Kuvvetlerinin çeşitli sorunlarını ele almak üzere oluşturulan kurul. Çıkacak askerî yasalar için teklifler ortaya koyan YAŞ, subayların terfi, atama, emeklilik veya ordudan ihracıyla ilgili kesin kararlar alır. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genel Kurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, kuvvet komutanları ile orjeneral ve oramirallerden oluşur. Yılda iki kez, olağanüstü durumlarda daha sık toplanır. YAŞ'a Cumhurbaşkanı, onun olmadığı durumlarda da başbakan başkanlık eder.

YÜRÜTME:

Devletin üç temel fonksiyonundan (diğerleri yasama ve yargı) biri olarak, yasama organı tarafından alınan kararları uygulanma fonksiyonu. Devletin yürütme organı, Anaya-

sa'nın 101 ve onu izleyen maddelerinde belirtilmiştir. Buna göre yürütme Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklardan oluşur.

Klasik parlamenter rejimlerde yürütme ile yasama arasında kesin bir işbölümü vardır. Cumhurbaşkanı yürütme içinde sayılsa da bu işlevinden dolayı sorumluluk, yine başbakan ve ilgili bakana aittir. Bu nedenle yürütme ya da yürütme organı denildiğinde asıl kastedilen hükümet ve Bakanlar Kurulu'dur. Yürütme ve idare arasında da bir ayırım yapılır. İdare yürütme organının teknik nitelikteki işlerini kapsar. İdarenin işlevi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesidir. İdarenin işlevi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesidir.

Yürütme deyimi daha çok siyasal nitelikteki hükümet için kullanılır. Başbakan ve bakanlardan oluşan hükümet, devletin üst yönetim kuruluşudur. Hükümetin ana görevi devletin yüksek yönetimini sağlamak, başı olduğu yönetime yön vermektir. Hükümet, yönetimin bir üst kuruluşu olmakla birlikte, idari bir kuruluş olmaktan çok, özel yapılı anayasal bir kuruluştur. Hükümetin idari görevlerinin yanında, yönetimi aşan siyasal görevleri de vardır. Hükümetin yasama ile olan ilişkileri bunun belirgin bir örneğidir.

Siyasal bir güç olan hükümet, yönetimin başı olarak, alacağı kararlar ile vereceği emirlerle genel yönetimi her zaman etkiler. Hükümetin özerk kuruluşları bile belli şartlar al-

tında örneğin “vesayet” denetimi, ya da parasal yardım açısından etkileme imkanı vardır. Bilindiği gibi hükümet, TBMM’deki çoğunluk parti, ya da partilerinin siyasetini yansıtır. Hükümette olan siyasi partiler, yönetim eliyle programlarını gerçekleştirirler. Bu durum göz önünde bulundurulunca, yönetimin tarafsızlığından söz etmek güçleşir. Yönetimin tarafsızlığı deyimini kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken vatandaşlar arasında siyasi düşüncelerinden dolayı herhangi bir ayırım yapmamaları biçiminde anlamak gerekir.

YÜRÜTME YETKİSİ:

Devlet işlerinin yürütülmesiyle ilgili olarak hükümet tarafından kullanılan icra selahiyeti.

YÜZELLİLİKLER:

İstiklal Savaşı esnasında düşmanla işbirliği yaptıkları ve milli mücadeleye karşı çıktıkları gerekçesiyle (adları sonradan tespit edilmek üzere) yurt dışına çıkarılmaları kararlaştırılan yüz elli kişiye verilen ad.

Lozan Antlaşması gereğince 1914-1922 yılları arasında genel bir af mecburiyetiyle karşılaşan Ankara Hükümeti, antlaşmaya 150 kişilik bir istisna maddesi koydurdu. İsimleri

antlaşmanın 24 Temmuz 1923’te imzalanmasından yaklaşık bir yıl sonra tespit edilen 150 kişinin yurtdışına çıkarılmasına ve mallarının da tasfiyesine karar verildi. 1927 yılında çıkarılan bir yasayla bu kişiler vatandaşlıktan da çıkarıldı. Bu yasa 11 yıl sonra değiştirildi ve 1938 yılında çıkarılan bir af yasasıyla yüz elliliklerin yurda dönmelerine izin verildi.

Yüz ellilikler listesini oluşturan grupların dökümü şu şekildeydi:

- Başta yaveri olmak üzere Vahdetin’in maiyeti (8 Kişi)
- Başta Şeyhülislam Mustafa Sabri olmak üzere Kuvayı İnzibatiye yanlısı kabine üyeleri (6 Kişi)
- Süleyman Şefik Bey başta olmak üzere Kuvayı İntibatiye mensupları (7 Kişi)
- Sevr Antlaşmasını imzalayan Osmanlı delegeleri (3 Kişi)
- Mülkiye ve askeriyeden bazı isimler (32 Kişi)
- Çerkez Ethem ve arkadaşları (9 Kişi)
- Çerkez Kongresine delege olarak katılanlar (18 Kişi)
- Bazı polisler (13 Kişi)
- Bazı gazeteciler (13 Kişi)
- Bazı toprak sahipleri ve diğerleri (41 Kişi)

-Z-

ZAPTİYE NEZARETİ:

Sultan II. Abdülhamit idaresindeki siyasi dengenin sağlanmasında önemli rol oynayan kuvvet. Siyasi partiler olmadığı ve fikirlerin yayınlanması sansüre bağlı olduğu için yönetime karşı gizli faaliyetleri "hafiyeler" aracılığıyla takip eden ve bu türlü hareketleri meydana çıkararak ilgililer hakkında soruşturma başlatan kurum.

ZENGİNLER KLÜBÜ:

Dünya ticaret ve finans piyasalarının yönlendirilmesinde etkin rolü olan ülkelerin bir araya gelerek oluşturdukları topluluk. (Bkz: Onlar Grubu)

ZİLE AYAKLANMALARI:

İstiklal Savaşı esnasında Ankara Hükümetine karşı Tokat ve çevresinde girişilen isyan hareketi. Müdafai Hukuk Cemiyeti kararlarını protesto etmek için 27 Mayıs 1920'de Avu-

kat Uvan Ali liderliğinde başlayan ayaklanma özellikle Zile ve çevresinde etkili oldu. Zile'deki Müdafai Hukuk Cemiyeti üyelerinin evleri yağmalandı. Cemil Cahit liderliğindeki Milli Kuvvetler tarafından 13 Haziran'da kesin olarak bastırıldı. Ayaklanmanın elebaşları öldürüldü. 1 Temmuz'da kurulan mahkeme, isyana katılanlardan 22 kişiye idam kararı verdi.

ZİRVE DİPLOMASİSİ:

Bağımsız iki ülke arasındaki çeşitli meselelerin, ülkelerin en önde gelen liderleri (Cumhurbaşkanları, başbakanları, vb.) arasında görüşülmesi. Kavramı, siyasi literatüre İngiliz Başbakanı Churchill kazandırmıştır.

ZORUNLU OY VERME:

Seçimlerde oy kullanmayan kimselelerin siyasal sistemde temsil edilmemiş olacağı varsayımından hareketle oy

kullanmanın isteğe bağlı olmaktan çıkarılıp mecburi hale getirilmesi, makul mazeretleri olmadığı sürece oy kullanmayanların ise cezalandırılmasına dayanan seçim yöntemi.

ZÜMRECİLİK:

Toplumda zümrelerin özerkliğine önem veren ve toplum gelişmesinin zümre bağımsızlıklarına dayanarak gerçekleşeceğini savunan görüş.

ZÜRİH ANTLAŞMASI:

Türkiye ve Yunanistan başbakanları-

nın 11 Eylül 1959'da bir araya gelerek Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet kurulması konusunda yaptıkları antlaşma. 6 gün süren görüşmeler sonucunda yapılan antlaşmada Kıbrıs devletin uluslararası konumu, anayasası, dayandığı temel ilkeler gibi konularda anlaşmaya varıldı. Zürih kararları İngiltere ile de yapılan görüşmeler sonucunda kesin şeklini kazandı ve 19 Şubat 1959'da imzalanan Londra Antlaşmasıyla geçerlilik kazandı.